Kísérlet vagy modell?

Az agrárinnováció, mint székelyföldi fejlesztési paradigma

Kísérlet vagy modell?

Az agrárinnováció, mint székelyföldi fejlesztési paradigma

Szerkesztette: Biró A. Zoltán, Magyar Ferenc

Státus Kiadó
Csíkszereda

A kutatási program és a kiadvány a Földművelésügyi Minisztérium támogatásával valósult meg

Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány

Kísérlet vagy modell?
Az agrárinnováció, mint székelyföldi fejlesztési paradigma

Szerkesztette
Biró A. Zoltán
Magyar Ferenc

© Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány
© Szerzők
© Státus Kiadó

Kiadja a Státus Könyvkiadó

ISBN: 978-606-661-080-3

Készült a Státus Nyomdában Madéfalván 2018-ban
www.status.com.ro
office@status.com.ro

Tartalom

Előszó 7

I. Tanulmányok

Biró A. Zoltán
Az agrárinnováció intézményes környezete 13

Sárosi-Blága Ágnes
Szakirodalmi szempontok a társadalmi beágyazódás elemzéséhez 40

Biró A. Zoltán – Sárosi-Blága Ágnes
Beágyazódás vagy marginalizálódás? Szempontok
a székelyföldi innovatív agrárvállalkozások vizsgálatához 56

Kovács Judit-Tünde
A társadalmi beágyazódást alakító tényezők vizsgálata
Székelyföldön 97

Székely Kinga Katalin
A székelyföldi agrárinnovációs folyamatok társadalmi
beágyazottságának kommunikációs vetületei 116

II. Intézményi, szakértői szempontok

Török Jenő
„Fontos a bizalom kérdése…" 125

Haschi András
„Dicséretes dolog, hogy sokan próbálnak
a megszokott vágányból egy kicsit kilépni…" 134

Máthé Emma
„Az én szemszögemből Székelyföld jövője a biogazdálkodás lesz…" 139

János Zsuzsanna
„A támogatás, a szakmai segítség sokféle kell legyen…" 146

Máthé György
„Most már minden községben van pár innovatív termelő …" 149

Kurkó Ernő
„Fontos, hogy az emberek megfelelő időben
jussanak hozzá az információkhoz…” 155

Mákszem Hunor
„… az egyik legfontosabb dolog a pozitív példa” 162

Csilip Árpád
„… csak azok fognak megmaradni, akik élnek
az innovációs lehetőségekkel…” 168

Dániel Rajmund
„Szerintem fontos a jó példákat megmutatni
és népszerűsíteni a gazdák körében…” 173

Sármási-Bocskai János
Gazdaélet az éteren keresztül 177

III. Esetelemzések, interjúk

Csíki Emese
„A kötöttség a természethez minden embernek
benne van a lelkében…” 183

Laczkó-Albert Elemér
Ahol a ráfos kerék a kapuban áll 193

Fülöp Ilona
„Ide mindenféle tudás szükséges” 201

Balázs-Györfi Rita
“600-1200 zsák között szoktunk termeszteni” 211

Kovács László
„A fekete ribizli megtanított előre gondolkodni…” 217

Barta Gellért
„Én a minőséget szeretném megtartani...” 224

A kötet szerzői 229

Előszó

A PAHRU által a székelyföldi térségben folytatott agrárinnovációs elemzéssorozat előtérbe hozta azt a tényt, hogy a térségben innovatív agrárszereplők új csoportja/rétege alakult ki, és ennek a csoportnak a létszáma növekszik, tevékenysége erősödik. A térségben van egy olyan agrárvállalkozói, kezdeményezői réteg, amely „fejben" már váltott, másként tekint a térségi adottságokra, a lehetőségekre, a megoldandó gyakorlati feladatokra, közvetlen környezetére, és ami talán a legfontosabb: másként tekint saját magára is, mint korábban. Érzékeli, tudja, hogy amibe belefogott, az több mint egyéni kezdeményezés. Ennek az agrárinnovációs csoportnak a megjelenése és működése jelentős változási/innovációs esélyt hordoz nem csupán az agrárium, hanem a térség egésze számára is.

Több tényező miatt ez az innovációs potenciál a székelyföldi térségben egyelőre csak kismértékben hat a térség agráriumára és a térségi társadalom egészére, az innovatív csoport térségi hatása visszafogott mértékű. Az eddigi hatás visszafogott mértéke több tényezővel is magyarázható. Mindenekelőtt azzal, hogy maga az innovációs folyamat még új jelenség. Bár egyes jelei az 1989-es romániai rendszerváltás után viszonylag hamar megmutatkoztak, és az első agrárinnovációs próbálkozások is megjelentek, a folyamat térségi térnyerése az utóbbi évtizedhez köthető. A jelentősebb társadalmi hatás késlekedését azonban az is magyarázza, hogy az innovatív kezdeményezésekre irányuló támogatások (anyagi, szervezési, tematizációs támogatások) elsősorban a kezdeményezőkre, és nem a folyamat egészére, illetve inkább a termékekre, és sokkal kevésbé az innovatív működési modellre irányultak. Sőt, arra sem került sor, hogy az agrárjellegű és a helyi termék jellegű tevékenységek sokkal szélesebb körén belül a tényleges innovatív tartalommal bíró agrárkezdeményezések halmaza névvel, tartalmi leírással és szakpolitikai programmal jellemezhető célcsoporttá váljon.

A PAHRU keretében indított programsorozat arra hívta fel a figyelmet, hogy a térségi innovatív agrárszereplők új tevékenységformát indítottak el a térségben. Nem csupán és nem elsősorban a termékeik újszerűek, hanem a tevékenységi modelljük, az ahhoz kapcsolódó értékrendszerük és magatartási gyakorlatuk új a térség hagyományos gazdálkodási tevékenységéhez viszonyítva. Ez a működési modell (tervezés, tudásszerzés, technológiai fejlesztés, üzleti magatartás stb.) a hagyományos önfenntartó családi gazdálkodási modell és az üzemszerűen működő

farmgazdaságok közti térben szerveződik egyre több területen, sokféle formában. Működtetőik a szakmai tudásukat a térségen kívül szerezték, számukra a tudástartalmak mellett a kapcsolati tőke a legfontosabb tényező. Tevékenységük helyi adottságokra, endogén értékekre, a lokalitáshoz és a térséghez való kapcsolódásra alapozódik. Elkötelezettek a térség, a közöségfejlesztés, a környezetvédelem, az egészséges táplálkozás és általában az innovatív megoldások iránt. Ehhez a tevékenységhez sajátos szereptudat, esetenként gyakorlati jellegű innovációs szerepvállalás társul.

Programunk arra irányult, hogy megvizsgáljuk azokat a térségi feltételeket és tényezőket, amelyeket figyelembe kell venni ennek az innovációs potenciálnak a térségi léptékű hasznosításához. Ehhez az első lépést nyilvánvalóan az jelentheti, hogy foglaljunk össze minden rendelkezésre álló szakmai ismeretet és tereptapasztalatot, amely ennek az innovatív csoportnak a jelenlegi, sajátos működési modelljét bemutatja. A működési modell legfontosabb tartalmi eleme ahhoz kapcsolódik, hogy az innovatív kezdeményezések milyen módon és milyen mértékben vannak beágyazódva a helyi társadalomba, a térségi társadalmi és intézményi szerkezetekbe. A különféle beágyazódási szintek ismerete jelentheti a kiindulópontot az olyan gyakorlati jellegű javaslatok és programok megfogalmazásához, amelyek növelni tudják, illetve programszerűvé tehetik az innovatív csoport által hordozott innovációs potenciálnak a térségi léptékű hasznosulását. A cél az lehet, hogy kialakíthatók legyenek és működjenek az ezt a célcsoportot támogató programok, szolgáltatások és struktúrák. Programunk eddigi eredményei alapján úgy véljük, hogy az első lépés ennek a nagyon jelentős térségi fejlesztési potenciált képviselő csoportnak a társadalmi elfogadtatása, ennek nyomán pedig annak elérése, hogy az innnovatív tevékenység térségi modellé váljon.

Jelen kötet elemzései, interjúanyagai bemutatják az agrárinnovációs folyamat térségi társadalmi beágyazottságának állapotát, a térségi intézményi és szakmai szereplők (önkormányzati intézmények, közbirtokosságok, agrárkamarák, ezen a téren érintett megyei hivatalok, felsőoktatási intézmények, szakmai és civil szervezetek, média stb.) szerepvállalási gyakorlatát és lehetőségeit (anyagi támogatás, információ átadás, technológiai támogatás, tudásátadás, szolgáltatás, lobbi és közvetítési tevékenység, képviseleti szerep, célképzések, elemzések, társadalmi tematizáció, hálózatépítés, termelő és termékmarketing stb.). A kötetanyag összeállítása során (elemzések, interjúk, esettanulmányok) tudatosan törekedtünk

arra, hogy tematika és műfaj tekintetében minél többféle megközelítést mutassunk be. Minden anyag és minden megközelítés – közvetlen vagy közvetett módon – amellett érvel, hogy az innovatív kezdeményezések működtetésében fontos az eszköz, a technológia, a térségi adottság, az anyagi alap, az értékesítési feladatok megoldása, de mindennek az alapja az a mentalitásváltás, amelyekre ezek az innovatív kezdeményezések épülnek. A javaslatok kidolgozásában – a program keretében végzett terepmunka tapasztalat és elemzési eredmények mellett – fontos szerepe volt a térségi szakemberekkel folytatott szakmai konzultációknak, a magyarországi és térségi szakemberek közreműködésével szervezett szakmai fórumnak.

Bízunk abban, hogy programsorozatunk újabb kiadványa hozzájárul ahhoz, hogy az innovatív agrárvállalkozók csoportja szakmai körökben, az intézményi gyakorlatban és a szélesebb társadalmi nyilvánosságban egyaránt olyan megjelölést és tartalmi meghatározást kap, amely kifejezi ennek a csoportnak a sajátos jellegét, illetve a térségi innovációban vállalható fejlesztéspolitikai szerepét. A kötet szerkesztői ezúton is megköszönik mindazok támogató közreműködését, akik szakmai munkájukkal, tapasztalataikkal, véleményükkel hozzájárultak programunk kivitelezéséhez. Térségi szakmai munkára, tudástranszferre, intézményi és szakmai szereplők együttműködésére lesz szükség ahhoz, hogy a térségi agrárinnovációs folyamat kísérletből modellé, hosszabb távon pedig térségi fejlesztéspolitikai paradigmává váljon.

2018. június

A szerkesztők

I. Tanulmányok

Biró A. Zoltán

AZ AGRÁRINNOVÁCIÓ INTÉZMÉNYES KÖRNYEZETE

1. Bevezetés

A csíkszeredai székhelyű Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány által kezdeményezett, a székelyföldi térségben folytatott agrárinnovációs elemzés-sorozat (lásd: ezzel kapcsolatban Biró–Magyar 2013, 2016, 2017) arra az eredményre vezetett, hogy a térségben innovatív agrárszereplők új csoportja/rétege alakult ki. Ez az új innovatív csoport a hagyományos, önfenntartó gazdálkodást folytató családi gazdaságok és az üzemszerűen működő farmgazdaságok közti térben formálódott és formálódik, működési modelljét tekintve lényeges mértékben különbözik mindkettőtől. A terepmunka nyomán megerősítést nyert, hogy ennek a csoportnak a mérete növekszik, az innovatív jellegű agrártevékenység térségi léptékben erősödik. Ugyanakkor az eddigi elemzések nyomán az a vélemény fogalmazódott meg, hogy ennek az agrárinnovációs csoportnak a megjelenése és működése jelentős változási/innovációs esélyt hordozhat nem csupán az agrárium, hanem a térség egésze számára is (Biró 2017. 35-37). Ugyanakkor az is tapasztalható, hogy több tényező miatt ez az innovációs potenciál egyelőre csak kismértékben hat a térség agráriumára és a térségre, az innovatív csoport térségi hatása visszafogott mértékű. Ki kell emelni azt, hogy ennek az innovatív csoportnak a képviselői nem belső (térségi) modellek alapján, hanem térségen kívüli hatásra váltak fontos helyi szereplőkké. Helyi-térségi elfogadottságuk foka/ mértéke egyelőre nagyon alacsony. Egyéni, egymástól független (pontszerűen működő) agrárszereplők, kismértékű társadalmi elfogadottsággal és beágyazottsággal. Az általuk működtetett tevékenységforma egyelőre nem válik térségi léptékben követendő modellé, nincsen szélesebb körű társadalomalakító hatása.

A Pro Agricultura Hargita Universitas (PAHRU) keretében 2018-ban indított program elsődleges feladata az volt, hogy az innovatív csoport vonatkozásában szakpolitikai elemzés keretében vizsgáljuk meg a térségi intézményi és szakmai szereplők tényleges és fenntartható szerepvállalási gyakorlatát és lehetőségeit. Az

elemzés aktualitását az indokolja, hogy a térségi intézményi és szakmai szereplők tevékenysége nem csupán az egyes innovatív agrárszereplők tevékenységét befolyásolhatja, hanem az általuk képviselt agrárinnovációs folyamatot is. Ez az elemző munka azonban csak feltáró, leíró jellegű lehet azon oknál fogva, hogy a térségi intézmények és szakmai szereplők ezt az innovatív csoportot eddig nem határozták meg sajátos jellemzőkkel definiálható csoportként, az intézményi és szakmai megközelítések ezeket az innovatív szereplőket esetenként más és más, formalizáltabb csoportokhoz sorolják (fiatal gazdák, biotermelők, helyi termelők stb.). Nincsenek olyan formalizált intézményi vagy szakmai tervek vagy programok, amelyek kifejezetten erre a csoportra irányulnának és elemzés tárgyát képezhetnék. Az elemzés ezért arra vonatkozhat, hogy a térségi agrárium és agrárinnováció terén bármilyen módon érintett/érdekelt térségi intézmények és szakmai szereplők tevékenysége milyen módon, milyen mértékben érinti ezt az innovatív csoportot, illetve milyen ki nem használt lehetőségek vannak ezen a téren. Ebből a szempontból az alábbi térségi szereplők szerepvállalási lehetőségeit vesszük számba: önkormányzati intézmények, közbirtokosságok, agrárkamarák, ezen a téren érintett megyei hivatalok (mezőgazdasági, vízügyi, talajvédelmi, környezetvédelmi, állategészségügyi, növényvédelmi, támogatáspolitikai intézmények és hivatalok), felsőoktatási intézmények, szakmai és civil szervezetek, média.

Az egyes térségi szereplők tényleges és fenntartható szerepvállalásainak lehetőségeit az alábbi szempontokból vizsgáljuk: anyagi támogatás, információ átadás, technológiai támogatás, tudásátadás, szolgáltatás, lobbi és közvetítési tevékenység, képviseleti szerep, célképzések, elemzések, társadalmi tematizáció, hálózatépítés, termelő és termékmarketing. Egy-egy térségi intézmény vagy szakmai szereplő esetében minden felsorolt szempont elemzésére nyilván nincsen szükség, hiszen az egyes intézmények/szervezetek hivatalos vagy önként vállalt feladatköre általában csak néhány tevékenységi területre terjed ki. Ugyanakkor azt is érdemes hangsúlyozni, hogy a térségben az agrárium szerepének pozitív értékelése, a vidékfejlesztéssel és agráriummal kapcsolatba hozható tevékenységek és programok fontosságának hangoztatása egy-másfél évtizede jelen van. Ez a pozitív hozzáállás és pozitív nyilvános tematizáció olyan helyzetet teremtett amely az agrárjellegű tevékenységek és az agrárinnováció számára úgymond előnyös „közpolitikai hangulatot" generál. Elemzési témánk szempontjából ennek a helyzetnek kétféle torzító következménye is lehet. Egyfelől az tapasztalható, hogy az ezzel az ágazattal kapcsolatos bejelentett, elindított programok száma több mint

a ténylegesen működőké, illetve a működő kezdeményezések és programok megjelenített tartalma esetenként több, mint ami ténylegesen zajlik. Az intézmények és szakmai szereplők térségi agrárinnovációs szerepvállalásának elemzése során nem mindig lehetséges felismerni ezeket a különbségeket. Másfelől pedig azt is tapasztalhatjuk, hogy a felfokozott közpolitikai hangulat az agrárszereplők körében (többek között az intézményi és szakmai szereplők körében is) egyfajta teljesítési, kezdeményezési kényszert hív elő. Úgy érzik, azt hangsúlyozzák, hogy az agrárirum, az agrárinnováció terén tenni kellene valamit, szervezni kellene, kezdeményezni kellene, változtatni kellene stb. Ez a teljesítési, kezdeményezési kényszer folyamatosan a korlátokat, az akadályokat, a hiányokat hívja elő, elsősorban az intézményvezetők és a szakemberek körében. Mégpedig elsősorban azokat a korlátokat és hiányokat, amelyek nem térségi jellegűek, hanem külső/felső tényezőktől függenek. Az ilyen jellegű vélemények, attitűdök, narratívák a helyi kezdeményezések és programok leértékeléséhez vagy esetenként azok mellőzéséhez („nem lehet" szindróma) vezetnek. A térségi pozitív közpolitikai hangulat támogatja az elemzői munkát abban az értelemben, hogy az agrárinnováció témája folyamatosan napirenden van, az agrárinnováció szereplői a megkeresésekre pozitívan reagálnak, elemzési anyagot, információt gyűjteni nem nehéz. Hátrányt jelenthet az, hogy a fentiekben említett torzítások (felértékelés vagy leértékelés) nehezíti az elemzők munkáját.

Elemző munkánk célja volt az is, hogy az eredmények alapján felvázoljuk egy olyan programcsomag kereteit, amely alkalmas lehet az innovatív csoport által hordozott térségi innovációs potenciál fejlesztéspolitikai hasznosítására. Az adatfelvételi munka során interjúsorozatot készítettünk térségi intézmények vezetőivel, az agráriumhoz kapcsolódó szakmai intézmények képviselőivel, médiaszakértőkkel, képzési helyek vezetőivel. Az ebben a programban készült esetelemzések, valamint a programsorozat korábbi szakaszaiban készített interjúk elemzése alapján megvizsgáltuk az innovatív kezdeményezések lokális és térségi társadalmi beágyazottságának módozatait. Az ilyen elemzés mögött az a megfontolás áll, hogy az erre a nagyon sajátos innovatív csoportra irányuló fejlesztéspolitikai elgondolásoknak a valós társadalmi beágyazottság mintázatait kell alapul venniük. A terepmunka tapasztalatai alapján szakmai fórumot szerveztünk terepkutatók, intézményi szereplők részvételével. A program keretében elkészített kiadványban az elemző munka eredményeit, valamint a terepmunka releváns anyagait foglaltuk

egybe. Tekintettel arra, hogy ennek az innovatív csoportnak és az általuk képviselt térségi agrárinnovációs folyamatnak a térség tematizációja (szakmai és közéleti egyaránt) még mindig az elején tart, az elkészített kiadvány ezen a téren is fontos szerepet tölthet be.

2. Az innovatív csoportról

Ennek a csoportnak a megjelölése a térségben többféle lehet, és az egyes megnevezések (fiatal gazda, helyi termelők, biogazda stb.) olyan vállalkozókat/ termelőket is nagyszámban besorolnak ezekbe a kategóriákba, akik a működési modell szerint egyáltalán nem innovátorok. A támogatások szempontjai nem az innovatív működési modellt veszik alapul, hanem – a támogatások jellegéből adódóan – más szempontokat (életkor, hálózathoz való névleges tartozás, egyesületi tagság, megszerzett tanúsítványok stb.), ezért az innováció hordozói sok esetben mindenféle támogatásból (anyagi, szervezési, médiaprezentáció stb.) kimaradnak.

A térségi innovatív agrárszereplők tevékenysége a térség korábbi és jelenlegi domináns gazdálkodási modelljétől több vonatkozásban is lényegesen különbözik. Az eltérés és egyben az innováció legfontosabb tartalmi eleme abban áll, hogy a helyi hagyományos gazdálkodási modell elemeit olyan új komponensekkel társítják, amelyek erre a térségre eddig nem voltak jellemzők. A hagyományos, önfenntartó családi gazdálkodási modellből megőrzik az olyan összetevőket, mint a helyi adottságokra való alapozás, a családi méretnagyság, a kézműves jelleg, a lokális kontextusba való beilleszkedés igénye, a személyes involválódás magas foka, a család központúság. Az új elemek közt a legfontosabb az, hogy a gazdaság megalapozásához szükséges tudást (információk, tapasztalatok, jó példák, technológiák) térségen kívül, vagy külső hatásra szerezték. Továbbá fontosnak tartják a folyamatos tanulást, a kapcsolatmenedzsmentet, a helyi adottságokra és értékekre való alapozást tudatos programként végzik, a tudásukhoz, a tevékenységükhöz és a termékeikhez explicit módon értékelést kapcsolnak (élelmiszerbiztonság, egészségmegőrzés, egészséges élelmiszerek előállítására irányuló törekvés, természeti és kulturális értékek védelme, környezetvédelem). Nem csupán termelnek, hanem fontosnak tartják az üzleti, piaci és marketing szempontokat. Nem a vállalkozás növelésének, az üzleti szempontoknak adnak prioritást, hanem a fenntarthatóság-

nak, a helyi értékek hasznosításának. Mindezen jellemzők alapján azt mondhatjuk, hogy nem csupán a termékeik újszerűek, hanem – térség hagyományos gazdálkodási tevékenységéhez viszonyítva – működési modelljük egésze is. A térség szemszögéből nézve nem a termékeik jelentik az igazi innovációt, hanem a külső és belső, a globális és a lokális határán kialakított működési modell. A felsorolt jellemzők olyan működési és magatartási modellt körvonalaznak, amely térségi értékekre és térségi kihívásokra alapoz, de működésében nem korábbi térségi mintákat követ.

A bemutatott modellhez tartozó innovatív kezdeményezések mindegyike egyéni, személyes kezdeményezésként is leírható, és ebben a vonatkozásban minden egyes esetben azonosítani lehet a kialakulás feltételrendszerét, folyamatát, eredményességét. A sorozatban szerveződő egyéni kezdeményezések mögött globális és helyi tényezők sorozata áll, amelyek közvetett vagy közvetlen módon befolyásolják az egyes térségi innovatív kezdeményezések alakulását az ötletek fölmerülésétől kezdődően a tényleges működésig.

3. Külső és belső feltételek

Az ebben a vidéki térségben zajló agrárinnovációs folyamatok megjelenését, az innovatív kezdeményezések indulását és működését a globális trendek is erősítik. Ezek közé sorolható többek között:

- a vidéki térségek gazdasági-társadalmi fölértékelődése
- az endogén (belső, helyi) adottságokra alapozó fejlesztés fontossága
- a környezetvédelem és környezettudatosság előtérbe kerülése
- az egészséges élelmiszerek iránti elvárás növekedése
- az új vidékfejlesztési paradigma és a neo-endogén fejlesztési programok előtérbe kerülése
- a helyi és regionális identitás gazdasági szerepének felértékelődése

A vizsgált térség – félperiferikus jellege mellett – több vonatkozásban is követi a jóval szélesebb körben érvényesülő globális trendeket. Ilyen térségi folyamat például a vidéki helyek és adottságok fölértékelődése, az endogén adottságok hasznosítására irányuló törekvés, a társadalmi felelősségvállalás megjelenése, a kisléptékű gazdálkodási formák térnyerése, a területi alapú és egyéb identitásszerkezetek erősödése.

Ugyanakkor belső térségi tényezők is közrejátszanak abban, hogy az agrárinnovációs folyamatok szerepe fokozatosan fölértékelődik. Ezek közül kiemeljük az alábbiakat:

- A térségben a mindmáig domináns önellátó családi kisgazdaságok tradicionális modellje ma is fontos társadalmi funkciót tölt be, azonban továbblépési lehetőségeket ebben a formában nem kínál. Ezért azok körében, akik számára adottak a családi gazdálkodás feltételei (földtulajdon, gazdasági eszközök, családi tapasztalat stb.) megjelenik – bár egyelőre kis számban – a változtatási törekvés.
- A térség adottságai korlátokat állítnak az üzemszerű farmgazdálkodás szélesebb körű térnyerése elé. Ennek oka az, hogy a földtulajdon rendkívüli mértékben szétaprózott, a földtulajdon koncentrálódási folyamata lassú, a földbérleti rendszer nem nyert teret szélesebb körben. Továbblépési, kitörési pontként a kisebb léptékű innovatív kezdeményezésnek van nagyobb mozgástere.
- Ösztönző tényezővé vált – belső tényezők hatására is – a helyi értékek és adottságok hasznosítása.
- Elsősorban az időszaki jellegű munkamigráció következményeként megnövekedett a régión kívül szerzett tapasztalatok mennyisége és innovációs szerepe, illetve – közvetett hatásként – a kezdeményezési, változtatási igény.

4. Társadalmi innováció

A fentiekben jelzett összetevők (újszerű agrárvállalkozások megjelenése, küldő hatások, térségi belső ösztönző tényezők fokozódó szerepe) együttese azt jelzi, hogy az innovatív agrárvállalkozások szerveződése és működése a térségi kontextushoz viszonyítva társadalmi innovációként értelmezhető. Ezzel a kijelentéssel arra kívánunk utalni, hogy a térségi társadalom szemszögéből nézve többről van szó, mint pontszerűen jelentkező és működő vállalkozások kisebb vagy nagyobb halmazáról. A társadalmi innováció kapcsán a szakirodalom azt emeli ki, hogy az innovációk társadalmi innovációként való értelmezése kevésbé elterjedt, mint a közgazdasági megközelítések, amelyek elsősorban a technikai és gazdasági innovációval foglalkoznak (Neumeier, 2012:49). Az innovációval kapcsolatos nyilvános diskurzusokban az innovációt még mindig többnyire a technológiai

hatékonyság és a gazdaság függvényében értelmezik. A társadalmi innovációval foglalkozó szakirodalom tartalmas áttekintés kínálja Stefan Neumeier tanulmánya (Neumeier, 2012), amelyben a szerző a témával foglalkozó szakmai munkák áttekintése nyomán azt emeli ki, hogy a társadalmi innováció fogalma és jelentése az együttműködésen alapuló tevékenységek által előidézett erőfeszítésre, módszerre, eredményre vagy változásra egyaránt vonatkozhat. A téma részletes ismertetése nem tartozik tanulmányunk tárgyához, a szerző összefoglalása alapján csupán röviden ismertetjük a társadalmi innováció faktorait (Neumeier, 2012.54-55):

- Közös cselekvés, együttműködés, amely szoros összefüggésben van a társadalmi tőkével. Az egyének önmagukban nem képesek társadalmi innovációt generálni.
- A kezdeti lendület, amely a technológiai vagy gazdasági innovációk esetében is fontos. Kezdeti lendület lehet például egy attitűd, vagy viselkedés megváltoztatására irányuló ösztönzés, ami egy innovációs folyamatban külső és belső tényező egyaránt lehet.
- Az együttműködő cselekvés folyamata, amelyben a társadalmi innováció fokozatosan jön létre.
- Az újdonság az érintettek szubjektív érzékelésében.
- A szemléletmód és a viselkedés megváltozása.
- A gyakorlati megvalósítás fontossága, amelynek következtében az érintettek látják az új megoldás értelmét.
- A társadalmi innovációk nem anyagi jellegűek: anyagi eredményeik kizárólag kiegészítő jellegűek, és nem a szükségletek kielégítésére összpontosítanak.

Az idézett felsorolás jól jelzi, hogy általunk vizsgált térségben az innovatív agrárvállalkozások több jellemzője átfedést mutat azokkal a faktorokkal, amelyek alapján a társadalmi innováció körülírható. Azt az idézett szerző is jelzi, hogy a társadalmi innováció értelmezését illetően többféle megközelítés van (szervezetközpontú és kétféle szociológiai megközelítést említ). Témánk szempontjából az a szociológiai értelmezés mutatkozik alkalmasnak, amely az átfogó társadalmi változások fontosságát hangsúlyozza, és amely alapján a társadalmi innovációt olyan társadalmi eredménynek tekintik, amely megváltoztatja a társadalmi változás irányát, új megoldásokat kínál a célok elérése érdekében. Ezek a megközelítések az általunk vizsgált térség agrárinnovációs folyamatainak elemzése számára olyan

hasznos és újszempontokat kínálhatnak, amelyek lehetővé teszik az innovatív kezdeményezések működésének és társadalmi szerepének komplexebb, árnyaltabb megragadását.

Amennyiben az innovatív agrárszereplők csoportját és együttes működését térségi léptékű társadalmi innovációként (vagy csak innovációs potenciálként) kezeljük, egy sor fontosnak mutatkozó kérdés és szempont megfogalmazására van szükség.

- Mit jelent, mit jelenthet ez az innovatív kezdeményezés hullám a térségnek?
- Egy új térségi agrárgazdasági paradigma képviselői-e ezek a kezdeményezők vagy csupán átmeneti jelenségről van szó? Vagy egy ezután megerősödő új térségi trendről?
- Mekkora az innovatív kezdeményezések helyi társadalmi ismertsége, támogatottsága?
- Követik-e mások a kezdeményezőket, és ha igen milyen módon, milyen mértékben?
- A térség fejlődése szempontjából melyik a fontosabb: az újszerű termék, vagy a munkavégzés/magatartás újszerű modellje?
- Miként tekintenek saját helyzetükre maguk az innovátorok?
- Milyen szerepet vállalhat a nyomtatott és a digitális média ennek a csoportnak a szélesebb nyilvánosságban való megjelenítésében?
- Fölismeri-e a térségi szakpolitika, hogy új térségi modellről van szó?
- Melyek azok a térségi tényezők (ösztönző erők vagy korlátok), amelyek befolyásolják az új kezdeményezések térnyerését?
- Vannak-e olyan térségi tartalékok (erőforrások, tudások, intézményi keretek, projektalkotási lehetőségek stb.), amelyek eddig még nem kerültek kihasználásra, és amelyek segíthetik az új modellek erősödését?
- Milyen területen, milyen tartalommal van/lehet szükség olyan térségbe irányuló tudástranszferre (tudás, szervezés, szaktanácsadás stb.), amely ezt az új modellt támogathatja?

Mint minden társadalmi innováció esetében, az első szakmai kérdés a társadalmi elfogadottsággal, **a társadalmi beágyazódás mértékével és formáival** kapcsolatos. Nem csupán az a kérdés, hogy az innováció a vidéki társadalomról

„lepattan-e" vagy „megragad", hanem az is, hogy a társadalmi beágyazódásnak a folyamata térben és időben miként alakul? Ennek a megközelítésnek a keretében minden olyan szempont, kérdésfelvetés, elemzés, javaslat fontosnak mutatkozik, amely (1.) hozzásegít a jelenleg tapasztalható helyzet értelmezéséhez, szakmai leírásához, illetve (2.) amely hozzájárulhat ahhoz, hogy ezeknek az innovatív kezdeményezéseknek a társadalmi elfogadottsága, beágyazottsága növekedjen. A társadalmi beágyazódás feltételei, szintjei és mintázatai különbözőek lehetnek (ennek a problémakörnek a szakirodalmi bemutatásával foglalkozik Sárosi-Blága Ágnes tanulmánya jelen kötetben). Kutatási programunkban két szint részletesebb elemzésére nyílt lehetőség. Az egyik szintet a lokális környezet jelenti, ennek elemzésével külön tanulmányban foglalkozunk. Jelen tanulmány a térségi szint szereplőit elemzi abból a szempontból, hogy eddigi/jelenlegi működésük milyen módon jelent ösztönző/támogató keretet az innovatív agrárszereplők csoportja számára, illetve ezek a keretek milyen lehetőségeket tartalmaznak ebben a vonatkozásban.

5. Térségi struktúrák – innovatív szereplők szemszögéből

Amint azt a tanulmány első részében is jeleztük, a szakmai elemzésektől eltekintve ebben a térségben még késlekedik az innovatív agrárvállalkozások önálló csoportként való közéleti és szakpolitikai azonosítása. Az ezzel a csoporttal való intézményi foglalkozás (tervezés, támogatás, narratív, tematizáció) „beleolvad" abba a törődésbe, amely többféle néven egy jóval szélesebb körű agrárjellegű csoportra irányul. Következésképpen nincsenek olyan intézményi kezdeményezések vagy programok sem, amelyek kifejezetten erre az innovatív csoportra irányulnának. Elemezni azt tudjuk, hogy a térségi intézmények és szakmai szereplők miként viszonyulnak az innovatív vállalkozásoknál jóval szélesebb körű célcsoporthoz, és ezen belül igyekszünk vizsgálni azt, hogy az innovatív vállalkozók mindebből mit érzékelnek, miként ítélik meg stb. Igyekszünk jelezni azt is, hogy az intézmények és szakmai szereplők eddigi és jelenlegi tevékenységének ismeretében milyen lehetőségek vannak az innovatív csoport támogatására vonatkozóan.

Az adatgyűjtési munka során az alábbi térségi szereplők szerepvállalási lehetőségeit vettük számba: önkormányzati intézmények és önkormányzati háttérintézmények, megyei hivatalok (mezőgazdasági, vízügyi, talajvédelmi, környezetvédelmi, állategészségügyi, növényvédelmi, támogatáspolitikai intézmények és hivatalok),

agrárkamarák, felsőoktatási intézmények, felnőtt képzési helyek, szakmai és civil szervezetek, (agrárinnovációs tevékenység, hálózat vagy klaszterszervezés, szövetkezeti formák, lobbi és érdekképviselet), média , kutatói helyek (technológia, társadalmi folyamatok elemzése), közbirtokosságok.

Az egyes térségi szereplők tényleges és fenntartható szerepvállalásainak lehetőségeit az alábbi területeken vizsgáltuk: anyagi támogatás, információ átadás, technológiai támogatás, tudásátadás, szolgáltatás, lobbi és közvetítési tevékenység, képviseleti szerep, célképzések, elemzések, társadalmi tematizáció, hálózatépítés, termelő- és termékmarketing. A terepmunka során alkalmazott adatgyűjtési módszereink a következők voltak: interjúk készítése, programok és tervek elemzése, fejlesztéspolitikai dokumentációk elemzése, médiaanyagok feldolgozása, személyes részvételen alapuló megfigyelés. Tapasztalatainkat és következtetéseinket intézmény típusokra vetítve mutatjuk be. A bemutatás nem jelez fontossági vagy értékelési sorrendet.

Önkormányzati szereplők

A térségi önkormányzati intézmények három csoportja (megyei, városi, rurális) közül a megyei önkormányzatok vállalhatnak nagyobb szerepet az innovatív csoport közéleti/szakmai pozícionálásában és támogatásában. Ennek többféle oka van, csupán a legfontosabbakat jelezzük:

- politikai és szakpolitikai funkciókat is fölvállalnak, ennek következtében képviseleti és lobbi szerepeket is tudnak működtetni
- az intézményi apparátus szervezési, tematizációs feladatokat tud ellátni
- a megyei önkormányzatoknál van a külföldi forrásbevonási és kapcsolatépítési potenciál legjelentősebb része
- törvényes módon használhat anyagi erőforrásokat az agrárinnováció támogatására
- szakmai programokat működtető háttérintézményekkel rendelkeznek

Ezeket az intézményi erőforrásokat a térség megyei önkormányzatai általánosságban a vidéki térségben zajló agrártevékenység ösztönzésére és támogatására használják, többek között olyan területeken mint az ismeretterjesztés, szakmai fórumok szervezése, helyi termék mozgalom intézményes kereteinek kialakítása és támogatása, ágazati szerveződések (egyesületek stb.) létrejöttének ösztönzése és működésük támogatása, médiatematizáció, termékértékesítési programok szerve-

zése stb. Ebben a keretben sokféle olyan szervezési és támogatási lehetőség van, amely elvben az innovatív agrárvállalkozók támogatására irányulhatna, azonban ennek az innovatív csoportnak a létezése, innovációs szerepe eddig nem került meghatározásra, ezért nem alakultak ki kifejezetten erre a csoportra irányuló programok sem.

A városi önkormányzatok, illetve a hatáskörükbe tartozó intézmények (pl. múzeumok) működésében az agrárjellegű tevékenységek csak alkalmi jelleggel kapnak szerepet. Jellemző példa erre „A falu a városban" jellegű rendezvénytípus, vagy a múzeumok esetében az agrárgazdasághoz kapcsolható hagyományok megjelenítése rendezvények vagy kiállítások formájában.

Az innovatív kezdeményezésekhez legközelebb álló helyi önkormányzatok fejlesztéspolitikai tervezésében, fejlesztési gyakorlatában vagy rendezvényszervezési gyakorlatában az agrárjellegű tevékenységek csak nagyon ritkán vagy egyáltalán nem kapnak szerepet. Ennek egyrészt objektív oka van: a földtulajdonok nyilvántartásával kapcsolatos folyamatok több évtizedes elhúzódása, az ezzel kapcsolatos témák konfliktusos vagy nehezen kezelhető jellege nagymértékben leköti a helyi intézményi apparátusok munkáját, és ehhez viszonyítva minden agrárjellegű téma másodrendűnek bizonyul. A másik ok szemléleti jellegű: az agrárinnovációval kapcsolatos témák még mindig nem kerültek be a lokális fejlesztéspolitikai prioritások közé, ez elől részlegesen kivételt képez a helyi turizmus és a gasztronómia, de ezek interpretációja sok esetben az agráriumtól független.

Összességben azt lehet mondani, hogy az innovatív csoport újszerűségének föl nem ismerése, a termelők és a gazdálkodási folyamatok helyett a termékek középpontba helyezése, az agráriummal kapcsolatos korábbi negatív tapasztalatok visszahúzó ereje következtében az önkormányzatok szerepvállalása a vizsgált célcsoportra nézve minimális. Ehhez minden bizonnyal hozzájárul az is, hogy az innovatív vállalkozások fontosnak tartják a helyi társadalomba való beágyazódást és sok esetben törekednek is erre, azonban ez a törekvés nem terjed ki az önkormányzati intézményekkel való kapcsolatra (ezzel a témakörrel foglalkozik jelen kötetben Biró A. Zoltán és Sárosi-Blága Ágnes tanulmánya).

Egyetemi szintű képzés

Több olyan egyetemi alapképzési és mesteri szak is működik, amelyeknek a képzési terve az agrártevékenység technológiai vonatkozásait is részben vagy egészében) magába foglalja (élelmiszermérnöki, környezetmérnöki képzések). Ezek

esetében a kisléptékű gazdálkodás szemlélete és gyakorlata csak kismértékben jelenik meg. Az agrár-közgazdasági, illetve a vidékfejlesztési tárgyakat is magába foglaló szociológia képzés szerepe annyiban más, hogy a tárgyak egy részében a bottom-up típusú gazdálkodás szemléletének, illetve európai gyakorlatának ismertetése is helyet kap. Elemzett témakörünkhöz kapcsolódóan sokkal célirányosabb a PAHRU mesterképzése (Vidékfejlesztési agrármérnök), amely már toborzási gyakorlata révén is elsősorban azokat igyekszik megszólítani, akik közvetlen vagy közvetett módon a térségi agrárágazat szereplői, és a képzési anyagban a vidékfejlesztési tárgyak nagy szerepet kapnak.

Ezeknek a képzési lehetőségeknek a térségi jelenléte ellenére egyelőre nem lehet azt mondani, hogy a térségi innovatív agrárszereplők körében térségi intézmények végzettjei jelentős számban szerepelnének. A közvetett hatás viszont jelentősebb abban az értelemben, hogy önkormányzati, szakpolitikai, szerveződési szinten növekszik azoknak a szakembereknek a száma, akik vidékfejlesztési vagy agrártechnológiai ismereteket is szereztek a felsőfokú képzés során. Ez esélyt adhat arra, hogy a térségi intézmények nagyobb eséllyel ismerjék fel ennek az innovatív csoportnak a létét, működésük mechanizmusait, illetve a működésükben rejlő térségi innovációs potenciált, illetve arra is, hogy a továbbiakban az innovatív szereplők és a térségi intézmények között kapcsolat, egymásra figyelés alakuljon ki, esetleg közös programok szerveződjenek, és elinduljon a térségi intézményekbe való beágyazódás folyamata is.

Felnőttképzési programok

A térségben az agráriumhoz, illetve az agrárinnovációhoz kapcsolható felnőttképzési programok száma jelentős, több intézmény, szervezet működtet ilyen programokat. Ezek nagyobb része – bevallottan vagy nem bevallottan – abból a célból működik, hogy szakmai képzést igazoló dokumentummal („diplomával", „igazolással") támogassa azokat a térségi agrárvállalkozókat, akiknek pályázati vagy egyéb elvárások okán ilyesmire szükségük van. Ugyanakkor vannak olyan képzési kínálatok, amelyek elsődleges célja a munkaerőpiaci átképzés, illetve olyan programok is, amelyek kifejezetten agrárinnovációs célkitűzések kapcsán szerveződnek (ez utóbbira jellegzetes példát kínálnak a biogazdálkodási ismeretek kínáló képzések, vagy a LAM Alapítvány egyes gyakorlati jellegű tanfolyamai). Olyan képzési programról nincsen egyelőre tudomásunk, amely kimondottan az ebben a programban elemzett innovatív csoport tagjaira irányulna, ezért érdemben nem

beszélhetünk arról, hogy a térségi felnőttképzési programok és az innovatív csoport tudásigénye lenne programszerű kapcsolat. Ezt részben az magyarázza, hogy az agrárinnováció térségi szereplői tevékenységük tervezésére, kialakítására és működtetésére az esetek döntő többségében térségen kívüli tudásokat használtak és használnak fel, az így kialakított egyéni és alkalomhoz kötött tudásszerzései gyakorlat nem érintkezik a térségi felnőttképzés kínálatával. Legfeljebb abban az esetben, ha egy vállalkozónak képzést igazoló tanúsítványra van szüksége, vagy olyan területen dolgozik (például biogazdálkodás), ahol a külső ösztönzést vagy tapasztalatot kénytelen összekapcsolni a hazai jogi, adminisztratív, technológiai előírásokkal. A felnőttképzési programok és az innovatív szereplők közti kapcsolat hiánya azzal is magyarázható, hogy a felnőttképzési programok az esetek többségében nem teszik közzé a tanfolyamok képzési tartalmait (legfeljebb címszerűen), ezért ez a kínálat az innovatív szereplők praktikus, pragmatikus és helyzetekhez kötött tudásigénye számára a formalizált, időigényes és ismeretlen tananyagkínálat nem releváns opció. Különösen nem az olyan gyakorlat számára, amelyben az Internet alapú tájékozódás és a személyes hálózat a meghatározó.

Média

A térségi média tekinthető tulajdonképpen az egyetlen olyan intézményi aktornak, amely az innovatív csoport tagjait (nem csoportként, hanem egyénként) sok esetben valóban agrárinnovációs szereplőnek tekinti, és a bemutatás módozataiban (portrészerű bemutatás, interjú, riportszerű leírás, szakmai jellegű bemutatás stb.) ki is emeli az innovatív tartalmakat. Több olyan média működik a térségben, amely következetesen foglalkozik innovatív agrárszereplők bemutatásával (a Marosvásárhelyi Rádió hetente jelentkező Gazdaélet című műsora, a Hargita Népe napilap havonta megjelenő Székely gazda melléklete, a Háromszék, a Székely Hírmondó bemutató anyagai, a Népújság riportjai, az Udvarhelyi Híradó gazdaportréi és mások). Ezek a médiaanyagok a termékek bemutatása mellett nagy hangsúlyt fektetnek a személyiség, a működési feltételek és a munkafolyamatok bemutatására. Amit viszont nem tárgyalnak az innovatív szereplőket bemutató médiaanyagok (vagy csak ritkán teszik ezt), az az eseti, egyedi vállalkozáson túlmutató innovatív jelleg, az ilyen kezdeményezések modelljellege. Amire nagy hangsúly esik az a személyes „vállalás", a személyes elkötelezettség, hit, törekvés stb. Ezek olyan komponensek, amelyek azt sugallják/közvetítik az olvasó, hallgató

irányába, hogy ezek az innovatív kezdeményezések a személyes példaadás modelljei, mintakövetésre alkalmas egyéni pályaképek.

Egyesületi szerveződések

Az innovatív agrárszereplők az indulást és a működést illetően is egyediek, ugyanakkor közvetlen környezetükhöz viszonyítva sajátos az önértelmezésük, az értékrendjük is. Településenként egy vagy két ilyen kezdeményezéssel találkozhatunk, ebben az értelemben, térben is elszigetelten, pontszerűen működnek. Tevékenységük sokféle pedig azt eredményezi, hogy nem könnyen találnak olyan társat, aki hasonló termékkel foglakozik, hasonló technológiával, működési modellel. A hangsúlyosan egyedi jelleg – amelyet explicit módon is fölvállalnak – nem támogatja azt, hogy lokális vagy ágazati szervezetek aktív tagjai legyenek. A térségben sok olyan egyesületi forma működik, amelyek valamilyen módon az agráriumhoz vagy ahhoz is kapcsolódnak. Vannak köztük termék centrikus vagy termelési ágazat szerinti egyesületek (például lokális léptékben szarvasmarhatartó egyesületek), képviseleti jellegű egyesület (például: biotermelők egyesülete, hálózat (például a gyógynövénytermesztés terén), termelési vagy értékelési klaszterszerű kezdeményezések (például Székely termék program), szövetkezet és mások. Amennyiben ezeknek a szervezeteknek a funkcióit vizsgáljuk, akkor azt tapasztalhatjuk, hogy legtöbbjüknek csak helyi vagy térségi legitimációs, tematizációs szerepe van, egyéb tekintetben működésük alkalmi jellegű vagy formális. Kivételt képeznek a valamilyen előnyt kínáló adminisztratív jellegű struktúrák (például: szarvasmarhatartók egyesülete) vagy a tényleges szakmai feladatokat ellátó, illetve a céh-szerű szakmai identitást termelő szervezetek (példa: méhész egyesületek). A szervezetek működésében rendszeres szolgáltatásokkal, tudástranszfer tevékenységgel, kapcsolatmenedzsmenttel, szervezetfejlesztési munkával csak ritkán találkozhatunk. Ezért nem véletlen, hogy az innovatív szereplők a térségi civil szerveződési formákban egyelőre nem érzékelnek sok lehetőséget a maguk számára. Ez a helyzet az innovatív szereplők pontszerű működését erősíti.

Hivatalos szakintézmények

Az innovatív agrárszereplők nem tekinthetnek el a térségi (megyei) szakintézményektől, hivataloktól, amelyek az országos szintű hivatalok megyei alegységeiként szakterületenként meghatározott hivatali feladatokat látnak el. Ezek a hivatalok foglalkozhatnak nyilvántartással, engedélyezéssel, ellenőrzéssel, szak-

tanácsadással, támogatások folyósításával. Az intézmények nagyobb része esetében a hatósági (nyilvántartás, engedélyeztetés, ellenőrzés/szankcionálás) és a szakértői/szaktanácsadási funkciók összekapcsolódnak (például: Mezőgazdasági Vezérigazgatóság, állategészségügy, növényvédelem, vízügy, környezetvédelem stb.), más esetekben a feladatkörök specifikusabbak (Megyei Agrárkamara, az agrártámogatások kezelő hivatal stb.) Ezek a hivatalok az innovatív szereplőket egyedi vállalkozásként kezelik és nem sajátos csoportként, következésképpen olyan tevékenységük sincsen, amely kifejezetten erre a csoportra irányulna. A megyei szintű agrárnyilvántartások már termelői csoportokkal számolnak, de ezek esetében a besorolás kritériuma a termelés/termék ágazati besorolása, és nem a vállalkozás innovatív jellege.

Az innovatív agrárszereplők ambivalens módon viszonyulnak a térségi agrárium intézményes szereplőihez. A hivatalokkal való kapcsolatot igyekeznek minden tekintetben minimalizálni, az ilyen kapcsolatot a saját tevékenységükbe csakúgy építik be, mint olyan szükséges (meg nem kerülhető) kötelezettség, amely a saját tevékenységnek nem része. Nem csupán arról van szó, hogy a társadalmi beágyazódásnak ettől a térségi lehetőségétől elzárkóznak, hanem arról is, hogy a hivatalok elvárásait és munkáját igyekeznek nyelvi-szimbolikus eljárásokkal lefokozni és ezáltal a hivatalokkal kapcsolatban minél nagyobb distanciát kialakítani. Ennek eredménye az, hogy mindazoknak az információknak és lehetőségeknek a nagyobb része, amit a hivatalok az innovatív agrártermelőknek nyújthatnak, az nem jut el ehhez a célcsoporthoz. Kivételt abban a tekintetben láthatunk, hogy az innovatív szereplők is (mint más agrárszereplők a térségben) megpróbálnak személyes, még pontosabban minél bizalmasabb kapcsolatot kialakítani a hivatalok szakembereivel. Az ilyen informális viszony elsősorban a gyakorlati és adminisztratív megoldások gördülékenységét támogatja, teljes mértékben személyfüggő, ezért ha kínál is szakmai tudást vagy információt az nem rendszeres és nem kezelhető intézményes erőforrásként.

Projektelit

A térségi projektelit tagjai (pályázatírók, tanácsadók, területi fejlesztési hivatalnokok és szakértők, polgármesteri hivatalok vezeti és szakértő munkatársai, LEADER munkatársak, ADI munkatársak, kistérségi szervezetek vezetői és szakemberei, lokális fejlesztési egyesületek vezetői és szakemberei) gyakorlatilag csak a pályázatok kapcsán vannak kapcsolatban az innovatív agrárvállalkozókkal.

Az ilyen kapcsolatok száma nem nagy, inkább a pályázatírók keresik az innovatív szereplőket és nem fordítva. A projekt elit szerepben ezért van információátadás, ügyintézési tanácsadás, esetenként lobbiszerep is. Az ilyen kapcsolatok nagyon kevés kivételtől eltekintve személyes jellegűek és az együttműködés tartalma ritkán lépi túl az üzleti jellegű szolgáltatás kereteit. Gyakoribbak az eseti együttműködések, mint a rendszeresek. Más jellegű együttműködésre vagy szolgáltatási megbízásra (például: reklám, design, marketing, PR, műszaki vagy tartalomgyártási digitális szolgáltatások, eseményszervezés stb.) csak elvétve van példa. A kapcsolatok szolgáltatás centrikussága azt eredményezi, hogy az innovatív szereplők és a projektelit közti kapcsolat nem strukturális jellegű, a két szegmens nem támogatja egymás szerkezeti erősödését. Mivel az innovatív kezdeményezések kis mérte nem teszi lehetővé ilyen szakemberek állandó alkalmazását, a projektelit kompetenciák nem kerülnek be az innovatív szereplők tevékenységi körébe.

Agrárkamarák

A megyei hatáskörű agrárkamarák jogi kerete, szervezeti formája, tudásbázisa, felszereltsége, működési gyakorlata, intézményesültségi szintje több ok miatt sem alkalmas arra, hogy megyei léptékben az agrárium intézményes stratégiai szereplője legyen. Szaktanácsadási, felnőttképzési, tájékoztatási, szervezési gyakorlata és autoritása többnyire a működtető felettes intézmény (megyei önkormányzat korábban, jelenleg megyei szakhivatal) autoritás alapul, és nem a tagság elvárásain és érdekeinek képviseletén. Ennek eredménye az, hogy ennek az intézményi formának tevékenységében a hangsúlyozottan személyes szerepvállalás és a szervezeti/hivatali kényszer keveredik. Az innovatív agrárszereplők számára ez az intézményi keret értelemszerűen keveset nyújthat. Ez az intézményi keret az innovatív agrárszereplőket külön csoportként kezelhetné, felismerve ennek a csoportnak a térségi stratégiai szerepét, erre azonban eddig nem került sor. Ezért az is érthető, hogy az innovatív szereplők a térségi beágyazódás szintjén ezzel az intézménnyel csak kismértékben számolnak.

Agrárinnovációs feladatokat vállaló szervezetek

A székelyföldi térségben három olyan kezdeményezés intézményesült az utóbbi évtizedekben, amelyek programszerűen és folyamatosan foglalkoznak az agrárinnováció támogatásával, és tevékenységük tartalma, formája nincsen alárendelve térségi hivataloknak, szabályozásoknak. Mindhárom szervezeti forma

esetében az alakulást térségen kívüli modellek és támogatási keretek biztosították, és mindhárom a tudástranszfert tekintette tevékenysége központi elemének. Ez a három szervezeti keret a csíkszeredai székhelyű Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány (PAHRU), az illyefalvi székhelyű LAM alapítvány, illetve a Caritas agrárágazata/tevékenysége. Szakmailag megalapozott, folyamatos működése okán mindhárom intézmény esetében egyedi bemutatásra volna szükség, jelen tanulmány keretében és elemzési témánkhoz kapcsolódva azonban csupán a közös vonások jelzésére szorítkozunk.

Ezeknek az intézményi szerkezeteknek a tevékenysége összetett, a tudástranszfertől a támogatáson át a képzési szolgáltatásig és a képviseleti funkcióig az agrárinnováció minden területére kiterjednek. A PAHRU sajátosságát az adja, hogy munkájában alapozhat a Szent István Egyetem tudásbázisára, és a térségi agrárinnovációs folyamat szakmai elemzését is fontos feladatnak tartja. A LAM Alapítvány tevékenységének egyedi vonása a hitelkonstrukciók működtetése. Témánk szempontjából azonban a legfontosabb észrevétel arra vonatkozik, hogy ezek a térségi szereplők közvetlenül és programszerűen hozzájárultak az innovatív csoport létrejöttéhez. Ennek legfontosabb formája a külföldi tapasztalatszerzés biztosítása tematikus csoportos tanulmányutak, külföldi vendégmunka típusú tapasztalatszerzés megszervezése, illetve kifejezetten agrárinnovációt célzó képzési programok működtetése (például: biogazda képzés, ágazati technológia transzfer stb.) Minden bizonnyal nem véletlen, hogy az egyéni agrárinnovációs kezdeményezésekhez hasonlóan ezek az intézményi szerkezetek is térségen kívüli modellek alapján szerveződtek, és a térségen kívül szerzett innovációt igyekeztek összekapcsolni a térségi adottságokkal. Ez a strukturális-funkcionális hasonlóság vezethetett ahhoz, hogy az innovatív csoport szereplői számára ezek az intézmények jelentik a térségi léptékű beágyazódás terén a fontosabb integrálódási felületeket. Ami azt jelenti, hogy az innovatív szereplők a térségi intézmények közül ezeket tartják leginkább elfogadhatónak, az ezekkel való együttműködést említik pozitív tapasztalatként, és nem véletlen, hogy az ezekkel az intézményekkel kapcsolatos narratívákból hiányoznak a távolságtartás vagy a nyelvi-szimbolikus eltávolítás manőverei (amelyek minden más intézmény említése esetén valamilyen mértékben előfordulnak).

K+F helyek (technológiai kutatás és fejlesztés)

Az agráriumhoz is köthető technológiai kutatások a Sapientia Egyetem Csíkszeredai karához köthetők (élelmiszertudományi, biológiai, környezettudományi kutatások és technológiai gyakorlatok/fejlesztések), illetve egy cégként működő K+F bázishoz. Az ilyen jellegű szakmai munka elsősorban a gyakorlati oktatáshoz kötődik, illetve nagyobb léptékű programok helyi szatellit feladataihoz, nem utolsó sorban pedig egyéni oktatói/kutatói programokhoz. Ennek a K+F potenciálnak a térségi agráriummal csak eseti kapcsolata van, nincsenek ismereteink arról, hogy a pontszerűen működő, kisléptékű innovatív agrárkezdeményezések tartós együttműködési formákat alakítottak volna ki ezzel a K+F potenciállal. Ez a kapcsolódási lehetőség azért tűnik érdekesnek, mert az innovatív szereplők az általunk alkalmazott technológiákat a térségen kívül ismerték meg, kívülről hozták a térségbe (vagy ők maguk kísérletezték ki évek során), és nagy valószínűséggel nincsen tudomásuk arról, hogy van olyan térségi K+F potenciál (szakmai tudás és korszerű eszközpark), amelyet az adódó problémák megoldásához vagy a továbbfejlesztéshez elvben hasznosítani lehetne. Többek között olyan területeken, mint a talajvizsgálatok, a gyümölcsfeldolgozás, tejfeldolgozás, húsfeldolgozás, növényvédelem stb.

Szakmai tematizáció (kutatás, fórumok, kiadványok)

Sokféle nyilvános és szűkebb körű tematizációs rendezvény van (konferenciák, szakmai fórumok, tájékoztatók). Ezek többségét megyei hatáskörű hivatalok és szakintézmények szervezik, a konferenciák és szakmai kerekasztalok szervezésében a térségi felsőoktatási intézmények is szerepet vállalnak. Ezek a rendezvények és tematizációs programok nem az ebben a programban elemzett innovatív csoportra irányulnak, az agrárium és a vidékfejlesztés általában vett szereplőire (hivatalvezetők, szakértők, fejlesztéspolitikában érdekelt szervezetek, vállalkozók, média stb.). A csíkszeredai székhelyű Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány szerepvállalása ebben a körben egyedinek és egyedülinek tekinthető. Az egyediséget az adja, hogy a PAHRU agrárinnovációs tárgyú tevékenysége – miközben képzési, tudásátadási programjai révén a térségi agrárium szereplőinek széles körére irányul – a térségi innovatív agrárvállalkozókat külön szakmai célcsoportként kezeli (tényfeltáró kutatás, tudástranszfer programok szervezése, szakmai-tudományos tematizáció), ugyanakkor az Alapítvány komplex agrárinnovációs tevékenysége – eltérően az egyéb kezdeményezések többségének alkalmi jellegétől –

programszerűen, folyamatosan működik. A 2012-től indított kutatási és tematizációs programsorozat keretében jelen időpontig több mint száz térségi innovatív agrárszereplő tevékenysége kapcsán zajlott interjúkészítés, esetelemzés, a kutatási eredmények jelen kiadvánnyal együtt hat kötetben kerültek kiadásra.

Közbirtokosságok

A közbirtokosságok a térség sajátos lokális léptékű erőforrásai és intézményi keretei, amelyeknek elvben jelentős mozgásterük lehetne a helyi fejlesztéshez kapcsolható programok vagy tervek kidolgozásában, kivitelezésében, beleértve az agrárjellegű innovatív kezdeményezéseket is. Ezt a lehetőséget igazolja az a tény is, hogy a helyi közbirtokosságok jelentős legelőterületekkel rendelkeznek, amelyeknek az állattenyésztés mellett sokféle egyéb hasznosítási lehetősége is van. A közbirtokosságok jelenlegi tevékenysége kevés és eseti jellegű együttműködést jelez az agráriummal (például: beruházás tejfeldolgozó vagy gyümölcsfeldolgozó kialakításába), de ezek is inkább támogatási programok mintsem ágazatközi, innovatív jellegű stratégiai programok. Az ilyen irányú kapcsolatok és együttműködések oka egyfelől az, hogy a közbirtokosságok jelen állapot szerint nem részesei a helyi fejlesztési programozásnak, másfelől pedig az a tény, hogy az erdővagyonok visszaszerzési folyamata, működtetésük módozatainak kialakítása inkább rehabilitációs, mintsem innovatív jellegű. Ezért a közbirtokossági struktúrák és az innovatív agrárkezdeményezések közti szemléleti, értékrendszerbeli átfedés kicsi. Ettől eltekintve olyan lokális adottságról (csak helyi szereplőktől függő endogén fejlesztési potenciálról) van szó, amelynek agrárinnovációs tárgyú hasznosulása bárhol, bármikor kialakulhat.

6. Javaslatok - az innovatív csoport térségi támogatása

A PAHRU keretében végzett kutatási programsorozat legfontosabbnak tartható szakpolitikai következtetése az, hogy a terepmunka és az elemzés során beazonosított innovatív csoport kialakulása és működése a térség egésze számára innovációs potenciált hordoz. Ennek fontos tartalmi eleme többek között a térségen kívüli szerzett tudás, a tudásszerzés és kapcsolatmenedzsment folyamatossága, az endogén értékekre való alapozás, a gazdasági és marketing szempontoknak és gyakorlatoknak a gazdálkodásba való beillesztése, a lokális léptékű

elitpozíció építése és vállalása, a globális jellegű és a lokális összetevők interferenciája, és nem utolsó sorban az innovatív agrárszereplők strukturális és gyakorlati jellegű beágyazódási törekvése (ez utóbbi részletes kifejtését a kötet harmadik tanulmánya tartalmazza). A felsorolt jellemzők nem csupán az innovatív csoportnak a térségi kontextushoz viszonyított markáns újszerűségét jelzik, hanem arra is figyelmeztek, hogy ennek a csoportnak a szakpolitikai támogatása is csak komplex módon, a csoport jellemzőihez igazítva képzelhető el. A térségi szakpolitikai tervezésre és támogatási gyakorlatra általában jellemző a rövid időtartam, a viszonylag gyors gyakorlati eredményeket hozó leegyszerűsített támogatás, a patrónus-kliens jellegű támogatási megállapodások gyakorlata, a támogatási szegmens egyik vagy másik elemének a fókuszba állítása, az együttműködési formák kialakítása helyett a juttatások modellje. Az innovatív csoporthoz tartozók működésének jellemzőit véve alapul azt valószínűsíthetjük, hogy a térségre általában jellemző támogatási gyakorlatra ez a célcsoport nem igazán lenne fogadó kész.

Az innovatív csoport elitszerepeinek alakulását elemző korábbi tanulmányunkban (Biró 2017. 35-36) jeleztük azt, hogy nincsen olyan korábbi térségi támogatási gyakorlat, amelynek tapasztalatai ennek a csoportnak az esetében hasznosíthatók lennének. Az innovatív csoport tagjai által épített elitszerepek is térségi léptékben újszerűek (holisztikusabbak a többi vállalkozói elit szerepnél, más a vállalkozói habitus). Mivel ezeknek az innovatív kezdeményezéseknek a kialakulása és működési módja jelentős mértékben a személyes aspektusokra alapozódik, minden támogatási kezdeményezésnek számításba kell vennie ezt a hangsúlyozottan személyes konstrukciót, a vállalkozás és az azt működtető személy „autonóm" jellegét. Mindehhez pedig még hozzá kell tennünk a pontszerű működést, a térbeli, foglalkozásbeli különbségekből adódó sokféleséget. Ugyancsak ebben a tanulmányban jeleztük azt, hogy a vizsgált innovatív csoport képes arra, hogy a maga közegében társadalmi innovációt generáljon, de korlátozottak a lehetőségei és adottságai arra vonatkozóan, hogy elérjék ennek az innovációnak a mélyebb, átfogóbb társadalmi beágyazódását. A lokális környezetben zajló innováció „nem áll össze" térségi folyamattá, ehhez olyan programszerű szakpolitikai támogatásra, első lépésben szakpolitikai paradigma kidolgozására lenne szükség, amely ráhangolódik az ebben a folyamatban rejlő térségi innovációs paradigmaváltásra.

Ebben a kutatási programban a térségi intézmények (hivatalok), szakmai szereplők elemzését végeztük el abból a szempontból, hogy jelenlegi gyakorlatuk

alapján milyen strukturális viszonyban állnak az elemzett innovatív csoport működésével, illetve intézményi jellemzőik milyen lehetőségeket kínálhatnak ennek a viszonynak a további alakításával kapcsolatban. Ez a számbavétel megítélésünk szerint egyben jelzi azokat a megfontolásokat és gyakorlati lépéseket is, amelyek mentén a tanulmányban jelzett innovációs potenciál térségi térnyerése támogatható lehetne.

Az első és legfontosabb támogatási lépést minden bizonnyal az olyan térségi intézményi és szakmai konszenzus jelentené, amely megfogalmazza és elismeri – a többi térségi agrárszereplő kontextusában – ennek a csoportnak, illetve a csoport tagjai által képviselt működési modellnek az innovatív jellegét, társadalmi szerepét. Egy ilyen szakmai és társadalmi legitimációs folyamat elindítása nem is könnyű feladat. Ennek egyrészt térségi közpolitikai okai vannak. A kisebbségi helyzet kezeléséből, valamint a székelyföldi léptékű téralapú identifikációs folyamat fölerősödéséből következően ismét előtérbe került az az 1989 előtti értelmezési és értékelési gyakorlat, amely minden „saját" kezdeményezést egyformán fontosnak és értékesnek tart. Ez a nivelláló és általánosító jellegű értelmezési, értékelési gyakorlat a médiában, a szakpolitikai diskurzusban és támogatási gyakorlatban egyaránt jelen van, és nem támogatja az endogén társadalmi folyamatok tárgyilagos értelmezését vagy azok társadalmi funkciójuk szerinti súlyozását (kivételt képeznek az olyan, a politikai mezőben is tematizálható folyamatok, mint a demográfiai kérdések, szimbolikus térhasználat vagy akár az agrárjellegű tevékenységek általában való támogatása stb.) Ahhoz, hogy az innovatív agrárkezdeményezők csoportja „társadalmi és politikai értékké" váljon, ez a kontextus nem kínál kedvező keretet. Másrészt további korlátozó tényezőt képez a térségi intézmények körében domináns támogatási gyakorlat, amely – mint fentebb jeleztük – nem stratégiai jellegű. Egyelőre azt mondhatjuk, hogy a PAHRU programsorozata alapján az innovatív csoport szakmai azonosítása, leírása elindult, és ez kiindulópontokat kínál a térségi intézményi és szakmai konszenzus kialakítása számára. Az bizonyosra vehető, hogy ez a folyamat jelentős mértékben erősítené az innovatív csoport által működtetett modell lokális lépték feletti társadalmi beágyazódását.

Nyitott kérdés, hogy egy térségi konszenzus kialakulását, illetve az átfogó térségi szakpolitikai program kialakítását megelőzően az egyes intézmények tehetnek-e lépéseket az innovatív csoport, az általuk képviselt folyamat támogatása

érdekében. Feltételezve természetesen azt, hogy az adott intézmény fölismeri és elfogadja a szóban forgó csoport sajátos innovatív jellegét és térségi szerepét. A célzottan innovációs folyamatokat támogató térségi intézmények (PAHRU, LAM, CARITAS) példája azt mutatja, hogy lehetséges önálló, egyedi intézményes támogatási gyakorlat. A gyakorlati lépéseket azonban akadályozhatja az, hogy az intézmények nagy része nem autonóm szereplő abban az értelemben, ahogyan az előbb példaként említett három intézmény annak nevezhető, ezért ha az erre a célcsoportra irányuló támogatás nem szerepel a hivatalos intézményi feladataik körében, akkor részükről többlet szerepvállalásra van szükség. Az alábbi programcsomag elemei nem javaslatok az egyes intézmény típusok számára, hanem mérlegelhető felvetések.

- A megyei hatáskörű önkormányzati szervezeteknek (hivatalok, háttérintézmények, programok, szervezési-szolgáltatási struktúrák) elvben lehetőségük van arra, hogy támogatandó célcsoportként nevesítsék az innovatív agrárszereplőket (elkülönítve a jelenleg is támogatott agrárszereplők széles körén belül) és saját vagy külső forrásokra alapozva célzott támogatási gyakorlatot alakítsanak ki. Döntéshozói kompetenciájuknál és politikai szerepüknél fogva arra is lehetőségük van, hogy lobbizás révén képviseljék az innovatív csoport érdekeit. A kérdés csupán az, hogy ezzel az innovatív csoporttal való foglakozás beilleszthető-e az intézmények jelenlegi fejlesztéspolitikai szemléletébe és gyakorlatába oly módon, hogy kezelni lehessen az innovatív csoportnak a térségi intézményekkel szemben kialakított távolságtartását.

- A lokális önkormányzati struktúráknak (hivatalok, háttéregyesületek, programok) a jelenlegi mozgástere elsősorban azt a lehetőséget kínálja, hogy a helyi innovatív kezdeményezések kerüljenek beillesztésre a helyi fejlesztési stratégiákba. Ez azért nem könnyű feladat, mert a helyi önkormányzatok a helyi gazdasági szereplőkben elsősorban adóalanyt, másodsorban szponzort látnak. Eltérően a más jellegű gazdasági szereplőktől, az innovatív agrárszereplők helyi „hasznosítása" sokkal szélesebb skálán mozoghat, ehhez azonban az innovatív gyakorlat modell jellegét kell a középpontba állítani, és közvetett vagy közvetlen módon helyi intézményi eszközökkel támogatni. Erre ma gyakorlatilag nincsen példa. A jelenlegi

helyi vezetési és támogatási gyakorlat ismeretében a továbblépés célszerű módja az lehet, ha néhány önkormányzat külső szakértők segítségével elindít ilyen folyamatokat, és ezeket más önkormányzatok számára megismerhető, követhető gyakorlatként felmutatja.

- A központi intézmények megyei hivatalai esetében a tevékenység szigorúan formalizált, a hivatal-kliens viszony erőteljesen aszimmetrikus. Az ezekhez való viszonyulást az innovatív szereplők háromféleképpen kezelik: távolságtartás, a bürokratikus jelleg elítélése, igény szerint személyes kapcsolatok működtetése a saját problémák megoldására. Elvben lehetőség van arra, hogy ezek az intézmények a patrónus/hatalmi szerep mellett olyan intézményesített (nem személyes) tájékoztatási/szaktanácsadási modelleket is kialakítsanak, amely a homokóra szűk keresztmetszetére emlékeztet. Menedzselő/közvetítő szerepet működtethetnek a nagyszámú „külső/felső" információ és a nagyszámú „alsó" szereplő között oly módon, hogy ez a viszony ne aszimmetrikus (fentről lefele) jellegű legyen. Az adminisztratív hatalmi szerepek (nyilvántartás, engedélyeztetés, ellenőrzés, szankcionálás stb.) ezt nyilván akadályozzák, de alternatív modell kialakítása is elvben elképzelhető.

- A K+F helyek és az innovatív szereplők közti együttműködés elsősorban feldolgozási technológiák kialakítására/alkalmazására és a minőségi problémák kezelésére vonatkozhatna. Erre az kínál lehetőséget, hogy a K+F helyek értékes műszaki eszközparkkal és szakmai tudással rendelkeznek, az élelmiszertermelésben és feldolgozásban érintett innovatív vállalkozások technológiai ismerete kismértékű. A két fél közti jelenlegi korlátok azonban csak akkor lesznek átléphetők, ha szervező-közvetítő ágens vállalja fel az ilyen jellegű eseti vagy csoportos együttműködések adminisztratív, gazdasági kereteinek a kialakítását és működtetését. Egy ilyen együttműködési keret lényeges mértékben hozzájárulhatna ahhoz, hogy az innovatív kezdeményezések jelenlegi profiljuk és méretük megtartása mellett növeljék termékeik egyediségét és minőségét. Ugyanakkor a technológiai fejlesztést célzó együttműködési keret hozzájárulhatna az azonos jellegű termékeket előállító vállalkozások hálózattá vagy klaszterré szerveződéséhez is.

- A felnőttképzés térségi szervezett formái (akkreditált programjai) csak kismértékben alkalmasak arra, hogy ráfeleljenek az innovatív csoporthoz tartozók igényeire. Ezek az igények kezelhetetlenül sokfélék a szűk körű és merev képzési kínálat csomag számára, nem is beszélve arról, hogy az innovatív szereplők tudásigénye termelési/gazdálkodási helyzetekhez kötött, sok esetben azonnali információszerzést igényel. Továbblépési lehetőséget az jelenthetne, ha a felnőttképzési intézmények bázisán (ahol szakmai tudás, információ, szakember, szakmai network stb. van) olyan szaktanácsadási felület (platform) alakulna ki, amely személyes kapcsolat vagy távhasználat révén egyaránt igénybe vehető, és amelynek tudásbázisa az innovatív csoport igénystruktúrájához igazítva kerülne megtervezésre és kialakításra. Egy ilyen keret arra is lehetőséget kínálna, hogy maguk az innovatívcsoport tagjai is hozzájáruljanak a szaktanácsadás alapját kínáló tudásbázis létrehozásában, illetve részt vegyenek a térségi léptékű tudástermelésben és forgalmazásban.

- A média jelenlegi gyakorlata elsősorban a példakép alkotás és forgalmazás elvét követi, amikor sikeres gazdálkodókról közöl portrét vagy riportot. Ezek a „megmutatások" tartalmasak, plasztikusak, nem csupán a tevékenységet mutatják meg, hanem a személyiséget (egyéniséget) is. Fontos továbblépési lehetőséget jelentene az, ha ezekben a „megmutatásokban" a termékeken kívül egyéb innovatív tartalmak is nevesítve jelennének meg (lásd a tanulmány első részében az innovatív csoport jellemzését).

- A térségben most formálódó projektelit köréből az innovatív vállalkozóknak gyakorlatilag csak a pályázatírókkal, valamint a hivatalok terepen is járó szakértőivel van kapcsolata. Sokkal kevesebb kapcsolat alakul olyan szakterületek képviselőivel, mint a marketing, menedzsment, kommunikáció-PR, design, közösségi hálózatok és média, közpolitika és közügymenedzsment, reklám, digitális tartalomgyártás fotó-videókészítés és hasonlók. Az ilyen szakmai ismeretek egyre gyakrabban részei azoknak a projekteknek, amelyek nem eszközbeszerzést céloznak, ugyanakkor a hálózati vagy klaszterjellegű együttműködés fontos tartalmi elemei, nem is beszélve azokról az eljárásokról, amelyeket a termelői én-márka építésében hasznosítani kell (lásd ezzel kapcsolatban Székely Kinga-Katalin tanulmá-

nyát jelen kötetben). Képzési programok keretében tananyagként találkozhatnak ilyen jellegű ismeretekkel, de gyakorlati megoldásokban jártas szakértőkkel már kevésbé. Az ilyen jellegű kompetenciák megismerésére és kisebb-nagyobb mértékű elsajátítására az oktatás, az alkalmi ismeretterjesztő előadás nem elegendő. Olyan sajátos térségi programra van szükség, amelynek keretében a szakértők valós helyzetekben – az innovatív szereplőkkel együttműködve – konkrét problémákat, feladatokat oldanak meg. Ilyen jellegű program szervezője és kivitelezője olyan szervezet lehet, amely képes az ehhez szükséges anyagi-szakmai kereteket megteremteni és a programot térségi támogatás jellegű szolgáltatásként működtetni.

- A térségi felsőfokú képzési intézmények és programok esetében az MA és a PhD képzési szint kínál olyan lehetőségeket, amelyek közvetlen módon támogathatják az innovatív csoport térségi léptékű társadalmi beágyazódását. A legfontosabb lehetőséget a szakmai tematizáció kínálja, legyen szó magukról az innovatív vállalkozásokról, az új vidékfejlesztési paradigmáról, a kultúra gazdaságról vagy a vidéki térségben zajló társadalmi innovációról. Szakdolgozatok, egyéni vagy csoportos kutatási, elemzési programok vállalhatnak nagyon jelentős szerepet ennek a térségi innovációs folyamatnak a térségen belüli és térségen kívüli bemutatásában. További nagyon fontos lehetőséget az egyetem utáni szakképzés kialakítása jelenthet, amely gyakorlatias képzési tartalmakkal és magas szintű szakmai oklevéllel tudja erősíteni azokat az elitszerepeket, amelyeket az innovatív szereplők rendszerint lokális léptékben már kialakítottak és működtetnek.

A fentiekben jelzett lehetőségek bemutatása egyben azt is jelzi, hogy a térségi intézmények és szakmai szereplők feladatvállalása rövid távon sok tekintetben korlátozott. A jelenlegi helyzetben nagyobb kezdeményezési és cselekvési mozgástere továbbra is azoknak a térségi szervezeteknek van, amelyek már több évtizede a térségi agrárinnováció ösztönzésével és támogatásával foglalkoznak, és amelyek munkáját kevésbé kötik adminisztratív korlátok és hivatali rutinok. Példa erre a PAHRU, A LAM vagy a Caritas vidékfejlesztési és agrárinnovációs tevékenysége. Ezen szervezetek esetében számíthatunk arra, hogy – egyéb tevékenységeik mellett – kifejezetten az innovatív agrárvállalkozók számára szervezzenek célprogramokat, és az ilyen szervezeteknek van lehetőségük arra, hogy stratégiai

elgondolások mentén foglalkozzanak az innovatív csoport egészének térségi innováció szerepével. Az előbbire jó példát szolgáltat a csoportos külföldi tapasztalatcserék és egyéb célzott tudástranszfer programok szervezése, térségi környezetben study club modellek kidolgozása és működtetése, a térségi szakmai tudások és az innovatív csoport összekapcsolódási kereteinek kialakítása. A térségi léptékű támogatás formai közé tartozik az ágazati szakmai fórumok szervezése, kutatási programok lebonyolítása, szakmai publikációk megjelentetése, az innovatív csoport működésével és térségi stratégiai szerepével kapcsolatos konszenzus kialakításának kezdeményezése, az agrárinnovációs folyamat térségi léptékű pozícionálásnak ösztönzése és támogatása. Mindezekre a feladatokra egyelőre más térségi szervezeti-intézményi keret nincsen, és ilyen keretek kialakulása rövidtávon nem várható. Az egyes intézmények és szakmai szervezetek jó esetben részfeladatokat vállalhatnak, illetve a tennivalók egy részére a létező intézményi keretek nem is alkalmasak. Ezért arra kell számítani, hogy az ebben a tanulmányban jelzett térségi innovációs potenciál hasznosításában, illetve az innovatív csoport támogatásában továbbra is kulcsfontosságú marad a több évtizedes agrárinnovációs tapasztalattal rendelkező szervezetek kezdeményező, szervező, egyeztető és gyakorlati megoldásokat kínáló feladatvállalása.

Szakirodalom

Biró A. Zoltan – Magyar Ferenc (szerk.) 2013

Vidék és versenyképesség. Agrárinnovációs helyzetkép a székelyföldi térségben. Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány, Státus Kiadó, Csíkszereda

Biró A. Z. – Magyar F. (szerk.) 2016

Agrárinnováció – térségi esély. Fiatal gazdák a székelyföldi térségben. Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány, Státus Kiadó, Csíkszereda

Biró A. Z. – Magyar F. (szerk.) 2017

A generációváltás esélyei. Agrárvállalkozók innovatív szerepe a székelyföldi térségben. Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány, Státus Kiadó, Csíkszereda.

Biró A. Z. 2017

Új elitszerepek rurális környezetben. In: Biró A. Z. – Magyar F. (szerk.) A generációváltás esélyei. Agrárvállalkozók innovatív szerepe a székelyföldi térségben. Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány, Státus Kiadó, Csíkszereda, 35-37.

Neumeier, S. 2012

Why do Social Innovations in Rural Development Matter and Should They be Considered More Seriously in Rural Development Research? – Proposal for a Stronger Focus on Social Innovations in Rural Development Research. In Sociologia Ruralis, 52/1. 48-69.

Sárosi-Blága Ágnes

SZAKIRODALMI SZEMPONTOK A TÁRSADALMI BEÁGYAZÓDÁS ELEMZÉSÉHEZ

Bevezető

A társadalmi beágyazódás kérdésköre vidéki térségekben a vidékfejlesztési paradigmaváltás kapcsán került előtérbe és a székelyföldi térségben is napirenden lévő téma. Egyre több új szereplő és szereplőcsoport jelenik meg, ami fejlődési potenciált jelent a térség számára és megfelelő eszközökkel társadalom-gazdasági versenyképességi tényezővé válhat. Ilyen szereplőcsoport például a kreatív osztály, a városról vidékre költöző értelmiségiek, vagy az innovatív agrárvállalkozók is, akik újszerű szemléletmódjuk révén társadalmi és gazdasági szempontból is kihívásokkal állnak szemben. Kihívás ebben az értelemben a társadalmi beágyazódás jelenségköre, amely térségünkben **az agrárvállalkozások és a helyi társadalom közötti kapcsolat** révén ragadható meg leginkább.

A Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány és a KAM-Regionális és Antropológiai Kutatások központja 2011 óta foglalkozik a székelyföldi agrárinnovációs folyamatok elemzésével. A kutatási eredmények két kiemelt szempontra hívják fel a figyelmet: egyrészt egy új szereplőcsoport megjelenésére az agrárinnovátorok személyében, másrészt pedig a társadalmi beágyazódás fontosságára.

Az agrárinnováció témakörét elemző kiadványsorozat legutóbbi kötetében (Biró – Magyar, 2017) ismertettük a társadalmi beágyazódás fogalmát, jelentőségét és lehetséges mutatóit a vidékfejlesztés új elméleti megközelítéseiből kiindulva (például Floysand és Sjoholt, 2007; Young, 2010; Bosworth és Willett, 2011; Moragues-Faus és Sonnino, 2012; Fischer és Burton, 2014; Hinrichs, 2000).

Jelen tanulmányban olyan szakirodalmi anyagok ismertetésére kerül sor, amelyek vidéki térségek agrárvállalkozásai esetében a társadalmi beágyazódás konkrét formáinak kutatását és bemutatását tartalmazzák és ilyen értelemben modellértékük van a székelyföldi térség számára.

A társadalmi beágyazódás jelentősége a gazdasági tevékenységekben

Az 1980-as évektől kezdődően a gazdasági tevékenységek elemzése kapcsán egyre több szerző, több tudományterületen kezdett el foglalkozni a társadalmi struktúrák és folyamatok fontosságával. McKeever és társai (2014) részletesen áttekintik a szociológiában, antropológiában, szociálpszichológiában elterjedt megközelítéseket ebben a témában. Jelen írásnak nem tárgya a társadalmi beágyazódás történelmi megalapozásának áttekintése, de fontosnak tartjuk felhívni a figyelmet néhány kiemelt szempontra és szerzőre.

A társadalmi beágyazódás fogalmának gazdasági értelemben vett alkalmazása elsősorban Polányi (1944) és Granovetter (1985) munkásságához kapcsolódik. Ők a két leggyakrabban hivatkozott szerző a témában, de összességében a megközelítés fokozatosan alakult ki, több tudományterület kapcsán. Polányi (1944) a fogalmat a társadalmi struktúra cserefolyamatokra gyakorolt hatásának leírására és értelmezésére használta. Szerinte minden gazdaság beágyazott, alárendelt valamilyen gazdasági és nem gazdasági intézménybe, hálózatba a személyes kapcsolatai révén. Ilyen értelemben a gazdasági célok nem gazdasági célokkal is társulnak.

Granovetter (1985) a kezdetekben a fogalmat a társadalmi és kulturális faktorok gazdasági tevékenységre gyakorolt hatásának leírására alkalmazta elsősorban a strukturális beágyazódás koncepció mentén, felhívva a figyelmet az egyének hálózatban való pozíciójától függő befolyásolási lehetőségeire. Szerinte minden gazdasági tevékenység beágyazott valamilyen hálózatba vagy közösségbe és a gazdasági tevékenységet ilyen értelemben meghatározzák a szereplők struktúra által meghatározott kapcsolatai. Később számos szerző (például Uzzi, 1997; Jack és Anderson, 2002; Zukin és DiMaggio, 1990) továbbfejlesztette a fogalom használatát a gazdasági szereplők viselkedésének leírására és a strukturális beágyazódás mellett más beágyazódási formákra is felhívták a figyelmet, mint például a kognitív, kulturális, politikai, időbeli, hálózati és intézeti beágyazódás.

A viselkedés, a kognitív megközelítés szempontjából fontos a beágyazódás folyamata. Jack és Anderson (2002) a beágyazódás folyamatát három részre bontják: a struktúra természetének megértése, a struktúrában való részvétel, a kapcsolatok és a struktúra fenntartása. Ebben a megközelítésben a beágyazódás egy fejlődési folyamat, amelybe a kölcsönösség, a hitelesség, a tudás és tapasztalat társadalmi térben meghatározott (Zahra, 2007).

A társadalmi beágyazódás nagyon fontos a vállalkozói teljesítmény szempontjából is, mert egy olyan mechanizmus, amely segíti a vállalkozót az erőforrások beazonosításában egy szocializált környezetben (Hansen, 1995; Hite, 2005). Ez a megközelítés továbbmutat a rövidtávú profitmaximalizáláson és perspektívában gondolkodva tekint a csoportra és a kapcsolatokra (Aldrich és Cliff, 2003). Uzzi (1997) szerint a beágyazott vállalkozások és vállalkozók versenyelőnnyel rendelkeznek a nem beágyazottakhoz képest. A társadalmi kontextus, az informális klaszterek egy morális keretet biztosítanak a vállalkozói viselkedésnek: több támogatottság van a vállalkozói folyamatban. Ugyanakkor egyes szerzők (például Gedajlovic és társai, 2013) szerint a beágyazódásnak költségei is vannak, ami nem minden értelemben előnyös: ide sorolható például a bezáródás veszélye, feszültség az együttműködések során, amely pszichológiai nyomást jelenthet a vállalkozó számára.

Kutatási témánk (agrárinnováció vidéki környezetben) és a vizsgált célcsoport (agrárinnovátorok) szempontjából azok a megközelítések mérvadók, amelyek a vállalkozók és a vállalatok társadalmi beágyazódásával összefüggésben (1) a vállalkozás és a közvetlen környezet kapcsolatára, (2) a fenntarthatóságra, (3) a társadalmi és gazdasági előnyökre fókuszálnak. Az alábbiakban olyan szakirodalmi anyagok ismertetésére kerül sor, amelyek a társadalmi beágyazódás bizonyos formáinak kutatása és bemutatása révén az említett három megközelítés fontosságát igazolják a vidéki térségek agrárvállalkozásai kapcsán.

Gazdálkodók tevékenységének beágyazódási modellje. Lengyelországi példa

Michael Dudek (2016) egy lengyelországi eset alapján mutatja be a beágyazódás, gazdasági tevékenység és a mezőgazdaság közötti összefüggéseket és amellett érvel, hogy a beágyazódás egy lehetséges keret lehet a különféle gazdasági témák elemzéséhez, mint amilyen például a mezőgazdasági tevékenység. A lengyel kontextusban megírt tanulmány közgazdasági és szociológiai szakirodalomból kiindulva a kognitív struktúrák, társadalmi kapcsolatok, kultúra és politikai intézmények által meghatározott gazdasági tevékenységet teszi a vizsgálat tárgyává egy panelkutatás keretén belül (1 hektárnál nagyobb területtel rendelkező helyi gazdák rendszeres, többéves, kérdőíves megkérdezése). A kérdőív kiemelt témái: szociodemográfiai sajátosságok, iskolázottsági szint, menedzserek és családtagok

gazdasági tevékenységei, a vállalkozás sajátosságai, piaci lehetőségek, befektetések, erőforrások. A megjelölt információk elemzése révén Dudek (2016) a gazdálkodók tevékenységének beágyazódási modelljét dolgozta ki, amely egy adott társadalmi és intézményi környezetben fontos lehet a mezőgazdasági termelés szempontjából.

A modell alapján egy helyi gazdálkodó tevékenysége nyolc tényező mentén kialakított kapcsolatai révén beágyazott: (1) a munkaerő (családi vagy fizetett), (2) a termelési tényezők, inputok (pl. állatorvos, a különféle beszállítók), (3) mezőgazdasági szakpolitikai intézmények, (4) nem mezőgazdasági munkáltatók a gazdálkodó családtagok számára, (5) pénzügyi intézmények, (6) gépesítéssel kapcsolatos szolgáltatások, (7) a földbérlők és földbirtokosok, (8) a piac (alkalmi és szerződéses vásárlók, termelői csoportok).

A társadalmi beágyazódás szempontjából tehát egy gazdálkodó tevékenységét kapcsolathálózatok határozzák meg. Ilyen értelemben a hálózatban elfoglalt pozíció, a kapcsolatok mennyisége és milyensége, illetve a hálózat sajátosságai is hatással vannak a gazdasági tevékenységre. A kutatás eredményei alapján a kapcsolatok mennyisége, valamint a társadalmi kapcsolatok és a rövidtávú piaci kapcsolatok közötti egyensúly pozitív hatással van a gazdasági eredményességre. A kapcsolatok, kötések a következő tőkék áramlását segítik: javak, pénz, szolgáltatások vagy információ.

Rövid ellátási láncok. Olaszországi példa

A mezőgazdaság területén a társadalmi beágyazódás megvalósulásának egyik kiemelt példáját képezik a rövid ellátási láncok (a továbbiakban REL). Az elmúlt években ez a kisméretű és helyi mezőgazdasági tevékenységet támogató élelmiszer előállítási és értékesítési modell egyre több európai vidéki térségben teret nyert. Lombardi és társai (2015) olaszországi kontextusban, kérdőíves felmérés révén elemzik a rövid ellátási láncokban résztvevő fogyasztók motivációit, valamint különbözőségeit a REL-ekben nem résztvevő, hagyományos fogyasztóktól. A tanulmány elsősorban annak a kérdésnek a megválaszolását célozza meg, hogy a vizsgált olaszországi régióban a fogyasztókat inkább az egészséges és minőségi élelmiszer iránti igény, vagy a helyi gazdálkodó támogatása (és ilyen értelemben társadalmi felelősségvállalás) motiválja a REL-ekben való részvételben.

Bár a megjelölt tanulmány tárgya csak közvetetten érinti a gazdálkodók társadalmi beágyazódásának témakörét, kutatásunk szempontjából hasznosnak

mutatkozik úgy elméleti, mint módszertani szempontból: fogyasztói szempontból kiválóan jelzi egy helyi (mezőgazdasági) vállalkozás, valamint a gazdálkodó társadalmi beágyazódásának fontosságát.

A rövid ellátási láncok lényege röviden az, hogy – a nagy ellátási láncokkal ellentétben – ebben az esetben sokkal közelebb van a termelés és fogyasztás helye, ami elsősorban fogyasztói igényeknek felel meg. Mindez összefüggésben van a táplálkozással kapcsolatos ideológiák megváltozásával, a friss és egészséges táplálékok iránti igény, valamint a termelő személyére irányuló érdeklődés megnövekedésével. Példák REL-ekre: közösség által támogatott mezőgazdaságok az Egyesült Államokban és Észak Európában, szolidaritási vásárlói csoportok Olaszországban, a helyi mezőgazdaságot támogató szervezet (Association pour le Maintien d'une Agriculture Paysanne) Franciaországban. Székelyföld esetében az „Átalvető" márkanév köré épülő vidékfejlesztési programot lehet REL példaként említeni.

Lombardi és társai (2015) kutatásának eredményei alapján a vizsgált régióban a fogyasztók döntéseit mély ideológiai és érzelmi megfontolások határozzák meg. Motivációjuk tehát a minőségi élelmiszerhez való hozzájutás miközben támogatják a helyi gazdálkodót is. A kutatás eredményei (legalábbis az olaszországi esetben) a rövid ellátási láncok közösségfejlesztési lehetőségeit igazolták. Ugyanakkor közvetett módon rávilágítottak a helyi gazdálkodók társadalmi beágyazódásának fontosságára egy mezőgazdasági vállalkozás fenntartása szempontjából. A társadalmi beágyazódás ilyen értelemben nem csak egy közösségépítési és településfejlesztési eszköz, hanem marketing stratégia is lehet a helyi gazdasági folyamatban.

Társadalmi vállalkozások a mezőgazdaság területén

A társadalmi beágyazódás kapcsán fontos megemlíteni a mezőgazdaság területén működő társadalmi vállalkozásokat, amelyek működési elveik és vidékfejlesztési szerepük miatt kiemelt figyelemnek örvendenek az utóbbi időben.

Schifani és társai (2016) olaszországi gazdálkodók attitűdjeiben elemezték a társadalmi komponenst. A bemutatott kutatás fő célja megválaszolni azt a kérdést, hogy az Alternatív Élelmiszer Hálózatokban résztvevő gazdálkodók társadalmi vállalkozóknak tekinthetők-e, valamint azonosítani a társadalmi és a kereskedelmi vállalkozók közötti fontosabb különbségeket. A 2013-ban végzett kutatás a vállalkozók viselkedésének elemzését célozta meg 106 dél-olaszországi (Szicília)

gazdálkodóval készült interjú alapján. Az eredmények kéttípusú vállalkozót körvonalaznak: a kereskedelmi és társadalmi vállalkozót.

A hivatkozott szerzők által elemzett szempontok alapján a megkérdezettek 36%-a kereskedelmi vállalkozó. Ez a csoport elsősorban a gazdasági fejlődésre és a profitmaximalizálásra törekszik a vállalkozás bővítése és a profitszerzés érdekében. Annak ellenére, hogy többnyire a kereskedelem felé orientáltak, ezek a szereplők érdeklődnek a környezetvédelmi és a társadalmi kérdések iránt is. Tehát a profitszerzés érdekében fontosnak tartják az érték teremtést és a társadalmi felelősséggel járó cselekvésekben való részvételt.

A másik típusú vállalkozócsoporthoz tartozik a megkérdezettek többsége (64%-a), akiket a szerzők társadalmi vállalkozónak neveztek el. Ezek a szereplők tevékenységük során kiemelten fontosnak tartják a hagyományos termék előállítást, a környezetvédelmet, a vidéki táj megőrzését, ezért ha csak tehetik, természetes megoldásokat választanak. A társadalmi dimenzió ennél a szereplőcsoportnál markánsan megjelenik, és tanulási folyamatként értelmeződik, amelyben a közvetlen környezettel való rendszeres találkozás növeli a környezettudatosságot, az élelmiszerbiztonságot és hozzájárul a vidéki közösség fejlődéséhez is. A társadalmi vállalkozók esetében a kutatók szoros összefüggést mutattak az elköteleződés mértéke és a fenntartható megoldások gyakorisága között. Ezek a vállalkozók arra törekednek, hogy erősítsék a kapcsolatot a kliensekkel, fontos számukra a bizalom és a hűség. Nagyon fontosnak tartják továbbá az együttműködést nem csak a saját klienseikkel, hanem a teljes vidéki közösséggel is.

A hivatkozott kutatók a társadalmi vállalkozók sajátosságainak bemutatása révén arra hívják fel a figyelmet, hogy rurális térségek számára vidékfejlesztési szempontból (például az anyagi tőke áramlása, munkahelyteremtés, környezet megőrzés) nagyon fontos ennek a csoportnak a felismerése és támogatása.

Eddigi kutatásai eredményeink alapján a székelyföldi térségben az agrárinnovátor szereplőcsoport nagymértékben hasonlít az olaszországi kutatás alapján elemzett társadalmi vállalkozókhoz. Ilyen értelemben ezek a szereplők és az innovatív agrárkezdeményezések fejlődési potenciált jelentenek a térség számára. Mivel az agrárinnovációs folyamat itt még nagyon az elején tart, a jelenség kutatását, a szereplőcsoport beazonosítását és jellemzését kiemelten fontosnak tartjuk.

Családi és „közösségi" gazdálkodási modell. Norvégiai példa

Stig S. Gezelius (2014) norvégiai gazdaságok interjús és kérdőíves módszerrel történő elemzése révén arra a kérdésre keresi a választ, hogy a gazdák milyen cseréket alkalmaznak a munkaerő és a tőke megszerzésére és ezek a csere-folyamatok milyen mértékben függnek a közösségi struktúrától.

A szerző szerint a családi gazdálkodási modell alapján működő vállalkozásokat közösség-alapú gazdaságoknak kellene nevezni, amelyben a csere különböző formái flexibilisen vannak alkalmazva és be vannak ágyazódva hosszú távú kapcsolatokba.

A szerző amellett érvel, hogy az ilyen piacok beágyazódása hatással van a farmgazdaságok életképességére.

A társadalmi beágyazódás két csereformát könnyít meg, amelyek a modern gazdálkodásra irányuló kutatások fókuszából kimaradtak: reciprocitás és nem pénzben kifejezett csere. A hivatkozott szerző szerint a családi gazdaságok beágyazódása összefüggésben van a fenntarthatósággal, életképességgel. Továbbá a kutatás eredményei igazolják, hogy a norvég mezőgazdaság közösségi struktúrái (amelyek fennmaradásához a közpolitikák is hozzájárulnak) támogatják a beágyazott munka- és tőkepiacot biztosító mechanizmusok működését. Mindez a mezőgazdaság működési mechanizmusainak újragondolására készteti a szerzőt az alábbiakban:

- A gazdálkodás társadalmi beágyazottsága nem a családra korlátozódik, hanem magába foglalja a szomszédok, barátok, kollégák és más ismerősök és más ismerősök tágabb értelemben vett közösségét is.
- A „megfizetett" és a „családi" munka szembeállítása megtévesztő képet formál a norvég gazdaságokról, ugyanis egy mezőgazdasági vállalkozásban, sok esetben a családtagokat is lehet alkalmazni, illetve nagyon sok családon kívüli közreműködő nincs munkaerőként alkalmazva. Tehát kisebb közösségekben a munkaerő alkalmazása mellett a csere számos más formában valósul meg.
- A tanulmányban elemzett gazdálkodók, ismerősök által alkotott hálózatokon belül rugalmasan alkalmazzák a csere különböző formáit, amelynek következtében munkaerőhöz és más tőkéhez tudnak hozzájutni.

A norvég farmgazdálkodás megértése érdekében Gezelius (2014) a családi gazdálkodás fogalmának kiegészítését javasolja a közösségi gazdálkodás koncepciójával: egy olyan helyi szabályok és feltételek szerint működő gazdaság, ahol a munkaerő és a tőke megbízható ismerősök körében cserekapcsolatokon keresztül elérhető, jellemzően többféle formában.

A beágyazott, helyi munkaerőpiac és tőkepiac legalább kétféle gazdasági előnyhöz vezethet: (1) a bizalomhoz, amely alacsony szinten tartja a csere tranzakciós költségeit és hosszútávon is biztosítja a cserét, illetve az (2) ellenállósághoz a nem megfelelő beruházásokkal és az akut munkaerőhiánnyal szemben.

A hivatkozott szerző a kutatás eredményeit figyelembe véve egy hipotézissel zárja tanulmányát. Ez alapján a modern, tőkeigényes gazdaságok abban az esetben növekednek, ha tartós társadalmi hálózatokba vannak beágyazódva. A kutatói figyelmet éppen ezért a gazdaságok családtól való függésének kezeléséről a közösségtől való függőségnek a kezelésére kellene irányítani.

Gezelius (2014) norvég példán keresztül elemzett kérdéskörét Székelyföldhöz hasonló vidéki térségek esetében is érdemes figyelembe venni. A térségi kutatások alapján sok mezőgazdasági vállalkozás a családi gazdálkodási modell alapján működik, de egyelőre még kevés kutatás foglalkozik ezeknek a vállalkozásoknak a kisebb-nagyobb hálózatokba való beágyazódási formáival, feltételeivel és lehetőségeivel.

A vállalkozói profil fontossága. Törökországi példa

Aliye Ahu Akgun és társai (2013) tanulmányukban vidéki vállalkozók profiljának feltérképezésére vállalkoztak, illetve azoknak a tényezőknek a beazonosítására, amelyek meghatározzák a különböző beágyazódási szinteket rurális térségekben.

A kutatásban 255 törökországi vidéki vállalkozás került elemzésre. Ez egy első kísérlet a török vállalkozók és a vidéki szerepük elemzésére. Az eredmények alapján a vállalkozók beágyazottsága szoros összefüggésben van a falvak távolságával és a személyes profillal.

A téma elemzését és fontosságát elsősorban az indokolja, hogy az elmúlt években a fenntartható vidékfejlesztés egyik leghatékonyabb eszköze a vállalkozói tevékenység, amelyhez szükség van a vidéki lakosság bevonására is. Ebből kiindulva a vállalkozók beágyazottsága a vidékfejlesztés és a fenntarthatóság motorjaként értelmezhető. A vállalkozók fontos szereplői a vidékkel kapcsolatos

változásoknak, és ezt a szerepet elsősorban a beágyazottság szintje és a kitűzött célok határozzák meg.

A kutatás eredményei alapján egy vállalkozó beágyazódási szintje függ a falu távoliságától, elzártságától és a személyes profiltól, különösen az életkor és az információk felhasználását illetően. A vállalkozói profil elemzése kapcsán további kutatási eredmény, hogy az újonnan érkező vállalkozók képzettebben és fiatalabbak, mint a helyiek, és tevékenységükkel gazdasági diverzitást generálnak a távoli falvakban. Ugyanakkor közvetlenül nem járulnak hozzá a jelentős vidéki változási folyamatokhoz. A változásokat generáló helyi vállalkozók többnyire idősebb férfiak. A kutatási eredmények vidéki térségekben a beágyazottság jelentőségét hangsúlyozzák a vállalkozások fennmaradása érdekében.

Szövetkezetek. Írországi példa

Cush és Macken-Walsh (2016) tanulmányukban a szövetkezetek (joint farming ventures) sajátosságait elemzik Írország mezőgazdaságában. A szövetkezetek létrehozása és működése fontos eleme az ír, illetve az EU-s politikai diskurzusoknak és stratégiáknak: hozzájárulhat a családi gazdálkodás gazdasági és társadalmi fenntarthatóságának növeléséhez.

A téma elemzésére a szerzők mezőgazdasági együttműködésekkel kapcsolatos szociológiai tanulmányokat tekintenek át, különösen fókuszálva az ír háttérre: felhívják az olvasó figyelmét a történelmi háttér, a gazdasági és társadalmi feltételek, a kommunikációs normák, a személyes kapcsolatok, individualizmus és a politika hatásának fontosságára ezen a területen, amelyek meghatározzák a gazdák együttműködésre és közös mezőgazdasági vállalkozások létrehozására való hajlandóságát.

Írország esetében például a gyarmati múlt, a szegénység és az éhínség traumatikus múltja értelemszerűen meghatározza a gazdálkodók együttműködésre való hajlandóságát. Ebből adódóan az emberek ragaszkodnak a saját földtulajdonhoz és a gazdasági függetlenséghez. Ugyanakkor az ír vidéki gazdálkodók között az együttműködésnek történelmi múltja van, ami pozitív hatással lehet a formális együttműködésre és a közös mezőgazdasági vállalkozások működésére nézve. A tanulmány számba veszi a közös mezőgazdasági vállalkozások előnyeit és arra a következtetésre jut, hogy az ilyen típusú társulások elterjedését és rugalmas stratégiaként való kezelését nagymértékben támogatná a gazdálkodók tájékoz-

tatása. A nyilvános diskurzus gyakorlatának erősítésével csökkennének a gazdálkodók bizonytalanságai és aggodalmai. A vidéki Írország „csevegő" kultúrája fontos platformja a gazdák közötti interakcióknak, és ilyen értelemben potenciális szerepe lehet a szövetkezetek létrehozásában fontos kommunikációs folyamatokban is.

A formális együttműködéseknek számos akadályozó tényezőjük van, mint amilyen például az individualizmus ideológiája, de összességében a tanulmány amellett érvel, hogy a szövetkezetek sok előnnyel járnak, éppen ezért a témával kapcsolatos pozitív narratívák segíthetik a folyamatot. A hivatkozott szerzők szerint ez döntő fontosságú az állami támogatások mellett.

A kutatás eredményei tehát azt mutatják, hogy a közös mezőgazdasági vállalkozások, beleértve a mezőgazdasági társulásokat, a szerződéses és megosztott gazdálkodás révén megkönnyítik a vállalkozók közötti együttműködést. Ezáltal hozzájárulnak az egyéni vállalkozások termelékenységének javításához, a munkaidő csökkentéséhez, a fejlődéshez, a készségfejlesztéshez, családi gazdaságok közötti kapcsolatok javításához.

A témával kapcsolatos szakpolitikai folyamatban makro társadalmi szempontból szükség van a családi gazdálkodás együttműködésre való ösztönzésére a nyilvános diskurzus erősítésével.

A székelyföldi térség agrárinnovációs folyamata és a vállalkozások társadalmi beágyazódása szempontjából az írországi tanulmány a szövetkezetek létrehozásában és működésében rejlő lehetőségekre hívja fel a figyelmet. Mivel az ilyen típusú együttműködésekhez ebben a térségben is társul egy negatív tapasztalat, az anyagi és más technikai támogatások mellett, a bemutatott tanulmányban javasolt kommunikációs stratégiák alkalmazása fontos kiindulópontot jelenthet.

Európai innovációs stratégiák implementációja

A következőkben bemutatásra kerülő tanulmány egy nagyobb struktúrában, az EU-s innovációs stratégiák alkalmazása kapcsán elemzi a társadalmi beágyazódás fontosságát. Bár az eddig bemutatott tanulmányokhoz és a székelyföldi agrárinnovációs folyamatokhoz képest ez egy eltérő és inkább indirekt módon értelmezhető modell, a téma tágabb kontextusban való tárgyalása érdekében, ezen a szinten is érdemes figyelembe venni a társadalmi beágyazódás fontosságát. A

tanulmány bemutatása az agrárinnovációs folyamat minden szintjén a közvetítő szereplők, szervezetek, intézmények fontosságára hívja fel a figyelmet.

Favilli és társai (2016) európai innovációs stratégiák alkalmazási lehetőségeit és formáit elemzik Európa 5 régiójában (Olaszország, Lengyelország, Németország, Hollandia, Belgium). A tanulmány abból az alapfeltevésből indul ki, hogy a mezőgazdaság területén konszenzus van azzal kapcsolatban, hogy az innovációk előremozdítása létfontosságú, és rendszerszintű megközelítésben, ebben nagy szerepe van azoknak a személyeknek és szervezeteknek, amelyek képesek innovációt generálni a szereplők összehozásával és a szereplők közötti interakciók megkönnyítésével. A jelzett modellben a közvetítő szereplőknek, a társadalmi szerepvállalás és a fenntarthatóság szempontjából kulcsfontosságuk van a regionális vidékfejlesztésben. A hivatkozott szerzők közvetítő szereplőként értelmezik az Európai Innovációs Partnerséget (EIP-AGRI) és amellett érvelnek, hogy kulcsszerepet játszik az innovációs folyamatok jobb megértésében, mert a mezőgazdasági termelők, kutatók és tanácsadók közötti interakciók platformját/felületét képezi.

A tanulmány az AgriSpin EU-s projekt keretében végzett tevékenység alapján az EIP-AGRI stratégiák implementálásával kapcsolatos hatékony és eredményes megközelítések felismerésére tesz kísérletet. A hivatkozott szerzők az említett 5 európai régió elemzése kapcsán mutatják be következtetéseiket összehasonlítva a különféle implementálási formákat. Az elemzés célja bemutatni a mezőgazdasági innovációs támogatási rendszerek gyakorlati következményeit és felhívni a figyelmet az állami támogatási rendszerek fontos szerepére. A szerzők arra is kísérletet tesznek, hogy megmagyarázzák, hogy intézményi szinten milyen eszközökkel lehetne támogatni az innovációkat, ami regionális és helyi szempontból is fontos kérdéskört jelent.

A bemutatott tanulmány fontosabb megállapításai a következők:

- Nagyon fontos a kulcsszereplők és szervezetek szerepe az innovációs folyamatok felgyorsításában (szereplők összehozása és az interakciók megkönnyítése).
- A nemzeti és regionális kormányzás szerepe meghatározó az európai innovációs elképzelések megvalósításában.
- Fontos az együttműködés hajlandóság egy összehangoltabb innovációs támogatási rendszer elérése érdekében.

- Mivel az európai országok most kezdik megismerni az Európai Innovációs Partnerség működési formáját, több időre van szükség annak érdekében, hogy megértsék, hogy az elfogadott stratégiák milyen eredmények eléréséhez járulnak hozzá. A bemutatott tanulmány kiindulópontot képezhet további kutatásokhoz.
- Az innovációs támogatási szolgáltatások fejlesztése folyamatos helyi kísérletezést, adaptációt és tanulást igényel. A kívánt intézményi változások elérése érdekében az együttműködéssel kapcsolatos akadályok és hiányosságok leküzdésére van szükség.
- Az Európai Innovációs Partnerségen belül ösztönözni kell a hatékony párbeszédet eredményező eszközöket, projekteket.

Összegzés

A tanulmányban olyan kutatások és elemzések ismertetésére került sor, amelyek a társadalmi beágyazódás modelljeit és értelmezési lehetőségeit mutatták be agrárvállalkozások és agrárinnovációs folyamatok esetében. A bemutatott társadalmi beágyazódási formákban a székelyföldi térség agrárinnovációs folyamatai szempontjából fontos figyelembe venni a vállalkozás és a közvetlen környezet kapcsolatát, a fenntarthatóságot, az intézményi kereteket és azokat a társadalmi és gazdasági előnyöket, amelyeket egy társadalmi beágyazódásra fókuszáló működési forma jelent.

A társadalmi beágyazódás modelljei és meghatározó elemei:

- Gazdák tevékenységének beágyazottsága társadalmi és piaci kapcsolatok által szerveződő hálózatokba.
- Rövid ellátási láncok.
- Társadalmi vállalkozások.
- Családi gazdálkodási modell.
- Vállalkozói profil és a falu távolisága.
- Mezőgazdasági társulások.
- Európai innovációs stratégiák implementálásában fontos szereplők és szervezetek.

Mivel a székelyföldi térségben az agrárinnovációs folyamat fontosságának vidékfejlesztési szempontú felismerése és támogatása az elején tart, célszerűnek

találtuk, hogy olyan országok és beágyazódási formák példáit mutassuk be, amelyek ebben a fázisban a gazdálkodók, a politikusok, a szakintézmények, és a témával foglalkozó szakemberek számára is hasznosak lehetnek. Annak ellenére, hogy a vidéki mezőgazdaságnak és ilyen értelemben társadalmi beágyazódási formáknak országonként eltérő politikai, intézményi, gazdasági és társadalmi feltételei vannak, a bemutatott példák, kutatási szempontok a székelyföldi térség esetében is értelmezhetők, kutathatók. Ilyen értelemben Michael Dudek (2016) tanulmányában lengyelországi gazdálkodók tevékenységének beágyazódási modelljét dolgozta ki, amelyben a gazda 8 tényező mentén kialakított kapcsolatai meghatározzák a vállalkozások gazdasági eredményességét. Lombardi és társai (2015) olaszországi példán mutatták be a rövid ellátási láncok fontosságát, amelynek következtében arra jutottak, hogy a társadalmi beágyazódás nem csak a gazdasági eredményességre van hatással, hanem a közösségépítési és településfejlesztési folyamatokat is pozitívan befolyásolja. Schifani és társai (2016) Lombardi és társaihoz (2015) hasonlóan a mezőgazdaság területén lehetséges társadalmi beágyazódási formák vidékfejlesztési fontosságát hangsúlyozzák. A tanulmányban leírt társadalmi vállalkozói csoport számos ponton hasonlít a székelyföldi térség eddigi kutatási eredményei alapján azonosított agrárinnovátorokhoz. Székelyföldi vonatkozásban a bemutatott modell ilyen értelemben a jelenség kutatását, a szereplőcsoport beazonosítását és jellemzését is segíti. Gezelius (2014) norvégiai gazdaságokkal foglalkozó kutatásában a családi gazdálkodási modell továbbgondolási lehetőségeit érdemes figyelembe venni, amelyben a családon túlmutató szinten történő társadalmi beágyazódás a farmgazdaságok életképessége mellett térségi szinten is gazdasági és társadalmi előnyöket jelent. Aliye Ahu Akgun és társai (2013) törökországi példán keresztül szemléltetik a vállalkozói profil és a falu távolságának fontosságát a társadalmi beágyazódási folyamatokban. A székelyföldi térség agrárinnovációs folyamata és a vállalkozások társadalmi beágyazódása szempontjából Cush és Macken-Walsh (2016) írországi tanulmánya a szövetkezetek létrehozásában és működésében rejlő lehetőségekre hívja fel a figyelmet. Az európai innovációs stratégiák implementálásáról szóló tanulmány (Favilli és társai, 2016) pedig az innovációs folyamatok intézményi és szakpolitikai támogatásának fontosságát hangsúlyozza. A bemutatott szakirodalmi anyagok a társadalmi beágyazódás fontosságát jelzik mezőgazdasági vállalkozások működésében. Az elemzési szempontok hasznosak lehetnek arra, hogy a székelyföldi térségben is hasonló kutatásokat végezzünk.

Felhasznált irodalom

Akgum, A. A. – Baycan, T. – Nijkamp, P. 2013

The Engine of Sustainable Rural Development: Embeddedness of Entrepreneurs in Rural Turkey. In Gazi University Journal of Science 26(1):119-127.

Biró A. Zoltán – Magyar Ferenc 2017

A generációváltás esélyei. Agrárvállalkozók innovatív szerepe a székelyföldi térségben. Státus, Csíkszereda.

Bosworth, G. – Willett, J. 2011

Embeddedness or Escapism? Rural Perceptions and Economic Development in Cornwall and Northumberland. In: Sociologia Ruralis, 51/2.

Cush, P. – Macken-Walsh, Á. 2016

The potential for joint farming ventures in Irish agriculture: a sociological review. In European Countryside, 1: 33-48.

Dudek, M. 2016

Economic activity in agriculture in the perspective of embeddednes theory: the case of Poland. In Economics of Agriculture 1.

Favilli, E. – Dvortsin, L. – Brunori, G. 2016

How to implement effective and efficient agricultural innovation support systems? Some insights from an European cross – country analysis. Conference paper, 12th European IFSASymposium.

Fischer, H. – Burton, R.J.F. 2014

Understanding Farm Succession as Socially Constructed Endogenous Cycles. In: Sociologia Ruralis, 54/4.

Floysand, A. – Sjoholt, P. 2007

Rural Development and Embeddedness: The Importance of Human Relations for Industrial Restructuring in Rural Areas. In: Sociologia Ruralis, 47/3.

Gezelius, S. S. 2014

Exchange and Social Structure in Norwegian Agricultural Communities: How Farmers Acquire Labour and Capital. Sociologia Ruralis, Vol 54, Number 2.

Granovetter, M. 1985

Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. In The American Journal of Sociology, Vol. 91, No. 3 (Nov., 1985): 481-510.

Hinrics, C.C. 2000

Embeddedness and local food systems: notes on two types of direct agricultural market. In: Journal of Rural Studies, 16.

Jack, S.L. – Anderson, S.L. 2002

The effects of embeddedness on the entrepreneurial process', Journal of Business Venturing, 17(5),476–87.

Lombardi, A. – Migliore, G. – Verneau, F. – Schifani, G. – Cembalo, L. 2015

Are „good guys" more likely to participate in local agriculture? In Food Quality and Preference 45 (2015) 158–165.

Mckeever, E. – Anderson, A. R. – Jack, S. 2014

Social embeddedness in entrepreneurship research: The importance of context and community. In Elizabeth Chell és Mine Karataş-Özkan (szerk.) Handbook of Research on Small Business and Entrepreneurship. Edward Elgar Publishing Ltd.

Moragues-Faus, A.M. – Sonnino, R. 2012

Embedding Quality in the Agro-food System: The Dynamics and Implications of Place-Making Strategies in the Olive Oil Sector of Alto Palancia, Spain. In: Sociologia Ruralis, 52/2.

Neumeier, S. 2012

Why do Social Innovations in Rural Development Matter and Should They be Considered More Seriously in Rural Development Research? – Proposal for a Stronger Focus on Social Innovations in Rural Development Research. In Sociologia Ruralis, Vol 52, Number 1.

Polanyi, K. 2001(1944)

The Great Transformation: The Political and Economic Origins of our Time, with a foreword from Joseph Stiglitz and introduction from Fred Block, Boston MA, Beacon Press.

Schifani, G. – Migliore, G. – Hashem, S. – Pietro, R. 2016

Identifying Social Entrepreneurial Behaviour in Farmers participation in Alternative Food Network. In Rivista di Economia Agraria, 2016/1.

Uzzi, B. 1997

'Social structure and competition: the paradox of embeddedness', Administrative Science Quarterly, 42, 35–67.

Young, N. 2010

Business Networks, Collaboration and Embeddedness in Local and Extra-local Spaces: The Case of Port Hardy, Canada. In: Sociologia Ruralis, 50/4.

Zukin, S. and DiMaggio, P. 1990

'Introduction', in S. Zukin and P. DiMaggio, (Eds), Structures of Capital: The Social Organization of the Economy, New York, NY, Cambridge University Press, 1–36.

Zahra, S. 2007

Contextualizing theory building in entrepreneurship research, Journal of Business Venturing, 22(3), 433–52.

Biró A. Zoltán – Sárosi-Blága Ágnes

BEÁGYAZÓDÁS VAGY MARGINALIZÁLÓDÁS? SZEMPONTOK A SZÉKELYFÖLDI INNOVATÍV AGRÁRVÁLLALKOZÁSOK VIZSGÁLATÁHOZ

1.Bevezetés

A gazdasági vállalkozások társadalmi beágyazódásnak kérdésköre hosszabb ideje szakmai elemzések tárgya (Polányi, 1944; Granovetter, 1985), ezen belül külön témaként is terítékre kerül a rurális térségben működő vállalkozások ilyen irányú elemzése (például Hinrics, 2000; Jack és Anderson, 2002). A vidéki térségek fölértékelődése, az új vidékfejlesztési paradigma (Van der Ploeg és társai, 2000; Murdoch, 2000; Ward, 2002) térnyerése kapcsán a társadalmi beágyazódás kérdéskörének vizsgálata az innovatív jellegű agrárvállalkozások működésének elemzésére is kiterjedt (például Dudek, 2016; Lombardi és társai, 2015; Gezelius, 2014). A székelyföldi térségben működő vállalkozások esetében eddig nem indultak be rendszeres kutatási programok a vállalkozások társadalmi beágyazódási mintázatainak leírása tárgyában. Az innovatív jellegű agrárkezdeményezéseknek az utóbbi évtizedben való látványos számszerű gyarapodása[1], illetve ezeknek a kezdeményezéseknek a térségi társadalmi és gazdasági környezethez viszonyított újszerűsége értelemszerűen veti fel a társadalmi befogadás folyamatával és mintázataival kapcsolatos kutatás igényét. Tanulmányunk a térségi innovatív agrárszereplőkkel készített interjúsorozat elemzése alapján vizsgálja az innovatív kezdeményezések és a közvetlen társadalmai környezet viszonyát. A társadalmi beágyazódás elemzésével foglalkozó szakmai megközelítések rövid ismertetését, valamint a térségi kontextus bemutatását követően elemző munkánk módszertani szempontjait ismertetjük, majd két modul keretében mutatjuk be elemzésünk eredményeit. Az

[1] A Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány által kezdeményezett térségi agrárinnovációs kutatássorozat publikációi hívták fel a figyelmet arra, hogy az innovatív agrárkezdeményezések növekvő száma és működésük jellege térségfejlesztési célú kutatásokat igényel. A programsorozat kiadványai a www.pahru.ro honlapon olvashatók.

első elemzési modulban az utóbbi négy év során készített több mint nyolcvan interjú, a kapcsolódó esettanulmányok és terepmunka tapasztalatok alapján arra teszünk kísérletet, hogy fölvázoljuk a társadalmi beágyazódás térségi modelljeit. Az innovatív kezdeményezéseket létrehozó és működtető kulcsszereplők esetünkben olyan vállalkozók/kezdeményezők, akik egy személyben ötletgazdák és kivitelezők, és akiknek a személyes tudása, álláspontja, magatartása határozza meg a társadalmi beágyazódás helyi lehetőségeihez való viszonyulást. Ez a személyes jellegű viszonyulás gazdálkodói „stílusként" (farming styles analysis, lásd ezzel kapcsolatban Van der Ploeg, 1994, Boonstra et al, 2011) ragadható meg. A tanulmányban a térségben tapasztalható stílusok fontosabb modelljeit körvonalazzuk.

Az elemzés második része az interjú anyagai alapján a beágyazódás konkrét mintázatait veszi számba. Az innovatív kezdeményezések esetében rendszerint jelentős a távolság az innovatív kezdeményezés működési módja és a helyi társadalom, ezen belül a családi gazdaságok működése között, ezért a beágyazódásra vonatkozó konkrét kezdeményezések nem csupán a sikeres vagy kevésbé sikeres megoldásokra, a fejlesztési lehetőségekre irányítják rá a figyelmet, hanem azokra a strukturális jellegű korlátokra is, amelyek a társadalmi beágyazódás növelésére vagy szorgalmazására irányuló kezdeményezéseket és támogatásokat semlegesíteni tudják.

A vidéki térségek gazdasági folyamataival és fejlesztési lehetőségeivel kapcsolatos megközelítésekben gyakran szó esik az olyan innovatív kezdeményezésekről, amelyek a helyi adottságokra és helyi értékekre alapoznak, a termékek előállításában fontos szerepet szánnak az egészségmegőrzésnek és a környezetvédelemnek, az értékesítés során rövid ellátási láncok létrehozására és működtetésre törekednek (például Van der Ploeg és társai, 2000; Murdoch, 2000; Ward, 2002, Shucksmith, 2010). Ezeket az innovatív agrárvállalkozásokat igen gyakran bottom-up típusú kezdeményezésként állítják be az elemzők és a témával foglalkozó szakpolitikusok, közéleti és médiaszereplők is. Érdemes azonban megfontolni Floysand és Sjoholt (2007) álláspontját, aki azt hangsúlyozza, hogy a rurális környezetben működő innovatív agrárszereplők új helyzetben vannak azért, mert a globális folyamatok interferálnak a rurális környezettel. Ebből egyrészt az következik, hogy ezeknek az aktoroknak a tevékenysége a globális és a lokális határán konstituálódik, illetve másrészt az, hogy kifele és befele egyaránt pozícionálniuk kell magukat. Nem csupán termelési helyként (termelési telepként) működnek a rurális közegben, hanem

hatni is akarnak közvetlen környezetükre, fontosnak tartják, hogy a rurális környezet elfogadja és értékelje innovatív tevékenységüket, illetve lehetőleg együttműködési formák is kialakuljanak a rurális környezettel. Mindez azt jelenti, hogy a rurális környezetben működő innovatív agrárkezdeményezések számára a társadalmi beágyazódás több mint közvetlen gazdasági érdek, és a beágyazódás mértéke és módozata a vállalkozás működésének inherens része. Ebből az a következtetés vonható le, hogy ha a rurális térségben működő innovatív agrárvállalkozások működési módját, társadalmi szerepét kívánjuk vizsgálni, akkor foglalkoznunk kell a beágyazódás vizsgálatával is.

A székelyföldi térség innovatív agrárkezdeményezéseivel foglalkozó kutatási programunkban több elemzési területen is rögzítettük azt, hogy az innovatív aktorok hatni kívánnak közvetlen környezetükre, a társadalmi beágyazódást a célkitűzések és/vagy a mindennapi gyakorlat szintjén fontosnak tartják (Biró, 2016, 2017) . Ez az igény megjelenik például a saját tevékenység definiálásában, amely rendszerint a saját vállalkozás és a helyi közösség közti viszony értelmezésén alapul. De tapasztalható azokban az elemző és értelmező narratívákban is, amelynek révén a kezdeményezők a helyi közösség gazdálkodási gyakorlatát jellemzik, valamint megjelenik a konkrét ismeretterjesztési és együttműködési kezdeményezések sorozatában is. Floysand fentebb idézett gondolatmenete arra hívja fel a figyelmet, hogy nem egyedi regionális jelenségről van szó. A helyi közösségbe való beágyazódással kapcsolatos célok és kezdeményezések egy jóval szélesebb körű folyamat helyi artikulációi. Kutatási programunk során részletesen érveltünk amellett, hogy a vizsgált térségben elsősorban az elemzett agrárkezdeményezések „újszerűsége" hordozza az innovációt (Biró – Magyar, 2017). Ezek a kezdeményezések a térségi kontextushoz viszonyítva innovációk abban az értelemben, hogy (1.) olyan termékeket állítanak elő és (2.) olyan termelési technológiákat működtetnek, amelyek korábban ebben a térségben ismeretlenek voltak, és nem utolsó sorban (3.) ezeknek a vállalkozásoknak a működése olyan komponenseket tartalmaz, amelyek nem voltak jellemzők sem az önfenntartó családi gazdaságokra, sem pedig az üzemszerűen működő agrárvállalkozásokra. Ezek a megfigyelések azt jelzik, hogy a térségi társadalmi kontextushoz viszonyítva beszélhetünk innovációról, vagy legalábbis innovációs kísérletekről. A beágyazódással kapcsolatos célkitűzések és kezdeményezések további innovatív tartalmat visznek bele ezekbe az agrárvállalkozásokba. Fontos kérdésnek tartjuk annak megválaszolását, hogy

ezek az újszerű agrárvállalkozások generálhatnak-e tényleges társadalmi innovációt a térségben? Úgy gondoljuk, hogy a beágyazódási folyamatok alakulása adhat választ erre a kérdésre, ezért fontos elemzési feladatnak tekintjük annak vizsgálatát, hogy az újszerű agrárvállalkozások célkitűzéseiben és gyakorlatában a helyi közösségekbe való beágyazódásnak milyen kísérletei és mintázatai működnek. Ebben a tanulmányban arra törekszünk, hogy a térségben készített nyolcvan interjú felvétel anyagai alapján rövid összefoglalás formájában bemutassuk a fontosabb általános beágyazódási mintákat (stílusokat), illetve részletesebben ismertessük a beágyazódás konkrét módozatait.

2. Szakirodalmi keretek

A vállalkozások társadalmi beágyazódásával kapcsolatban Polányi hangsúlyozta azt, hogy minden gazdaság a személyes kapcsolatai révén beágyazott valamilyen hálózatba, gazdasági és nem gazdasági intézménybe (Polányi, 1944). Granovetter sokat idézett munkájában szintén hangsúlyozta (Granovetter, 1985) a társadalmi beágyazódás fontosságát, valamint azt, hogy a gazdasági tevékenységet meghatározzák a szereplők struktúra által meghatározott kapcsolatai. A későbbi megközelítések tovább pontosították ezeket a megközelítéseket, több olyam megközelítés került kidolgozásra, amelyek lehetőséget adnak a gazdasági szereplők viselkedésének leírására, és a strukturális beágyazódás mellett olyan más beágyazódási formákra is felhívják a figyelmet, mint a kognitív, kulturális, politikai-intézményi beágyazódás (ezek részletes áttekintését lásd: Dudek, 2016). A rurális térségben működő agrárvállalkozások társadalmi beágyazódásának vizsgálatával ma már sok szakmai elemzés foglalkozik, többféle tipológia megfogalmazódott. A szakmai megközelítések részletesebb bemutatásával jelen kötetben Sárosi-Blága Ágnes tanulmánya foglalkozik. Az ilyen jellegű megközelítések előtérbe kerülése minden bizonnyal szoros összefüggésben van a vidék fölértékelődésével, az új vidékfejlesztési paradigma térnyerésével, annak a szemléletnek az előtérbe kerülésével, amely a vidéki térségben működő, a vidék kontextusában innovációként jelentkező agrárvállalkozást többnek tekinti, mint gazdasági tevékenységnek. Az általunk vizsgált térségben is az tapasztalható, hogy az innovatív agrárvállalkozások esetében a társadalmi beágyazódás különféle mintázatainak kialakulása (mint fejlődési folyamat, lásd Zahra 2007) napirenden van. Megítélésünk szerint az innovatív agrárvállalkozások társadalmi beágyazódásának kutatásával foglalkozó mai

szakmai megközelítések hasznos szemléleti és módszertani kiindulópontokat kínálnak a székelyföldi agrárinnovációs folyamatok elemzéséhez, illetve az ehhez a folyamathoz kapcsolódó fejlesztéspolitikai elgondolások kidolgozásához is.

3. A beágyazódási folyamatok térségi kontextusa

A székelyföldi térségben az utóbbi évtizedben jelentek meg nagyobb számban az olyan újszerű agrárvállalkozások, amelyek működésük tartalmát és módozatait illetően is a lényeges mértékben eltérnek a térségre dominánsan jellemző korábbi gazdálkodási gyakorlattól. Ugyancsak az utóbbi évtizedre tehető az olyan térségi szakmai és közpolitikai tematizációk, illetve intézményi kezdeményezések megjelenése, amelyek a helyi termékek előállítását, terjesztését ösztönzik vagy támogatják[2]. Ezek a folyamatok nem függetlenek azoktól a globális trendektől, amelyek a vidéki térségek fölértékelődésével, az endogén adottságokra alapozó fejlesztéssel, a környezettudatosság térnyerésével, az egészséges élelmiszerek iránti igény növekedésével, általában pedig az új vidékfejlesztési paradigmával és a neo-endogén fejlesztéspolitikai kezdeményezésekkel kapcsolatosak. Ezek az ismeretek részben intézményesített tudástranszfer folyamatok révén (egyetemi képzés, térségi projekt elitek működése, országos és térségi szakpolitikai tematizációk, innovatív célcsoportok kötött támogatási programok), részben pedig egyéni/eseti külföldi tapasztalatok révén gyakorolnak hatást a térségi vidékfejlesztési gyakorlatra, ehhez kapcsoltan az agrárinnovációra.

Ugyanakkor térségi tényezők is közrejátszanak abban, hogy az agrárinnovációs folyamatok szerepe fokozatosan fölértékelődik. Ennek egyik fontos oka az, hogy a térségben mindmáig domináns önellátó családi kisgazdaságok tradicionális modellje nem kínál továbblépési lehetőségeket az újításra vállalkozók számára. A háztartások és családi gazdaságok működését célzó kutatási eredmények (KAM 2004, 2011[3]) azt mutatják, hogy a térségi háztartások több mint fele földterülettel rendelkezik és gazdálkodik, a birtokszerkezet rendkívül szétaprózott, a családi gazdálkodás többnyire pénzkiváltó jellegű, a földtulajdon koncentráció folyamata

[2] Az ilyen kezdeményezések egy része gazdasági vállalkozás keretében szerveződik (például: Góbé termék), más részük hálózati vagy klaszterjellegű, közintézmények által támogatott programként (lásd: Székely termék, Agro Sic program).

[3] KAM: Székelyföldi háztartásvizsgálat 2004, Kutatási jelentés (kézirat); KAM: Székelyföldi háztartásvizsgálat 2011, Kutatási jelentés (kézirat)

nagyon lassú, az adásvétel és a bérlés gyakorlata minimális, a termék skála és a termelési technológia csak kis mértékben és nagyon lassan változik. A hagyományos családi gazdálkodási gyakorlat kontextusában a kezdeményezők, a továbblépésre törekvők új tevékenységi formákat és új működési modelleket keresnek, és ezekhez az új kezdeményezésekhez a kiindulópontokat, az ösztönzéseket a térségi domináns modell nem tudja kínálni. A kisméretű és újszerű kezdeményezések indítását támogatja implicit módon az is, hogy a térségre jellemző, rendkívüli módon fölaprózott birtokszerkezet nem teszi lehetővé az üzemszerű farmgazdálkodás szélesebb körű térnyerését. Ösztönző tényezőnek tekinthető továbbá a lokális identitásszerkezetek megerősödésének folyamata is, amely támogató keretet kínál az endogén értékekre alapozó agrárinnovációs kísérletek számára. Az utóbbi évek tapasztalata azt igazolja, hogy ma már a térségi fogyasztói igény is támogatja az innovatív kezdeményezéseket.

A tradicionális önfenntartó családi gazdálkodási modell és az üzemszerű farm közti térben jelentek meg és jelennek meg egyre nagyobb számban az innovatív agrárjellegű kezdeményezések sokféle formában, sokféle tevékenységi területen. Olyan termékek előállításáról, illetve termelési technológiák használatáról van szó, amelyek a korábbi térségi gazdálkodásban egyáltalán nem vagy csupán mellékes tevékenységként kaptak szerepet (gyógynövénytermesztés, gyümölcstermelés és feldolgozás, rózsatermesztés, csigatenyésztés, gombatermesztés, sajtkészítés, gilisztafarm, kisállattenyésztés, mangalicatenyésztés stb.) Ugyanakkor újszerű komponens a tudásszerzés módja, az alkalmazott termelési technológia, az értékesítés és mások. Az innovatív vállalkozások lényeges mértékben különböznek az üzemszerű farmoktól is, amelyek elsősorban a termelés mennyiségét és a gazdaságosságot tartják szem előtt. De nagymértékben különböznek a hagyományos családi gazdasági modelltől is, amely még mindig a térségi háztartások több mint felére jellemző, és amelyek tevékenységére egyfelől az örökségként továbbvitt saját tudásra való alapozás a jellemző, másfelől pedig az üzleti-marketing szempontoktól és gyakorlatoktól való távolságtartás.

Ha részletesebben is jellemezni kívánjuk a térségi agrárinnovációs kezdeményezéseket, akkor az alábbi állításokat tehetjük:

- Alapvetően a helyi, endogén adottságokat és erőforrásokat kívánják hasznosítani.

- Elkötelezettek az élelmiszerbiztonság, az egészségmegőrzés, a természeti értékek védelme mellett.
- Az induláshoz szükséges szakmai tudást rendszerint a térségen kívülről szerezték.
- Nyitottak a szakmai, technológiai és egyéb jellegű újításokra.
- Nem csupán termelnek, hanem fontosnak tartják az üzleti szempontokat is.
- Nyitottak arra is, hogy tudásukat, tapasztalatukat megosszák közvetlen környezetükkel.
- Tevékenységükbe beépül a szakmai kapcsolatmenedzsment, az arculatépítés is.
- Nem a vállalkozás növelésének, az üzleti szempontoknak adnak prioritást, hanem a fenntarthatóságnak, a helyi értékek hasznosításának.
- Rendszerint explicit módon kapcsolódnak egy helyi közösséghez (lokalitáshoz).

Fontosnak tartjuk jelezni, hogy ennek az innovatív csoportnak a térségi szakmai-közéleti nyilvánosságban nincsen hivatalos megjelölése (neve). Több megjelölés van forgalomban (fiatal gazda, helyi termelő, biogazda stb.), a közéleti és fejlesztéspolitikai diskurzus, a szakintézményi nyilvántartás, a különböző léptékben működő öndefiníciós gyakorlat vagy a projekt diskurzus minden csoportba sok agrárszereplőt besorol. A csoport besorolást jelző megnevezések, illetve a nyilvántartások alapján azonban nem lehet eldönteni azt, hogy valóban innovatív agrárszereplőről van-e szó vagy sem. A fentiekben felsorolt jellemzők terepmunka, interjú révén azonosíthatók be, egy-egy agrárszereplőre adott esetben nem is jellemző minden paraméter. A fenti kritériumok alapján azonosítható innovatív agrárszereplők száma jóval kisebb, mint amennyit a diszkurzív, a projektalapú vagy szakintézményi besorolások összege jelez. A „fiatal gazda" kategóriába belekerülhet olyan személy, aki csupán névlegesen agrárszereplő, és a megjelölés mögött a család (a szülők) hagyományos gazdálkodási gyakorlata áll. A biogazdákat nyilvántartó intézményes nyilvántartás évente is jelentős mértékű fluktuációt mutat, a nyilvántartásban való szereplés sok esetben kísérletre, próbálkozásra utal, nem pedig rendszeres és innovatív gazdálkodási gyakorlatra. Még átfogóbb kategória a „helyi termelő" és a „helyi termék", ebbe a körbe a hagyományos népi mesterségek művelői is beletartoznak. Az innovatív agrárkezdeményezéseket elemző programnak természetesen nem az acélja, hogy beazonosítson minden ebbe a kategóriába

sorolható térségi szereplőt, hanem az, hogy felhívja a figyelmet ennek a gazdálkodási gyakorlatnak a fokozódó térségi jelenlétére, működésének jellemzőire, az ebben a paradigmaváltásban mutatkozó fejlesztési lehetőségekre. A kutatás feltáró jellegéből adódóan azonban nem lehet és nem is célszerű eltekinteni az ilyen program térségi szakmai tematizációs szerepétől, és ennek a tematizációs munkának nyilvánvalóan része az innovatív térségi agrárszereplők térségi csoportjának körvonalazása is.

4. Módszertani szempontok és eljárások

Kutatási eredményeink a térségben készített nyolcvan interjúra, valamint a terepmunka tapasztalataira alapozódnak. Az interjúk készítése során rákérdeztünk arra, hogy mi jellemzi a kezdeményezés/vállalkozás és a helyi közösség viszonyát, illetve ez a viszony a kezdetektől máig milyen utat járt be. Itt szeretnénk kiemelni azt a megfigyelést, hogy az innovatív csoport számára a helyi közösséggel való viszony kutatói érdeklődés nélkül is gyakran artikulálódik, az erre a viszonyra irányuló reflexió az innovatív csoport tagjai részéről gyakorinak vagy akár állandó jellegűnek is tekinthető. A kutató ebben az esetben olyan helyzettel találja magát szemközt, amikor a mindennapi tevékenységhez kapcsolódó értelmezések gyakran megfogalmazódnak, a mondanivaló úgymond „felgyülemlett", és nem okoz nehézséget a szóban forgó témáról elemzésre alkalmas narratívákat rögzíteni. Az ilyen helyzetekben termelődő narratívákat Gergen és Gergen nyomán (1984) olyan „énről szóló narratívumnak" tekintjük, amelyet az innovatív csoport tagjai a saját közvetlen környezetükkel kapcsolatban termelnek ki, tartanak fenn. Ilyen helyzetekben a narratívaalkotás célja a viszony további alakulásának előrevetítése, a saját tevékenység igazolására irányuló törekvés, a már kialakított szerkezeti viszony megtartása (lásd ezzel kapcsolatban Gergen – Gergen 2001: 80). Az ilyen narratívák – emelik ki a szerzők – rendszerint esemény vezéreltek, és inkább tekinthetők szociális, mintsem individuális folyamatnak. Ez utóbbi megjegyzés arra is utal, hogy ezeknek a narratíváknak a felépítését az ilyen típusú szövegalkotásokkal kapcsolatos konvenciók határozzák meg. Ennek – többek között – fontos alkotóeleme az „értékelt végpont" létezése (Gergen – Gergen 2001: 80-81), amely az adott viszonyra vonatkozóan valamilyen összegző/lezáró jellegű értékelést is feltételez.

Az általunk vizsgált helyzetekben az énről szóló narratívumok előtérbe kerülését több tényező is indokolja. Mindenekelőtt az, hogy az innovatív szereplők nem csupán fölismerik azt, hogy többféle vonatkozásban is mások, mint közvetlen környezetük, hanem tudatosan is törekednek a másság megélésére vagy annak a környezetük számára való megjelenítésére. Így például mást termelnek, mint a helyi gazdálkodók, más (külső) tudásra alapozzák tevékenységüket, más technológiákat alkalmaznak, más normákat és értékeket tartanak fontosnak stb. Ugyanakkor ki is hangsúlyozzák és nyilvánosan meg is jelenítik ezt a másságot szövegekben, viselkedésben, öltözetben stb. Mindennek következtében pedig a helyi környezettel való viszony kinyilvánítása és értelmezése folyamatosan napirenden van. De ezen kívül előtérbe hozza a saját tevékenység és a saját helyzet interpretációs gyakorlatát az is, hogy a helyi közösség tagjai nem egy esetben távolságtartóan viselkednek, fenntartásokat vagy kritikákat fogalmaznak meg az új kezdeményezéssel kapcsolatban, és ez a tapasztalat is nagyon gyakran értelmezési kényszert termel az innovatív kezdeményezők oldalán. Nem utolsósorban tovább erősítheti a másság érzést – a termelő és a helyi közösség oldalán egyaránt – az olyan külső szakmai minősítés vagy bemutató jellegű médiaanyag, amely az innovatív kezdeményezést kiemeli a helyi közösségből vagy pozitív, követendő példaként állítja be a helyi közösség számára. Mivel az innovatív csoport tagjai általában fontosnak tartják azt, hogy az adott településhez, a helyi közösséghez tartoznak (ez szorosan összefügg azzal is, hogy tudatosan és programszerűen hangoztatják a helyi értékek és adottságok iránti elkötelezettségüket). A másságot, a kiemelt jelleget összekapcsolják az adott településhez, közösséghez való tartozással. Az elkülönböződés és az odatartozás folyamatos kezelése fenntartja a saját helyzetre irányuló értelmezési gyakorlatot, illetve kitermeli az ezzel kapcsolatos narratívákat.

A beágyazódás kérdése/helyzete – nyilván nem a fentiekben bemutatott terminológiai keretben – az interjúalanyok számára aktuális és fontos téma, szükségét érzik annak, hogy értelmezzék ezt a viszonyt, ezért ebben a témakörben az interjúkészítés, az elemezhető szövegek gyűjtése rendszerint nem okoz nehézséget. Az ilyen helyzet kutatásmódszertani szempontból kétféle lehetőséget is kínál.

A tapasztalat azt mutatja, hogy a helyi társadalommal való viszony alakulása sokféle tényezőtől függ, gyakran ellentmondásosan alakul, az innovatív szereplők számára előre nem kiszámítható, a viszony kezelése/megélése helyzetről-helyzetre változhat. Az innovatív szereplők úgy érzékelhetik, hogy ki vannak szolgáltatva a helyi társadalommal való viszonyt hordozó/kifejező eseményeknek, nem ők

uralják az ilyen események és helyzetek alakulását. Jellegzetes példa erre az olyan helyzet, amelyben a helyi közösség tagjai az új kezdeményezéssel kapcsolatban a távolságtartást vagy a leértékelést választják. Ilyen esetekben az innovatív aktorok arra törekednek, hogy a helyi társadalommal való viszonyt hordozó események/ helyzetek kezelésére kidolgozzanak valamilyen előzetesen strukturált egyéni magatartási és/vagy diszkurzív szerkezetet, amelyet ilyen alkalmakkor használni lehet. A komplex, bizonytalan kimenetű helyzetek kezelésére alakítják ki az agrárszerepelők a „stílust" (Commandeur 2006), amelynek használata segít kézben tartani azoknak a helyzeteknek és eseményeknek az alakulását, amelyek az aktorok interpretációját igénylik. Ezek a magatartásbeli és/vagy diszkurzív megoldások egyéniek abban az értelemben, hogy minden innovatív szereplő maga alakítja ki a számára adott feltételek függvényében. Ugyanakkor az innovatív agrárszereplők és a helyi közösségek közti viszony szerkezeti hasonlóságai (hasonló jellegű helyi közösségek, hasonló földrajzi, gazdasági paraméterek, azonos jogi-adminisztratív környezet, az innovatív szereplők strukturális hasonlóságai) azt eredményezik, hogy néhány domináns stílus alakul ki, amelyek interjúk és terepmunka révén beazonosíthatók. Elemzésünk első részében a helyi közösséghez való viszonyulás terén mutatkozó stílusokat ismertetjük röviden. Ebben a témakörben további részletes elemzésekre van szükség, összefoglalásunk a tereptapasztalatokra alapul, célja az, hogy megfogalmazza a további elemzések kiindulópontjait.

Az énről szóló narratívumok előtérbe kerülése ugyanakkor arra is lehetőséget ad, hogy az interjúk szövegeiben megtaláljuk a helyi társadalomba való beágyazódások különféle mintáit. Az interjúalanyok nem csupán arról beszélnek, hogy milyen módon illeszkednek a helyi környezethez, a helyi természeti-társadalmi adottságokhoz, hanem arról is, hogy milyen kísérleteket tettek a helyi közösséggel való kapcsolat vagy együttműködés terén, ezek a kísérletek milyen eredményekkel vagy tanulságokkal jártak. Sőt, arra is gyakran vállalkoznak, hogy megfogalmazzák a társadalmi beágyazódással kapcsolatos elvárásaikat, javaslataikat. Az elemzés második részében egy szűkebb innovatív csoporttal, a biogazdákkal készített interjúk alapján vesszük számba a beágyazódás mintáit.

5. Elemzések

5.1. A társadalmi beágyazódás stílusai

A helyi társadalomhoz való viszonyulás az interjúalanyok döntő többsége esetében tartalmi szempontból határozott és koherens szövegekbe van foglalva. A szövegek sok esetben tartalmaznak lezáró, értékelő kijelentéseket, ha pedig példák említésére kerül sor, akkor azok többnyire a lezáró, értékelő kijelentések illusztrálására szolgálnak. Ez minden bizonnyal összefügg azzal, hogy énről szóló narratívumokról van szó, amelynek – amint azt korábban jeleztük – fontos jellemzője az „értékelt végpontnak" a szövegbe való explicit vagy implicit beépítése.

A helyi társadalommal való kapcsolatra vonatkozó szövegrészek alapján három olyan viszonyulási modellt azonosíthatunk be, amelyek stílusként értelmezhetők. A következőkben röviden jellemezzük ezeket.

5.1.1. Aktív támogatók

Olyan innovatív szereplők sorolhatók ide, akik implicit és explicit módon is kifejezik a helyi társadalommal való kapcsolat és együttműködés fontosságát. Mondanivalójuk során nagyobb teret és nagyobb hangsúlyt adnak az olyan kijelentéseknek, amelyek a helyi adottságokra és értékekre való alapozást jelzik. Nyomatékosan utalnak arra, hogy innovatív kezdeményezésük számára tudatosan választották a helyi társadalmi környezetet, és tudatosan alapoztak azokra az adottságokra, amelyeket ez a környezet kínált. A társadalmi beágyazódásnak ez az implicit formában kifejeződő módozata olyan témákra terjed ki, mint a rendelkezésre álló földterületek hasznosítása, a korábbi családi gazdálkodási gyakorlat továbbvitelének igénye, a hagyományos családi gazdálkodás egyes elemeinek továbbvitele, a helyi közösség által kialakított és fenntartott munkarendre és munkamorálra való hivatkozások, a gazdálkodásban az egyéni és családi erőforrásokra való alapozás, a munkavégzés személyes jellege, a vállalkozás kisebb méretének hangsúlyozása és mások. A helyi társadalomba való beágyazódás explicit kifejeződései részben normatív kijelentések, részben pedig gyakorlati jellegű érvelések formájában jelennek meg. Az aktív támogató stílust képviselő innovatív szereplők többféle formában és gyakran fogalmaznak úgy, hogy „szükséges", „fontos", „hasznos" lenne az általuk kialakított modell helyi környezetben való követése, a hagyományos családi gazdálkodási modell átalakítása, erre „törekedni kell "mindkét fél részéről, és ők maguk ebben a tudásátadásban szívesen vállalnak szerepet, nyitottak, segítőkészek,

tapasztalataikat szívesen megosztják minden érdeklődővel. Hasonló módon, bár visszafogottabb mértékben hangsúlyozzák azt is, hogy nyitottak a gyakorlati együttműködés irányába, ezt is fontosnak tartják (a helyi munkaerő alkalmazásának fontossága, együttműködés a termőterületek jobb kihasználása érdekében, vásárlói kör kialakításának fontossága stb.)

Mindkét témakör esetében a példaadás igénye, a tudásátadás fontossága kap nagyobb szerepet, a gyakorlati jellegű együttműködés hangsúlyozása kisebb szerepet kap. Ez utóbbira magyarázatot kínálhat az, hogy ezek az innovatív kezdeményezések a gyakorlatban kevés lehetőséget tudnak kínálni a gyakorlati együttműködésre (munkaerőfoglalkoztatás, termékértékesítés, helyi szolgáltatások igénybevétele, közös érdeken alapuló együttműködés stb.) Ennek magyarázata az, hogy ezek az innovatív vállalkozások rendszerint családi léptékűek, munkaerőigényük kevés és többnyire szezonális jellegű, egyedi termékeik helyi fogyasztásának mértéke korlátozott, az innovatív vállalkozás és a helyi gazdaságok közt a termelési együttműködés lehetősége csekély).

A fentiek hangsúlyozása mellett az innovatív szereplők egy része gyakorlati lépéseket is tesz a helyi társadalommal való együttműködés érdekében. Erre vonatkozóan többféle kísérletet említenek. Jellemző példát jelent a helyi munkaerő alkalmazására való törekvés állandó vagy szezonális jelleggel, a termelés kiszervezésére irányuló törekvés, a közvetlen környezetben kialakult vásárlói kör fenntartása, rendszeres tudás-, illetve technológia átadási tevékenység kialakítása, jó együttműködés (tartós informális megállapodás) kialakítása olyan helyi szakemberekkel, akiknek alkalmi közreműködésére szükség van. De találunk példát arra is, hogy az innovatív szereplő a település érdekében rendszeresen agrárjellegű rendezvényt szervez. A helyi társadalomba való beágyazódás példája az is, hogy a termelő a település nevére építi fel termékei brand-jét, és ily módon vállal szerepet a település ismertté tételében.

Az aktív támogatói stílusra általában jellemző az, hogy a társadalmi beágyazódásra való törekvésben az „elhivatottság", a tudásátadási és modelladó szerep tudatos fölvállalása, illetve a gyakorlati jellegű próbálkozás összekapcsolódik. Ez az összekapcsolódás vezet ahhoz, hogy a fölvállalt szerep értelmezési-reflexiós keretet ad az egyedi gyakorlati kezdeményezéseknek, és azokat – függetlenül attól, hogy mennyire sikeresek, eredményesek – lokális léptékben folyamatszerűvé, programszerűvé teszi. Az innovatív agrárszereplő által kialakított és működtetett aktív

támogató stílus lokális léptékben inherens, önálló fejlesztési programként is működik. Arra azonban terepmunkánk során még nem találtunk példát, hogy a helyi fejlesztési programokért vagy a helyi fejlesztés tervezéséért felelő intézmények vagy szakemberek ezt a fejlesztési folyamatot a lokális stratégiákban figyelembe vették volna.

Aktív stílus

- *„A tapasztalat számít a legtöbbet, amit olvasunk az internetről vagy mond egy másik tenyésztő, de a saját tapasztalat ér a legtöbbet, amit mi meg tudunk tapasztalni. Igaz induláskor nagyon sokat számít az, hogyha kapunk segítséget, valaki elmondaná a-z-ig, nekem azért így senki nem mondta el. Gyakorlatilag megtapasztaltam magamban. (…) 2009 óta én megtanultam oltani is őket, egy darabig állatorvos jött ki, amikor megbetegedtek a nyulak, de így két szempontból is jó, mert akkor csinálom, amikor lebetegednek, nem kell várni az orvosra, és akkora tapasztalatom lett, hogy egy évben körülbelül 500 nyulat oltok be, és nemcsak a saját állatállományomat, hanem másokét is.(…) Csak akkor megyek házhoz, ha körülbelül 20 darab van, legtöbben olyanok kérik az oltást, akik tőlem vásároltak nyulakat.”*
- *„(**az ismereteket**) Megtapasztaltam magamtól, a legelején olvastam internetről, és könyveket is vásároltam, arra jó volt, hogy fajtákat ismerjek meg, standardokat ismerjek meg, de arra nem hogy minden nap mit csináljak. Épp ezért írtam én nyúltenyésztésről könyvet. Olyan információkat nem kaptam, ami fedezte volt a teljes igazságot, nagyon elrugaszkodott dolgokat olvastam. A könyvet a saját tapasztalataimból írtam meg. Onnan jött az ötlet, hogy magam értelmiségi vagyok. És nyilvánvalóan, hogy szeretem csinálni, és hogy másoknak is hasznos legyen, de magamért is csináltam.”*
- *„(…) mi tenyésztők is többet kellene tegyünk, de maga a társadalom is, ha jobban rátérne a nyúl húsnak a fogyasztására. A tapasztalatcsere nagyon fontos, azzal hogy egymással beszélgetünk, megnézzük egymás állományát, ezzel mind fejlődünk, mindannyian újabb és újabb dolgokat látunk, találunk ki, ami mind segíti a tenyésztést, a termelést, az előrehaladást. (…) A másik dolog nagyon hasznos volna, hogy közösen próbáljunk értékesíteni (…)”*
- *„Mindenképpen mindig van ahova fejlődni olyan nincs, hogy mindent tudunk, mindig van valami új, fejlesztődik. Gyakorlatilag 1-2 évben egy-egy fajtával több lesz nekem. (…)Az interneten nem megbízható minden forrás, inkább szak-*

könyveket kell olvasni, mert ez többet ér. Akkor tudjuk az interneten lévő forrásokat kiszelektálni, amikor eljutunk addig amikor már tudjuk mi a jó és mi az, ami úgymond hülyeség. A kezdőknek nem ajánlott, mivel nagy információ áradat zúdul rá, egyik helyen ezt olvasta, a másik helyen amazt, a kettő ellentmond egymásnak. Az a helyzet, hogy szeretni kell, ha csak azért fogunk neki, hogy ez legyen a munkánk és ebből éljünk meg, akkor nem fog működni, nem úgy fogja csinálni, biztos vagyok benne, hogy előbb-utóbb be fog bukni az a dolog."

- *„(**a környezetem viszonyulásával**) én meg vagyok elégedve. Több alkalommal több újságtól kerestek meg és cikket, interjút csináltak. Ezen kívül az iskola másként héten óvodából, iskolákból jönnek ide gyerekek, hogy megnézzék az állatokat. Nagyon-nagyon sok ember – kezdő tenyésztő vagy akár haladó tenyésztő, hetente minimum 5 ember – megkeres telefonon vagy e-mailben, hogy tanácsot kérjen tőlem, vagy valamit megkérdezzen, egy része azért, hogy vásároljon. De nemcsak innen a környékről keresnek, hanem más országokból is, például Kárpátaljáról. Tehát ilyen mértékben én meg vagyok elégedve, ismernek. Az internet ebben nagyon sokat segít, van saját honlapom, az hozza az ismeretséget meg az összes vásárlót, ha valaki a keresőbe be írja fajtiszta nyulak, az elsők között megtalálnak engem. Ez nagyon sokat segít, nagyon hasznos, én készítettem weboldalt is."*
- *„Lassan és biztosan kell fejlődni, nem szabad egyből, fenntartható kell legyen a dolog, tehát én azt mondom biztosabb lassan fejlődni, nem jó hogy egyből neki ugrunk, fel veszünk egy hatalmas hitelt, és utána be bukunk egy év múlva."*

5.1.2. Távolságtartók

A távolságtartó stílust az olyan innovatív kezdeményezők képviselik, akik egyértelműen megfogalmazzák a helyi társadalommal való kapcsolat és együttműködés szükségességét, de nem tesznek konkrét lépéseket ennek érdekében. Ugyanakkor érveket hoznak fel amellett, hogy miért nem lehet hatni a helyi közösségre, miért nem lehet együttműködési módozatokat kialakítani. Az ilyen stílust képviselők kapcsán fontosnak tartjuk hangsúlyozni azt is, hogy az ellenérvek és elutasítások mögött – az interjúalanyok elmondása szerint – az esetek többségében sikertelen kezdeményezések, együttműködési kísérletek tapasztalata áll. Gyakran említenek olyan érveket, hogy megpróbálkoztak az együttműködéssel, de nem jártak sikerrel. Magyarázó okként részben az együttműködés feltételeinek hiányát hozzák fel, részben pedig a helyi közösséget okolják.

Fontosnak tartjuk kiemelni azt, hogy ennek a stílusnak a képviselői hasonló módon érvelnek a helyi közösségbe való társadalmi beágyazódás szükségessége mellett, mint aktív támogató stílus képviselői. Közvetett és közvetlen módon ők is felvállalják a tudásátadó és a példaadó szerepét, az énről szóló narratívái szerkezetében azonban az „értékelt végpont" nem célokat, tennivalókat, imperatívuszokat tartalmaz, hanem „nem lehet", „még nem lehet", „nem érdemes" jellegű, lezáró érveléseket. Ezek az érvelések nem elutasító jellegűek abban az értelemben, hogy bevallásuk szerint újra kísérleteznének a tudásátadó, példaadó szerep tartós működtetésével, „ha erre lenne igény", „ha lenne erre lehetőség". A terepmunka során találkoztunk olyan esettel is, hogy az innovatív agrárszereplő a kezdeti negatív tapasztalatok után hangsúlyosan a távolságtartó stílust képviselte, az utóbbi években azonban az egyre szaporodó felkérések nyomán már aktív és rendszeres ismeretterjesztő szerepet vállal.

Ennek a stílusnak a térségi jelenléte fölveti azt a kérdést, hogy milyen hatásra választják, illetve építik ki a maguk számára az innovatív agrárszereplők az aktív támogatói stílust, vagy a távolságtartó stílust. Amint azt a tanulmány módszertani részében is jeleztük, a stílus egy olyan stabilizálódott magatartási és diszkurzív készlet, amelyet a kialakítók az összetett és problematikus helyzetek, események valamiféle standardizált kezelésére dolgoztak ki. A kialakított stílus szorosan hozzátartozik az agrárszereplő mindennapi gyakorlatához, személyes jellegű és nem könnyen változik. Ha azonban elfogadjuk azt, hogy az agrárszereplő által konstruált szerkezetről van szó, akkor egyfelől nyitva van az elemzés lehetősége (rekonstruálható a felépítés feltételrendszere és folyamata), másfelől pedig elgondolható és – legalábbis elvben – tervezhető a változtatás folyamata. Ez a kérdésfelvetés azért tűnik fontosnak, mert mindkét stílus képviselőinél a vállalkozás tervezési és indítási fázisában a társadalmi beágyazódással kapcsolatos szerepvállalást illetően azonos kiindulópontokat tapasztalhatunk. Mindkét csoport hangsúlyozza az ilyen irányú elkötelezettségét, és bevallásuk szerint mindkét stílus képviselői meg is próbálkoztak az elvek gyakorlatba ültetésével. A társadalmi beágyazódás érdekében tett lépések sikeressége nyilván sok tényezőtől függ, és részletesebb elemzések hiányában nem tudhatjuk, hogy a vállalkozók személyes adottságai milyen szerepet játszottak a sikerességben vagy a sikertelenségben, és arról sincsen elegendő információnk, hogy az egyes helyi közösségek szerepe

ebben a tekintetben miként alakult. Az azonban a terepmunka révén egyértelműen látható, hogy a társadalmi beágyazódás irányába tett lépések gyakorlatilag teljes mértékben az innovatív szereplők saját erőforrásaira alapozódnak. Amikor ilyesmire vállalkoznak, akkor nem kapnak sem szakmai, sem anyagi, sem pedig legitimációs támogatást semmilyen intézménytől, támogatási forrástól. Okkal feltételezhető, hogy a saját erőforrások mértéke (elhivatottság foka, munkabírás, szervezőerő, anyagi feltételek stb.) lényeges mértékben befolyásolja azt, hogy a tudásátadó, példakép szerepet milyen módon és milyen mértékben próbálják működtetni, mit tekintenek sikernek vagy sikertelenségnek, mikor mondanak le a további kísérletezésről, illetve az innovációs szereplők egy része mikor vált át a kezdeti aktív támogató stílus további építéséről és tér át a távolságtartó stílusra.

Térségi léptékű szakpolitikai és fejlesztéspolitikai kérdés lehet az, hogy rásegítő jellegű támogatásokkal, célzott térségi vagy kisebb léptékű programokkal lehet-e befolyásolni a fentiekben bemutatott gyakorlatot. Ebben a vonatkozásban háromféle megközelítés vár további elemzésre, értelmezésre:

- Miként növelhető azok köre, akik induláskor az aktív támogató stílust képviselik, de menet közben lemondanak az ilyen jellegű gyakorlati megoldásokról?
- Az aktív támogatási stílust képviselők szerepvállalása milyen módon lenne fokozható?
- A távolságtartók már kialakult stílusa átalakítható-e tényleges aktív szerepvállalássá? ?

Távolságtartó stílus

- *„(Előny, hogy) megvannak a földek, az állatok a maguk eredetiségében. Ami akadályozza, az szerintem az emberekben keresendő, mert még jókat nevetnek az ilyen bio témán, nem veszik komolyan. Azt mondják, hogy mindegy az, hogy bio vagy nem bio, a bevásárló központokban megveszik a kereskedőtől a disznót, s amiből van, abból van, finom legyen, olcsó legyen, tovább nem érdekli őket. Ha azt mondod, hogy a tiéd bio, s ezért jobb, akkor nagyokat nevetnek, s azt mondják, hogy a tiéd sem jobb, mint a másé. Nem nyitnak az új irányába az emberek. Lenézik, aki ilyesmivel foglalkozik egyelőre, (…) nem tudom, az évek majd eldöntik.*
- *„ Biztosak benne, hogy csal az ember. Azt mondják, hogy a biogazda éjjel permetez, a nem-biogazda nappal, ennyi a különbség. Nehéz eladni. Szerintem inkább az fog számítani, ha a termelőnek kialakul a hírneve, hogy az a gazda jó terméket csinál,*

nem az a papír, se a pályázatok, semmi egyéb nem fog számítani. Kell három-négy év, amíg kialakul az, hogy a termelőnek legyen hírneve, s akkor megveszik, de addig elég gyenge lesz szerintem. Egyébként szerintem minden adott, nincs nagyon akadályozó tényező, mert a földek adottak, jó földek vannak, az állatok is jók még, könnyű elindulni. Aztán hogy hogyan lehet eladni ezeket a termékeket, kinek hogy fog menni, azt nem lehet tudni, mivel ezek drágábbak. Aki jól tud beszélni, az eladja, s aki nem, az nem tudja eladni, szerintem ez így fog működni."

- *„Szerintem az idő majd feloldja, ha lesznek korrekt gazdák, akik állják a szavukat, s ugyanazt a jó terméket előállítják az idők során, akkor ez kialakul az emberekben, ha nem, hát akkor nem."*
- *„Ahhoz, hogy biogazda tudjál lenni, elhivatottság kell mindenképpen. Mi úgy voltunk vele, hogy amit a családnak csak tudunk, megtermelünk, például a disznókat. (…) De ha már csináltuk, akkor arra gondoltunk, miért ne csináljunk többet, s ami fölösleg, azt eladjuk. De nem veszik komolyan az emberek, a saját egészségüket nem veszik komolyan.*
- *„Szerintem az egészségügyi kérdések fogják az embereket a bio felé terelni, egyéb semmi."*
- *„Jó minőségű húst akarok előállítani, s jöjjenek oda az emberek. Érjem meg azt, hogy valaki felhív, s azt mondja, hogy na, nekem rakj össze egy hónapra való zöldséget s egy hónapra való húst, s egy hónapra való tejterméket, megyek s elhozom, amennyi annyi. A piacon árulni nem szeretnék, mert a piacon, ha nincs meg az az ismeretséged, akkor nem boldogulsz. Én kimaradnék az ilyen támogatásokból, klubokból, mert szerintem csak időtöltés, pénzköltés."*
- *„Én arra alapoznék, hogy a gazdának, a termelőnek legyen ismert, elismert neve. Ez a képzés jó arra, hogy legyen valami képesítésem, oklevelem.(…) Ha az ember jó munkát végez, jó szolgáltatást biztosít, akkor kell, hogy jöjjenek, kell, hogy vásároljanak. Ez jó annak is, aki megveszi, s nekünk termelőknek is, mert mi megélünk, s aki megveszi, az lehet, hogy egy fokkal egészségesebb lesz. Akkor azt mndhatom, hogy valamit csináltam életemben, valami értékeset.*

5.1.3. Passzív támogatók

A passzív támogató stílus lényeges mértékben eltér az előbb tárgyalt két stílustól. Olyan innovátorok képviselik ezt a stílust, akik a helyi közösséggel való kapcsolatban már indulástól a távolságtartást választják. Nem kezdeményezik a

helyi közösséggel való kapcsolatokat, nem hangsúlyozzák ennek fontosságát, de az ilyesmit nem is utasítják el. Ahogyan ők mondják „a kapu nyitva van, bárki bejöhet, itt vagyok". A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy ha kérik/kérdezik vagy felkérik valamire, meghívják valahova, akkor nyitottak, segítőkészek, de egyébként ők maguk az együttműködést nem szorgalmazzák, nem törekednek az ilyen kezdeményezések folytatására. Szívesen adnak tanácsot, segítenek technológiai kérdésekben, hajlandók elmondani, hogy ők miként oldottak meg különféle problémákat, de nem törekednek tudásátadásra, ilyen tartalmú helyi szerep megjelenítésére.

Ennek a stílusnak a képviselőivel kapcsolatban fontos kiemelni azt, hogy innovatív tudást birtokló és azt alkalmazó személyként tekintenek magukra, az innovatív szerepet magukra nézve kiemelten fontosnak tartják, de nem törekszenek arra, hogy ezt a szerepet lokális vagy tágabb léptékben, a társadalmi beágyazódásuk növelése érdekében működtessék. Legfeljebb alkalomszerűen, kérésre teszik ezt.

Az eddig elvégzett elemző munka alapján nem tudunk válaszolni arra a kérdésre, hogy ennek a stílusnak a képviselői miért nem tartják fontosnak a lokális léptékű társadalmi beágyazódást, miközben az innovációt hordozó szerepet – annak tudatos vállalását, hogy ők „mások" és „többek" mint közvetlen környezetük többi agrárszereplője – fontosnak tartják. Ebbe a csoportba olyan személyek is tartoznak (például kisállat tenyésztők) akik az öndefinícióba tevékenységük hobbi jellegét is hangsúlyozzák, és ez részben magyarázatot adhat a kívülállóságra, illetve a helyi közösségbe való beágyazódás mellőzésére. De találkozunk ezzel a stílussal más agrárszereplők körében is. Azzal is számolni lehet, hogy az ilyen stílus képviselői (legalábbis egy részük) nem tartják magukat alkalmasnak helyi elitszerepek működtetésére.

Nem zárható ki annak a lehetősége, hogy szervezett, rendszeres megkeresések esetén valamilyen mértékben ennek a stílusnak a képviselői is fölvállalnának tudásátadó, ismeretterjesztő szerepet, és ennek nyomán a helyi közösség és az innovatív szereplő között rendszeres kapcsolat alakulna ki. Ehhez azonban olyan szakmai vagy intézményi szereplő kezdeményezésére és szervezési közreműködésére volna szükség, aki ennek a kapcsolatnak a szemszögéből külső, animátor jellegű aktorként van jelen, és szerepvállalása önzetlen. Ilyen jellegű kezdeményezésre a térségben eddig nem találtunk példát.

Passzív stílus

- *„Nekem már van bio minősítésem, pillanatnyilag lucernát termelek, mivel hogy nem kell senkinek semmi, konkrétan, hogy valamilyen kultúrnövényt valaki kérjen, hogy én azt neki bioba termeljem, vagy egyáltalán megkérdezze, hogy tudnád-e termelni ezt vagy azt, senki. A bio nálunk egyelőre még a pénzen alapszik, nem azon, hogy valakinek szüksége van rá."*
- *„A faluban van vagy kettő-három, akivel együtt tudunk dolgozni, de olyan is van, akivel nem lehet. A második legnagyobb gazdákkal a faluba nem lehet együtt dolgozni, annyira önzők, csak az övé haladjon. Dolgoztunk együtt, akkor ő olyan volt, hogy szombaton és vasárnap nem dolgozik, neki mindent meg kellett csinálni, mert közösen dolgoztunk. Neki mindent meg kellett csinálni hét közben, s akkor az enyém maradt a hétvégére s azt egyedül kellett megcsináljam, akkor mi értelme segítsek neki, akkor csinálom az enyémet s kész. Így összement a tej, de vannak kisebbek, akikkel együtt tudunk dolgozni."*
- *„Ha valami érdekel, annak bármikor bárhol utána tudsz járni, főleg most, egy telefonnal s egy internettel bármit megtudsz. Én ezeket az uniós képzéseket, amire lepengetnek ilyen olyan nagy összegeket tiszta pénzpocsékolásnak látom. Nem mintha baj volna, mert ide jön be a pénz az országba, az itteni körforgásba kerül be, de nem látom értelmét."*
- *„Én nagyon megosztó személyiség vagyok, engem nem lehet középúton venni, engem vagy utál valaki, vagy szeret. Ilyen is van, olyan is van."*
- *„A jövőre nézve köd van. Oda jutottam, hogy nem tudok tervezni. Nem látok előre tíz métert. Van egy jó ismerősöm (…) azt mondja, hogy édes fiam, azt tanuld meg, hogy többet ér egy méter kereskedelem, mint egy kilométer munka. Igaza van. A munkában nem tudsz tervezni. Most arra fogunk ébredni az ősszel, hogy ilyen 35-40 banis pityókaárral kell dolgozni. El kell adjál húsz kilo pityókát, hogy vegyél egy liter motorinát. Erre tervezni nehéz. Aztán innovációról ne is beszéljünk. Még pillanatnyilag nem tudom. Amikor nem tudja a jobb kéz, hogy mit csinál a bal, amikor állami intézményekben olyan emberek vannak, hogy fogalmuk sincs mit kellene csinálni. Egy jogász próbálja megszabni egy kataszteri hivatalnak, hogy hogyan kell kinézzen egy telekkönyv, vagy elvárja, ma ebbe ütköztem bele például, hogy egy telekkönyvön azt írja, hogy „teren necunoscut" abból a szempontból, hogy kültelek-e vagy beltelek, de alul kiköti, hogy nem beltelek. Akkor te írasd rá a kataszteri hivatalnál, hogy kültelek, de miért, ha nem beltelek, akkor mi tud az még lenni? Ebbe beleköt, és erre kell most csináljak egy ezer*

lejes dokumentációt, tizenöt munkanap, hogy „necunoscut" helyett legyen „extravilan".

- *„Nem érdekli az embereket, egyáltalán nem érdekli, sőt, még örülnek, ha valami nem sikerül s tudnak pletykálni rajta. Ez általános emberi hajlamosság. Ez mindenhol így van, ha valami nem megy, jaj de jó. Most nem éppen, hogy jaj de jó, de hallottad-e, hogy… s egyet lehet pletykálni rajta, ennyi. Nem érdekli annál jobban az embereket. Ha sikerül s nagyon jól megy, akkor hmm… kicsit elsopánkodunk rajta s annyi, de ha nem sikerül akkor még jobb."*

Az adatfelvétel tervezésekor nem terveztünk be olyan kérdéseket, amelyek az egyes stílusok kialakulásának, alkalmazásának hátterét igyekeztek volna feltárni. Ezért jelenleg nem tudunk magyarázatokat megfogalmazni arra vonatkozóan, hogy az egyes stílusok milyen mértékben lehetnek személyiség függőek, tevékenység függőek vagy lokális jellegűek (az egyes helyi közösségek eltérő jellege, vagy a negatív tapasztalatok hatása). A tapasztalat azt mutatja, hogy mindhárom stílusra bőven van példa, az egyes stílusok az esetek többségében nem keveredtek. Mindhárom stílusban közös a szereptudat, annak hangsúlyozása vagy érzékeltetése, hogy az innovatív agrárszereplők többnek, korszerűbbnek, értékesebbnek tartják saját tevékenységüket, mint a közvetlen környezetüket alkotó, jóval nagyobb számú, elsősorban pénzkiváltó vagy önfenntartó jellegű családi agrártevékenységet. Különböznek azonban ezek a stílusok abban a tekintetben, hogy mennyire tartják, vagy nem tartják fontosnak az innovatív szerepek társadalmi beágyazódását. Az aktív támogatók hangsúlyozzák a társadalmi beágyazódás fontosságát és gyakorlati lépéseket tesznek ennek érdekében oly módon, hogy ez a tevékenység folyamatosnak, programszerűnek mutatkozik. A távolságtartók szintén hangsúlyozzák a társadalmi beágyazódás fontosságát, de negatív tapasztalatokra, sikertelen kezdeményezésekre hivatkozva úgy vélik, hogy a gyakorlatba ültetéssel nem érdemes vagy nem lehet foglalkozni. A passzív támogatók csoportja nem hangsúlyozza a társadalmi beágyazódás fontosságát, miközben érzékelteti azt, hogy rendelkezik innovatív tudással, kompetenciákkal. Tudásátadásra, innováció terjesztésre azonban csak akkor vállalkozik, ha ilyen vonatkozásban konkrét kéréssel fordulnak hozzá. Mindhárom esetben olyan egyéni módon fölépített agrárstílusról beszélhetünk, amely évek során épült ki, és szorosan hozzátartozik az azt alkalmazó személyhez. A stílust a mindennapi gyakorlat újratermeli, nem könnyen változik. Megfogalmaztuk azt az álláspontot, hogy ezeknek a stílusoknak a megismerése (még pontosabban kiépülésük feltételeinek és folyamatának elemzése) hozzá-

segíthet ahhoz, hogy a változtatás módozatai elgondolhatók és tervezhetők legyenek. Az ilyen jellegű szakmai munka célja az lehet, hogy szakpolitikai eszközökkel, szervezési, anyagi és legitimációs támogatásokkal növelhető legyen az innovatív kezdeményezések társadalmi beágyazottsága.

5.2. A társadalmi beágyazódás mintázatai

Ebben az elemzési fejezetben azt vizsgáljuk, hogy az innovatív gazdálkodók körében milyen konkrét mintázatai vannak a helyi közösséghez való viszonyulásnak. A vizsgált esetek többségében markánsan megmutatkozik az új kezdeményezés és a helyi domináns családi gazdálkodási gyakorlat közti különbség, és erős az az öndefiníciós és narratív gyakorlat, amely az új kezdeményezés és a helyi kontextus közti viszony értelmezésére és kezelésre irányul. Elemzésünkben részletesebben csak a társadalmi beágyazódás lokális módozataival foglalkozunk. A helyi beágyazódást növelni kívánó kezdeményezések bemutatása előtt két olyan kontextus jellemzőit mutatjuk be, amelyek hatással vannak, vagy hatással lehetnek a helyi beágyazódási folyamatok alakulására. Az első ilyen kontextus az a viszony, amely helyi léptékben az újszerű kezdeményezés és a helyi társadalom között kialakul (5.2.1.). A másik kontextus, amelynek hatása elvben fontos lehetne, de egyelőre még minimális, a lokalitás feletti térségi hivatali/szakintézményi környezet (5.2.2.). Ezt követően röviden ismertetjük a választott elemzési szinteket (5.2.3.). A helyi kezdeményezéseket két részben ismertetjük, első lépésben (5.2.4.) a beágyazódás strukturális mintái és azokhoz kapcsolódó narratívák kerülnek bemutatásra, második lépésben a gyakorlati jellegű kezdeményezések (5.2.5.). Ezt követően kitérünk annak bemutatására is, hogy az innovatív vállalkozók a továbbiakban hogyan képzelik el lokális szerepüket (5.2.6.).

5.2.1. A helyi viszony, mint kontextus

Amint azt a tanulmány módszertani fejezetében jeleztük, az innovatív szereplők körében a helyi környezethez, a helyi társadalomhoz való viszony értelmezése gyakorlatilag folyamatos tevékenységnek tekinthető. Ennek a viszonynak az értelmezése az interjúkban gyakran megjelenik olyan szövegkörnyezetben is amikor a kérdés más témára vonatkozott. A viszonyra vonatkozó kérdésekre pedig olyan válaszok születnek, amelyekben az explicit, normatív értékelés és az

eseményjellegű tapasztalatokra való hivatkozás egyaránt fontos szerepet kap. A kettő együttes megjelenítése arra utal, hogy az innovatív szereplők számára kialakult egy átfogó jellegű és tartós értelmezés a helyi társadalmi környezet viszonyulásáról, ezt nem nehéz megfogalmazniuk, és szívesen említenek konkrét eseteket a kialakított értelmezés igazolására. A társadalmi beágyazódás növelését célzó kezdeményezések számára ez a kialakított értelmezés képezi a kontextust, ez adja a keretet a kezdeményezések tartalmi/formai tervezéséhez, szervezéséhez és az innovatív szereplők oldalán az utólagos értékeléshez is. A következő narratíva részletek ezt a kontextust körvonalazzák. (A szövegrészletekhez kapcsolt zárójeles kiegészítések a szerzők bejegyzései).

„Szerintem elég sokan értékelnek, mert itt főleg errefelé nem olyan sok ilyen 20 éves van, mint én, hogy aki foglalkozik úgymond ennyi mindennel, és még munkahelye is van, s ezt egyszerre csinálja. Sokszor egész nyáron a melegben is inkább még dolgozok, minthogy mennék valamerre strandolni. Viszont van, aki sokkal jobban értékeli, lehet, hogy van olyan is, aki elítél, s aki irigykedik. (...) Én úgy látom, hogy hogyha segítségre van szükségem, vagy valami információra, akkor általában segítnek és pozitív hatást tapasztaltam."

„Érdekesek, megosztóak (a vélemények). Van, aki nyíltan megmondja, hogy milyen jó kezdeményezés és sok sikert kíván, és ilyenek. Vagy vannak, akik furán néznek, nem irigykedve, hanem inkább ilyen negatív véleménnyel, hogy úgysem lesz semmi. Ilyesmik. Vagy azt mondják, hogy nem érdemes foglalkozni.(...) Szerencsére olyanok vagyunk, hogy nem érdekel mások véleménye, csak azoké, akik fontosak vagy közel állnak hozzánk. Azok úgy is őszinték és jóindulatúak.(...) Támogatnak, bátorítanak. Kérdezik, hogy mikor lesz ribizli, szeretnének vásárolni. Tudják, hogy bio..."

„Én azt látom, hogy még helyileg is szükség van ilyen jellegű beruházásokra, szívesen részt vesznek a falusiak is bármilyen jellegű programban, hogyha arról van szó, tehát nyitottak ilyen szempontból. Most a kisebb közösségről beszélek, mint amilyen (a mi falunk). Amúgy bátrabban neki kellene fogjanak ők is, mindenki saját lehetőségei szerint. (...)Kezdetben elég pesszimista módon álltak hozzá, mókásnak találták ezt, hogy panziót létesítek. Volt, aki mosolygott a dolgon, de most már úgy látom, tetszik nekik. Szerintem örülnek annak, hogy van, hogy valami megmozdult, én ezt mondanám."

„Egy bizonyos szintig, mikor valaki elkezd méhészkedni, nem vesznek tudomást róla. Úgy tartják, hogy legyek, bogarak. Mindennek nevezik, csak méhnek nem. Bizonyos szint után, mikor le tudsz tenni valamit az asztalra, elérsz valamit, akkor rájönnek az emberek, hogy ott már tudás áll a háttérben. A legyekből vagy bogarakból, ki hogy nevezi, ezekből képes vagy ilyen dolgot csinálni. Vannak emberek, akik a mai napig nem tudják értékelni, mert lehet, hogy olajba vagy fába pénzt látnak, de anyagi javakat ebben nem látnak, és ezért mint személy sem tudnak úgy értékelni. Én szerintem értékelik, amit csinálok."

„Először egy kicsit kételkedve fogadták, hogy mi lesz ebből, de most úgy látom, hogy látják ők is, hogy van értelme, van eredménye. Kisebb földeken, mint 10 ár, vagy 20 ár, vagy akár 30 ár fölösleges foglalkozni krumpli termesztéssel. Ez nagyon látszik. Nagy energia és időráfordítás kell, amíg azt a kis földet megszántod, beveted, s a termés, ami kijön az kevés. Ezen gondolkodtunk mi is nagyon sokat. Mit lehet termelni, hogy ne maradjon üresen a föld, és ne krumpli legyen benne. Így lett a ribizli. Mindenki nézte. A szomszédoknál még mindig ott van a pityóka két felől. Nézték, hogy mi lesz ebből, de már látják, hogy van értelme annak, amibe belekezdtünk. Már érdeklődnek, hogy esetleg még mit lehetne. Az egyik szomszéd azon gondolkodik, hogy mi lenne, ha gyümölcsfákat ültetne, főleg, hogy elindult az almalé préselése. Úgy néz ki, hogy még ötletet is adtunk, hogy mit ültessenek."

„Nagyon nagy a zárkózottság falu szinten. Városon mindenki az ajtaját bezárja, de falun, ha hosszan járunk sajnos az a tapasztalat, hogyha egyszer új kerítést tesznek a régi helyére, az legalább tíz centivel magasabb. S ez azt jelenti, hogy zárkóznak el az emberek úgy politikától, mint bármitől. Bevan húzódva, s köszöni szépen jól elvan, s ez nem jó, nem egy közösségépítő dolog. De ezt tessék megfigyelni, mert érdemes, és akármelyik faluban ez történik. (...) Egyre zárkózottabbak. Régebb nyitottabbak voltak, most már mivel van otthon internet, és a televízióban nem tudom hány csatorna, már más a helyzet. Az idősebbek is inkább mennek be a házba, minthogy egymáshoz járjanak."

„Nem igazán szoktak visszajelzések lenni. Első évben ugye kevés hal lett, és a férjem már akkor adott a szomszédoknak belőle, mert adakozó típus. De se jót nem mondanak, se rosszat."

„Nagyon sok irígy ember van, de akárhogy is, itt az a helyzet ebben a világban, és örökké ez volt. Ha megmozdulsz, s valamit csinálsz, valamit fejlesztesz, akkor jól élsz, de ha semmit nem csinálsz, akkor a másikra hiába irigykedsz.(...) Szerintem úgy tartják, hogy jó dolog, mert

azután, utánunk még sokan elkezdték. (...) Ők csak azt látják, hogy milyen szép a kert és minden, de nem tudják, mennyi munka van belefektetve.

„Ez egy kényes kérdés, mert sok ember, aki meg sem próbálta nem tudja, hogy mivel jár, és sok embernek eltérő a véleménye. Sok ember támogat, elismeri a tevékenységem hasznosságát, míg mások irigykednek. Van pozitív visszajelzés is, de van olyan is, akitől negatív visszajelzést kapunk, mert van, aki nem próbálja meg, de irigykedik, hogy na, ez is nekiszökött, aztán majd meglátjuk, hogy meddig tudja csinálni. Kaptam hideget is, meleget is, de az ilyenektől el kell tekinteni. Az ember végzi tovább a dolgát s kész."

„Úgy gondolom, hogy talán az, aki állatot tart, vagy gazdálkodik, az igazából a mai világban nincs megbecsülve, legalábbis a helyiek szemében. Talán azt is mondhatnám, hogy néha bolondnak vannak nézve, hogy miért vállal egy ekkora munkát, és sajnos mindent értékben próbálunk kifejezni, és ha ebből a szempontból nézzük, akkor nem is nagyon éri meg. Mindenkitől azt halljuk, hogy egyre inkább nem éri meg ezzel foglalkozni, és mégis csináljuk, tehát kell egy elszántság, egy konokság, és szeretni kell ezt, mert ha ez nincs meg, akkor nem csinálja az ember."

„Hát ezt sokan kíváncsian nézik, hogy mi sül ki belőle, ez az, amit inkább tapasztaltam. Azt lehet mondani, hogy támogatnak nagyjából, ha egyébbel nem, tanáccsal. És hogy én hogy látok másokat? Mindenki csinálja úgy, ahogy tudja. Van, aki jobban csinálja, ez biztos. Inkább pozitív visszajelzéseket kaptam..."

„ Lehet, hogy itt a szomszédok is nekifognának ennek-annak, de nálunk itt irigység is van. Vannak irigy emberek, de viszont van, aki komolyan gondolja, s odaáll, s csinálja. Nem néz senkit, s az is a legjobb, ha nem érdekli a többi dolog, hogy ki mit mond, hanem megcsinálja. Ha nyert jó, ha nem, akkor az a saját problémája, nincs amit azzal csináljon."

„Nem volt problémám az emberekkel, hogy akadályoztak volna, vagy valami. Nekem személyesen nem is mondtak semmit. Egymás között attól elbeszélhették, amit gondolnak, de nekem nem mondtak semmit. Se jót, se rosszat."

„Az a helyzet tudod, hogy a földekkel mindig baj volt, tehát olyan értelemben, hogy például valakiknek van két parcella földje egymás mellett, s békében legyenek egymással, olyan még nem létezett, s nem is fog létezni soha. Tehát nem föltétlenül tetszik mindenkinek, hogy mi most

földeket vásárolunk, vagy új földeket bérelünk ki, s terjeszkedünk, mert ahogy nő az állomány, úgy több földre van szükség. Ez senkinek nem tetszik különösebben, de így nagyobb ellenkezések nincsenek."

„A közvetlen környezetem elfogadja, mert mindenki ezzel foglalkozik valamilyen szinten. A távolabbiak közül sokan azt mondják hülyeség, mert nem éri meg..."

„A pályázás volt eleinte újdonság mindenkinek, mert ugye itt nem pályázott senki majdnem, és mi az elsők között pályáztunk, s feltűnő volt, hogy s ezért érdeklődtek tőlünk. A legtöbb ember azt mondta, hogy ebbe nem mennének bele. Sok olyan ember volt, aki azt mondta ne foglalkozzunk ezzel, mert nem lesz jó, azt jósolták bele fogunk bukni. Ha rájuk hallgattunk volna, akkor nem pályázatunk volna, s nem próbáljuk csak erre átállni. Nem hallgattunk rájuk. Eldöntöttük, hogy ezt akarjuk. Meghallgattunk mindenkit, ha jót mondott, ha rosszat, s aztán mi válogattunk a vélemények között. Aki benne van, az tudja, azt szokták mondani. Egy kívülálló nem úgy látja a dolgokat, mint az, aki benne van. Jót, rosszat, mindent lehet hallani. Nem mindenkinek egyforma a véleménye."

Az innovatív vállalkozók által kialakított interpretációk egyértelműen jelzik azt, hogy a helyi társadalommal kialakított viszony ambivalens és időben változó. Az ambivalencia az elfogadás – elutasítás együttes jelenlétére utal, és az innovatív kezdeményezés minden elemével kapcsolatban megjelenhet (a kezdeményező személyisége, mindennapi tevékenysége, céljai, termékei, magatartása, illetve a kezdeményezés általános megítélése). A megítélések időbeli változása az innovatív kezdeményezők interpretációja szerint pozitív irányú, a kezdeti elutasítást, negatív megítélést a későbbiek során megengedőbb, elfogadott vélemények vagy egyértelműen pozitív viszonyulások váltják fel. Ez a folyamat egyfelől azt jelzi, hogy a helyi társadalom minden újítást idegenszerűnek tekint és induláskor igyekszik elhatárolódni tőle. Másfelől pedig arra is utal, hogy a vizsgált térségben az újszerű kezdeményezések elfogadása személyes tapasztalatokhoz kötött. Ez pedig egyértelműen arra utal, hogy az innovatív kezdeményezések beágyazódása csak akkor lehetséges, ha a vállalkozás és a helyi társadalom között érintkezési felületek alakulnak ki. Ebből a szempontból azt lehet mondani, hogy az innovatív szereplők – tudatosan vagy ösztönösen – helyesen ismerik fel, hogy általuk kezdeményezett konkrét akciókra, megmutatkozásokra, együttműködési keretek kialakítására van szükség ahhoz, hogy társadalmi elfogadottságuk kialakuljon, megerősödjön, az

innovatív vállalkozás által hordozott szemléletnek, értékeknek, technológiai újításoknak a helyi társadalmi környezetre hatása legyen.

Elemzésünk következő részében azt mutatjuk be, hogy az új vállalkozások és a helyi társadalom között kialakult viszonyban az innovatív szereplők milyen konkrét kezdeményezéseket tesznek.

5.2.2. A lokalitáson túlmutató módozatok

Fontosnak tartjuk kiemelni azt, hogy a székelyföldi térségben az innovatív kezdeményezések társadalmi beágyazódásának vannak a lokalitáson túlmutató módozatai is. Ezeknek három nagyobb csoportját lehet elkülöníteni:

- Az agrárinnovációs kezdeményezések pozitív szerepét hangsúlyozó programok, diskurzusok, szerveződések
- Térségi fogyasztói attitűdök és gyakorlatok
- Térségi hivatali/szakintézményi környezet

A módozatok egyik csoportját azok a nyilvános diskurzusok, egyesületi szerveződések és tevékenységek, illetve intézményes támogatási vagy szakpolitikai programok alkotják, amelyek székelyföldi, megyei vagy mikroregionális léptékben jelennek meg, és amelyek egyértelműen az agrárinnovációs kezdeményezések pozitív szerepét hangsúlyozzák. Ezek elemzése külön szakmai feladat, szerepükkel kapcsolatban csupán két észrevételt fogalmazunk meg. A társadalmi beágyazódásnak ez a lokalitás feletti szintje nem különíti el és nem nevezi meg célcsoportként az innovatív szereplőknek azt a körét, amelyet jelen kutatássorozat eredményei alapján térségi léptékben innovatívként jelöltünk meg (ennek kritériumait lásd jelen tanulmány bevezető részében). A lokális lépték felett szerveződő diskurzusok, szervezési és támogatási gyakorlatok sokkal nagyobb és heterogénebb célcsoportot céloznak meg, részben a szakintézményi nyilvántartások, részben az érintettek öndefiníciós gyakorlata alapján. Ezért a társadalmi beágyazódáshoz kapcsolható ilyen diskurzusok, programok és szerveződések a helyi fejlesztés, a helyi termék és az agrárinnováció általános és normatív jellegű pozícionálását végzik, vagy pozícionálódását támogatják. Jellegzetes példái az ilyen módozatoknak a következők: termelői-értékesítési hálózat szervezése megyei önkormányzati keretben, vásárok szervezése, az ilyen jellegű tevékenységek hivatalos tematizációja, hálózatok, egyesületi vagy klaszterszerű együttműködési keretek kialakítása stb. Ezen a szinten egyfelől a termékek és a termelők nyilvános és nagyon általános jellegű pozícionálása zajlik, másfelől pedig értékesítési megoldások keresése. A jelen tanul-

mányban tárgyalt innovatív tartalmak nem kerülnek megnevezésre, mint ahogy az újszerű kezdeményesek tényleges társadalmi elfogadottságának mértéke sem.

A lokális léptéknél tágabb körben működő társadalmi beágyazódás másik területét a fogyasztói attitűdök és gyakorlatok jelentik. Ezek a vizsgált térségben elsősorban az agrárjellegű termékekre és termelőkre irányulnak, tartalmi szempontból pedig a termékek megbízhatóságára (felhasznált nyersanyag, termelési technológia) illetve árára vonatkoznak. A vásárlói attitűdök pozitívak a „helyi termék" folyamat/mozgalom értékét és szükségességét illetően, egyéb tekintetben (felhasznált nyersanyagok és technológiák megítélése, a kereskedelmi árak véleményezése) azonban ambivalensek. Az agrárjellegű kezdeményezések konkrét innovatív tartalmaival nem foglalkoznak.

Végezetül meg kell jegyeznünk azt, hogy a lokális lépték feletti társadalmi beágyazódás intézményes szintje hiányos, illetve ellentmondásos módon működik. Ennek a szintnek a fontosabb területei: szakintézményi nyilvántartások és ellenőrzések, engedélyeztetési folyamatok, hiteligénylési lehetőségek, pályázati rendszerek, szaktanácsadási szolgáltatások, igénybe vehető szakmai szolgáltatások, értékesítő hálózatok, média) és ehhez az intézményes szinthez az innovatív szereplők általában ellenségesen vagy távolságtartó módon viszonyulnak. Különösen fontosnak mutatkozik ezen a szinten a pályázatokkal, a bankhitelekkel, valamint az adminisztratív ügyvitellel foglalkozó szakintézményekhez való viszonyulás elemzése. Az alábbiakban bemutatott rövid szövegrészletek szemléletesen jelzik a lokalitás feletti intézményi szintekkel való kapcsolat problematikus, diffúz jellegét.

Pályázatok

„Gondolkodtunk volt erről egy időben mi is, hogy jó lenne csinálni, de úgy látjuk, hogy több hátránya van, mint előnye. Hát például ennél a fagyasztó raktár építésénél is nagyon-nagyon sok mindent le kell kötni, saját földtelket, mindent be tenni cég névre, s a másik az, hogy az ember nem tud akkora raktárépületet tervezni mekkorát szeretne, hogy mondjuk mutasson is azon a telken, ahol van. Hanem, akkor csak akkorát lehet, ami a megengedett, így kis épület kétszer annyiba kerül pályázaton keresztül, mintha az ember saját erőből csinálná. Tehát nagy részét elviszi a pályázatnak fölösleges kiadásokkal, és annyi hogy a technológiát meg lehetne akkor egyből vásárolni, de reméljük, hogy lépésenként így is összejön. Túl nagy lekötöttség, túl sok ellenőrzés, túl sok szigor és emiatt aztán nem ragaszkodtunk, rengeteg a bürokrácia, és el is lehet bukni apróságokon, meg visszafizettetek, tehát nem hiszem, hogy ezzel mi élnénk. Van, akinek járható út, de ilyen kisebb összegeknél nem éri meg kockáztatni szerintem."

Bankhitelek

„Ha lehet óvakodunk tőle ameddig engedi a takarónk, hát pontosan a kamatok miatt, és amiatt, hogy az ember, amikor nagyon lelkes akkor nem tudja felmérni, hogy hosszútávon mekkora tehertételt jelent hosszú évtizedek során egy hitelt törleszteni, hogy mennyire bele tud fásulni, ki tud égni, mert már nincs meg az újdonság ereje, és akkor el is tud keseredni hogyha van egy ilyen nyomás állandóan rajta. Úgyhogy jobb kevesebbel megelégedni, persze vannak esetek, amikor valakinek nagyon kreatívan van egy ötlete, és nincs, amiből elinduljon és meg van száz százalékban győződve, hogy hoz az az ötlet, akkor talán érdemes belevágni, ha nincs más útja."

5.2.3. Elemzési szintek

A gazdasági szereplők társadalmi beágyazódásával foglalkozó szakmai munkák többféle elemzési szintet javasolnak. Hasznos áttekintő tanulmány ebből a szempontból Michal Dudek munkája (Dudek, 2016), amelyben a szerző a szakirodalmi megközelítések szemléje keretében a beágyazódás négy nagyobb típusát különíti el: kognitív, strukturális, kulturális és politikai (intézményi) beágyazódás. A szerző saját értelmezési modellje – nagyobb lengyelországi kutatási program eredményei alapján – nyolc tényezővel számol. A különféle megközelítések és tipológiák felhívják a figyelmet a beágyazódási folyamatok összetett és dinamikus jellegére, arra, hogy a beágyazódás olyan komplex fejlődési folyamat, amelyben a kölcsönösség, a hitelesség, a tudás és tapasztalat alakulását az adott társadalmi tér alakítja (Zahra, 2007).

Tanulmányunkban lokális szinten próbáljuk bemutatni a beágyazódás gyakorlati mintáit. Természetesen ez nem különíthető el a regionális léptékű kapcsolódásoktól. A terepen végzett munka alapján azonban úgy látjuk, hogy két tényező is indokolja a lokális léptékű elemzés lehetőségét és fontosságát. Az egyik a lokalitások sajátos, társadalomtörténeti előzményekről fakadó kiemelt szerepe, a másik pedig a vizsgált innovatív kezdeményezések jellegéből adódik (kisléptékű kezdeményezések, korai alakulási fázisban vannak, sok tekintetben csak kismértékben formalizáltak, a lokális kontextust tekintik sok vonatkozásban a legfontosabb működési és viszonyítási környezetnek).

Az általunk vizsgált térségben lokális szinten három elemzési témakör mutatkozik célravezetőnek: a lokális léptékű strukturális beágyazódás, a gyakorlati jellegű kezdeményezések, és a diszkurzív gyakorlat. Jelen tanulmányban mindhárom

témakörhöz tartozó mintázatokkal foglalkozunk. Jelezzük ugyanakkor, hogy a diszkurzív gyakorlat elemzése – összetett jellege okán – külön elemzés tárgyát is képezheti.

- A lokális léptékű strukturális beilleszkedés a vizsgált térségben arra vonatkozik, hogy a domináns családi gazdálkodási modell (amely egyben családi léptékű életvezetési modell is) és az innovatív kezdeményezés között melyek azok az egybeesések, közös pontok és működési módok, amelyek az új kezdeményezés idegenszerűségét csökkentik, az új kezdeményezést magától értetődően a lokális világ részévé teszik.
- A gyakorlati jellegű kezdeményezések, programok témaköre az innovatív agrárszereplő által kínált lokális együttműködési lehetőségekre vonatkozik, valamint azokra a kezdeményezésekre, amelyekre az innovatív szereplő vállalkozik.
- A társadalmi beágyazódás összetettebb formája a diszkurzív gyakorlat és az ennek nyomán termelődő tudás. Ez működik az agrárszereplők szintjén és a helyi lakosság (vagy annak egy része) szintjén is. Ez utóbbi nem képezte kutatásunk tárgyát. Az azonban megfigyelhető, hogy az innovatív szereplők érzékelik/ismerik a rájuk irányuló helyi diskurzust, fontosnak tartják azt tételesen is idézni és értelmezni. A helyi diskurzus irányulhat az új kezdeményezés általános megítélésére, illetve az innovatív szereplő együttműködési kezdeményezéseire (amennyiben vannak ilyenek), az innovatív szereplő mindkettőre figyel és értelmezi is azt. Ezek alapján a saját helyzet megnevezése, értelmezése az innovatív szereplő oldalán négyféle tartalmi összetevőből állhat:
    - A saját tevékenység és saját szerep megjelölése
    - A lokális társadalmi-táji adottságok egészéhez való viszony megnevezése, értelmezése
    - Viszonyulás azokhoz a helyi véleményekhez, attitűdökhöz, amelyek általános jelleggel foglalkoznak az újszerű kezdeményezéssel, a vállalkozó személyével
    - Viszonyulás azokhoz a helyi véleményekhez, attitűdökhöz, amelyek a konkrét együttműködéshez kapcsolódnak

5.2.4. Strukturális beágyazódás, kapcsolódó narratív minták

Az innovatív kezdeményezéseknek több olyan jellemzője is van, amelyek a helyi szinten domináns családi gazdálkodási modellekben is fellelhetők, és amelyek a lokális közösség számára azt az üzenetet hordozzák, hogy az új kezdeményezések nem minden tekintetben újszerűek és szokatlanok, hasonlítanak a jól ismert és elfogadott helyi mintákra. Jellemző példák, amelyek arra utalnak, hogy az újszerű kezdeményezés bizonyos vonatkozásokban a helyi társadalom részeként értelmezhető: a gazdálkodás dimenziója (terület nagysága, gazdasági épületek, géppark stb.) hasonlít a családi gazdaságokéra, a munkaerőt többnyire a családtagok biztosítják, térben nem különülnek el, a gazdálkodóknak a helyi közösséggel való kapcsolata nem változik meg teljes mértékben, nem mutatnak gyors vagyongyarapodást, viselkedésük sok tekintetben hasonló marad, és arra is van példa, hogy más munkahely mellett gazdálkodnak stb. A hasonlóságok érzékelése a beágyazódás szempontjából azért fontos, mert ezek révén a helyi közösség tagjai valamilyen mértékben fogódzókat kapnak az új kezdeményezések értelmezéséhez. Ettől eltérő példát jelentenek az üzemszerűen működő agrárvállalkozások (amennyiben egy településen van ilyen), amelyek minden tekintetben mások, mint az ismert családi gazdaság. Ezért a rájuk irányuló értelmezés affirmatív és szinekdochés jellegű (valamilyen kiragadott konkrét elem vagy előítélet alapján fogalmaz meg a helyi közösség velük kapcsolatban távolságtermelő pozitív vagy negatív állításokat). Az innovatív agrárkezdeményesekhez való viszonyulás ezzel szemben – a strukturális hasonlóságoknak, illetve az ebből adódó értelmezési lehetőségeknek köszönhetően – árnyaltabb, többféle és változó. A beágyazódásnak ez a módozata nem tudatos jellegű tevékenység és inkább implicit jellegű. Az innovatív vállalkozó oldaláról azt „üzeni" a helyi közösségnek, hogy „nem vagyok teljesen más", „ide tartozom", „a helyi közösség, a helyi társadalom része vagyok".

- A tanulmány előző részeiben többször utaltunk rá, hogy az innovatív szereplők fontosnak tartják az öndefiníciót, újszerű tevékenységük megnevezését és személyiségük lokális léptékű egyediségének hangsúlyozását. Az öndefiníciós tevékenység a helyi környezettől való elkülönböződést, a „másság" felmutatását szolgálja. Érdekes fejlemény azonban, hogy ezt az öndefiníciót olyan elemekhez kapcsolják, amelyek a helyi kontextus alkotóelemei, amelyek a lokalitáshoz tartoznak, és amelyeket a helyi társadalom tagjai ismernek. Jellegzetes példák, megoldások:

- Azt hangsúlyozzák, hogy a szülők (az elődök) örökségét meg kell őrizni, tovább kell vinni. Ezt kimondhatják elv/meggyőződés formájában („nem szabad elpazarolni amit a szülők megszereztek") vagy konkrét vagyonelemre utalnak (földtulajdon, állatállomány, meglévő gazdasági épületek hasznosítása).
- Hangsúlyozzák azt, hogy ehhez a településhez tartoznak, itt születtek, ennek a településnek az érdekében dolgoznak.
- Azzal érvelnek, hogy az újszerű kezdeményezést az ezen a vidéken, ezen a településen meglévő adottságok, értékek hasznosítására akarják építeni, a település érdekéért dolgoznak.
- A vállalkozás működtetésében a fenntarthatóságot hangsúlyozzák és nem a gyors profitszerzést, a biztonságos működést és nem a növekedést. Mindkét jellemző fontos tartozéka a családi gazdálkodási modellnek is.
- Hangsúlyozzák, hogy nem akarnak feltűnően mások lenni, elkülönülni (eltekintve attól, hogy termékeik mások és alkalmazott termelési technológiájuk is más).

- A lokális léptékű beágyazódás fontos eleme az a törekvés, hogy az innovatív agrárszereplők követendő mintaként tematizálják magukat a helyi társadalom számára. Fontos számukra az, hogy mintát mutassanak olyan témakörökben, mint a táj tisztelete, a természeti környezet szeretete, az egészséges életmód, az önellátás biztosítása, a technológiai újítás, az önképzés stb. Meg vannak győződve arról, hogy amibe belefogtak az ebben a társadalmi környezetben hasznos és jó megoldás, azt másoknak is követniük kellene, és ez a váltás nem csupán a gazdálkodás gyakorlatára terjed ki, hanem a hozzáállásra, a fölvállat értékekre is. Ez egyrészt önlegitimációs narratíva (a saját különleges kezdeményezés igazolása), másrészt annak a szándéknak a kinyilvánítása, hogy készek cselekedni az általuk választott modell terjesztéséért.
- Az innovatív szereplők nagyobb része lokális léptékű vezető szerepet tervez vagy vélelmez a maga számára. Ez nyilván csak informális szerep, egyelőre sok esetben inkább az öndefiníció része mintsem a mindennapokban tapasztalható gyakorlat. Esetenként ennek a vezető szerepnek a működési területe túl is léphet a lokalitáson. (Itt jegyezzük meg, hogy az informális leader szerepeknek a vizsgált térség településein jelentős

társadalomtörténeti hagyománya van). A vezető szerep narratív konstruálása abban mutatkozik meg, hogy büszkék tevékenységükre, tevékenységük hitelességére, újszerűségére, és ezzel mintegy a helyi társadalom fölé pozícionálják magukat. A vezető szerep gyakorlati működtetésére kevesebb példa van: helyi események szervezése, nyilvános előadás stb.

- A társadalmi beágyazódásra való törekvést jelzi az is, hogy az interjúalanyok szerint fontos számukra a közvetlen környezet elismerése. Tudomásul veszik az elutasító vagy a távolságtartó viszonyulásokat is, de ezeket az ismeretek hiányával, vagy a megalapozatlan rosszindulattal magyarázzák és átmeneti negatív jelenségnek tekintik.

- Beazonosítják, vagy akár értelmezik is azokat a korlátokat, amelyek a helyi beágyazódás útjában állnak.

- Sajátos módon oldják meg a biogazdálkodás térségi fontosságával, aktualitásával kapcsolatos érvelést. Az érveknek csak egy kisebb része képviseli a szélesebb körben forgalmazott és divatos indoklásokat (védjük a környezetet, legyen egészséges az élelmiszer stb.) Az érvek nagyobb része a lokális kontextusból származik, és ezzel az eljárással az új kezdeményezést a lokális társadalomhoz igyekeznek kapcsolni. Saját tevékenységük előzményeként nem a szülők gyakorlatát említik, hanem a nagyszülőkét, akik még „vegyszerek használata nélkül", természetbarát módon gazdálkodtak. A szülők nemzedékének (és gazdálkodási gyakorlatának) az „átugrása" elsősorban legitimációs gesztus, hiszen a nagyszülőktől sem tudást, sem technológiát nem vettek és nem vesznek át. A korábbi „természetes" állapotra való visszautalás, illetve a korábbi állapotnak a ma értékeivel való összekapcsolása az innovatív kezdeményezések társadalmi beágyazódását támogatja.

5.2.5. Gyakorlati jellegű beágyazódási minták

A társadalmi beágyazódást megalapozó vagy erősítő gyakorlatok a tartalom, a forma, a rendszerszerűség, a méret, a célok, a fenntarthatóság tekintetében egyaránt sokfélék. Amint arra korábban már utaltunk, ezek a kezdeményezések az innovatív agrárszereplők személyes hozzáállására és erőforrásaira alapozódnak.

Jellegzetes példák a következők:

- Alkalmi vagy tartós munkaalkalom biztosítása a helyi közösség tagjai számára, ehhez kapcsoltan annak hangsúlyozása, hogy ez a gyakorlat a helyiek megsegítését célozza.
- Termelési együttműködési formák kezdeményezése és kialakítása olyan családokkal, amelyek elfogadják az innovatív szereplők termelési technológiájának alkalmazását, illetve annak felügyeletét.
- Olyan helyi rendezvények saját erőből való szervezése, amelyek az innovatív agrárszereplő által fölvállalt elvek és értékek mentén szerveződnek. Ezek lehetnek kifejezetten a vállalkozó tevékenységéhez kapcsolható programok, de fölvállalhatnak tágabb témakört is.
- Alkalmi vagy rendszeres tanácsadás termelési technológiai kérdésekben vagy új vállalkozás elindításában. Ennek egyik formája, amikor az innováció képviselője maga kezdeményezi a tevékenységet, más esetekben megkeresésre vállalja ezt a feladatot. Mindkét változatban megjelenik annak kiemelése, hogy az innovatív szereplő készen áll az ilyen jellegű feladatokra vagy kérések teljesítésére és szívesen végzi azt.
- Ismeretátadás, tanítás alkalmi megkeresés alapján, vagy szervezett, akár intézményes formában. Narratív szinten hasonló módon jelenik meg az elkötelezettség hangsúlyozása, mint a tanácsadás.
- Szakmai jellegű technológiai szolgáltatás végzése alkalmi jelleggel vagy rendszeresen, hasonló területen tevékenykedő gazdák számára.
- A település nevének az értékesítési és marketing tevékenységben való használata. Ez különösen értékes segítség olyan kisebb, marginális helyzetű települések esetében, amelyek más helyi értékekről vagy eseményekről nem ismertek.
- Megjelenés helyi termékvásáron.

A felsorolt példák szemléletesen jelzik azt, hogy az ilyen kezdeményezések kulcsfigurája az innovatív szereplő, akkor is, ha ő maga vállalkozik a program elindítására, és akkor is, ha csupán megkeresésnek, felkérésnek tesz eleget. Az is jól látható a felsorolásból, hogy ezek a kezdeményezések alkalmi jellegűek és nem intézményesítettek. Nagyon kevés kivételtől eltekintve nem illeszkednek bele helyi hivatalos intézményekbe, azok programjaiba. Az egyedi és efemer jelleg azonban

nem csökkenti az ilyen kezdeményezések társadalmi szerepét és hasznosságát, mert a helyi közösség oldalán termelődő értékelések az innovatív szereplők személyiségének és tevékenységének egészét használják értelmezési keretként, nem csupán az adott konkrét eseményt vagy rendezvényt. Minden ilyen egyedi kezdeményezés megítélése az innovatív agrárszereplőről kialakított helyi tudás egészébe integrálódik. Ezért a helyi beágyazódást az is erősítheti, ha az innovatív szereplő csupán egy-két személyt alkalmaz, időnként kerül kapcsolatba a helyiekkel, ritkán tart előadást, vagy ad valakinek tanácsot. A helyi beágyazódás alakulása szempontjából nem a kezdeményezések mennyisége vagy sokfélesége számít, hanem a kialakult és menet közben változó lokális közösségi értelmezés „karbantartása". Ennek feltétele pedig az, hogy az innovatív agrárszereplő és a helyi közösség között legyen valamilyen érintkezési, kapcsolódási felület, amely a helyi közösség tagjai számára lehetővé tesz valamilyen mértékű rálátást és interpretációs gyakorlatot. Ahogyan az egyik interjúalany találóan kifejezi: mindig legyen méz, ha jönnek és igénylik, de nem kell rájuk erőltetni, mert akkor elfordulnak. Ebben a relációban a „méz" kicserélhető tanításra, tanácsadásra, alkalmazásra, egyéb együttműködésre, nyilvános szereplésre, magatartásra. Az ilyen folyamatban az innovatív agrárszereplő a közösségi tudás és a lokális identitás részévé válik.

5.2.6. További szerepvállalással kapcsolatos opciók, vélemények

A lokális léptékű társadalmi beágyazódási folyamatok további alakulásával kapcsolatban az innovatív szereplők álláspontja, további szerepvállalási elképzelése a mérvadó. Ezt azért mondhatjuk, mert egyelőre nem született olyan térségi szakmai program vagy intézményi kezdeményezés, amely ezzel a feladattal foglalkozna. A beágyazódási folyamatokat lokális léptékben egyfelől a helyi társadalom viheti előre abban az értelemben, hogy fokozatosan csökken az innovatív kezdeményezésekkel szembeni távolságtartás, növekszik a nyitottság és az együttműködési készség. Ez azonban passzív, befogadó szerep, és csak akkor vezet változásokhoz, ha maguk az agrárszereplők ágensként működnek, együttműködéseket, programokat kezdeményeznek. Amint arra a tanulmány előző fejezeteiben utaltunk, az ágens szerep működtetése függ a stílusoktól, amelyek részben a személyes adottságokból, részben pedig a korábbi együttműködési tapasztalatokból állnak össze, illetve az agrárszereplők erőforrásaitól. Arra a kérdésre, hogy „Vállalna-e

személyesen is valamilyen szerepet abban, hogy a településen jobban teret nyerjen az agrárinnováció?" az interjúalanyok az esetek többségében tartalmas, határozott válaszokat adtak, a válaszolás módjával is jelezve, hogy az ilyen kérdés számukra nem váratlan és a válasz megfogalmazása nem okoz számukra nehézséget.

A kapott válaszok egyértelműen arra utalnak, hogy tudatában vannak saját elitszerepüknek, annak, hogy olyan tudással vagy tapasztalattal rendelkeznek, amely a környezetük számára fontos lehet. Nem találkozunk olyan típusú válasszal, hogy "nem tudnák segíteni", "nem vagyok alkalmas vagy képes ilyesmire". Ha elhatárolódnak az ilyen szereptől, vagy fenntartásokat fogalmaznak az ilyen szerepvállalással kapcsolatban, akkor azt elfoglaltsággal, korábbi rossz tapasztalatokkal indokolják, vagy pedig azzal érvelnek, hogy ilyen szerepvállalásra nincsen szükség, nincsen rá valós igény.

„Igen, én szerintem vállalnék, én szeretek is tanítani, én szeretek gyermekekkel foglalkozni, ezért is gondoltam, hogy amit az előbb is mondtam neked, hogy az agrármérnökit hogyha elvégzem, akkor tudnék saját tapasztalatomból merítve átadni a diákoknak a tudásomat. Nemcsak azt, amit a könyvbe leírnak, hanem amit én megtapasztaltam."

„A Sapientián egy másodéves csoportnak megszervezték a farmlátogatást nálunk. Nem egy titkos folyamat. Vagy egy olyan dolog, hogy ne, lássák az emberek, most is a gazdák nap mint nap bejönnek, akiktől vesszük a borjukat, mert jó mérleg van, például sok faluban nincs mérleg, ezért a polgármesterek csinálhatnának helyi mérleget legalább a községeknek. Lehetne egy csomó mindent újítani, fejleszteni de ahhoz mind pénz kell. S a polgármesterekről a falvakba nagyon sok minden múlik."

„Órán is elmondom a tapasztalataimat a diákoknak, ha szervezett keretek közt igény lenne, akkor én szívesen segítenék, elmennék."

„Igen, én tanítani nagyon szeretek, de úgy látom, hogy nem lehet erőltetni vagy szerintem, nem szabad erőltetni. Megmondom őszintén, hogy én soha nem raktam a hátizsákba mézet és nem jártam üzletről üzletre, az úgy nem megy. Ha az állam felkopik is, itthon ki kell várni, míg ő jön ide. Na, ugyan így van, a gyereknek meg kell mutatni, hogy van méz. Az én dolgom, hogy legyen méz, ő kell, kérje és ezt nekem ki kell várni. (...) Hanem irtózni fog, úgy érzi, hogy kötelező."

„Szerintem, mindenki magának meg kellene lássa, hogy mit lehetne csinálni, hogy meg mi nincsen. Most mar az embernek vannak tapasztalatai, több mindenbe belevágott, ha valaki kikéri a véleményem, akkor biztos, hogy segítenek, elmondanám, hogy mik lehetnek a hátulütői, legalábbis az én szemszögemből, úgy amit meglátok. Mert az ember mar annyi ilyen olyan dolgot próbált, hogy azért már rálát dolgokra."

„Annyit meg szeretnék, hogy ha valaki ezt szeretné megtanulni, ilyen iskolás diákoknak szívesen megmutatnám vagy tanítanám őket. Mert azért nem rossz dolog ez, aki szereti es van amiből dolgozzon. Van nekem egy kis unokám, 7 éves, nagyon ügyes kezdett lenni, mar összetöri a tejet, megreszeli a sajtot a két kicsi kezével, mar amennyire tehetsége van. Nem szólok bele, ő amit akar az neki meg van engedve. Nem úgy van, hogy most icipici kezdő, es mondom, hogy ezt nem szabad, azt nem szabad. Dehogynem, kell engedni egészen, aki készíteni akarja és szereti. Most már csinál olyant, hogy kinyújtom neki a sajtot darabokra, megolvasztom, mert ugye forró a víz, nem tud abba belenyúlni, akkor vannak pici formák, szívek, csillag, meg rózsák, és akkor azt ügyesen rakja bele a formákba, teszi bele a hideg vízbe, hogy megszilárduljon. Máskor méteresre kinyújtom a sajtot, ő azt megfonja s olyan boldog."

„Ez nem olyan most, mint egy különleges ételnek az előkészítése, hogy stikák vannak benne, esetleg adok egy olyan tanácsot vagy egy ötletet, amit én tapasztaltam s ebbe a könyvben nincsen benne, az alap dolgokat mástól úgy is megkaphatja, tiszta szívesen. En nem vagyok ellene, sőt szeretek elbeszélgetni másokkal is. Bárkivel bárhol beszélgetsz, örökké valamit tanulsz, én is nap mint nap valamivel szembesülök, ha jó, ha rossz. A rossz is jó, mondjuk, mert levonod a következtetést, hogy következőkor nem úgy csinálod. Jó, ha az ember érdeklődik, jár-kel, hall, a négy fal között sokat nem tanul az ember."

„Ezt inkább átengednénk olyanoknak, akiknek nagyobb tapasztalatuk van, szakvégzettségük és jobbak ebben a dómiumban. Azt hiszem, hogy ebben nem vállalnánk szerepet. De a tapasztalatainkat elmondanánk bárkinek."

„Valamikor sokat csináltam egy pár évet dolgoztam ebbe, hogy fiatalokat vittünk kirándulni meg természetbe. De ezt most már hagyom másra, nekem nincs úgy energiám erre, az ember még időt szakít. Itt leginkább a szervezéssel van a gond, hogy egy ilyen dolgot összeszervezz."

„Nem, mert nagyon sok tevékenységem van. Jelen vagyok a megyei szarvasmarha tenyésztésnél is alelnök vagyok. Van Szebenben is beosztásom, így most már nem."

„Nem, mert senki nem tud a saját hazájában próféta lenni. Ha valaki meg kér, akkor szívesen segítek, de én látom, hogy az ország másik feléből eljön, megnézi, érdekli, nagyon értékeli. A településen kívül vannak érdeklődések, más országokból. Én láttam, hogy annyira negatívak, hogy például én ide olyan konferenciát szerveztem a faluban, hogy büszkék lehettek volna rá, hogy több országból jöttek, rengeteg tévés társaság volt, Realitate, Pro tv, Kanal D, azt esti 8 órás híradóban ment. A falut országszerte ismerik ez a tevékenység miatt, mert rengeteg tévés szereplés volt, nagyon sok olyan időszak volt, hogy hetente jött valamelyik tévés társaság. Új dolog volt, pozitívan vették, akkor szakemberek országszerte rengetegen jöttek, megnézték. Na de ez megvan a Székely emberben, hogy nem nyitott az újra, s nem az a mentalitás, hogy a szomszédnak van egy kecskéje s nekem is legyen, hanem hogy ha az én kecském megdöglött, akkor dögöljön meg a szomszéd kecskéje is, hogy neki se legyen. „

A bemutatott szövegrészek alapján az látható, hogy a további szerepvállalásra vonatkozó vélemények összefüggést mutatnak a stílusokról mondottakkal, az egyes vélemények határozottak, koherensek, erőteljesen személyes jellegűek és jól besorolhatók a stílusok elemzése során bemutatott három típus valamelyikébe (aktív, távolságtartó, passzív). Ugyanakkor ezek a jövőbeli szerepvállalásra vonatkozó opciók egész sor konkrét kezdeményezésre is utalnak, olyanokra, amelyekre az eddigiekben már volt példa, illetve amelyekre az innovatív szereplők lehetőséget látnak. A gyakorlati javaslatok többsége a tudásátadás, az ismeretterjesztés valamilyen formájára utal. A skála széles, az iskolai keretben szervezett előadástól a gyakorlati bemutatóig többféle változatot említenek, és a célcsoport is változatos. Mindez arra utal, hogy a térségi agrárinnovációs folyamatok – bár még mindez nagyon az elején tart – már eddig is jelentős mértékű tudás felhalmozáshoz vezettek, illeve kitermelték azokat a térségi szerepeket, amelyek ágensként tudnak működni a térségi agrárinnováció érdekében.

6. Összefoglalás

Néhány következtetés

- A narratív gyakorlat nagy szerepe – az ehhez a területhez kapcsolható komponensek sokfélesége, nagy száma alapján – arra utal, hogy a vizsgált agrárszereplők olyan lokális ágensek, akik diffúz és folyamatosan változó körülmények közepette próbálják saját magukat és tevékenységet

pozícionálni. Az innovatív farmerek, mint ágensek szerepének kutatásával kapcsolatban fontos észrevételeket tartalmaz Asta Kietavainen tanulmánya (2013), amelyben a szerző az identitás és a szerep narratíváinak konstruktív és változó jellegére hívja fel a figyelmet. Az általunk vizsgált térségre vonatkozóan érdemes hangsúlyozni azt, hogy korántsem „kész" szereplőkről van szó, nem csupán az innovációs folyamat „mozog" , hanem az innovatív szereplők identitása is változik. Ez utóbbi tény térségi fejlesztési szempontból pozitív adottságként is értelmezhető, mert elvben lehetőséget kínál az innovatív agrárszereplők társadalmi beágyazódásának programszerű támogatására.

- A beágyazódás elemzett konkrét formái arra utalnak, hogy az innovatív szereplők és gyakorlatok inkább szerkezeti szinten részei a helyi közösségnek, funkcionális szinten már jóval kisebb mértékben.

- Explicit és implicit módon hatni akarnak a környezetükre. Ez érvényes a tudásra (átadás), illetve a magatartásra egyaránt.

- Az elemzett innovatív csoport legfontosabb és további részletesebb elemzésre váró jellemzője – térségfejlesztési szempontból – minden bizonnyal az lehet, hogy ennek a csoportnak a tagjai a szó szoros értelmében véve a globális folyamatok és a lokális szerkezetek érintkezési felületén működnek, még pontosabban tevékenységük, magatartásaik, elveik és értékeik révén ők maguk az érintkezési felület.

További elemzési területek: beágyazódás strukturális és személyi korlátai, az ön-kép megalkotásának és működtetésének részletes vizsgálata, a lakossági attitűdök kialakulásának folyamatai, a konkrét helyi együttműködési formák esettanulmány jellegű vizsgálata, kapcsolat a szolgáltatókkal, az indulás feltételeinek elemzése (mennyi volt ebből a belső tényező, mennyi a külső faktor), a jövőkép és a fejlesztés kérdései.

Szakirodalom

Biró A. Zoltán 2016

A fiatal gazdák innovációs szerepe a székelyföldi térségben. In: Biró A. Zoltán és Magyar Ferenc (szerk.) Agrárinnováció – térségi esély. Fiatal gazdák a székelyföldi térségben. Státus, Csíkszereda.

Biró A. Zoltán 2017

Új elitszerepek rurális környezetben. In: Biró A. Zoltán és Magyar Ferenc (szerk.) A generációváltás esélyei. Agrárvállalkozók innovatív szerepe a székelyföldi térségben. Státus, Csíkszereda.

Biró A. Zoltán – Magyar Ferenc 2017

A generációváltás esélyei. Agrárvállalkozók innovatív szerepe a székelyföldi térségben. Státus, Csíkszereda.

Boonstra, W.J.- Ahnström, J. – Hallgren, L. 2011

Swedish farmers talking about nature. Sociologia Ruralis 51/4. 420-435.

Bosworth, G. – Willett, J. 2011

Embeddedness or Escapism? Rural Perceptions and Economic Development in Cornwall and Northumberland. In: Sociologia Ruralis, 51/2.

Commandeur, M.A.M. 2006

Diversity of pig farming styles: understanding how it is structured. NJAS 54.1. 111-127.

Dudek, M. 2016

Economic activity in agriculture in the perspective of embeddednes theory: the case of Poland. In Economics of Agriculture 1.

Floysand, A. – Sjoholt, P. 2007

Rural Development and Embeddedness: The Importance of Human Relations for Industrial Restructuring in Rural Areas. In: Sociologia Ruralis, 47/3.

Gergen, K.J. – Gergen, M. M. 2001

A narratívumok és az én mint viszonyrendszer. In: László J. – Thomka B. (szerk.) Narratívák 5. Narratív pszichológia. 77-120. Kijárat Kiadó.

Granovetter, M. 1985

Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. In The American Journal of Sociology, Vol. 91, No. 3 (Nov., 1985): 481-510.

Hinrics, C.C. 2000

Embeddedness and local food systems: notes on two types of direct agricultural market. In: Journal of Rural Studies, 16.

Jack, S.L. and Anderson, S.L. 2002)

The effects of embeddedness on the entrepreneurial process', *Journal of Business Venturing*, 17 (5), 476–87.

KAM 2004

Székelyföldi háztartásvizsgálat Kutatási jelentés (kézirat)

KAM 2011

Székelyföldi háztartásvizsgálat, Kutatási jelentés (kézirat)

Kietavainen, A. 2013

Narrated agency and identity of settlement farmers in the changing circumstances of modern society. Sociologia Ruralis 54/1. 57-70.

Lombardi, A. – Migliore, G. – Verneau, F. – Schifani, G. – Cembalo, L. 2015

Are „good guys" more likely to participate in local agriculture? In Food Quality and Preference, 45, 158–165.

Murdoch, J. 2000

Networks: A New Paradigm of Rural Development? Journal of Rural Studies. Vol. 16/4, p. 407-419.

Schifani, G. – Migliore, G. – Hashem, S. – Pietro, R. 2016

Identifying Social Entrepreneurial Behaviour in Farmers participation in Alternative Food Network. In Rivista di Economia Agraria, 2016/1.

Shucksmith, M. 2010

Disintegrated Rural Development? Neo-endogenous Rural Development, Planning and Place-Shaping in Diffused Power Contexts. Sociologia Ruralis, 50/1. 1-14.

Polanyi, K. 2001 (1944)

The Great Transformation: The Political and Economic Origins of our Time, with a foreword from Joseph Stiglitz and introduction from Fred Block, Boston MA, Beacon Press.

Van der Ploeg 1994

Styles of farming. An introductory note on concepts and methodology. In: van der Ploeg, J.D. – Long, A. Born from within. Practices and prespectives of endogeonus rural develompent , Van Gorcum, Assen, 7–30.

Van der Ploeg et al. 2000

Rural Development: from practices and policies towards theory. Sociologia Ruralis, 40/4. 391–408.

Ward, N. 2002

Integrated Rural Development – a review of the literature, Centre for Rural Research, University of Trondheim, p. 62.

Zahra, S. 2007

Contextualizing theory building in entrepreneurship research. Journal of Business Venturing, 22 (3), 433–452.

Kovács Judit-Tünde

A TÁRSADALMI BEÁGYAZÓDÁST ALAKÍTÓ TÉNYEZŐK VIZSGÁLATA SZÉKELYFÖLDÖN[1]

Bevezető

Európában az 1990-es években előtérbe kerültek az endogén, helyi értékekre és adottságokra alapuló stratégiák (Van der Ploeg 2000). A vidékfejlesztés új mezőgazdasági fejlesztési modell kidolgozásában volt érdekelt. Kialakult egy új vidékfejlesztési paradigma, amely az alulról építkező kezdeményezéseket részesíti előnyben. Az elmúlt két évtizedben a székelyföldi térségben is elkezdődött egy alulról építkező innovációs folyamat, melynek szereplői közé tartoznak az újszerű mezőgazdálkodási gyakorlatot folytató innovatív gazdák, fiatal gazdák és biogazdák. A székelyföldi térségben még nem beszélhetünk teljes mértékű paradigmaváltásról (Sárosi-Blága 2016), de az újszerű bottom-up típusú kezdeményezések indokolttá teszik az ezzel a kérdéskörrel való foglalkozást.

Az új vidékfejlesztési paradigma szerint az alulról építkező kezdeményezések nagy potenciállal bírnak, ezért térségi kontextusban a pontszerűen felbukkanó innovatív gazdaságoknak is fontos szerepet kell tulajdonítani. Az új vidékfejlesztési paradigmában a vidéki helyek, illetve a vidéki helyeken zajló fejlesztéspolitikai és innovációs folyamatok felértékelődnek, és Ray (1999) megállapítása szerint azok a személyek, akik kötődnek ahhoz a fizikai térhez, melyben élnek, különböző cselekvési lehetőségeket keresnek és ezeket meg is valósítják.

Van der Ploeg és szerzőtársai (2000) szerint az új paradigma alapján a vidékfejlesztési stratégiákat térségi szinten, valamint a térség szereplőinek a szintjén lenne célszerű meghatározni. Az új vidékfejlesztési paradigma a vidékfejlesztés térségi szereplőit helyezi előtérbe. Ide sorolhatók többek között a földtulajdonosok, gazdák. Az új megközelítés szerint felértékelődnek a minőségi termékek, az

[1] Tanulmányunk a Pro Scientia Ruralis 2017/1 számában megjelent tanulmány átdolgozott, új elemzési szempontokkal bővített változata

egyéni gazdaságok, az egyéni stratégiák, az alulról jövő kezdeményezések. Ez térségünkben a vidéki területeken zajló mezőgazdasági tevékenységek innovatív formáira tereli a figyelmet. Körvonalazódni látszik ugyanis egy olyan fiatal gazdákból álló csoport (Biró – Magyar 2016), amely tudása, motivációi, tevékenysége, hozzáállása révén az új vidékfejlesztési paradigma mentén az innovatív folyamatok fontos részének, mozgatórugójának tekinthető.

Jelen tanulmány célja, hogy az, hogy székelyföldi térségben fiatal gazdákkal készített interjúk alapján feltárja az innovatív agrárvállalkozások indulásával, szerveződésével kapcsolatos azon tényezőket, amelyek a lokális léptékű társadalmi beágyazódással kapcsolatba hozhatók. Ebben a megközelítésben három témakört vizsgálunk: az újszerű tevékenységet kiváltó okokat, a családi kontextus elemeit, valamint az innovatív vállalkozás működtetésben szerepet játszó külső tényezőket. Az elemzés előtt röviden vázoljuk a térségi agrárinnovációs folyamatot, majd az innovatív vállalkozói csoport fontosabb jellemzőit.

Térségi kontextus

Az utóbbi évtizedben a székelyföldi térségben is tapasztalható a vidéki helyek felértékelődésére irányuló szemléletmód térnyerése, és ezzel egyidőben kezdtek megjelenni az innovatív gazdálkodási formák. A Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány több szakmai program keretében foglalkozott a székelyföldi agrárinnovációs folyamatok elemzésével. A programok szakmai eredményei erre a célra indított kiadványsorozatban jelentek meg (Biró, Magyar 2013, 2014, 2015, 2016). A kiadványok tanulmányai és interjúanyagai helyzetképet nyújtanak a térségi agrárinnováció folyamatairól és szereplőiről, a biogazdálkodás székelyföldi feltételrendszeréről, folyamatairól, a fiatal gazdák kezdeményezéseiről. A szakmai elemzések a székelyföldi térségre jellemző agrártevékenységek három típusát határozzák meg: a hagyományos önellátó családi gazdálkodási modellt (ebből a modellből van a legtöbb), a farmjellegű nagyméretű gazdaságokat (ebből a modellből kevés van a térségben), illetve az innovatív agrárkezdeményezéseket. Székelyföldön a háztartások több mint ötven százaléka rendelkezik földterülettel, és ezek a családok gazdálkodnak is. Az ilyen önellátó családi gazdálkodások tulajdonában kevés földterület van, esetenként pár hektár földről, 2-3 darab haszonállatról beszélhetünk (Gergely 2013). Ezek a háztáji gazdaságok saját szükségletre termelnek, a fölösleget értékesítik, ha ez nem sikerül, akkor a

gazdálkodásban hasznosítják. Az üzem jellegű farmok kategóriájába többtíz hektáros, esetenként nagyobb területen folyik a gazdálkodás, vagy nagyobb állatállománnyal rendelkeznek. A harmadik kategória az innovatív kezdeményezések csoportja, melyek térségi adottságokra alapoznak. Olyan kezdeményezések, amelyek túlmutatnak a korábbi évtizedek önellátó, hagyományos gazdálkodási modelljén, a térségre jellemző korábbi gazdálkodási gyakorlathoz viszonyítva új utakat, megoldásokat keresnek. Ez lehet új technológia kipróbálása/meghonosítása, új termékek előállítása, a termékek hozzáadott értékének növelése, új szakmai ismeretek térségbe való behozása. Jellemző példák: kisállattenyésztés, kertészet, gyümölcstermelés, gyümölcsfeldolgozás, gyógynövénytermesztés, gombatermesztés, csigafarm, energiafűz, szürke marha, fajkecskék, feketeribizli és hasonlók. Az innovatív gazdaságok körébe sorolódnak a biogazdák is (Kovács 2016).

Innovatív gazdák a térségben

Az alábbiakban az innovatív gazdák csoportját mutatom be a székelyföldi térségben készült kiadványok (Biró, Magyar 2013, 2014, 2015, 2016) alapján, valamint Biró A. Zoltán újabb összefoglaló tanulmánya (Biró 2017) nyomán. Korábban innovatív gazdálkodásra nem volt példa a térségben, ezek a kezdeményezések a lokális kontextushoz mérten újak. A térség számára újdonságnak számítanak ezek a tevékenységek, hiszen eddig a mezőgazdasági termelés jellemzően a gabona és krumpli termesztésére korlátozódott. A kezdeményezések személycentrikusak, még ha egy háztartáson belül a férj és a feleség is foglalkozik vele, akkor is az egyik fél jobban implikálódik a tevékenységbe.

Az innovátor gazdák fiatalok vagy középkorúak, újdonságnak számít, hogy nők is képviseltetik magukat ezen a területen. Ez érdekességnek számít, hiszen a hagyományos térségi gazdálkodás esetében a férfi vezeti a vállalkozást. Az újító gazdák a lokális világon kívül szereztek tapasztalatot, az elinduláshoz szükséges információt többnyire térségen kívülről szerezték be, esetenként külföldi szakmai utakon, tapasztalatcseréken, képzéseken vettek részt. Több innovatív gazda is a világhálót használja a tájékozódás céljából, az intézményesített szaktanácsadás nem is nagyon jellemző erre a térségre.

A gazdákat egyfajta kereső attitűd, magatartás jellemzi, településenként egy-két gazda foglalkozik innovatív gazdasággal. Ezek a gazdaságok pontszerűen

működnek, egymástól függetlenül. A térségen kívülről szerzett információk és tudás mellett a gazdák a saját erejükre támaszkodnak és nem a helyi intézményekre, mint például a helyi tanács, vagy különböző agrárszervezetek. Ha az innovatív gazdák szerveződnek, akkor ezt utólag teszik, amiután megalakultak a gazdaságok, például a bio méhészek társulása, helyi termék védjegy és helyi termelők csoportjának megalakulása. Ennek az innovatív csoportnak a térségben nincs egy összefüggő elnevezése, nem az innovatív jelleg mentén ragadják meg a csoportot, hanem egyéb specifikumok mentén, például fiatal gazdák vagy biogazdák.

A helyi közösséggel való kapcsolatuk gyenge, nincs együttműködés lokális léptékben. A helyi közösségek sok esetben különcnek tekinti ezeket a gazdákat, az innovatív kezdeményezések a környezetük számára szokatlanok, a helyiek távolságtartással viszonyulnak hozzájuk. Az innovatív gazdák csoportja nyitott az új ismeretek és a technológiai innovációk elsajátítása iránt. Egyfajta új szemléletmód jellemzi őket. A pályázatokat fenntartásokkal kezelik, többnyire önerőből fognak neki az újszerű mezőgazdálkodási gyakorlatnak.

Az elindulásukban a személyes tudás és a családi tapasztalat csak részleges szerepet játszik, nem meghatározó jellegű. Az innovatív gazdák életpályájában sok éles, meredek váltás fedezhető fel, teljesen más szakirányú végzettséggel rendelkezőkből lettek sok esetben innovatív gazdák. Az innovatív gazdákban fellelhető egyfajta célirányosság, ideologikus elem. Amit csinálnak, azt fontosnak tartják megmagyarázni, hogy jó és hasznos. Az üzleti hasznon kívül fontos számukra az egészséges táplálkozás, a helyi adottságok kihasználása. Az innovatív gazdák személyesen is azonosulnak azzal a tevékenységgel, amelyet folytatnak.

Módszertan

Jelen tanulmány a Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány programjának keretében készített interjúk feldolgozásán alapul. A kiadvány (Biró, Magyar 2016) 19 székelyföldi fiatal gazdával készített interjút tartalmaz. Ezeket dolgoztam fel háromféle szempontból.

a. Melyek voltak az interjúalanyok által nevesített **konkrét okok, ösztönzők**, amelyek az innovatív kezdeményezést elindították, vagy az ezzel kapcsolatos döntésben szerepük volt.
b. Azoknak az elemeknek a beazonosítása, amelyek **belső tényezők**ént gyakoroltak hatást az innovatív kezdeményezésre: például földterület megléte, állatállomány, mezőgazdasági eszközök stb., amelyek az

innovatív kezdeményezésben is hasznosíthatók, kiindulópontként szolgálnak. Belső tényezőnek tekintem az innovatív kezdeményezést megelőző család gazdálkodás gyakorlatát (nagyszülők, szülők, az interjúalany gyermekkori agrártapasztalata).

c. Azok a **külső tényezők** (információk, képzések, ötletek, személyes tapasztalatok stb.), amelyek példajelleggel hatottak vagy másként ösztönözték az innovatív kezdeményezést.

A 19 interjúszöveget végigolvasva kivonatoltam a fenti három témakörben az állításokat, melyeket a három megjelölt témakörön belül tematikus csoportok szerint külön-külön, tartalmi szempontból elemeztem.

Elemzési eredmények

a. Konkrét okok, ösztönzők

Az első elemzési szempontot az innovatív gazdálkodási gyakorlatok megjelenésének a kiváltó okai képezték, amely alatt a következőket értem: a gazda miért, milyen indíttatásból fogott neki a tevékenységnek, hogyan született meg az ötlet, hogyan magyarázza az innovatív gazdaság létrejöttét, Ehhez a témakörhöz 72 állítás vonatkozik. Mivel ezek az újszerű tevékenységek egyedinek számítanak a településeken, nem beszélhetünk olyan folyamatról, mely megelőzi a megjelenésüket. Egy-egy településen pontszerűen, egymástól függetlenül jelentek meg és rendkívül változatosak. A 19 fiatal gazdával készített interjúból azok a szövegrészek kerültek kivonatolásra, melyek az innovatív gazdaság elindításának az okát magyarázzák. Az ebben a témakörben rögzített állítások tartalom szerint hat csoportba sorolhatók:

- a.1. Anyagi okok miatt fogtak neki a gazdálkodásnak, ez pályázati pénzek lehívása, pénzkereseti lehetőség, a családnak munkahely biztosítás céljából történt.
- a.2. Személyes indíttatást, érzelmi okokat, a személyes kötődést kifejező állítások.
- a.3. Érvként fogalmazódik meg a gazdák közt, hogy valami előnyösebbel szerettek volna foglalkozni a hagyományos gazdálkodáshoz képest.
- a.4. Más személytől, intézményi keretekből származó ötlet miatt fogtak neki, például szakember, ismerős javasolta, egyetemi oktatás keretében kapott ihletet.

- a.5. Fontos tényezőnek tartják, hogy a helyi adottságokhoz alkalmazkodjon az innovatív gazdaság, mely egyedi és hiánypótló a térségben.
- a.6. Az innovatív termék iránt volt igény, hiánypótlónak számított.

a.1. Az innovatív gazdaságok elindításában szerepet játszó okok közül a legdominánsabb az anyagi szempont volt. Ehhez a témakörhöz állítás sorolható be. Ezt az állításcsoportot tartalmi szempontból a következők jellemzik: számos gazdaság létrejöttében fontos szerepet játszott a pályázati lehetőségek kihasználása. Az Európai Unió, különböző LEADER csoportok által biztosított források lehívásával több fiatal gazda is sikerrel élt. Az innovatív gazdaságok létesítése a pályázati rendszerben magasabb pontot ér a hagyományos kultúrákhoz viszonyítva, például a virágtermesztésre magas pontszámot kapnak a pályázók. Az anyagi szemponthoz tartozik a családtagok munkahelyteremtése is, a vállalkozásként bejegyzett innovatív gyakorlatok rendszeres anyagi juttatást biztosítanak.

Jellegzetes példák:

- lehetőség nyílik Európai Uniós, LEADER és a Vidékfejlesztési Mezőgazdasági Alap pályázati összegeinek lehívására
- az újszerű, térségre nem jellemző kultúrák termesztésére magas pontszámot adnak a pályázatok benyújtásakor
- munkahelyet teremt a gazdának és a családtagoknak
- az innovatív mezőgazdaság jó megélhetési forrás.

„Itt Esztelneken az Angustia egyesületnél ***volt pályázati lehetőség****. Szóltak, s akkor úgy kezdtem nyomozni utána, s próbáltam megtudni, milyen dolgok járnak ezzel a pályázattal, kiskapuk, s minden. S akkor úgy gondoltam, érdemes belefogni, mert elég* ***jó pénzeket adnak****, csak mellé kell állni, s kell csinálni úgy, ahogy kérik. És akkor földeket béreltem hamarjában, s azt hiszem 5,5 hektárra megcsináltam ezt a pályázatot, leraktuk, és akkor meg is nyertem egyből."*

„2005-től kezdtünk külön gazdálkodni a férjemmel, addig a szülőkkel együtt volt gazdálkodás, aztán összeházasodtunk, s külön folytattuk, s akkor jött az ötlet, hogy ha már foglalkozunk vele, akkor már tartsunk fenn akkora gazdaságot, hogy érje meg, s ***akkor már pályáztunk is****, mert abba reménykedtünk, hogy ez által tudunk előbbre lépni." (S. M.)*[2].

[2] A szövegrészletek és a jelölések forrása: Biró–Magyar 2016. A kiemeléseket a szerző végezte, illusztrációs céllal.

„Az állattenyésztés ötlete a testvéremmel közösen jött. Láttuk, hogy van lehetőség uniós pénzek igénylésére, s úgy döntöttünk pályázunk rá, hogy legyen mellékkereset, ne egy lábon álljunk, hanem ***legyen egy másik bevételi forrás*** *is, ez ilyen kiegészítő foglalkozásnak indult. " (U.T.).*

„Alapvetően ami segített, hogy úgy gondolom, hogy ***ez a legbiztosabb megélhetési forrás****. Itt arra gondolok, hogy bárkit kirúghatnak a munkahelyéről, de hogyha otthon gazdálkodsz, és a kertben vagy a mezőn megtermelted magadnak amit megeszel, meg amire szükséged van, akkor ennél biztosabb nincs… úgyhogy ez a legbiztosabb, amivel lehet foglalkozni." (S.L).*

a.2. Az anyagi szempontok után a legjellemzőbb kiváltó tényezők az érzelmi okok kategóriájába sorolhatók, ezek a személyes indíttatást, az egyéni kötődést kifejező állítások. A gazdák közt komoly elhivatottságot fedezhetünk fel, ugyanis az innovatív tevékenységre nem úgy tekintenek, mint csupán egy megélhetési forrásra, hanem annál sokkal többet jelent számukra. Volt, akinél küldetésként, hivatásként, családi feladatként fogalmazódik meg az innovatív gyakorlat folytatása. Ebbe az alkategóriába 19 állítás sorolható.

Jellegzetes példák:

- egy bizonyos állatfaj iránti elköteleződés
- nagyszülőktől örökölt mezőgazdasági tevékenység szeretete
- kezdetben hobbinak számító tevékenység
- szülök, nagyszülők iránti tisztelet
- itthon való érvényesülés

„A családban senki sem volt méhész. Nem tudni, honnan jött nekem ez az ötlet. Szó szerint ***szerelmes lettem a méhészetbe****, a méhekbe. Én önerőmből építettem fel nyolcvanhat családig. Minden évben gyarapítottam, szerettem velük dolgozni. Egyszer csak azt vettem észre, hogy eltelt tíz év" (L.R.).*

A mezőgazdasági tevékenység iránt egyfajta kötődést éreznek ezek a fiatal gazdák, akik olyan családban nőttek fel, ahol már gyermekkorban aktívan részt vettek a gazdálkodásban.

„Itthon a szüleim gazdálkodtak, és édesapám halála után ***nem akartam hagyni a gazdaságot,*** *ezért kezdtem gazdálkodni nagyobb mértékben." (B.E.).*

„Hát tudod az, hogy nálunk nagyrészt mindenki azzal foglalkozik, de ***engem nagyon vonzott a mezőgazdaság****, mert például erőst szeretem a traktorokat is,* ***szeretem ezt csinálni****, tényleg, szeretek a mezőn lenni" (B.Sz).*

Sok esetben az volt a kiváltó ok, hogy vidékre költöztek, házat vásároltak, vagy legtöbb esetben telket, ingatlant örököltek és nem szerették volna, ha az kihasználatlan marad. Volt olyan példa, hogy a gazda kimondottan itthon szeretett volna megélni és nem külföldi munkákból fenntartani a családját.

> *„Nem akarok külföldön dolgozni, ez az első szempont,* ***itthon akarok családot alapítani****. A másik dolog pedig az, hogy a családtól örököljük a mezőgazdasági területeket, ezzel foglalkozott a család az elmúlt évtizedek során, és ezt* ***szeretném folytatni*** *én is." (K.T.).*

a.3. A kiváltó okok harmadik leggyakrabban említett tényezői közé sorolható az a 10 állítás, mely alapján a gazdák valami előnyösebbel szerettek volna foglalkozni a hagyományos gazdálkodáshoz képest.

Jellegzetes példák:

- a hagyományos kultúrák termesztése nem vált be
- az innovatív gyakorlatban lehetőséget láttak a gazdák
- a meglévő gazdaságot bővíteni szerették volna valami újszerűvel
- a hagyományos gazdálkodással ellentétben az innovatív gazdaság mellett másra is jut idő

„Már ezt megelőzően cégünk volt, fakitermeléssel, feldolgozással, szállítással foglalkoztunk. Elég ***sok mindent kipróbáltunk már****. Nem igazan mondhatom, hogy annyira kijövedelmező vagy könnyű lett volna, és aztán úgy láttuk, hogy* ***a cég nem éri meg, több a költség, mint a haszon****." (B.E.)*

a.4. Nyolc állítás támasztja alá azt, hogy más személytől, intézményi keretekből származó ötlet miatt fogtak neki az innovatív gazdálkodásnak, például szakember, ismerős javasolta, egyetemi oktatás keretében kapott ihletet.

Jellegzetes példák:

- olyan gazdáktól jött az ötlet, akik már elkezdtek innovatív gazdasággal foglalkozni
- egyetemi keretek közt találkozott az innovatív gazdaság példájával
- olyan ismerős ajánlotta a nem hagyományos fajták termesztését, aki megélt belőle
- egyesülettől származik az ötlet

„Utána olvasgattam interneten és utána jártam, elérhetőségeket kerestem, akik foglalkoztak ilyennel, s akinek már van, s akik már régebb foglalkoznak ilyen mezőgazdasággal, s

pályázatokkal. ***Azoktól jött az ötlet, de legfőképp innen Esztelnekről, az Angustia Egyesülettől****." (A.A.)*

„2012-ben költöztem haza ide Bélafalvara, s akkor hallottam ***ilyen-olyan interjúkról, s plusz még a Sapientian is tanultunk közösségi agrárpolitikák kapcsán,*** *és ott is felfigyeltem erre." (A.A.)*

a.5. A gazdák fontos tényezőnek tartják, hogy a helyi adottságokhoz alkalmazkodjon az innovatív gazdaság, mely egyedi és hiánypótló a térségben, ezt 4 állítás támasztja alá.

Jellegzetes példák:

- a helyi klímához alkalmazkodó növényt kell választani
- a meglévő földterület legyen kihasználva

A gazdák azért kezdtek újszerű mezőgazdálkodásba, mert valami egyedit szerettek volna, ami a környékre nem jellemző, de mégis alkalmazkodik a helyi klímához és jól beillik a helyi környezetbe, ugyanis a hagyományos gazdálkodási tevékenységből származó jövedelemből nem lehet megélni. Sokan a hagyományos, térségre jellemző előszeretettel termesztett kultúrákat cserélték fel, például abba a földbe, ahol eddig krumpli termett, ribizlit ültettek.

„Azért választottuk a ribizlit, mert ez egy olyan faj, amely a gyergyói környezetet és a gyergyói hideg időjárást kimondottan kedveli. ***Olyannak kell fogni, ami itt is megél.*** *Tehát hiába fogsz olyanba, ami kihal, vagy kifagy"(Cs. K..)*

a.6. Az innovatív termék iránt igény mutatkozik a társadalom részéről, hiánypótlónak számít a térségben, ezt 3 állításban érhető tetten.

Jellegzetes példák:

- hiánypótlónak számít a térségben
- potenciált lát az ágazatban

„Arra törekszünk, hogy ***bemutassuk a jellegzetes falusi életmódot****, a mezőgazdasági munkákat, hagyományos házi ételeket, italokat, és a vendégeink bekapcsolódjanak a mezőgazdasági, illetve a ház körüli munkába is." (S.B.)*

*

A gazdák közt a leggyakrabban megfogalmazott érvként az anyagi okok szerepeltek. Az interjúalanyok úgy gondolják, hogy az újszerű mezőgazdálkodási gyakorlat egy számottevő anyagi forrást jelent azon túlmenően, hogy a családtagoknak is megélhetési lehetőséget és munkahelyet teremt. Ezt követték az

érzelmi okok, melyek a mezőgazdasági tevékenység szeretetére vezethetők vissza. A hagyományos gazdálkodáshoz képest az innovatív gyakorlat előnyösebbnek tűnik, melyet érdemes kihasználni. A térségben elkezdtek megjelenni az újszerű tevékenységek, melyek a helyi erőforrásokra alapszanak, az innovatív gazdák száma egyre gyarapszik, egyes gazdaságok elindulásában ez is egy kiváltó okként fogalmazódott meg.

b. Belső tényezők

A második elemzési szempontot az innovatív kezdeményezésre gyakorolt belső tényezők vizsgálata jelentette. Azok az állítások sorolhatók ide, melyek az innovatív gyakorlat elindításakor a gazdák rendelkezésére álltak, ezeknek a birtokukba általában öröklés által jutottak, a családon belüli vagy az onnan származó erőforrások halmaza tartozik ebbe a kategóriába. Ebbe a témakörbe 99 állítás sorolható be. Tartalmi szempontból ezek az alábbi négy csoportba sorolhatók:

- b.1. A gazda családtagjai, mint humánerőforrás.
- b.2. A gazdák rendelkeztek földterülettel, állatokkal, mezőgazdasági gépekkel, hasznosítható családi ingatlannal.
- b.3. Hagyományos családi gazdaságban szerzett korábbi tudás és tapasztalat.
- b.4. A mezőgazdasági tevékenység, mint hagyomány és annak a szeretete.

b1. Az első csoportba azok az állítások tartoznak, melyek az innovatív gazda családtagjaira humánerősforrásként utalnak. Ezekből az állításokból 32 darab van, ezeket általában az jellemzi, hogy a gazda nem egyedül végzi a teendőket, hanem a családtagokat bevonja a tevékenységekbe, egyfajta munkamegosztás zajlik, a nők általában adminisztratív ügyekkel foglalkoznak, míg a férfiak a gazdaságon belüli konkrét napi teendőkkel. A családtagoknak tehát komoly szerepük van az innovatív tevékenység gyakorlásában.

Jellegzetes példák:

- általában a házastárs aktívan részt vesz a teendőkben
- a szülők és testvérek is besegítenek
- szülőkkel együttműködnek

„Úgy, hogy ebbe a gazdaságba mondhatni ***az egész család be lett vonva****, mindenki gazdálkodik. Én intézem az állatokkal kapcsolatos papírügyeket, a* ***feleségem pedig intézi a könyvelést****, ő könyvel ennek a kis magánvállalkozásnak. Számomra nem jelentett gondot, mivel ezt a családban meg tudtam oldani, nem kellett ezért elmenjünk otthonról" (J. A.).*

Az innovatív gazdákat erőteljesen támogatja a családjuk, olyan személyre bízzák a gazdaságban nélkülözhetetlen feladatokat, akiben teljes mértékben megbíznak. Fontosnak tartják, hogy olyannal dolgozzanak, aki értékeli a kezdeményezést, és aki legalább olyan odaadással végezze a teendőket, mint azt az innovatív gyakorlat megálmodója.

b.2. A második leghangsúlyosabban fellelhető belső tényezőt a rendelkezésre álló, az elindulást támogató családi erőforrások jelentették, ehhez 27 állítás társul. Ilyen például a földterület, állatállomány, mezőgazdasági gépek, ingatlanok.

Jellegzetes példák:

- a család tulajdonában voltak állatok, mezőgazdasági gépek, földterületek
- hazaköltöztek a családi házba
- örököltek, ajándékba kaptak ingatlanokat

*„****Nem volt újdonság a gazdálkodás****, és a földdel a kapcsolat sem az első. Itt* ***ezen az örökölt birtokon gyerekeskedtünk.****" (D.K.).*

*„****Örököltem egy traktort, a helyiséget, s mezőgazdasági területet 3,5 hektárt****. Bérlem a testvéremre eső földterület, és édesanyámtól is bérlek, a többi az én tulajdonom." (B.E.).*

*„...****volt már körülbelül 15 hektár.*** *Ehhez még béreltünk is, de ez volt az alap, a terület azóta jelentősen nem nőtt. Ennek a java része a miénk, de a rokonság földterületiből is vettünk á.t" (U.T.).*

b.3. A hagyományos családi gazdaságban szerzett korábbi tudással és tapasztalattal kapcsolatosan 21 állítást fogalmaztak meg a gazdák.

Jellegzetes példák:

- a szülők, nagyszülők gazdálkodtak
- az innovatív gazda gyermekkorban segített a családi léptékű gazdálkodásban

A fiatal gazdák számára nem volt idegen a mezőgazdasági tevékenység, ugyanis a szülők vagy nagyszülők a térségre jellemző hagyományos gazdálkodási módot folytattak. Az interjúalanyok többsége fiatal korában már hozzászokott a szülői vagy nagyszülői háznál a különböző mezőgazdasági tevékenységekhez. Sok esetben az innovatív gazdálkodások arra az alaptapasztalatra épültek, melyekre a fiatal gazda a családon belül tett szert.

> *„Elsősorban nem volt idegen számomra a gazdaság, az állatokkal való foglalkozás,* ***mivel gyermekkoromban gyergyócsomafalvi nagyszüleimnél megismertem****, sőt megtapasztaltam a falusi életmódot. Nagyapámmal együtt minden nyáron részt vettem a szénacsinálásban, megtanultam gondozni az állatokat, erdei gyümölcsöket gyűjtöttem, imádtam a helyi hagyományos ételeket. Tehát nem véletlen, hogy 2012-ben házasságkötésem után falusi környezetben telepedtem le, és olyan vállalkozást óhajtottam a feleségemmel együtt beindítani, ami hiánypótló egész Kézdiszéken." (S.B*

b.4. A mezőgazdasági tevékenységet, mint hagyományt és annak a szeretetét 19 állítás támasztja alá. A legjellegzetesebb példák a következők:

- az innovatív gazdák gyermekkorban be voltak vonva a munkálatokba
- a mezőgazdasági tevékenység szeretetét a nagyszülőktől örökölték
- bizonyos termékek előállítását a nagyszülőktől tanulták

„Ha valamit muszájból csinál az ember, ahhoz másképp áll hozzá. Nekem is el kellett teljen a 20. életévem is. Akkor kezdtem neki igazából. Visszajöttem én is, én akkor azt mondtam, hogyha ***ezt így kézhez kaptuk a családnak úgymond feladataként is, hogy ezt így csináljuk****, akkor szeretném én is ezt csinálni, szeretnék én is részt venni ebben." (F.A)*

*

A gazdák körében, a gazdaság szeretete, a hozzá való kötődés erőteljesen meghatározza az innovatív gyakorlatot. A legjellemzőbb kezdeti, hasznosítható erőforrások: földterületeket, ingatlanokat, gépek. Ezt követte a családtagok mint humánerőforrás megjelölése, hiszen a gazdák tevékenységébe jelentős szerepe van a család többi tagjának. Végül pedig szerepe van a korábban hagyományos mezőgazdasági tevékenységben szerzett tapasztalatnak.

c. Külső tényezők

Mivel a térségben vagy a közvetlen környezetben, a térségi gazdálkodási gyakorlatban nem voltak adottak azok a minták, amelyek az innovatív gazdálkodási tevékenység elindításához szükségesek voltak, a gazdák külső forrásból szerezték be az ötletet, a technológiát, a szükséges információkat. Az interjúszövegekben a külső tényezőkkel 146 állítás foglalkozik. Ezek négy csoportba sorolhatók. Ezeket az ösztönző tényezőket az alábbiak szerint kategorizáltam:

- c.1. Formális: képzések és tanfolyamok (a térségben vagy külföldön).
- c.2. Informális: kapcsolatok, szakember, ismerős, barát segítsége, hasonló innovatív gazdával való kapcsolatfelvétel.
- c.3. LEADER csoportok által meghirdetett pályázatok, terület alapú támogatások, hitelek.
- c.4. Különböző segédeszközök igénybevételével szerzett információk: pl. szaklapok, szakkönyvek, internet.

c.1. Az első csoportba 66 állítás tartozik, mely azt támasztja alá, hogy a fiatal gazdák nyitottak a képzések iránt, több képzésen, tapasztalatcserén vettek részt és fontosnak tartják az elkövetkezendőkben is részt venni hasonlókon.

Jellegzetes példák:

- egyetemi tanulmányai során találkozott az innovatív mezőgazdálkodás fogalmával
- tanulmányi úton vett részt
- konferencián sajátított el új ismereteket
- előadásokon, képzéseken aktív részvétel
- külföldi szakmai gyakorlat, tapasztalatcsere

A gazdák többsége nem azon a területen folytatta tanulmányait, ami a mezőgazdasággal összefüggésbe hozható, így az induláshoz és működtetéshez szükséges információkat máshonnan kellett megszerezniük.

> *„Novemberben, decemberben* ***vettem részt biogazda képzésen*** *a Pro Agricultura Alapítványnál. Vannak erre vonatkozó terveim. Folyamatosan konferenciák és képzések vannak, ahova el tudok jutni." (S.L.).*
>
> *„Új technológiát annyira nem kellett megismerjek, viszont sok mindent meg kellett tanuljak, amiről még ne tudtam, vagy nem tartottam fontosnak, azt most meg kell tanulni, s kell alkalmazni.* ***Voltam tanfolyamokon*** *is. Részt vettem sajt-*

készítő tanfolyamon. A pályázat kapcsán is volt ***kötelező tanfolyam****, amire el kellett menni. Azok is mind hasznosak voltak" (U.T.).*

Sokan szereztek külföldön tapasztalatot és annak a hatására kezdtek el itthon újszerű gazdálkodásba. A nyugati országokban szerzett tudás és tapasztalat nagymértékben hozzájárult a vállalkozói kedvhez. Esetenként olyan mezőgazdasági gépekkel tértek haza a külföldön munkát vállaló fiatalok, melyeket a térségben egyáltalán nem vagy csak nehézkesen lehetett beszerezni.

„Nekem nem, mert panzióvezetői diplomám van, azon kívül pedig némi tapasztalatom is van ilyen téren, mivel ***dogoztam Görögországban egy félévet****, mint pincér. Angliában is dolgoztam, de nem tudnám megmondani, hogy mi volt a beosztásom, ott mindent csináltunk, tehát konyhában is dolgoztunk, füvet is nyírtunk ugyancsak vendéglátásban, egy vidéki panzióban dolgoztam. Volt vagy 35 szoba, motel volt, vagy nem tudom, hogy minek minősült ott. Ott vendégekkel folyamatosan foglalkoztunk, konyhán is dolgoztam, túrára is volt mikor el kellett vigyük a vendégeket. Tehát van némi tapasztalatom ilyen téren." (S.B.).*

c.2. A következő csoportba az a 42 állítás sorolható, mely az innovatív gazdák informális kapcsolataira utal, ez lehet szakember, ismerős, barát segítsége, hasonló innovatív gazdával való kapcsolatfelvétel.

Jellegzetes példák:

- együttműködnek hasonló tevékenységet folytató gazdákkal
- szakemberekkel veszik fel a kapcsolatot
- tapasztaltabb személyektől tanulnak

Többen vették igénybe szakemberek segítségét, például kertészmérnököt fogadtak meg a ribizliültetvény betelepítésekor, vagy gyógyszerésztől kértek szakmai tanácsot, esetleg hasonló területen gazdálkodó személyeket kerestek fel.

„A férjem ezt biztos magában rég, hogy tervezte. ***Több helyen is járt, megnézett más halastavakat****. Brassóban is vannak ismerősei, akik ezzel foglalkoztak. Oda elment, megnézte, ez hogy működik, és ő is megcsinálta, ahogy látta ott és gondolta vagy megcsináltatta, s aztán fejlesztette a tenyészetet, és már másképp megy, könnyebb is lett, de ott is vannak veszélyek, elég sok."(B.E.).*

*„****Felfogadtunk egy fiatal kertészmérnököt****, és akkor ő tervezte meg az ültetvényt. Ő ajánlotta, honnan vegyük ribizli töveket, elmondott több lehetőséget. Ezt ő tervezte meg, mi csak asszisztáltunk. Ő segített az ültetvénynek a kialakításában, az ültetésnél. Így indultunk." (Cs.K.).*

c.3. Több gazdánál is szerepel az európai uniós pályázati lehetőségek kiaknázása, földalapú támogatások, mint ösztönző tényezők, vagy a különböző mikrohitelek igénybe vétele, ugyanis ezek kezdeti indulási tőkét biztosítanak, erre vonatkozóan 28 állítást elemeztem, ezek közül a legjellemzőbbek:

- Európai Uniós és LEADER pályázatok lehívása
- terület alapú támogatások igénylése
- LAM Alapítvány által felajánlott mikrohitel

*„Nekünk **van LAM hitelünk**, és az a véleményünk róla, hogy jó. Tudjuk fizetni, s jó... Szükség van az ilyen lehetőségekre, mert önerőből nem tudnánk megvalósítani. Aki nagyobb léptékben akar gazdálkodni, az csak ezekhez kell folyamodjon. Ez függ attól is, hogy milyen háttere van valakinek, mivel indul. Mi például úgy indultunk, hogy semmi egyebünk nem volt, csak a földterületek egy része, de tulajdonképpen azok sem a miénknek, mert béreljük a szülőktől, nagyszülőktől. Ennyink volt meg csak, a többit mi kellett előteremtsük. " (S.M.).*

*„A pályázati támogatásokról az a véleményem, hogy én a magam részéről annyit tudok elmondani róluk, hogy **ha nem lett volna pályázati támogatás, soha nem tudtam volna önerőből beindítani a vállalkozásomat**." (S.B.).*

c.4.A fiatal gazdák gyakran informálódnak szakkönyvből, szaklapból vagy az internetről

*.„Amikor elkezdtük, mi **egyszer kiolvastunk két könyvet**, hogy tényleg mit kell csinálni. Most is van vagy öt könyvünk, ezek alapján indultunk el." (B.Sz).*

*

Az interjúkban a leghangsúlyosabban a képzéseken való részvétel és a szakemberektől szerzett tudás mutatkozott meg, mint a gazdaság elindítására gyakorolt hatás. A fiatal gazdák előnyben részesítik a személyes kapcsolatokat, előszeretettel vesznek részt képzéseken, ahol hasonló tevékenységet folytató gazdákkal találkozhatnak és cserélhetnek információkat. Fontos szerepet játszott az anyagi támogatás is, többen éltek a földalapú támogatások lehívásával, uniós pályázatok megírásával, akadt olyan gazda is, aki a mikrohitel felvételétől sem riadt vissza. Számottevő a külföldön, jellemzően nyugati országokban szerzett tapasztalat és tudás, melyet itthon kamatoztattak a gazdák. A fiatal gazdákat nyitott szemléletmód jellemzi, gyakran tájékozódnak internetről, szakkönyvből, szaklapokból. Az innovatív gazdák egy szűk csoportja részt vett térségen kívüli formális képzéseken, tanulmányi utakon, tangazdaságok látogatásán is.

Összegzés

A 19 fiatal gazdával készített interjúban az innovatív gazdálkodás indulási feltételeit (kiváltó okok), illetve az indulást befolyásoló belső és külső tényezőket vizsgáltam. A gazdáknál döntő szempont volt a vállalkozásuk elindításakor, hogy valami olyasmibe kezdjenek, ami egyedinek számít, ami újszerű a térségben, mivel több interjúalany is kihangsúlyozta, hogy a hagyományos kultúrák kisléptékű termesztése nem jelent elegendő jövedelemforrást. Azok a gazdák, akik kisléptékben hagyományos gazdálkodást folytatnak, nem tudják felvenni a versenyt a farmjellegű gazdálkodásokkal, ahol több hektáron, intenzíven, nagymértékben gépesítve zajlik a mezőgazdasági gyakorlat. Az innovatív gazdaságok újszerűségéből adódva a vállalkozásoknak kevés versenytársuk akad a térségben. Az innovatív fiatal gazdák olyan tevékenységi területet választottak, ami alkalmazkodik a helyi klímához, gondosan megtervezték a vállalkozásuk elindítását, figyeltek a helyi adottságok, erőforrások kiaknázására.

A fiatal gazdák nem csak egy jövedelemforrásként határozzák meg a gazdaságukat, hanem érzelmileg is kötődnek ahhoz, és szívügyüknek érzik azt minél sikeresebben gyakorolni. Számukra nem csak egy megélhetési forrás, hanem egyfajta hivatás, a mezőgazdaság iránti elköteleződés. Többen városi környezetből vidékre költöztek, ez egy gyakori okát képezi az innovatív gazdaságok elindításának.

Számos fiatal gazda rendelkezett földterülettel az innovatív gyakorlat elindítása előtt, volt, aki örökölte, volt, aki vásárolta, volt, aki bérelte. A gazdák rendelkeztek egy általános mezőgazdaságban szerzett tapasztalattal, hiszen gyermekkorukban gyakran vettek részt a mezei munkákban, és nem volt számukra idegen a gazdálkodási gyakorlat. Egyesek a földterületeken kívül mezőgazdasági gépeket és állatállományt is örököltek.

Érdekes jelenség, hogy a családtagokat is egyfajta belső erőforrásként azonosíthatjuk be, ugyanis az innovatív gazdaságon belül a feladatok megoszlanak a családon belül. A fiatal gazdák kapnak egyfajta segítséget, az adminisztratív ügyeket általában a család női tagjai végzik, de a családon belül mindenkinek megvan a maga szerepe és feladata a vállalkozásban. Létezik egy erős családi mag, amely a kölcsönös bizalomra épül, és amely a gazdaságot működteti, ez lehet annak is az oka, hogy az újszerű tevékenységeket a külső környezet nem fogadja túl bizakodóan, a gazdák pedig a belső erőforrásaikra támaszkodva házon belül

végzik el a teendőket. Az egyik interjúban felbukkant az az információ, miszerint a könyvelőt is baráti alapon választják meg. Ez arra enged következtetni, hogy fontos a gazdák számára, hogy olyanokkal dolgozzanak, akik elismerik a tevékenységüket.

A külső tényezők számbavételekor az alábbi elemek voltak beazonosíthatók: a fiatal gazdák előszeretettel vesznek részt külföldi és belföldi képzéseken, szakmai utakon, informálódnak a világhálóról, helyi szakemberektől, és kapcsolatot teremtenek olyan gazdákkal, akik hasonló innovatív tevékenységet folytatnak. Jellemzi őket egy állandó kereső attitűd, egyfajta nyitottság. Ez az a gazdacsoport, aki ki mer lépni a fizikailag értendő vidéki környezetből, energiát fektet abba, hogy esetenként külföldre utazzon, és egy tangazdaságot látogasson meg. A gazdák mentalitásában is felfedezhető egy közös vonás, miszerint ha újszerű tevékenységbe kezdenek, akkor új ismereteket szükséges elsajátítaniuk. Ezeket kiki egyénileg oldja meg, segítségül hívva azt a pár szakembert, aki ért a témához (a székelyföldi térségre nem jellemző a szaktanácsadás), vagy szakkönyveket olvasva, internetről és képzésekről informálódva gyűjtik össze az induláshoz szükséges tudást, melyet a saját, hagyományos gazdálkodásban szerzett tapasztalataikkal ötvöznek. A gazdák egy része a külföldön szerzett tapasztalatait is felhasználja, többen nyugati országokban hasonló gazdaságokban szereznek információt, melyet itthon ültetnek gyakorlatba.

Sok esetben a pályázatok is ösztönző tényezőként hatnak ezeknek a gazdaságoknak az elindításában. Több fiatal gazda számol be arról, hogy sikeresen pályázott az európai uniós vagy a különböző LEADER csoportok által meghirdetett alapok lehívására, de sokan élnek a területalapú támogatások igénylésével is. A fiatal gazdák körében népszerűek a pályázási tevékenységek és a különböző mikrohitelek nyújtotta lehetőségek kihasználása.

Az elemzett tényezők azt mutatják, hogy az innovatív gazdaságok mozaikszerűen állnak össze. Az induló okok sokfélék lehetnek, az ösztönző tényezők körében nem lehet kimutatni rendszert, szabályozottságot. A bevonható belső családi erőforrások esetében is a sokféleséget tapasztaljuk, mert azt hasznosítják, ami éppen rendelkezésre áll. A külső tényezők (információk, tapasztalatok, kapcsolatok) is sokfélék, és a velük való találkozás sok esetben véletlenszerű. Mindhárom tényezőcsoportra a sokféleség jellemző, és az innovatív kezdeményezések ebből a sokféleségből állnak össze, sokféle módon. Mindez jelentős mértékben megmagyarázza azt, hogy ezek a gazdaságok miért működnek pontszerűen, egyedi

módon. A sokféleség olyan tényező, amelyet a további fejlesztésre irányuló szakpolitikák és támogatások kialakításakor célszerű figyelembe venni. Az innovatív vállalkozások felépítésének és működésének mozaikszerűsége meghatározza a helyi és a térségi társadalomba való beágyazódást is, amely a maga során szintén mozaik jellegű.

A lokális beágyazódás a külső és belső tényezők interferenciája szerint alakul, ezért fontos ezek számbavétele és együttes mérlegelése. Az elemzés eredményei azt jelzik, hogy az innovatív agrárszereplők tevékenységében nagyon sok külső és nagyon sok belső tényező játszik szerepet. Ezek sok esetben interferálnak, más esetben kizárják egymást. A két elemcsoport egymásra vetített elemzése egy további elemzés tárgya lehet.

Irodalomjegyzék

Biró A. Z. 2017)

Elitszerepek alakulása innovatív agrárszereplők körében. Kézirat, megjelenés előtt.

Biró A. Z. – Magyar F. (szerk.) 2013)

Vidék és versenyképesség. Agrárinnovációs helyzetkép a székelyföldi térségben. Csíkszered, Státus Kiadó

Biró A. Z. – Magyar F. (szerk.) 2014)

„Mindig arra kell törekedni, hogy egy lépéssel előbbre legyünk…"Agrárinnovációs kezdeményezések a székelyföldi térségben. Csíkszereda, Státus Kiadó

Biró A. Z. – Magyar F. (szerk.) 2015)

Az innováció vonzásában. Biogazdálkodás a Székelyföldi térségben. Csíkszereda, Státus Kiadó

Biró A. Z. – Magyar F. (szerk.) 2016

Agrárinnováció - térségi esély. Fiatal gazdák a székelyföldi térségben. Csíkszereda, Státus Kiadó

Gergely O. 2013

Háztartások agrártevékenysége a Székelyföldön (2011). In Biró A. Z., Magyar F. (szerk.) Vidék és Versenyképesség. Csíkszereda, Státus Kiadó

Kovács J. T. 2016

A biogazdálkodók mint a székelyföldi agráráinnováció aktorai. Pro Scientia Ruralis 1. 72-82.

Ray, C. 1999

Culture, intellectual property and territorial rural development. In: Sociologia Ruralis, 1(38): 3-20.

Sárosi-Blága Á. – Székely K. (szerk.) 2016

Projektek, helyek, innovációk. Csíkszereda Státus Kiadó

Van der Ploeg, J.D. et al 2000

Rural Development: from practices and policies towards theory. In: Sociologia Ruralis, 4(40): 391-408.

Székely Kinga Katalin

A SZÉKELYFÖLDI AGRÁRINNOVÁCIÓS FOLYAMATOK TÁRSADALMI BEÁGYAZOTTSÁGÁNAK KOMMUNIKÁCIÓS VETÜLETEI

Bevezetés

A PAHRU 2012 óta működtetett szakmai kutatási programjai és fejlesztési projektjei egy olyan szegmenssel foglalkoznak, egy olyan csoportot szólítanak meg, amely korábban nem lett beazonosítva, meghatározva. Azoknak a térségi szereplőknek kínál integráló és szolgáltató funkciót is ellátó intézményes szakmai platformot, akik innovatív agrárvállalkozásokat működtetnek (a csoport jellemzőit lásd a kötet bevezető tanulmányában). Az agrárinnovációhoz kapcsolódó tevékenységek és szereplők jellemzően individuális léptékben próbálnak érvényesülni, ami jelentős kihívásnak bizonyul a székelyföldi térségben. Éppen ezért ezen programok egyik fő célja összekapcsolni ezeket az egyéni kezdeményezéseket, és csoportosan, külön szegmensként megjeleníteni.

A korábban lezajlott programok keretén belül számos más aspektus mellett előtérbe került a kommunikáció fontossága, igyekeztünk felhívni a figyelmet az agrárinnováció ezen vetületére is. Az előző kötetekben[1] foglalkoztunk azzal a kérdéssel, hogy milyen az agrárinnovációs kezdeményezések médiában való megjelenítése, milyen platformok adnak helyet ezek kommunikációjának, megvizsgáltuk társadalmi nyilvánosságukat, a tematizációs lehetőségeket, ugyanakkor számos javaslat is megfogalmazódott arra vonatkozóan, hogy miként lehetne ezeknek a programoknak szélesebb nyilvánosságot biztosítani. A biogazdálkodást központba helyező programban is helyet kapott a marketingkommunikáció területe, ahol szintén hangsúlyoztuk, hogy a termékek marketingje mellett kiemelkedően fontos a biotermelés folyamatának, előnyeinek ismertetése is.

---

[1] *Vidék és versenyképesség.* Csíkszereda, 2013. 168–172 o. ; *„Mindig arra kell törekedni, hogy egy lépéssel előbbre legyünk…”.* Csíkszereda, 2014. 45–57 o.; *Az innováció vonzásában: Biogazdálkodás a székelyföldi térségben.* Csíkszereda, 2016. 45–53. o.

A jelenlegi program, a társadalmi beágyazottság kérdéskörével foglalkozó projekt kapcsán is célszerű lenne összefoglalni a korábbi észrevételeket és a beágyazottság szempontjából végiggondolni azokat.

Kommunikáció. Egyéni vagy csoportos feladat?

Az előző években végzett elemzések eredményei meghatározóan azt mutatták, hogy vannak ugyan programok, kezdeményezések, akár egyéni próbálkozások, amelyek az agrárinnovációs vállalkozások kommunikációs tevékenységét támogatják, de ezek többségében a termékek népszerűsítésére, a promócióra, marketing-kommunikációra összpontosítanak. Miközben az újszerű szemléletek, gazdálkodási modellek, az innovatív tudás társadalmasítása, megismertetése, népszerűsítése háttérbe szorul vagy teljesen hiányzik.

Az agrárinnováció, egyrészt mint szemlélet, másrészt mint egy új szegmens társadalmi elfogadtatása kommunikációs munka nélkül nem valósulhat meg. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a kommunikáció ebben az esetben elsősorban nem csak a termékek eladására kell koncentráljon, hanem sokkal inkább a tevékenységeket, az innovációs csoportokat kell előtérbe helyezze, és az általuk képviselt, alkalmazott szemléletet és gyakorlatot kell közismertté, majd elfogadottá tegye. Ez a kommunikációs folyamat azonban nem egyéni feladat, hanem egy olyan összehangolt, kívülről irányított, több szinten alkalmazható kommunikációs programcsomag alkalmazását jelenti, amely figyelembe veszi a térségi sajátosságokat. Ki kell emelnünk azt is, hogy a kis, egyéni kezdeményezéseknek ahhoz, hogy megfelelően fejlődhessenek, támogatottá váljanak, szükségük van a társadalmi tőke kialakítására, a hálózatosodásra, a csoportokba való szerveződésre, hisz így fennmaradhatnak és hosszú távon gazdasági tőkét is kovácsolhatnak maguknak. Többen is rámutattak (Chell–Baines 2000, Lechner–Dowling 2003, Sutherland–Burton 2011, Townsend et al. 2014), hogy főként rurális környezetben működő kisvállalkozások számára (amelyek akár fizikailag is távolabb vannak egymástól) mennyire fontos a csoportokba, hálózatokba való szerveződés, a megerősödés, fenntarthatóság és a társadalmi tőke építése szempontjából. A társadalmi tőke kialakításának fontossága egyre nagyobb teret nyer az utóbbi időszakban a vidékfejlesztés területén is (lásd. Csurgó–Kovách–Megyesi 2009), a társadalmi és gazdasági fenntarthatóság kulcselemének tekintik (Shucksmith 2000).

Fontos azt is kiemelni, hogy a hálózati típusú együttműködések és szervezetek (legyenek azok kis gazdaságok, vállalatok, üzleti szolgáltatók, vagy tudásintézmé-

nyek) közötti kapcsolatok egyik legintenzívebb terepe az innovációk megformálása (Savanya 2013). Kétségkívül elmondható, hogy a hálózatokba való kapcsolódás, a közös megjelenés az agrárinnovációval foglalkozó kezdeményezések számára is előnyt jelentene, és ez a közös kommunikációs tevékenységre is vonatkozik.

Kommunikáció a társadalmi elfogadás szolgálatában

A társadalmi beágyazódás folyamatában a kommunikáció kiemelkedő szerepet játszik, úgy a megismerésben, mint az elfogadásban, a bevonódásban. Ahhoz, hogy a beágyazódás mértéke kellően nagy legyen és hogy „megragadjanak" ezek a működési és magatartási modellek, több szinten is hatékonnyá kellene tenni a kommunikációs tevékenységet. A következőkben néhány olyan kiindulópontot fogalmazok meg, amely elősegítené az agrárinnovációs kezdeményezések társadalmi beágyazottságát.

Regionális, intézményi szint

A társadalmi „elutasítás", elhatárolódás, esetleges ellenszenv, ami az ilyen jellegű kezdeményezésekkel kapcsolatosan alakul ki részben magyarázható azzal is, hogy az ismeretlen, újszerű ötletek, tevékenységek mindig bizonytalanok, idegenek, akár bizonyos fokú félelmet is kiváltanak a közösségben. Éppen ezért rendkívül fontossá válik a megfelelő mennyiségű, folyamatos és következetes ismeretátadás és informálás. Ebben az ismeretátadási folyamatban ki kell emelni a szervezettség és stratégiai jelleg fontosságát is. Tervezett, jól átgondolt, kampány-szerű kommunikációra van szükség, az eredményesség érdekében, ezt pedig valakinek össze kell fogni, koordinálnia kell.

A célközönség, megszólítani kívánt szegmensek meghatározása része a szervezett kommunikációnak, különbséget kell tenni az elsődleges és másodlagos célcsoportok között, az üzeneteket, információkat, tevékenységeket pedig ezek függvényében kell megfogalmazni és irányítani (közvetlenül érintettek – pl. agráriumban tevékenykedők, vidéken élő lakosság, közvetve érintettek – szélesebb közönség, helyi közösségek, akik körében a támogatottságot kell kialakítani, valamint beszélhetünk kiemelt csoportokról is pl. – fiatalok, iskolások).

Az agrárinnovációs irodák, központok már számos helyen bizonyították hatékonyságukat. Egy ilyen intézmény működtetése, amelynek feladatkörébe főként az agráriumban történő innovációk bemutatása, ismertetése lenne (úgy a mezőgazdaságban dolgozók felé, mint a szélesebb közönség irányába) elősegít-

hetné a szélesebb körű tájékoztatást. Az iroda lehetséges feladatköre képzések, tudománynépszerűsítő előadások, rendezvények szervezése lehetne.

De a „jó gyakorlatok", az innovációk ismertetése mellett az iroda feladata annak a *szemléletnek* is a népszerűsítése, ami szükséges az ilyen kezdeményezések megfelelő működtetéséhez (együttműködés, szellemi fejlődés, helyi adottságok értékelése, kihasználása, fenntartható fejlődés, tudatos táplálkozás, környezetközpontúság, egészségmegőrzés). Ennek a mentalitásnak a beágyazása minden célcsoport esetében hasznos lenne.

Az iroda feladatkörei közé sorolhatók továbbá agrárinnovációs kezdeményezéseket, vagy vállalkozásokat támogató pályázatok, programok meghirdetése – itt a kommunikációs tevékenység főként abban rejlik, hogy minél szélesebb közönséghez eljusson a programok híre. Néhány olyan potenciális eszköz kerül felsorolásra, amely segíthet a fent megfogalmazott feladatok teljesítésében:

- Agrárjellegű fórumokon, rendezvényeken való részvétel kiselőadásokkal (sok szemléltető anyaggal) – kiemelve az előnyöket, jó példákat, gyakorlatokat. A rendszeres, intézményi háttérrel rendelkező jelenlét hosszú távon beazonosíthatóvá teszi a témát, a csoportot.
- Nyílt előadások szervezése (pl. egyetem keretén belül) – az agrárinnovációval kapcsolatos tudománynépszerűsítő előadások nem csak a közvetlenül agrár szektorban érdekeltek számára lehetnek érdekesek, hanem a szakmai innovációk iránt érdeklődőknek is.
- Iskolákban, szakiskolákban tartott foglalkozások, előadások. Kiemelt csoportként érdemes kezelni a fiatalokat, hisz ők képviselik az utánpótlást. A szakma „megszerettetése", népszerűsítése lényeges, de még ennél is fontosabb az agrár szakma „imázsának" javítása a fiatalok körében, ez pedig az innovációs gyakorlatok megismertetése által könnyebben megvalósulhat.
- Szakmai gyakorlatok biztosítása az innovatív jellegű vállalkozások keretén belül. Szintén olyan megoldást jelent, ami által a fiatalok alaposabb betekintést nyerhetnek és megismerhetik a folyamatokat.
- „Roadshow"-szerű rendezvények szervezése. „Házhoz vinni" a tudást, azaz előadássorozatokat vinni el az egyes településekre.
- Tanulmányi utak szervezése főként azon gazdák számára, akik érdekeltek az innovációs technológiák megismerésében, elsajátításában

- Intenzívebb médiakommunikáció (tematizálás a napi és szaksajtóban), nem csak véletlenszerűen, hanem rendszerességgel – interjúk, ismertető anyagok. Audiovizuális tartalmak gyártása (rövid pár perces kisfilmek). Ez az eszköz lehetőséget nyújt arra, hogy a közösség külön szegmensként, csoportként azonosítsa be az agrárinnovációs kezdeményezéseket.
- Állandó online kommunikáció és online közösség kiépítése. Az online platformok alkalmazása kiemelkedő fontosságú, egyrészt azért, mert fizikai helytől függetlenül hozzáférést biztosít az információkhoz, másrészt az érintett csoportok kommunikációja egyre inkább áttevődik az online térbe.
- Olyan online felület működtetése, amely aktuális, változatos szakmai anyagokat gyűjt és közöl az agrárinnovációról (akár idegennyelvű anyagok lefordítása).

Lokális szint

Helyi szinten a közösségi elfogadás, a támogatottság jelenti a legfontosabb célt, az hogy a közvetlen környezet „befogadja" és elismerje az újat, majd támogassa. Itt is kezdeti lépésként a megismerés (megismertetés) említhető. Ezen a szinten azonban sokkal inkább előtérbe kerülnek a személyes kapcsolatok, az együttműködési lehetőségek keresése, a belső kohézió erősítése. Közösségépítő programok keretén belül kerülhet sor az informálásra, tudástranszferre. Amennyiben lehetőség van a tevékenységbe való bevonásra az még inkább erősítheti ezt a folyamatot. Településszinten a társadalmi beágyazottság azt is feltételezi, hogy a helyi közösség akár helyi értékként tekintsen az innovatív vállalkozásokra.

Ebben a folyamatban jelentős szerepet kapnak a helyi vezetők és véleményvezérek, hisz ha részükről érkeznek ezek a program-kezdeményezések, akkor intézményi keretet kapnak, és sokkal hitelesebbé válnak a közösség szemében, így az elfogadási folyamat is gyorsabb lesz.

Egyéni szint

Az innovatív vállalkozásokkal foglalkozó személyek maguk is sokat tehetnek annak érdekében, hogy az általuk elindított kezdeményezések támogatottságra tegyenek szert, a közösség megismerje és elfogadja, akár példaként tekintsen tevékenységükre.

A nyitott magatartás, információk megosztása, közösségi tevékenység, nyilvános szereplés és nem utolsósorban a marketingszempontú szemlélet hozzájárul-

hatnak a társadalmi beágyazódás mértékének növeléséhez. Ezen a szinten is több eszköz alkalmazható a megismerési, elfogadási folyamat elősegítése érdekében:

- A saját vállalkozáshoz kapcsolódó marketing tevékenység által biztosított ismertségi szint. A közös megjelenés, csoportként való kommunikáció mellett természetesen nem elhanyagolható az egyes vállalkozások egyéni kommunikációja sem, hisz a kettő egymást erősíti.
- Nyilvános szereplések – a közönség számára fontosak az „arcok", azaz, hogy az egyes kezdeményezésekhez személyeket társítsanak, akik előadások, bemutatók alkalmával ismertetik tevékenységüket. Ők azok, akikre később hivatkozni lehet.
- Nyílt napok, szakmai gyakorlat szervezése, biztosítása. Az intézményi szervezés mellett, amire korábban utaltunk fontos a „befogadói" oldal is, hisz nyitottnak kell lenni az ilyen jellegű programokra.
- Tudástranszfer – az újszerű szemléletek, ismeretek, megoldások és technológiák átadása az érdeklődőknek.
- Kapcsolatépítés és fenntartás. Fontos, hogy egyéni szinten is megfogalmazódjon a hálózatosodás iránti igény, a társadalmi tőke kialakításának célja.

Összefoglaló

Láthatjuk, hogy számos kommunikációs módszer, technika áll rendelkezésünkre ahhoz, hogy tematizáljunk, megismertessünk, elfogadtassunk, azonban hangsúlyozni kell, hogy a kommunikáció csak akkor segíthet az agrárinnováció társadalmi beágyazódásában, ha az említett szinteket és tevékenységeket sikerül összehangolni, előre megtervezett stratégia szerint alkalmazni és olyan szakmai tartalmakat rendelni az üzenetekhez, amelyek hitelesek mind az aktív szereplők számára, mind a nagyobb nyilvánosság számára. Mindez az jelenti, hogy térségi léptékben szükség lenne olyan kommunikációs stratégiára, amely a térségi agrárinnovációs folyamat egészét tematizálja.

Felhasznált szakirodalom

Chell, E.–Baines, S. 2000
Networking, entrepreneurship and microbusiness behaviour. Entrepreneurship and Regional Development 12, 195–215. o.

Csurgó B.–Kovách I.–Megyesi B. 2009
Helyi hálózatok Európában és Magyarországon. Politikatudományi Szemle 18 (2), 120–141. o.

Lechner, C.–M. Dowling 2003
Firm networks: external relationships as sources for the growth and competitiveness of entrepreneurial firms. Entrepreneurship and Regional Development 1–26. o.

Savanya P. 2013
A társadalmi tőke jelentősége a gazdaságban, szerepe az innovációk társadalmi megformálásában. In: Bajmócy Z. – Elekes Z. (szerk.): *Innováció: a vállalati stratégiától a társadalmi stratégiáig.* JATEPress, Szeged, 140-159. o.

Shucksmith, M. 2000
Endogenous development, social capital and social inclusion: perspectives from LEADER in the UK. Sociologia Ruralis 40 (2), 208–218. o.

Sutherland, L. and R. Burton 2011
Good farmers, good neighbours? The role of cultural capital in social capital development in a Scottish farming community. Sociologia Ruralis 51 (3), 238–255. o.

Székely K. 2016
Biotermék, biogazdálkodás, marketing. In: Magyar F.–Biró A. Z. (szerk.): *Az innováció vonzásában: Biogazdálkodás a székelyföldi térségben.* Csíkszereda, Státus Kiadó, 45–53. o.

Székely K. 2014
Agrárinnovációs folyamatok megjelenítése a székelyföldi térségben. In: Biró A. Z.–Magyar F. (szerk.) *„Mindig arra kell törekedni, hogy egy lépéssel előbbre legyünk…"*. Csíkszereda, Státus Kiadó, 45–57 o.

Székely K. 2013
Agrárinnováció–agrárkommunikáció. Megjegyzések a térségi kommunikációs gyakorlatról. In: Biró A. Z.–Magyar F. (szerk.): *Vidék és versenyképesség.* Csíkszereda, Státus Kiadó, 168–172 o.

Townsend, L., Wallace C., Smart A. et al. 2016
Building virtual bridges: how rural micro-enterprises develop social capital in online and face-to-face settings, 56(1), 29–47. o.

II. Intézményi, szakértői szempontok

Török Jenő
Igazgató, Hargita Megyei Mezőgazdasági Vezérigazgatóság

„Fontos a bizalom kérdése…”

Ön fontosnak tartja-e ebben a térségben az utóbbi időszakban beindult agrárinnovációs folyamatot? Mi az Ön meglátása ezzel kapcsolatban?

Szerintem nagy szükség van erre az innovációra, mert az egész világ fejlődése tulajdonképpen ezen alapszik. Csak ez megfelelő keretek között kell történjen. Például sok esetben a fenntarthatóság többet ér, mint a túlzott és erőltetett fejlesztés. Ez a folyamat Csíkban és Gyergyóban azért is fontos, mert ezt a vidéket konzervatív térségnek tartják. Itt megmaradt a katolikus vallás. Szerintem azok a vidékek, ahol bejött a reformáció, nyitottabbak, felvilágosultabbak. Azt hiszem, hogy ez igaz, még ha nem is esik jól a helyieknek. A megyésítéssel, ’68 után elég sok szakember, vagy egyetemet végzett ember került erre a vidékre. Köztük vagyok jómagam is. Nem volt olyan könnyű a beilleszkedés, de jól éreztük magunkat itt. Ez a hullám biztos jelentett valamit a térség számára. Nagyon sok orvos, tanár, agronómus is került ide. Sokszor a baráti körben összeülünk 10-en, akikből csak kettő-három törzsgyökeres csíki.

Ez az urbanizációs hullám persze nem csak itt, hanem az egész országban jellemző volt. De Csíkszereda ’68-ban még nagyon kisváros volt, Udvarhelynél is kisebb. Abban az időben az ilyen kisvárosok nagyon gyorsan fejlődtek. Ettől függetlenül azért vidéki város maradt és azt hiszem, hogy kevés Hargita megyéhez hasonló, agrárjellegű megye van még Romániában. A rendszerváltás után a mezőgazdaságban és más területeken is volt egy visszaesés. Mindent tagadtunk, ez így szokott lenni rendszerváltáskor, és még azt sem hagytuk meg, ami jó volt. A mezőgazdaságban ennek különösen nagy súlya volt, mert a földvisszaosztás is el volt sietve. Kellett volna kicsit várni, hogy legalább tömbösítve történjenek a visszaadások. Vissza kell adni a földeket, de nem így. Az én apósom is a 8,5 hektárt 23 parcellában kapta vissza és nagy erőfeszítések árán tudtuk ezt lecsökkenteni 11-re. De ez még így is sok, ez el volt sietve. Tehát volt ekkor egy nagy visszaesés. Az volt a jelmondat, hogy „mi tudtunk régen szakemberek nélkül is gazdálkodni” és

az emberek visszatértek a rudimentális gazdálkodási módhoz. Ez sokáig jellemző volt. Azt hitték, hogy mindent lehet ott folytatni, ahol '58-'62 között abbahagyták. De közben változott a világ és rájöttek, hogy nem lehet ekével, lóval gazdálkodni. Vagyis lehet és ez szép is egy szinten, de nem jövedelmező. Ekkor mellékvágányra tették a szakembereket is. Nem beszélhettünk innovációról, hanem sőt, inkább visszaesésről. Ezt követően eltelt egy időszak, amely alatt az agrárszakemberek egy része az alkoholhoz nyúlt, másik része feltalálta magát egyéni vállalkozóként és egy bizonyos része bevonult a közigazgatásba. Ezek a szakemberek tanácsadást és különféle igazgatósági feladatokat végeztek, amit most még csinálunk. Ezután kezdtek jönni a fiatalok, amikor kezdődött az innovációs korszak. Ebben a folyamatban nagy szerepe volt a gyergyói Agrocaritasnak, vagy általában annak, hogy a fiatalok elmehettek Svájcba, Ausztriába, Bajorországba és ott tanulhattak kisebb nagyobb periódusban. A legügyesebbek akkor tanultak ott munkamorált, gazdálkodási formát, kinyílt a látókörük. Más modell itt nem volt, csak a tsz-ekre és a 15 áron való gazdálkodásra. Közepes gazdálkodásra nem volt modell.

A tsz-ek mintájára alakult egy pár üzem a rendszerváltás után, de azok is kezdtek lemorzsolódni, mert minden elmozdult a privát szféra irányába. Visszatérve a külföldön dolgozó fiatalokra, akik közülük hazajöttek, azok hoztak magukkal tudást, vállalkozási szellemet. Meg kellett tanulni, hogy nem elég termelni, mert a terméket el is kell adni. Ez azelőtt nem jelentett gondot. Amikor panaszkodtak az emberek azzal kapcsolatban, hogy vajon mi lesz a terméssel, az én elődöm azt mondta, hogy legyenek ügyesek, a betakarításig oldják meg a munkát, azután a betakarítás, elszállítás, értékesítés biztosítva van. Na, ezt szokták meg az emberek, s amikor mindenki kezdett termelni, lassan felmerült a probléma, hogy nem biztos a piac. Kellett alkalmazkodni. Ez a réteg már innovatív volt, már kezdte megtanulni és elmondani, hogy külföldön a gazdája hogyan vezette a vállalkozást, hogyan dolgoztak, hogyan csomagoltak, hogyan vitték a terméket piacra és így tovább. Az Igazgatóság keretén belül is alakult ilyen szaktanácsadói hivatal, amelynek keretén belül kezdték képezni az embereket és továbbadni a tudást. Erre szükség volt, mert a földek visszaadása után 3-4 évvel az emberek rájöttek, hogy nem elég csak boronálni, vegyszert kell alkalmazni, vetőmagot kell cserélni. Volt, amikor kényszer alapján, de sokszor saját igényeknek is megfelelően elkezdtek az emberek kurzusokra járni. Akkor a Kísérleti Állomásnál dolgoztam és fajtabemutatókkal, vegyszerbemutatókkal, gépbemutatókkal foglalkoztunk. Ebben az időszakban kezdődött el az információ alapú és innovatív gazdálkodás, legalábbis

abba az irányba kezdtünk haladni. Lassan beindult a tudástranszfer és kezdett kialakulni egy olyan mag (köztük voltam jómagam is a sógorommal), amely innovatív gazdálkodásban gondolkozott. Mi leghamarabb megvettünk egy ültetőgépet. Apósom nem értette minek vesszük, minek szekér, ha még nincs ló, de nem telt el öt hónap és az akkori kedvezményes hitelkérési lehetőségek révén meglett az ültetőgéphez a traktor is. Akkoriban összeálltunk 10-en és egyben kértük vissza a területeket, így legalább meg tudtuk oldani a vetésforgót. Lassan mindenki kezdett erősödni és az ügyesebbek leváltak. A végén hárman maradtunk.

Na de az innovatív szerintem itt jön be, hogy az emberek már látták, hogy mi vetőmagot cserélünk. Amikor elindultunk a vetőgéppel, rövid időn belül más is szerzett. Tehát van hatása annak, hogy az emberek látják, hogy mit csinál a szomszéd. Ha tőlem nem merték, akkor a sógoromtól megkérdezték, hogy milyen vetőmagot ültetünk, milyen vegyszert és mikor használunk. Tehát a faluban azonnal érződött, hogy volt egy ilyen szakember. Én sok újat bevezettem. Már a kísérleti állomáson keresztül a zöldtrágya, a kálium műtrágya felhasználásának elterjedéséhez hozzájárultam. Más falvakban is érződött, ha volt egy lelkes szakember. Például bemutató parcellákat is szerveztek saját parcellákon, ami nagyon hiteles. Ilyeneket szerveztek kollégák Keresztúron, Udvarhelyen, Alcsíkon, Felcsíkon, Gyergyóban. Érdekes, hogy ott, ahol megmaradt a nagyüzem vázán a társulat, ott később alakult ki az egyéni tevékenység. Passzívan beadták a földterületeket, hogy valamit kapjanak érte. Most Középcsíkon sokkal több vállalkozó van, mint Alcsíkon, ahol egy nagy társas két vezetője eldönti, hogy ad valamit az embereknek. Az emberek nem önállóan gondolkoznak, nem fejlesztik annyira magukat, nem járnak kurzusokra. Tehát van egy ilyen különbség tájegységenként. Ezt nem biztos, hogy elismerik, de így van. Én lementem egyszer egy munkással Szentmártonba ebédelni, ahol kemény fiatalembereket láttam sörözni és biliárdozni, amikor Középcsíkon, más részen vagy szalmát gyűjtenek, vagy szénát csinálnak. Gondolkoztam, hogy vajon mi lehet velük, miért van ez. Szerintem az lehet, hogy a földjük be volt adva a társasba, így őszig nem kell csináljanak semmit, csak menni a zsákkal és hozni haza a föld után járó jutalékot. Azt már rég megfigyeltem, hogy ahol több a közepes gazda, jó nagy csűrök vannak és az az ember, akinek még a kollektív világban is volt tehene, kaszálója, az mikor reggel elhúzza a függönyt, az első dolga az, hogy megnézi milyen idő van és az alapján dönti el, hogy aznap kaszálni vagy kapálni megy. Állandóan kell gondolkozzon, hogy minek van itt az ideje. Régen is úgy volt, hogy voltak a nagy urak, a bojárok és volt a cseléd. De

nagyon kellett és kell most is a középréteg, amely önállóan gondolkozik, mint egy farmer, és a döntéseit megérzi a saját bőrén. Azért nem jó, ha vannak 10.000 hektáros területek, mert amikor jó termés van, csak egy ember örvend. Az ember, aki csak a kombájnt vezeti akkor örvend, ha pénzt kap. Ennek nincs társadalmi hatása. De ha az a 10.000 hektár fel van osztva 100 vagy 200 embernek, akkor annyi család örvend, ha jó termés van és búsul, ha rossz termés van.

Igen, ez egy érdekes megközelítés a felaprózott birtokviszonyok kapcsán. Ezek alapján ez pozitívan is értelmezhető.

Ez így van, csak néhány dolog el volt sietve ezzel kapcsolatban. Gyergyóalfaluban jól csinálták a földvisszaadást. Ott három osztályban osztották vissza a földeket: ha volt például 10 hektárod, és nem tudtak adni első osztályú földet, kaptál 5 hektár másodosztályút és 5 hektár harmadosztályút. Egy embernek maximum 2-3 parcellája lehetett. Ezt sok helyen nem csinálták meg, mert a törvény hibája az volt, hogy túl hamar életbe léptették a választási kampány miatt. Itt nem volt hagyomány úgy, mint Svájcban, hogy egy fiúgyermek örökli a földet és a többit kifizetik a testvérek iskoláztatására. Itt nálunk az volt, hogy ha fiúgyermek, ha lánygyermek, elosztották a földet 4-5 fele, ami miatt elaprózódott.

Szerintem nagyon fontos ez a bevezetés a témához. A következő kérdésem már konkrétabb: az Ön szerint az emberek hogyan látják, hogyan fogadják helyi szinten az innovatív vállalkozásokat? Részben erről már beszélt a saját példáján keresztül, de napjaink fiatal vállalkozóira gondolva, mi a meglátása?

Nem akarják elismerni és nem nagyon szeretik a magasan képzett embereket. Tehát jobban szeretik, ha valaki hasonszőrű, de azt biztosan tudom, hogy például én a kertemben a zöldségtermesztésben hoztam újat (pl. az uborka hálózása, a paradicsom karózása, ami itt nem volt szokás) és a tőszomszédunkról kiderült, hogy amikor nem voltunk otthon, jött át és a centissel megmérte a távolságot a paradicsom közé tett karók között. Aztán összebarátkoztunk és megbeszéltük, hogy ez nem titok és elmondtam mi az előnyös a paradicsomtermesztés kapcsán, adtunk neki paradicsom palántát, jobb magokat, mert ennek itt nem volt hagyománya. Tehát el kellett teljen egy kis időszak ahhoz, hogy elismerjék az új dolgot. Aztán ez az érdeklődés már addig ment, hogy az udvaromon volt szervezve tapasztalatcsere a fametszés és ribizli termesztés kapcsán, és amikor a szomszédom szóba állt az emberekkel, olyan szaknyelven kezdett beszélni a témáról, mintha többet tudott volna, mint én.

Tehát akkor valamilyen szinten csak elismerik a helyi emberek az innovációkat?

Igen. Télen sokan beiratkoztak/beiratkoznak kurzusokra, ami a bankhitelhez, pályázathoz szükséges, vagy egyszerűen azért, mert megérezik, hogy nem árt, ha többet tudnak. Most már sokan eljárnak ilyen vegyszercégek által szervezett bemutatókra (vegyszer, fajta), vagy különféle rendezvényekre. Ezelőtt két, vagy három évvel mi is szerveztünk a ribizliről és a bogyós gyümölcs termesztéséről egy előadást és úgy megtelt ez a nagy terem, hogy a kommunista világ óta ilyen nem volt. És nem volt semmilyen kényszerítő körülmény, hanem csak ilyen újság hirdetés. Sokan eljöttek, mert jó volt a téma és a tálalás.

Ön szerint az innovatív agrárvállalkozók saját magukra hogyan tekintenek? Érzékelik-e ezt a fontosabb társadalmi szerepüket, ami alapján példát jelentenek a környezetük számára, vagy ezzel nem foglalkoznak?

Tetszik nekik ez. Nekünk is tetszett, hogy például vettünk egy kapagépet és más is ugyanolyant vett. Most lehet, hogy nem jól döntöttem, de amilyen házat és raktárt építettem, azt legalább 10-20-an leutánozták. Tehát van ilyen, hogy figyelnek az innovatív dolgokra. Ma már a fiatalabbak interneten is utánanéznek a dolgoknak, elmondják a svájci tapasztalataikat. A falunkban van most pályázat révén egy kéthektáros áfonya, amit olyan két fiatalember kezdeményezett, akik a világot járják luxushajóval és most vissza fognak jönni. Tehát az e lényeg, hogy a külföldön dolgozó fiatalok egy része visszajön és az anyagiakat, tapasztalatokat hasznosítja itthon. Ez a jobb eset. De nem mindenki jön vissza, mert van, akit a pénz úgy megszédít, hogy nem jön haza kevesebbért dolgozni.

Mi az, ami a térségben akadályként vagy nehézségként értelmezhető az innovatív vállalkozások kibontakozása, vagy gyarapodása szempontjából?

A fiataloknak nehézség, hogy van hátránya a fent említett földfelaprózódásnak. Ha valaki növekedni akar, nagyon nehéz összeszedni 10-20 hektárt, ha a szülei ezt nem tették meg és ő elsőgenerációs mezőgazdász. A másik dolog az, hogy a székely nagyon jó munkásember, a mezőgazdaságban kemény munkát végez, de nem jó kereskedő. Azért volt itt régebb is szükség a zsidókra, meg az örményekre, hogy ezen a vidéken oldják meg a kereskedelmet helyettük. Na, most az a generáció, amely járt külföldön látja, hogy muszáj kereskedni, és ha nincs piac, hiába termel. Ezen a téren már látok egy kis változást. Az új generáció már számol, másképp gondolkozik. Látom a sógorom fián és a saját fiamon, hogy lefényké-

pezik a pityókát, mellé teszik a gyufásdobozt, ami mutatja az arányt és ezt elküldik a lehetséges vásárlónak. Így mutatják, meg hogy milyen az eladásra szánt termék. Az idős generáció például azt mondja, hogy addig nem ad el egy szem pityókát sem, amíg 1 lej nem lesz az ára. Ilyen merevség nincs a kereskedelemben, amikor egész Európa és a világ számára nyitott a pityókapiac. Hosszútávon kell gondolkozni. Nekünk 14 évig is volt állandó kliensünk. De van olyan is, aki telefonon megegyezik a klienssel, hogy két nap múlva jöhet a pityókáért egy bizonyos árért, és ha időközben kap egy jobb ajánlatot valakitől, inkább annak adja el. Ilyent nem szabadna csinálni. Volt próbálkozás a pityóka kapcsán közös értékesítésre is. Ilyen esetben sem történhet meg az, hogy amikor nem megy jól a pityóka, beviszem a szövetkezetbe, s máskor megoldom az eladást én. Vagy azt sem szabad, hogy a saját szövetkezetem elnöke tárgyal a klienssel és én odamegyek a kocsi sarkához és megsúgom, hogy jöjjön az én udvaromra, mert én olcsóbban adom a terméket.

Igen, ha így járna el mindenki, az azt jelentené, hogy csak a piaci szempontokat veszik figyelembe. Ezek szerint nem csak ez a fontos.

Így van. Szerintem az a fontos, hogy a termelés maradjon egyéni, de az értékesítésben, tárolásban csomagolásban kellene szövetkezni.

A térségben milyen tartalékok vannak, amelyek még nincsenek kihasználva, de segíthetnék ezeket a vállalkozókat?

Nincsenek jól kihasználva a távoli legelők. Az emberek már nem mennek el nagy távolságra kaszálni, ami gondot jelent. De ugyanakkor a vidéknek nagy előnye, hogy olyan biodiverzitással rendelkezik, ami az egész világon egyedi. Tehát a szegénységünk, fejletlenségünk ilyen szempontból valahol a hasznunkra vált. Több gyógynövényt lehetne gyűjteni teljesen bio állapotban, mert a megye területének 88%-ára sem vegyszer, sem műtrágya nem kerül. Továbbá a borvízre is vigyázni kell, mert világszinten a víznek nagyobb értéke lesz, mint a kőolajnak. Igen leszabályozták a folyóinkat és nem kellene engedni, hogy ilyen gyorsan kiszaladjanak a vizeink. Abba az irányba tartunk, hogy lassan két évszak lesz egy évben, egy tél, meg egy nyár, így hóolvadáskor egyszerre sok a csapadék és máskor kevés. Például márciusban háromszor annyi csapadék volt, mint amennyi szokott lenni, április-májusban majdnem semmi, egyharmada annak, mint amennyi szokott ilyenkor lenni. Tehát meg kellene tartani a csapadékmennyiséget tározókban és a nyári melegben és szárazságban azt lehetne használni. Ez itt a hegyvidéken is fontos, mert az van, hogy a hegyekben esik az eső és a medence száraz marad.

Intézményi szinten milyen ki nem használt lehetőségek vannak az agrártevékenységek támogatására?

A mi intézményünk munkatársainak egy része elment a kifizetési ügynökségekhez, így kicsit elöregedett a társaság. Következik egy generációváltás. Mi most is tartunk különféle kurzusokat például a méhészet, gyümölcstermesztés terén. Vannak felnőttképzéseink, bemutató parcelláink. Próbáljuk a gazdáknak elmagyarázni a támogatási rendszer működését, ami elég bonyolult. A területalapú támogatásra például több mint 23.000 ember tette le a kérést, amibe mi is besegítettünk.

Milyennek látja a társadalmi nyilvánosság szerepét ebben a folyamatban? A nyomtatott és a digitális média mivel tudna rásegíteni a folyamat erősödésére?

Nagyon fontos, mert most már el kell adni a terméket. Kellene valamilyen formában többször hirdetni, reklámozni, és mindent elkövetni annak érdekében, hogy az emberek minél több helyi, vagy Székelyföldhöz közelebbi terméket fogyasszanak. Nem tudom, hogy a múltkori beszélgetéskor említettem-e, de én például amikor elmegyek vásárolni, először arra figyelek, hogy ha van csíki termelő, akkor attól vásároljak. Ha nincs csíki, akkor jön a máréfalvi, a kibédi. Nem kellene 50 vagy 100 km-nél nagyobb körzetbe menni, hanem amennyire csak lehet, a helyit kellene választani. Fontos a bizalom kérdése is, mert minél távolabbról van a termék, annál jelentéktelenebbé válik az, hogy ki termelte azt. Sokszor szóba állok a piacon az eladókkal azért, hogy tudjam ki a termelő, őstermelő-e vagy sem, milyen éve volt, volt-e szárazság. Indirekt módon így az is kiderül, hogy sokat permeteztek, vagy sem. Ez az igazán jó a piaci vásárlásban és erről kezdenek leszokni az emberek és mennek inkább a szupermarketekbe és templomba járás és más hétvégi program helyett a vásárlás a fő elfoglaltságuk. Ez borzasztó. De a piacon már abból lehet következtetni sok dologra, hogy az eladó nénikének hogyan van kötve a kendője. Nem kellene nézni azt, hogy ez időigényes. Valamikor Marosvásárhelyen a nők számára egy ceremónia volt a piacon való vásárlás.

Sok személyes dolgot meséltem el, de én úgy látom, hogy ahol volt hasonló szakember, sok innováció történt. A saját környezetemben például még innovációként bevezettem a mustármag termesztését és a ribizli termesztés kapcsán a „Szedd meg magad” akciót. Az utóbbi nyugati modell alapján került megszervezésre. Ezen az eseményen olyan hangulat volt a ribizlisben, mint szőlő szüretnél. Sokan eljöttek, akik ha saját maguk leszedték a ribizlit, akkor 2 lejjel olcsóbban, 10 lejért adtuk el nekik. Ha mi szedtük le a ribizlit, akkor 12 lejért adtuk el.

Ez a rendezvény mikor került megszervezésre?

Tavaly, július elején. Nagy sikere volt a rendezvénynek, sok család eljött. Volt, aki pezsgőt, volt aki kávét hozott, s olyan hangulat volt, mint a szüreteken. Ha nekünk nincs borszőlőnk, akkor miért ne legyen fekete ribizlink? Más vidéken úgy is hívják, hogy veres szőlő.

Idén is megszervezik ezt a rendezvényt?

Igen, most kétszer annyi ribizlink lesz, mint a tavaly. Július 15 körül szoktunk szüretelni. A feleségem most is a ribizlisben dolgozik.

Az utolsó kérdésem az volna, hogy milyennek látja az újszerű agrárkezdeményezések jövőjét ebben a térségben? Milyen esélyeket lát a folyamat megerősödésére?

Jó esély lenne a pityókaraktárak létrehozása. A húsmarhák is előnyösek a távolabbi legelők kihasználása miatt. Ezen a vidéken most már nagyon sok almalevet készítenek. Régen csak pálinkát főztek a gyümölcsből és nem értékesítették különösebben a gyümölcsöt. Legelőször Udvarhelyen készítettek gyümölcslevet, aztán aki ott dolgozott egy év múlva elindította a kezdeményezést Farkaslakán is. Ez volt a második vállalkozás a megyében. Utána Csíkszeredában is nekifogott ennek András Hunor. Ez volt a harmadik, és most már van legalább 10 ilyen vállalkozás a megyében. Érdekes, hogy milyen gyorsan tud terjedni az innováció. Most már különféle kombinációkban is lehet almalevet vásárolni: például almalé murokkal, céklával, ribizlivel stb. Tehát van esély az innovatív vállalkozások erősödésére, sok megmozdulás van.

A ribizli termesztés kapcsán például létrejött a Ribesz Egyesület és egységes szirupot és bort is előállít. Ne felejtsük el a sajtüzemeket sem. Ebben nekem nagy szerepem nincs, mert én inkább növénytermesztéssel foglalkoztam egész életemben. De most sokféle helyi jellegű sajtokat készítenek például Kilyénfalván, Szépvízen, Menaságon, Homoródalmáson. Ez is innováció.

Nagyon szépen köszönöm! Még van valami, amit a téma kapcsán elmondana és nem tértünk ki rá?

Gondolkoztam még azon, hogy hogyan lehetne elnevezni az innovatív gazdák csoportját, mert láttam a tematizációs anyagban is, hogy valóban, még nincs neve ennek a csoportnak: vidéki kistermelők vagy kisvállalkozók, mezőgazdasági vállalkozás. Ezek a régi kulák megnevezést helyettesíthetnék, amit a kommunisták járattak itt le, de azért ez módos gazdát jelentett. A kulákok látták el az egész népet

élelemmel. Interneten megnéztem, hogy jó kövér gazdaként ábrázolják a kulákokat. Ő nem kizsákmányolt, hanem példát mutatott a többieknek, hogy kell gazdálkodni. Szerintem kár, hogy ez a réteg tönkrement. Az én szüleim is kulákok voltak. Édesapám akkor lett volna a legboldogabb, ha meglátja, hogy azt, amit tőlük elvettek, és amivel ők foglalkoztak, legalább az egyik fia próbálja követni. Érdekes téma lehet még a szakosodás. Például én termelek ribizlit, a szomszéd tejet. Ő leadja a tejet a szépvízi szövetkezetbe, ahol sok tejterméket állítanak elő. Üzleti fogásként a tejtermelő a beadott tejből készült termék 10%-át visszakapja gyári áron, amiből mi átveszünk például joghurtot, ők meg vesznek tőlünk ribizlit. Ez a tevékenység nem szerződéses alapon történik közöttünk. Tehát nem muszáj mindenki mindennel foglalkozzon. A többiről már beszéltünk.

Köszönöm még egyszer a beszélgetést.

Az interjút készítette: ***Sárosi-Blága Ágnes***

Haschi András
Igazgató, Hargita Megyei Mezőgazdasági Kifizetési és Intervenciós Ügynökség

„Dicséretes dolog, hogy sokan próbálnak a megszokott vágányból egy kicsit kilépni…”

Megkérem mondja el véleményét a térség agrárinnovációs folyamatáról. Az agrárinnováció milyen fejlődési lehetőségeket jelent a székelyföldi térség számára?

Dicséretes dolog az, hogy sokan próbálnak abból a bizonyos megszokott vágányból egy kicsit kilépni és nem csak az állattenyésztésben vagy pityóka-termesztésben gondolkoznak, hanem valami olyanban, amiben ezen a vidéken eddig senki. Ezt a folyamatot az építészethez tudnám hasonlítani, persze nem úgy, mint ha ennek a területnek bármiféle szakértője lennék. Az építészetben is a rezisztencia és minden egyéb szempont kapcsán figyelembe veszik az utóbbi tíz év statisztikáját. Ha a mezőgazdaság területén az utóbbi tíz év történéseit nézzük, akkor azt látjuk, hogy egy nagy felmelegedés van, ami megengedi, hogy olyan növényeket termesszünk Székelyföldön, vagy legalábbis Csíkban, amelyekről még eddig nem hallottunk. Ez olyan, mint amikor a székely meglátta a zsiráfot az állat-kertben és azt mondta, hogy ”ilyen állat nincs es”. Igen ám, viszont ez egy tény, hogy az utóbbi tíz évben sokkal melegebb van. De sokan nem gondolnak arra, hogy mi történik, ha egyszer lesz egy olyan tél, mint amilyen 80 éve nem volt. Az teljesen elrontaná az elképzelésünket. Sok helyen láttam, hogy szőlőt termesztenek. Hát próbálkoznak egy-egy napsütéses udvaron, ahol esetleg a szomszéd háza is segít a meleg visszatartásában. Ez nagyon szép, nagyon örvendünk neki, bele-fektetünk sok energiát (ha pénzt nem is annyit) és egyszer csak odalesz 7-8 éves munkánk. Persze ez a dolog megtörténhet az időjáráson kívül más tényező következtében is. Aki a mezőgazdaságban dolgozik, erre mindig fel van készülve. Persze, én úgy látom, hogy ettől függetlenül a felmelegedés nagyon sokat számít a térség életében, mert valamennyire kinyitja az átlagember szemét arra, hogy nem csak abban szabad gondolkozni, ami azelőtt 20, 50, vagy 100 évvel volt. Ezt most úgy értem, hogy például valaki neki fog ribizlit termeszteni, vagy akármilyen már

kultúrát, amit itt azelőtt nem termesztettek. Ennek nagy hatása van a térség fejlődésére nézve, még ha a környezet nem is direkt módon próbál utánozni néhány innovatív tevékenységgel foglalkozó embert. Érdekes az, hogy aki innovatív mezőgazdasággal foglalkozik, még csak nem is mezőgazdász, hanem általában olyan értelmiségi ember, akinek van más szakmája (elkezdve elektromérnöktől informatikusig), de egyszerűen kedveli a falusi életet, meg akar szabadulni a város zajától, kiköltözik falura és idézőjelben úgymond (nehogy valaki megsértődjön) visszamászik a fára és neki fog gazdálkodni. Ezek az emberek általában olyan különleges dolgokba kezdenek, aminek a falu a csodájára jár, mert nézik, hogy annak az embernek, aki soha életében nem gazdálkodott, most milyen kertje van, és miket csinál. Úgy látom, hogy sokszor egy munka melletti hobby válik kisvállalkozássá, amiből valószínű soha nem lehet meggazdagodni, de lehet biztosítani egy családi komfortot. Ezek többnyire családi vállalkozások, amelyekben mindenki tevékenykedik és a gyerekek is erre vannak nevelve.

Említette, hogy ezekre az innovatív tevékenységeket folytató személyekre a környezetük sokszor csodálkozva tekint. Ön hogyan látja, ettől függetlenül elfogadják vagy elutasítják, amit csinálnak? Milyen a viszony a környezet és az agrárinnovátorok között?

Nem hallottam olyan esetet, hogy valakit ne fogadnának el, mert senki nem termesztett vagy csinált olyan dolgot, ami miatt kinézték volna a közösségből. Tehát például nem görényeket tenyészt, ami esetleg a falunak gondot okozna, habár az is lehet, hogy még a görény sem olyan káros a környezetre nézve. Inkább a humor része az érdekesebb ebben. Tehát nincs ilyen, hogy nem fogadják el, kiközösítik, vagy lenézik, sőt, inkább irigykedve nézik az emberek ambícióját, kitartását. Persze, messze vagyunk még attól, hogy pontosan ezek az emberek legyenek a falu büszkeségei. Például egy különleges dolog a faluban akár a turizmusnak is egy láncszeme tud lenni. Egy németországi faluban bármit csinálnak, ami egy kicsit eltér a megszokottól, azt már a falu népe büszkén hirdeti.

Igen, mint például a szentábrahámi gyógynövényes kert, vagy a szárhegyi káposzta esete.

Jó a két példa. Sajnos, ha csak a káposztát nézem, oda jutottunk, hogy az, ami valamikor hagyomány volt, az lassan innovációnak számít. Ha valakik nekifognak hagymát, káposztát termeszteni az szinte újdonság. Itt Csíkban majdnem minden falunak van egy „gúnyneve”, ami valamilyen mezőgazdasági termékkel összekapcsolható, de lassan már csak mesékből és könyvekből ismerjük ezeket. Ha

valaki megpróbálja a hagyományokat újjáéleszteni, akkor az már önmagában innovációnak számít.

Ön hogyan látja, ezek a személyek foglalkoznak-e azzal, hogy elfogadja őket a közvetlen környezetük? Hogyan élik meg a nevelő, példamutató szerepüket?

Igen, sok olyan embert ismerek, aki igenis egy biztos céllal fog neki ennek az egésznek. Ők komplexebben gondolkoznak, nem csak abban, hogy az ők udvarán belül mi történik, próbálják a tevékenységüket az egész faluképnek egy kis részeként tálalni. Sok olyan eset van, hogy ha egy gazda látja, hogy a tevékenységének, termékének valamilyen köze van a helyi hagyományhoz, vagy látja, hogy ez nem csak neki jó, hanem az egész falunak, akkor megtesz mindent azért, hogy a falu felfigyeljen rá és indirekt módon segítse a boldogulásban. Például a falu tudja reklámozni azt a bizonyos terméket azzal, hogy beszél róla. Lehet az a termék bio, vagy más szempontból különleges (almalé, ribizli lekvár).

Igen, az ilyen emberek általában példát szeretnének mutatni a faluban, hogy ezt lehet így is csinálni, és ha én a családommal képes voltam kiköltözni ide a városból és ezt csinálni, akkor ti miért ne tehetnétek ezt. Tehát valahogy az ilyen ember felhívja a többiek figyelmét a számunkra is elérhető lehetőségekre.

Általában milyen nehézségekről számolnak be ezek a vállalkozók?

Nem ismerik a termékeiket, csomagolási nehézségek vannak. Amikor egy hagyományos termékről beszélünk, s azt piacra szeretnénk juttatni, akkor annak kell elsősorban egy megfelelő eladási csomagolást, formát kapni. Ha csak úgy kiáll valaki a piacra, abból nagyon nehéz megélni. Ha meg a terméket már ki szeretné valaki vinni egy üzletbe, akkor már jön a törvénykezés mindennel kapcsolatban: címke, csomagolás stb. Ezek az emberek azelőtt nem foglalkoztak ilyesmivel. Ők sok esetben örülnek, ha legalább azt az új dolgot meg tudják valahogy termelni. Sok olyan eset van, amikor nem is eladásra termelnek, hanem csak egyszerűen saját használatra. Tehát megpróbálnak olyan életmódot folytatni, hogy minimálist kelljen vásároljanak az üzletből, és otthon is meg tudják termelni maguknak a különleges dolgokat. Ismerek olyant, aki az étkezési szokásait is megváltoztatta. Például lehet, hogy azelőtt nem is szerette a lekvárt, de most már, ha ő termeli a gyümölcsöt, akkor sokkal többet fogyaszt belőle.

Intézményi szinten még mivel lehetne rásegíteni az agrárinnovációs folyamat erősödésére? Még vannak-e ki nem használt tartalékok ezen a területen?

Ki nem használt tartalékok nem nagyon vannak, talán a romániai rálátás hiányzik a pályázatokkal kapcsolatban. Nem figyelnek fel annyira az innovatív dolgokra, inkább az ilyen sablonos dolgokat támogatják, mint például a gépvásárlás. De akkor, amikor valaki előáll, hogy ő egy olyan dolgot akar termeszteni, amiről talán az a köztisztviselő, aki azt a pályázatot elbírálja, még talán soha nem is hallott, akkor már nehézségekbe ütközik. A mi intézményünk, kiindulva abból, hogy itt az alapfeltétel az, hogy a gazdának minimum 1 hektárja legyen, nem nagyon érintkezik az emlegetett célcsoporttal. Intézményvezetőként én rengeteg konferenciára, találkozóra járok, és így sok közöm van úgymond a nagyobb és a kisebb gazdákhoz is. Sajnos vannak olyan intézmények, amelyek az új dolgokra kevésbé fogékonyak. Ez velünk is így van. Például ha valaki neki fog energiafűzt termelni, akkor nekünk már feladja a leckét: ezt hová is soroljuk be, ilyen nincs a mi kódjaink között és akkor ki kell találjuk, hogy ez most hová is tartozik, küszködünk vele. Na de mindent meg lehet oldani és különlegesebb növényeket is lehet termeszteni, mint amilyen a kender is.

Ön szerint a térségi médiának (nyomtatott, digitális) lehet szerepe a folyamat erősödésében?

Igen. Szerintem több alkalmat kellene biztosítani ezeknek az embereknek önmaguk és termékük, tevékenységük megmutatására. Fontos, hogy az emberek olvassanak, lássanak erről. Sok fiatal elmegy külföldre, lát sok dolgot, találkozik olyan gazdaságokkal, ahol olyan dolgokat termesztenek, amiket itt nálunk nem. Ha ezek a fiatalok hazajönnek és még itthon is látják, hogy azért itt is vannak egyesek, akik próbálkoznak, akkor lehet, hogy bátrabban belevágnának ők is.

Hogyan látja, milyen tudás szükséges ahhoz, hogy valaki belekezdjen egy ilyen innovatív tevékenységbe? Honnan lehet megszerezni a szükséges tudást?

Autodidakta módon csinálják ezt a legtöbben. Említettem, hogy a legtöbb embernek, legalábbis azok közül, akiket én ismerek, az égvilágon semmi köze nincs a mezőgazdálkodáshoz. Autodidakta módon próbálkoznak egyszer kicsiben, aztán lassan terjeszkednek. Persze, ha emellett még kertészmérnök is az illető, akkor az csakis az előnyére szolgál. Az érdekes az, hogy olyan emberek is belefognak ilyen dolgokba, akiknek az égvilágon semmi közük nincs nem csak a gazdálkodáshoz, hanem a faluhoz sem. Jönnek külföldről, vannak angolok, svédek, németek, idegenek, nem csak Hargita megyében, hanem általában Romániában is. Ezek az emberek eljönnek ide különböző okokból: valakije innen származik, vagy úgy gondolja, hogy a hátralévő nyugdíjas éveit nyugodt körülmények között sze-

retné élni és ilyen meggondolásból sok esetben akkora bizniszt csinál, hogy mindene van, csak épp nyugdíjas nyugodt élete nincs. Azok az emberek, akik egy életen át nagyvárosban éltek, teljes változást akarnak. Sokan menő üzletet csináltak innovációs dolgokból. Nagyon sok külföldi állampolgár van, aki belevágott valamibe, és megint azt az esetet látom, hogy ide kell jöjjön valaki külföldről, hogy megmutassa nekünk, hogy milyen lehetőségeink vannak itt.

Nagyon szépen köszönöm, hogy elmondta véleményét a témával kapcsolatban!

Az interjút készítette: ***Sárosi-Blága Ágnes***

Máthé Emma
Elnök, Székelyföldi Bio Egyesület

„Az én szemszögemből Székelyföld jövője a biogazdálkodás lesz…”

Megkérlek, hogy foglald össze a fontos információkat a Bio Egyesület létrejöttéről, működéséről és tevékenységeiről!

A Bio Egyesülettel kapcsolatban a kezdetekről mondanék el néhány dolgot. 1940-ben Európa szerte már lehetett hallani ilyen biomozgalomról. Ez a mozgalom inkább Nyugat-Európában indult el és nagyon sok szimpatizánsa volt. Tehát az ott lévő gazdálkodó, szakemberek közül már sokan áttértek biotermesztésre és meglátták a lehetőséget abban, hogy ez lesz a jövő mezőgazdasága. Ez azt jelenti, hogy nem fogják mérgezni a talajt, a környezetet, ami az egészséges táplálkozásnak is az alapja. Ez a mozgalom hovatovább megközelítette Kelet-Európát is, és Magyarországra 1983-ban ért el, ahol megalakult a bio klub olyan alapítótagokkal, mint Sárközi Péter és a többi híres, magyar bio szakember. A bio klub 1987-ben Biokultúra Egyesületté alakult át, amelynek az elnöke Solti Gábor lett, aki 2002-ig vezette az egyesületet. Ezután Czeller Gábor lett az elnök. Az egyesület működésével kapcsolatban még megemlítenék egy pár fontos nevet: Roszík Péter, Márai Géza. Márai Géza tanárúr a Szent István Egyetem Ökológiai Tanszékének volt a vezetője, és ő a nyugdíjba vonulása után is eltökélt képviselője az úgynevezett biomozgalomnak. Időközben 1996-ban szükség volt egy ilyen kontrollcég létrehozására is, ugyanis ahhoz, hogy valaki biotermelő legyen, szükséges egy átállási eljárás és a bejelentkezés egy kontrollcéghez. Ekkor alakult meg a Biokontroll Hungaria ellenőrző cég Roszík Péter vezetésével.

A biokultúra mozgalom ilyen előzményekkel hova tovább átterjedt Erdélyre is. Kolozsváron lelt termőtalajra úgymond, mert ott volt az Agrártudományi Egyetem olyan neves professzorokkal, mint Sebők Péter, Nagy Zoltán. Ők alakították meg a Bioterra Egyesületet Albert Imre vezetésével. Ez az egyesület már egy folyóiratot is adott ki magyar támogatással. Solti Gáborék szinte hetente jöttek át Kolozsvárra és hova tovább terjeszkedtek, majd eljöttek Székelyföldre is, a csángó vidékre. Sőt, ők voltak az elsők, akik elmentek a román vidékre, Tulcea megyébe is

és ott már románul képezték az embereket és terjesztették a biogazdálkodás eszméjét, hogy így mondjam. 2002-ben egyre nagyobb szükségszerűség lett, hogy a román törvényeknek megfelelően is működjön egy elismerő cég. Így jött létre az Ecoinspect Lőrincz Piroska igazgatásával. Tavalyelőttig ő vezette ezt a vállalatot. Általában az erdélyi zónákban ők ismertették el a biotermelőket, a biofarmokat, bionövénytermesztést, bioállattenyésztést, biométhészetet.

Ezután Magyarországon a Biokultúra Egyesületből kivált a Sárközi Péter Alapítvány a Biokultúráért. Ezt az egyesületet Solti Gábot vezeti ma is. A 2011-es év egy mérföldkő volt, ugyanis akkor alakult meg a Kárpát-medencei Ökogazdálkodók Szövetsége. Ugyanebben az évben alakult meg a Bio Románia, már Romániában is volt egy ilyen összefogó háló, amely egyesítette a biotermelőket és egyesületeket. Székelyföldre Solti Gáborék 1995-ben jöttek először és a Biokultúra Egyesülethez kapcsolódóan alakítottunk egy ilyen székelyföldi csoportot az én vezetésemmel. Ehhez a csoporthoz körülbelül 20 személy csatlakozott, akik még nem voltak biotermelők, hanem inkább bio szimpatizánsok. Aztán apránként érlelődött a dolog, megalakult nálunk is az elismertető cég és megszületett az ötlet, hogy egyesületet kellene létrehozzunk, mert ha egyesületbe tömörítenénk a bio szimpatizánsokat, nagyobb lenne a hatékonyság, jobban hozzá lehetne jutni az információkhoz, tudnánk szervezni konferenciákat. Terveztük, hogy a konferenciákra neves szakembereket és olyan termelőket hívnánk meg, akiknek már van régiségük és eredményeket értek el ezen a területen. Sőt, tudtuk, hogy ha egyesületbe tömörülünk, tapasztalatcseréket is tudunk szervezni, pályázati pénzeket tudunk lehívni és a biotermelőinket vagy a bio szimpatizánsainkat ki tudjuk vinni a Kárpát-medence minden olyan részére, ahol már nagyobb eredmények vannak a biotermesztés terén. Példaként tudnám felhozni Rózsa Pétert, Magyarország legnagyobb biotermesztőjét, akit sikerült meglátogatnunk. Ezt már zárójelben említeném meg utólag.

Tehát 2011-ben megalakítottuk a Székelyföldi Bio Egyesületet négy egyesülettel és három fizikai személlyel. A négy alapító egyesület közé tartozott a Méhész Egyesület, a Juh- és Kecsketenyésztők Egyesülete, a Pro Ozsdola Egyesület és a Székelykonyha Egyesület. Ezeknek az egyesületeknek körülbelül 100-200 tagja van most is. Lényegében ezáltal egy nagyobb tömeget tudtunk megszólítani és el tudtuk juttatni a bio eszmét. Már említettem, hogy ennek az egyesületnek én vagyok az elnöke. Emellett két alelnöke van, Kozma Béla (a Kovászna megyei Agrárkamara volt igazgatója) és Lázár Tibor (a Méhész Egyesület elnöke). Mi nem csak

Hargita megyében gondolkoztunk, hanem a teljes Székelyföldben. Ezért vontunk be Kovászna megyéből is embereket és egyesületeket. Most is van egy olyan távlati elképzelésünk, hogy Maros megyéből is szólítunk meg embereket. A könnyebb működés érdekében az egyesület mellett létrehoztunk egy bio klubot is, amely azt jelenti, hogy azokat a személyeket is össze tudjuk fogni, akik effektíven nem tagjai az egyesületnek, hanem csak szimpatizánsok. A bio klub tagjai közül választjuk ki azokat az embereket, akik már eredményeket értek el és így ki tudjuk vinni tapasztalatcserére. Itt jön képbe a Pro Agricultura Alapítvány, amelynek a keretében akkreditáltattunk biotanfolyamot, ami Európai Uniós diplomát biztosít azoknak a személyeknek, akik elvégzik ezt a másodszintes, 240 elméleti órás tanfolyamot. A bio klub tagjai mind elvégezték ezt a tanfolyamot és így lényegében csatlakoztak a Bio Egyesülethez is.

A Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány amúgy 1991-ben jött létre és felnőttképzéssel, mesterképzéssel, doktori képzéssel foglalkozik és segíti a székely gazdatársadalmat. Eddig öt tanfolyamot akkreditáltattunk. Tehát azok a személyek, akiknek a különféle pályázásokhoz szükségük van ilyen tanfolyamra, nálunk el tudják végezni. Ez a tanfolyam EU-s diplomát biztosít és feljogosítja az egyéneket arra, hogy nemzeti és nemzetközi pályázati pénzeket hívjanak le.

Ehhez kapcsolódóan azt szeretném megkérdezni, hogy te hogyan látod, a Bio Egyesület és a Pro Agricultura Alapítvány működése révén a térségben növekedett-e az érdeklődők száma?

A Bio Egyesület és a Pro Agricultura Alapítvány nagyon jól kiegészítik egymást, mert azok a személyek, akik nem csak szimpatizánsok, egyesületi tagok, hanem pályázni is akarnak, és még többet akarnak megtudni a biotermesztésről, azok el tudják végezni az Alapítványnál az említett tanfolyamot. Ez lényegében egy négyhónapos tanfolyam.

Milyen előnyei vannak annak, hogy egyre több biogazda van a térségünkben?

Az egyik előny az, hogy az egész székelyföldi térség bioterület úgymond. Az emberek nagyon kevés műtrágyát használnak és kialakult egy olyan tudat, hogy inkább környezetbarát gazdálkodást folytatnak, vagy a saját kertjükben egészséges táplálékot állítanak elő. A biogazdálkodás mindenkinek a saját kertjében indul, és miután lát benne megélhetési lehetőséget is, tovább terjeszkedik. Ennek érdekében területeket vásárol, vagy bérel és a farmját el tudja ismertetni biofarmnak, ahol már a támogatások is sokkal nagyobbak. Most már mi is elértük azt, hogy árkülönbségek is vannak a hagyományos és a bio termékek között. Azok számára, akik

hosszútávon gondolkoznak a biogazdálkodásban, már ez az árkülönbség is fontos szempont.

Hogyan látod, milyen intézmények tudnák még támogatni térségi szinten ennek a folyamatnak az erősödését?

Elsősorban a Hargita Megyei Tanács, aki tulajdonképpen már támogatja is ezt a folyamatot. Ezen kívül a Mezőgazdasági Igazgatóság, az APIA.

Milyen tevékenységekkel támogatják ezek az intézmények a folyamatot? Tudnál példát említeni?

Konkrét példa, hogy a megyei tanács szervezte meg a hagyományos termékvásárokat. Én mindig azt szoktam mondani, hogy a hagyományos és a bio termék között csak egy lépés a különbség. Tehát vannak olyan gazdák, akiknek nincs meg az igazolás a termékről, de a vásárlókban már kialakult egy olyan bizalom, hogy tőlük vásárolják meg a piacon a hagyományos terméket. Tehát tudják róluk az emberek, hogy nem használnak műtrágyát, vegyszereket. Kialakul egyfajta bizalom, amiben a hagyományos termékvásároknak szerintem nagy szerepük van. Egy másik példa a konferenciák és tapasztalatcserék szervezése. Ilyenkor tudjuk megmutatni, hogy mi a különbség különféle termékek között, nem csak árban, hanem ízvilágban és mindenben.

Köszönöm szépen ezeket az információkat. Néhány konkrét példára, gazdára gondolva, akiket ismersz a kapcsolatrendszereden keresztül, szerinted a biogazdák tevékenysége miben más, miben érdekes?

Ez jó kérdés, mert a bioegyesület tagjai között is vannak már elismert biotermelők, és a bio klub tagjai között még több. Olyan személyeket ismerek, akik miután elvégezték a Pro Agricultura Alapítványnál a tanfolyamot, azonnal megszerezték a biominősítést és azóta elismert biogazdák. Ilyen például Madarason Fazakas Imre, aki először csak megpróbált a területtel átállni, majd a tejtermeléssel. Ő többször részt vett ilyen általunk szervezett tapasztalatcserén és konferencián, és egy adott pillanatban ő saját maga döntött úgy, hogy az egész gazdaságát átállítja biotermelésre. Így ő állítja elő a biotrágyát, amit a kaszálókra szór, valamint a takarmányt is az állatok számára. Ezáltal az állatok húsa is bio. Van még sok szabály, amit a 34/2000-es törvény előír ezen a területen. Például nem szabad az állatoknak antibiotikumot adni és be kell tartani azt a négyzetmétert, amelyen az állatok jól érzik magukat. Fazakas Imréék ezeknek a szabályozásoknak fokozatosan

megfeleltek és most már pályázatból feldolgozzák a tejet, úgyhogy ha minden jól megy, ősszel előállítják a biosajtot is.

Egy másik jó példát jelentenek Lajos Ferencék, akik a méhészetet állították bio méhészetté és azóta részt vesznek minden Kárpát-medencei vásáron és biomézként árulják a terméküket. Vannak még olyanok, akik a gyógynövény termesztés terén is labdába rúgtak úgymond, akik lényegében a szabad flórából gyűjtik a növényeket. Most pedig azon dolgoznak, hogy a gyógynövényeket is biová lehessen minősíteni, mert bár nem használnak műtrágyát és semmilyen vegyszert, amíg nincs meg az elismerésük arról, hogy az a terület, ahonnan gyűjtik a növényt bio, addig sajnos nem ismerik el a terméket sem. De van már olyan, akinek ez sikerült. Például Szentábrahámon Csíki Emese. Az említett példákon kívül van még sok olyan szimpatizáns, akik most próbálgatják, hogy mit is jelent biotermelőnek lenni és bioként adni el a terméket.

Tudjuk, hogy nem egyszerű ezeknek a vállalkozásoknak a működtetése. Mi az, ami mégis motiválja az embereket? Lehet beszélni itt egy általános tendenciáról, vagy nagyon egyediek a motivációk?

Ez a motiváció érdekes módon sokaknál abban mutatkozik meg, hogy a család számára akarják megtermelni a biot. Ezeknek az embereknek elsősorban az a fontos, hogy a család asztalára egészséges termék kerüljön és a gyerekeiket is ebben a szellemben próbálják nevelni. Egy másik motiváció a pénz. Látják a gazdák, hogy a támogatás is sokkal több, illetve az árrés is a hagyományos és a biotermék között. Már a nagy üzletláncok polcain is megjelentek a biotermékek és van egy olyan tendencia, hogy lehet helyi terméket árusítani. Mondjuk ez a politikumtól és a megyei tanácstól is nagymértékben függ. Remélem, hogy ez is ki fog alakulni és ha van a termékeknek piaca, már nagyon megéri ezzel foglalkozni. Különben Európa szerte minden bioterméknek van piaca, nincs olyan probléma, mint például itt a burgonyánál, hogy a gazdák pincéjében marad. Hátha sikerül valami megoldást erre is találni.

Általában ezek a vállalkozók kikkel működnek együtt a tevékenységük során?

Általában ezek a vállalkozások mind családi vállalkozások szintjén indulnak. Itt Székelyföldön még nem ismerek olyant, hogy több vállalkozás közösen fogott volna neki egy tevékenységnek. Tehát ezek mind ilyen kisvállalkozások, vagy családi vállalkozások, ahol a család próbál megoldani minden feladatot. Aztán esetleg ahol nem elég a család, biztos foglalkoztatnak munkásokat is, főleg szezonban.

Állandóan foglalkoztatott munkást nem nagyon ismerek. Ahhoz nagyobb terület, több állat szükséges.

Szerinted ezeket a vállalkozókat a környezetük hogyan értékeli, milyennek látja?

Volt egy idő, amikor furcsábban tekintettek rájuk, de én most úgy érzékelem, hogy már elismerik, sőt ezek az emberek példaértékűek lettek a környezetük számára. De volt egy idő, amikor kigúnyolták őket és azt mondták, hogy ők éjjel vegyszereznek, vagy nem igaz, hogy vegyszer nélkül lehet gazdálkodni. A szocialista társadalom bebizonyította, hogy milyen sok vegyszert lehetett használni egy bizonyos mennyiség eléréséhez. Az emberek nagy része ezért nem nagyon hitt a biogazdálkodásban, de a példák azt igazolják, hogy most már egyre többen próbálnak erre átállni. Sokan jönnek hozzám is kérdésekkel, telefonon is felkeresnek, úgyhogy egyfajta szaktanácsadó is vagyok ezen a területen. Szívesen segítek, mert nincs ahonnan tudják az emberek, hogy ahhoz hogy átálljanak mit kell tenni. Az első lépések közé tartozik, hogy a Mezőgazdasági Igazgatósághoz be kell jelentkezni, majd egy ellenőrző céghez és meg kell csinálni a vetésforgót, ami kicsit idegen azoknak, akik nem ebben dolgoztak.

Akkor ezek a vállalkozók inkább személyes csatornákon szerzik meg a különféle ismereteket, információkat?

Személyes csatornákon keresztül, valamint az elektronikus és nyomtatott sajtóból. Minden lehetséges csatornát figyelembe vesznek. Sokan internetről tájékozódnak és néznek utána a dolgoknak, majd rákérdeznek.

Szerinted a biogazdák számára fontos, hogy a környezetük elismerje, amit csinálnak? Tesznek az elismerésért valamit, vagy megvárják, hogy legyen eredménye a pozitív példának?

Szerintem elsődleges szempont számukra, hogy jól érezzék magukat a környezetükben. Ezután szempont még, hogy a környezet lássa, hogy jó példát mutatnak, és ezzel próbálják elismertetni magukat. Említettem, hogy volt olyan időszak, amikor a környezet görbén nézett rájuk, mert nem hitték, hogy lehet vegyszerek nélkül gazdálkodni. De az elsődleges szempont, amint már mondtam, az volt, hogy ő meg a család jól érezze magát, az asztalra egészséges termék kerüljön, s akkor ezután próbálja kivinni a kapun kívülre is ezt a felfogást. Ezek a gazdák szívesen jönnek például előadást tartani, vagy az alapítvány keretén belül szervezett gazdatalálkozókra. Három helyen is szerveztem ilyen gazdatalálkozót és szívesen jöttek, elmondták a saját példájukat, hogy mikor kezdték, milyen elképze-

léseik voltak, mik változtak azután. Megfigyeltem, hogy általában mindenik gazdának pozitív a szemlélete és nyitottak az új tudásra.

Általában milyen perspektívákban gondolkoznak a vállalkozás fejlesztése érdekében?

Érdekli őket minden, ami új. Például részt vesznek a felkészítőkön, vagy minden tapasztalatcserén, amiről értesülnek. Az Alapítványnál is indítunk mesteri képzéseket most úgy néz ki az ökogazdálkodás terén is. Már arra is vannak jelentkezők. Itt bizonyos feltételeknek meg kell felelni. Például kell főiskolai végzettség. A felnőttképzésnél nincsenek ilyen feltételek. A biotanfolyamra való jelentkezéshez elegendő a nyolc osztály végzettség. De már magasabb szinten is vannak érdeklődők, ahogy látom, akik tovább szeretnék fejleszteni a tudásukat.

Mennyire fontos a térség számára, hogy új trendeket kövessen a mezőgazdaságban, mint amilyen például a biogazdálkodás?

Az én szemszögemből Székelyföld jövője a biogazdálkodás lesz azért is, mert itt nincsenek nagy parcellák. Annak idején is ipari termelésről csak pár falu esetében beszélhettünk. Miután az emberek nadrágszíj parcellákban kapták vissza a területeiket, az ipari termeléstől még inkább eltávolodtunk. A nadrágszíj parcellákat is szétosztották az emberek a családtagok között. Nálunk nem volt ilyen törvény, hogy csak az idősebb testvér örökölheti a földet azért, hogy ne szabdalják fel a területeket. Mivel itt ilyen kisparcellák vannak, ezeken nagyobb üzemű gazdálkodást lehetetlen megvalósítani. Ebből a szempontból én optimista vagyok, és úgy gondolom, hogy Székelyföld jövője a biogazdálkodás lesz.

Van még esetleg olyan gondolat, ami megfogalmazódott benned a téma kapcsán, de nem tértünk ki rá?

Én azt hiszem, hogy minden témát érintettünk, amit lehet. Pillanatnyilag nem tudok olyant mondani, amire nem tértünk ki.

Köszönöm a beszélgetést!

Az interjút készítette: ***Sárosi-Blága Ágnes***

János Zsuzsanna
Elnök, Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány

„A támogatás, a szakmai segítség sokféle kell legyen…”

Hogyan alakult ki az Alapítvány agrárinnovációs szerepvállalása?

A csíkszeredai Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány tevékenysége ma már több mint negyedszázados. Ennyi ideje van jelen aktívan a térségben. Feladatköre sokrétű, a felsőfokú képzéstől a szakmai fórumok szervezéséig, a tehetséggondozástól a kutatási programokig széles skálán vállal szakmai szerepet, és ebben kulcsfontosságú szerepet kap a székelyföldi térség agrárinnovációs folyamatainak közvetlen vagy közvetett módon való támogatása. Ez természetesen nem véletlen, a PAHRU a gödöllői Szent István Egyetem székelyföldi képzési-szakmai bázisaként kezdte működését az 1990-es évek elején, és ez a feladatvállalása mind a mai napig meghatározó. Az Egyetemmel való kapcsolat nemcsak azért fontos, mert mesteri szakok működnek itt Csíkszeredában. Tulajdonképpen az Alapítvány minden programjában valamilyen módon szerepet vállal az Egyetem, így azokban a programokban is, amelyek a térségi agrárinnovációhoz kapcsolódnak. Az agrárinnovációs témákkal való rendszeres foglakozás 2011 után indult, ekkor dolgozta ki a PAHRU az „Agrárinnovációs Centrum” koncepciót és programot. Ennek lényege az, hogy az ilyen jellegű tevékenységek átgondolt, rendszerszerű egységet képeznek, egymást erősítik és folyamatosan működnek. Mindez, ami már 2011 előtt is ilyen jellegű szakmai munka volt az kibővült, célirányosabbá vált. Ez a változás azzal is kapcsolatban van, hogy az egyetemek szerepvállalása kibővült, és ezt követnie kell az olyan kihelyezett képzési helyeknek is, mint amilyen a mi Alapítványunk. A bővülés azzal kapcsolatos, hogy az egyetemek és a képzési helyek munkájában oktatás és a kutatás mellett egy további feladat is fontossá válik. Ezt a szakirodalom „harmadik szerepnek” nevezi, és ez nem egyéb, mint a regionális, térségi fejlesztésben való szerepvállalás. A képzési hely szerepet kell vállaljon annak a régiónak a fejlesztésében ahol működik. A Székelyföld esetében az agrárium

fontos gazdasági ágazat, sok embert foglalkoztat vagy köt le valamilyen formában, ezen a téren sok olyan helyi érték, adottság van, amit innovációs megoldásokkal fel lehetne fejleszteni. Azt lehetne mondani, hogy magától adódott az agrárinnováció témájával való foglalkozás. Ezt támogatta a kezdetektől az egyetemi háttér, és ez a téma került előtérbe, mint térségi fejlesztési igény,lehetőség.

Miként lehetne körülírni a Centrum tevékenységét?

A Centrum tulajdonképpen egy tevékenységi keret, amelyben az egyes programok az agrárinnovációhoz kapcsolódnak, külön-külön futnak, de ugyanakkor erősítik egymást.

A Centrum megalakulása előtt a Székelyföldön nem volt olyan intézmény, amelynek tevékenysége az agrárinnováció ilyen sok területére kiterjed volna. A teljesség igénye nélkül említem a fontosabbakat. Magyarországi és székelyföldi gazdálkodók, gazdaszervezetek, oktatási intézmények, szakpolitikusok részvételével rendszeresen szervezünk regionális agrárinnovációs fórumokat. A tudástranszfer olyan formái mellett, mint az egyetemi oktatás, alkalmi előadások és bemutatók szervezése fontos feladatnak tartjuk a magyarországi agrárszaklapokból rendszeres térségi terjesztését. Több olyan akkreditált felnőttképzési programot szerveztünk (például: „Agroturisztikai dolgozó”, „Ökogazda”), amelyek célirányosan az innovatív gazdálkodást ösztönzik és támogatják. Elindítottuk és több alkalommal megszerveztük a „Vendégségben a magyar gazda” témájú programot. A program keretében magyarországi szakemberek látogatják meg a székelyföldi gazdálkodókat és szaktanácsadással segítik tevékenységüket. Mivel a mesterképzés hallgatói közül többen gyakorló gazdák, így ez a program számukra is igen hasznosnak bizonyult. Munkacsoportok formájában (tej-és húsmarha, juh-és kecsketartó, növénytermesztő stb.) több alkalommal szerveztünk erdélyi gazdálkodók számára magyarországi tapasztalatcsere programokat. A Vidékfejlesztési agrármérnök mesterképzési programunk már több éve sikeresen működik, egyedi képzési kínálatot jelent a térség számára.

Térségi vidékfejlesztési verseny révén vontuk be a felsőoktatásban résztvevő tehetséges hallgatókat a térségfejlesztési szakmai munkába. A műhelymunka és a terepmunka keretében résztvevők gyakorlati feladata az volt, hogy terepmunka keretében endogén adottságokra, helyi értékekre és erőforrásokra alapozó innovatív fejlesztési programokat dolgozzanak ki rurális települések számára. Jelen vagyunk a digitális térben is, a PAHRU saját honlapot működtet, amelyen hírek formájában rendszeresen közzétesszük a szakmai eseményekkel, képzési progra-

mokkal kapcsolatosa aktuális információkat. Ehhez Facebook profil kapcsolódik, amely révén a térségi szereplőket tájékoztatjuk a magyarországi szakmai, szakpolitikai eseményekről, és reflektálunk a térség agrárinnovációs eseményeire. Intézményünk 2018 elejétől térségi agrárinnovációs tárgyú elektronikus hírlevelet is szerkeszt.

A kutatás terén kiemelhetem azt, hogy Alapítványunk indította azt a szakmai programot, amely felhívta a figyelmet az innovatív módon gazdálkodók csoportjára, az ebben a csoportban rejlő térségi fejlesztési lehetőségekre. Alapítványunk alapította és működteti a Pro Scientia Ruralis tudományos on-line folyóiratot. A térségi agrárinnovációs folyamatok elemzésével kapcsolatos anyagok külön sorozatban jelentek meg.

Legújabb fejlesztésünk egy tangazdaság/tanműhely kialakítása, amely termelési és feldolgozási technológiák egész sorozatának a megismerését, gyakorlati kipróbálását teszi lehetővé. Azt gondolom, hogy oktatási programjaink gyakorlati tartalmát ez a tanműhely nagyon lényeges mértékben fogja erősíteni.

Hogyan lehetne ezeknek a tevékenységeknek a szerepét a térségi agrárinnovációs folyamat szempontjából megfogalmazni?

Az Alapítvány számára minden agrárkezdeményezés, minden érdeklődő termelő fontos, nem csupán azok, akik kifejezetten innovatív megoldásokkal foglalkoznak. Az innovatív agrárszereplőkre való figyelés azonban kiemelt program. Ez azért is így van, mert az Alapítvány keretében zajló kutatási program hívta fel a figyelmet ennek az innovatív csoportnak a létére és fontosságára. Ha erről a csoportról beszélünk, akkor azt lehet mondani, hogy az Alapítvány programjai háromféleképpen segítik ezt az innovatív réteget. Egyrészt azzal, hogy az oktatási programok, a tudástranszfer, a tapasztalatcserék révén arra törekszünk, hogy gyarapodjon az innovatív agrárvállalkozók száma. Ennek az innovatív csoportnak akkor lehet nagyobb térségi hatása, ha egyre többen vannak. A segítség második formáját az jelenti, hogy akik már innovatív gazdálkodók, azokat további szakmai információkkal, tapasztalatcsere programokkal segítjük. De fontos támogatásnak tartom azt is, hogy erre az innovatív csoportra szakmai fórumok, nyilvános tematizációk, kiadványok révén felhívjuk a figyelmet. A támogatás, a szakmai segítség sokféle kell legyen, mert az innovatív gazdálkodók is sokfélék. És legyen rendszeres, következetes is, mert az egész folyamat még tulajdonképpen az elején tart.

Az interjút készítette: ***Sárosi-Blága Ágnes***

Máthé György
Szakfelügyelő, Hargita Megyei Mezőgazdasági Vezérigazgatóság

„Most már minden községben van pár innovatív termelő …”

Megkérem szépen, hogy röviden mutatkozzon be!

Máthé György vagyok, agrárvégzettségem van és mondhatom, hogy a jelenlegi agrártársadalomnak az egyik legöregebb képviselője vagyok. Nemsokára nyugdíjas leszek. 1979-ben végeztem Kolozsváron az agrármérnöki szakot és az óta Hargita megyében tevékenykedek. 10 évet, 1979 és 1990 között konkrétan a termelésben dolgoztam, egy TÉESZ-nek voltam a főmérnöke. 1990-től a Mezőgazdasági Igazgatóság keretében tevékenykedtem 15 évet: osztályvezető voltam a humánerőforrások terén. 2005-től pedig a Mezőgazdasági Felügyelet vezetésével vagyok megbízva. Mondhatom azt, hogy ismerem a megye mezőgazdasági múltját, jelenét és van rálátásom a jövőre is.

Mi a véleménye a térség agrárinnovációs folyamatáról? Mennyire tartja fontosnak a térség számára az újszerű agrárvállalkozásokat?

Hargita megye adottságainak kihasználása a mezőgazdaság területén egy nagyon fontos dolog, mivel ez a megye egy sajátos helyzetben van ország szinten. Például ez a legtöbb erdős és legelős területtel rendelkező megye és én itt látok kitörési lehetőséget a mezőgazdaságban. Ezeknek a területeknek a kihasználásával nyilván nem tudjuk felvenni a versenyt a nagyüzemű mezőgazdaságot folytató megyékkel, mint amilyenek például a Bărăgan térségében lévő megyék, vagy Temes megye. Ott láthatjuk, hogy létrejöttek olyan vállalkozások, ahol 1000, meg 10.000 hektárokon egy-egy csoport tevékenykedik. Nálunk Hargita megyében erre kevés a lehetőség. Habár vannak ilyen társulásaink, főként az alcsíki és a gyergyói zónában, nem lehet azt mondani, hogy ez a meghatározó az itteni mezőgazdaságban. Hargita megye mezőgazdaságát a kisebb vállalkozások és főleg a meglévő hagyományos termékeknek az újraélesztése, a meglévő természeti adottságoknak a kihasználása jellemzi. Itt beszélhetünk az állattenyésztésről, a sajttermelésről, a spontán flórából begyűjtött gyógynövények, erdei gyümölcsök felhasználásáról, értékesí-

téséről és így tovább. Egy másik fontos dolog a burgonyatermesztés, amelyben szintén Hargita megye az elsők között van országos szinten. Az adottságok felhasználása és a hagyományok újjáélesztése egy kitörési lehetőség a nem nagy gazdálkodóknak, akik családi vállalkozást működtetnek vagy szeretnének működtetni. Ezek a vállalkozások között már olyanok is vannak, akik piacra is termelnek, de nem 1000 hektárokon és nem 1000, meg 100.000 tonnákban. Én ebben látok egy kitörési lehetőséget és ennek már elindult a csírája az elmúlt 30 évben. Beszélhetünk itt a hagyományos termékekről, mint például a Székely termék. Tehát az ilyen újszerű kezdeményezések már elindultak és úgy néz ki, hogy a folyamat fog fokozódni és egyre több olyan vállalkozó és gazdálkodó személy van, aki ebben lát lehetőséget. Példákat név szerint nem mondok, de többen vannak, most már több százan és minden hónapban megrendezik a hagyományos Székely Termék Vásárt. Ez egy nagyon jó dolog, mert újraélesztettük a hagyományos termékeinket. Itt lehet beszélni például a tejtermékekről, hústermékekről, lekvárokról, szörpökről, üdítőkről. Főként a sajttermékeknél nagyon látványos innováció az egykori juhsajthoz, tehénsajthoz és ordához képest most olyan székelyföldi és Hargita megyei termékeink vannak, mint a hagymás, köménymagos, zsázsás sajtok. Ezeket keresik az emberek és szívesen meg is vásárolják.

A másik fontos dolog a bio. Erre a területre kissé nagyobb a rálátásom, mert szolgálati feladatom szerint ellenőriznem kell a biotermelőket és elmondhatom, hogy Hargita megyében az elmúlt 15 évben igenis megnövekedett a biotermékek mennyisége. Ez a tejtermelésben, méztermelésben nagyon fontos. Nem tudom megmondani, hogy most szám szerint hány termelő van. Még nincs meg az idei összesítés. Tavaly több mint 200 biotermelő volt, akiknek nagy része méhész vagy tejtermelő. Már vannak olyan tejtermelőink, akik 70-80 fejőstehén állománnyal rendelkeznek és olyan biotejet állítanak elő, amit olyan nagy felvásárlók keresnek, mint a Napolact. Ez a termék szerencsére visszaköszön még a nagy üzletláncokban is. Biztos vagyok, hogy Hargita megye nagy jövő előtt áll a biotermelésben, mert meg vannak a természeti adottságai. Nem akarok belemenni abba, hogy mi a bio, de a természeti adottságaink szerint mondhatjuk, hogy a kistermelők 90%-a majdnem bio módon termel. Én azt szoktam mondani, hogy a gyermek akkor van megszületve, amikor anyakönyvezték. Tehát a bioban is az bio Isten és a törvény előtt, amiről papír van. De a valóságban sokkal több biotermelő van, csak nagyon sokan nem vállalják, mert ez egy olyan folyamat, ami sok papírmunkával jár. De eljön az az idő, amikor egyre többen fogják látni, hogy megéri bioban gondolkozni és

elvégezni a papírmunkát. Például anyagi szempontból míg az egy liter normál tejet 70-80 baniért tudja eladni a termelő, addig a biotejet 1,80, 2 és akár 2,10 lejért is. Tehát azt lehet mondani, hogy dupla árért már megéri. És ilyen termelőnk most közel 200 van és érdekes módon a megye felső sarkában. Bélbor, Tölgyes, Maroshévíz környékén van a legtöbb bio tejtermelő, bár kevés tehénnel. Nagytermelők is vannak a megyében, csak kevesebben.

Hogyan látja, ezeknek az innovatív vállalkozásoknak mekkora az ismertsége? A környezet hogyan tekint rájuk?

Most már minden községben van pár innovatív termelő, gazda, akiket a gazdatársadalom vagy a közösség azért nagyon jó szemmel néz. Mondani lehet, hogy félszemmel lesik, hogy a gazda mit csinál és megpróbálják tulajdonképpen ők is azt a dolgot megcsinálni. Vagy sikerül, vagy nem, de egy biztos: az ilyen innovatív gazdálkodóknak fontos szerepük van abban, hogy a gazdálkodás elmenjen egy olyan irányba, hogy kifizetődő, megélhetést biztosító legyen. Ez nagyon fontos, mert amint az elején is mondtam, nálunk nincsenek ilyen nagy mamutvállalkozások, amelyek több ezer hektáron termelnek. A lényeg az, hogy itt ez hagyomány volt és továbbra is az lesz, hogy kis gazdaságokban próbálnak az emberek gazdálkodni és ezáltal megélhetést biztosítani a családnak. Sok olyan gazdálkodó család van, akik nem azt mondom, hogy most Rolls-Royce-szal járnak, de biztosan anyagi gondok nélkül élnek. Persze mögötte nagyon sok munka és szorgalom van. A másik fontos dolog az, hogy ma már nem lehet úgy gazdálkodni, ahogy ezelőtt 50-60 évvel. Most az akarat és a szorgalom kötelező módon a tudással kell társuljon, főleg piacra termelés esetén. Erre példaként lehet felhozni, hogy a rendszerváltás után mindenki gazdálkodni akart, mindenkinek föld kellett és az akkori gazdálkodók azt hitték, hogy úgy lehet folytatni mindent, ahogy az 1960-as években, a TÉESZ-ek megalakulásakor gazdálkodtak. Szántottak ökörrel, szántottak tehenekkel és lassan az élet bebizonyította, hogy a szorgalom nem elegendő tudás nélkül. Ma már Székelyföldön is körvonalazódik, hogy ki az, aki egy faluban a mezőgazdálkodásból akar megélni. Aki nem akar, vagy nem tud ezzel foglalkozni, az már eladta vagy bérbe adta a területét és ez a folyamat még erősödni fog. Persze nem tudjuk mi azt megcsinálni, mint ami nyugaton van, hogy a lakosság 4%-a látja el élelmiszerrel a többi 96%-ot. Itt a domborzati adottságok nem megfelelők ehhez, de kisebb gazdaságokban egy 3-4 hektáros területen például már lehet dolgozni. Persze nem búzáról és burgonyáról van szó. Vannak már olyan kezdeményezések, mint például az áfonyaültetés 2-3 hektáron. Egy ilyen vállalko-

zásból egy család sok munkával már tudja biztosítani a megélhetését. Beszélhetünk áfonyáról, málnáról, homoktövisről, amelyek újak ebben a térségben. Ezelőtt 50 évvel, ha 100 embert megkérdeztek volna, hogy mi az a homoktövis, 99 azt mondta volna, hogy nem tudom. Most pedig ezt is termesztik és ez az egyik legjövedelmezőbb növény. Tehát bejött a tudás, bejött az újítás és ezt kell folytatni. A másik dolog, ami már tőlünk független, a klímaváltozás. Ez sajnos nálunk is nagyon érezteti a hatását. Emiatt már nem szabad csak azon gondolkodni, hogy pityóka, pityóka, pityóka. A klímaváltozás miatt olyan más növényeket is meg lehet termelni nálunk, amelyeket ezelőtt 50 évvel esélytelen lett volna. Erre élő példa a paradicsom. Én nem csíki születésű vagyok, Székelykeresztúr mellett születtem és ott akkor is volt paradicsom. Mikor idejöttem, megpróbáltam paradicsomot termelni. Nem lett! Most pedig ritka az a ház mellett lévő zöldséges kert, ahol ne lenne egy pár tő paradicsom. Nekem van egy gyümölcsös kertem, ahol megérik a szőlő, a barack. Persze nem fogok az alföldiekkel versenyezni, de megterem. Tehát itt is egy szemléletváltás szükséges. A klímaváltozás kapcsán oda kerültünk, hogy gondolnunk kell a szárazságra. Ezelőtt 50 évvel mindenki azért sírt, hogy egyfolytában esik az eső és ezért nem lehet szénát csinálni, nem lehet kapálni, nem lehet aratni. Ehhez képest az elmúlt 5-10 évben sajnos már 3 év is olyan volt, hogy igenis, kimondottan szárazság volt a csíki zónában is. Most már az öntözésen is kell gondolkozni. Ez régebb nem volt, most ez is aktuális lett.

Említette a beszélgetés elején, hogy az innovatív vállalkozásokat az emberek a szemük sarkából figyelik. Ennek kapcsán felmerül, hogy az innovatív vállalkozók példaértékűek a térségben. Az Ön meglátása szerint ők tisztában vannak ezzel a példaértékükkel? Törekednek-e arra, hogy a környezetük elismerje őket?

Van ilyen is, olyan is. Én ismerek olyant, aki magának termel, és ahogy szokták mondani, nem néz se jobbra, se balra, hanem halad előre. De szerencsére vannak olyanok is, akik téli időszakban továbbképzéseken, tanfolyamokon vesznek részt. Előadóként én is részt veszek a gyümölcstermesztésben ilyen felnőttoktatásban és úgy látom, hogy ezek az ügyeskedők között sok olyan van, aki szívesen elmondja a tapasztalatát és az a többieknek példaértékű lehet. Az ilyen személyeknek van húzó erejük. Azok, akik megye szinten gazdálkodni akarnak, s tovább akarnak lépni, ezekre az emberekre felnéznek.

Ön bizonyára sok gazdálkodó tapasztalatát ismeri. Általában milyen nehézségekkel állnak szemben? Vannak térségi akadályozó tényezők a vállalkozások működésében?

Ebben az egyik legnagyobb akadály az, hogy sajnos, akik ezzel foglalkoznak, nem rendelkeznek megfelelő szakmai felkészültséggel, iskolázottsággal. Számunkra nagy nehézséget okoz például a papírmunka. A vállalkozások működtetéséhez papírmunka szükséges: el kell vinni, el kell adni, el kell menni az Állategészségügyhöz, ki kell váltani egy igazolást stb. Vannak akik ezt nem szeretik és nem is tudják hová kell fordulni, pedig sokszor elmondják ilyen továbbképzőkön, de van aki fogékony erre és van aki nem. A másik dolog az (és ez a biotermelésre is érvényes), hogy ha valaki bele akar fogni egy ilyen innovatív vállalkozásnak a létrehozásába, egyszer a fejében kell rendet tenni. Az ilyen személyek el kell döntsék, hogy ők nem úgy akarnak gazdálkodni, mint Juliska néni a szomszédban, hogy reggel 6 órakor felkel, veszi a kapát és így tovább, hanem valami mást akarnak, egy újabbat, egy másabbat. Ezt egyszer fejben kell eldönteni és azután lehet menni és meg tanulni, vagy ellesni a különféle technikákat.

Térségi intézmények szintjén van még olyan dolog, amivel lehetne segíteni ezt a folyamatot?

Igen, konkrétan a mi intézményünknek is, a Mezőgazdasági Igazgatóságnak van egy konzultációs osztálya, ahol kötelező módon minden évben szerveznek tanfolyamokat. Kétféle tanfolyam van. Az APIA által biztosított támogatások például bizonyos tanfolyamok elvégzéséhez vannak kötve. Ezeket a tanfolyamokat a konzultációs osztály általában a tél folyamán szervezi meg, mert a gazdák akkor szabadabbak. Nagyon sok a jelentkező. A másik típusú tanfolyam is különféle pályázati lehetőségek kihasználásához szükséges. Ezeken kívül szerveznek a gazdatársadalom igényeinek megfelelő tanfolyamokat is: ilyenek például a biotanfolyamok, tejfeldolgozó tanfolyamok, gyümölcs feldolgozási tanfolyamok, gyümölcstermesztési tanfolyamok és így tovább. Ezeket a tanfolyamokat megfelelő számú jelentkezés esetén indítják, de minden évben több száz személy vesz részt ilyen tanfolyamokon. Más intézmények is vannak, amelyek szerveznek tanfolyamokat. Konkrétan a Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány. Vannak még uniós pályázati pénzeket lehívó cégek is, akik szintén tartanak mezőgazdasággal kapcsolatos felkészítőket.

Ön szerint a társadalmi nyilvánosságnak mi a szerepe ebben a folyamatban?

A sajtónak, a médiának (akár nyomtatott, akár digitális formában) nagyon fontos szerepe van az innovatív gazdák bemutatásával kapcsolatban. A pontos hatást nem lehet mérni, de biztos, hogy van, mert lehet, hogy valaki csak egy újságcikkből

értesül újszerű gazdálkodási formákról, amelyeket ő is kipróbálhatna, mert van területe.

Sok olyan innovatív gazdálkodó van, akinek nincs agrárvégzettsége sem, hanem ő valahol meglátta a példát. Ebben nagyon fontos szerepük volt és van az olyan intézményeknek, mint a gyergyói Caritas, amely fiatalokat küldött ki külföldre. Ezek a fiatalok elmentek és effektív egy farmon dolgoztak, megtanulták a csínyját az ottani gazdálkodásnak, hazajöttek, gépeket hoztak ide és vállalkozásokat indítottak. Sok ilyen vállalkozót ismerek, akik megjárták ezt az utat. Ezen kívül persze vannak, akik a sajtóból értesültek és bár agrárvégzettséggel nem rendelkeznek, egy tanfolyam elvégzésével már tudnak pályázni különféle fejlesztésekre.

Hogyan látja Ön ezeknek a kezdeményezéseknek a jövőjét a térségben?

Az én véleményem szerint ez a folyamat fog erősödni és kell, hogy erősödjön, mert ez jelenti Hargita megye mezőgazdaságának a húzó erejét. Ismét mondom, hogy nálunk nem lesznek 10.000 hektáros búzaterületek. Fontos, hogy az ilyen kis kezdeményezéseknek megkeressük a kiskaput a piacon, mert a természeti adottságok megvannak hozzá. Emellett megvan a föld is hozzá és a tudást pedig meg lehet szerezni. Szerintem Hargita megyének az ilyen típusú gazdálkodás lesz az elkövetkezőkben a húzó ereje.

Köszönöm szépen a beszélgetést!

Az interjút készítette: ***Sárosi-Blága Ágnes***

Kurkó Ernő
Szakfelügyelő, Hargita Megyei Mezőgazdasági Vezérigazgatóság

„Fontos, hogy az emberek megfelelő időben jussanak hozzá az információkhoz…”

Mi a véleménye a térség agrárinnovációs folyamatáról?

Az agrárinnovációs kezdeményezéseknek pozitív szerepe lesz a megyében, legalábbis szerintem, az alapján, amit szűk körben látok. Domokosi születésű vagyok és én is valamikor végig jártam egy utat. Annak idején 1991-ben kimentem Magyarországra egyetemre és az ott tanultakat megpróbáltam hazahozni és átadni az itteni embereknek. A térségben sok pozitív példa van innovatív agrárkezdeményezésre. Domokoson például van egy fekete ribizlis feldolgozó. Márton Istvánnal többször átbeszéltük, hogy milyen lenne egy mobil gyümölcsfeldolgozó, az is összejött. Antal Istvánnál pedig ott van a fekete ribizlis. Ő fel is dolgozza a ribizlit. Bio tanúsítvánnyal nem rendelkezik, de már ott tart, hogy házi jellegű szörpöket, meg üdítőket készít. Egy másik példa a pisztrángos tó, amit Szabó Zsolt létesített szintén Domokoson. Ezen a településen a rendszerváltás előtt volt egy 110 hektáros gyümölcsös, ahol én annak idején technikus voltam Máthé György és Máthé Emma mellett. Ezt a gyümölcsöst felszámolták, de megpróbáltam a helyi gazdákat rávezetni arra, hogy létesítsenek farmokat és hasznosítsák gazdaságosan azokat a területeteket. Ott is létrejött két tehénfarm, minimum 30 darab tehénnel. Még megemlíteném Gál Leventét, aki juhokkal foglalkozik. Mindenesetre az említett gazdáknak bejött a számításuk, mert folyamatosan terjeszkednek. Épp nemrég voltam ott és láttam, hogy az egyik farmer az istállóját még bővítette, ami azt jelenti, hogy próbálja szaporítani az állatlétszámot. Tehát valószínű megéri ezzel foglalkozni, profitot termelni.

A Mezőgazdasági Igazgatóság részéről volt egy olyan kezdeményezés, amelynek a keretén belül az egyik kollégával kimentünk Domokosra és tartottunk egy szakmai megbeszélést arról, hogy mennyivel jobb lenne a gazdák számára az, ha nem mindenki külön próbálna pályázni, vagy a tejet értékesíteni, hanem társulnának. A gyűlés után beszéltem az egyik társaság vezetőjével és ő mondta el, hogy

a mi kezdeményezésünk után elindult egy olyan folyamat, amelyben pályáztak közös tejbegyűjtő központ létrehozására, amelyhez kapcsolódik borjaztató is. Tehát a gazdák pozitívan értékelik a szakmai segítséget.

Ha visszagondolok a saját pályafutásomra, miután elvégeztem az egyetemet, Magyarországon kezdtem dolgozni vadgazdálkodás és vadászat területen. Csigagyűjtéssel, vadhús begyűjtéssel foglalkoztam. Ezután kihelyeztek Romániába ügyvezető igazgatónak és innen is exportáltam a vadhúst. Szóval átlátom ezeket a dolgokat. A Mezőgazdasági Igazgatóságnál egy éve dolgozom és minden erőmmel próbálok arra összpontosítani, hogy a Felcsíki térséget informáljam, amiben csak lehet. Ez azért fontos, mert az embereknek leginkább az információ hiányzik. A tavaly az APIA-nál dolgoztam és az ellenőrzések során legtöbbször azzal szembesültem, hogy az embereknek nincs információjuk, nem tudnak olyan dolgokat, amelyeket ők, mint farmerek, már rég kellene tudjanak. Az egy dolog, hogy ők támogatást kapnak az APIA részéről, de sokszor nem tudják például, hogy nekik melyek a kötelezettségeik. A helyi önkormányzatok mezőgazdasági referensei fel kellene világosítsák a gazdákat annak érdekében, hogy ne csak azzal legyenek tisztában, hogy pénzt kapnak azért a területért, vagy a szarvasmarha után, hanem azzal is, hogy ők mit vállalnak. Mert nagyot fog csalódni a gazda, amikor szembesül azzal, hogy ellenőrzéskor valami nem felel meg a követelményeknek és emiatt nem fog pénzt kapni.

Egy másik dolgot említenék, szintén domokosi példa: Karda Róbert polgármester kezdeményezésére elindult egy kendertermesztési és kenderfeldolgozási folyamat. Magyarországi példa alapján a kendert téglának dolgoznák fel. Az idén hozták létre az első kenderültetvényt egy 60 áras területen. Ha minden az elvárásoknak megfelelően alakul, akkor valószínű, hogy a kendermagot ki fogják préselni és több helyen megpróbálnak kendert termeszteni és egy kisebb feldolgozó üzemet létrehozni. Erről azért tudok, mert én ellenőrzöm a biotermékeket Hargita megyében, így a műtrágyát, a pszichotróp növényeket és így tovább. A kender is a pszichotróp növények közé tartozik, ami miatt komoly engedélyeket kellett az Igazgatóság kiadjon a termesztéshez. Ezek az engedélyek mind be vannak szerezve, úgyhogy most már el van vetve a kender és jövőbe majd ki fogunk menni a kollégákkal és megnézzük, hogy mi lett az eredmény, illetve majd kell ellenőrizzük a további folyamatokat is.

Ön hogyan látja, ezekre az innovatív kezdeményezésekre hogyan tekint a helyi környezet? Élfogadó, elutasító, érdeklődő?

Ezek mind olyan dolgok, hogy ezelőtt 30-40 évvel léteztek. Például a kender is. Ennek kapcsán arra szeretnék visszatérni, hogy én kint éltem Magyarországon, jó munkakörben dolgoztam, házam is volt, s minden, ami kell, de mégis hazajöttem azért, hogy ezt a tudást valamilyen szinten átadjam. A másik dolog az, hogy szoktunk fogadni magyar turistákat, akik kíváncsiak arra, hogy néz ki itt egy hegyi esztena. Éppen ezért tervemben van egy turisztikai jellegű esztenát létrehozni valahol. A meglévő esztenákra az jellemző, hogy vagy nem olyanok a körülmények, hogy egy turistát oda lehessen vinni, vagy nem lehet megközelíteni autóval. Most is voltak vendégeim és nem kaptam egy olyan esztenát, ahová el tudtam volna vinni őket. Az ilyen utak rendbetételével is kellene foglalkozni. A legelő területek a közbirtokosságok tulajdonában vannak, tőlük bérelik a gazdák és mindig van egy ilyen huzavona, hogy ki javíttassa meg az utakat, kinek az érdeke. Vannak olyan helyek is, ahová már a vizet be tudták vezetni forrásról, vagy napkollektorokat szereltek fel, ami már valamilyen szinten kondíciókat teremt. Csak ezeket a helyeket autóval nem lehet megközelíteni.

Az agrárjellegű vállalkozókra gondolva, Ön szerint ezek a személyek tisztában vannak-e a példamutató, nevelő szerepükkel? Hiába, hogy sok minden létezett több évvel ezelőtt is, de azért vannak a térség számára új dolgok is ezen a területen. Ön hogyan látja ezeknek a személyeknek, vállalkozásoknak a szerepét?

Mondjuk ez egy nehéz kérdés olyan téren, hogy amíg valaki kipróbál egy újdonságot, addig el van magával. Például beszéltem a polgármesterrel is a kender projekttel kapcsolatban és ő azt mondta, hogy ebben az évben meglátjuk, hogy hogy jön ki, milyen eredmények lesznek. Persze, én is nyomon fogom követni szakmailag. Azért mindenki úgy van vele, hogy ez egyfajta újdonság és reménykednek. Mindenki vár valamit az első években és nem mer nagyot lépni, hanem csak apró léptekkel halad előre. Szóval van érdeklődés az új dolgok iránt. Látszik, hogy az embereket érdeklik az újdonságok, mint például Domokoson is a gyümölcsfeldolgozó, vagy most ez a kender is. Én személyesen, például ha bemegyek egy fodrászhoz, mindig szóba állok azzal az 5-6 emberrel, aki ott van. Mindig viszek az ilyen helyekre különféle prospektusokat az Igazgatóságról.

Általában mikről számolnak be vállalkozók, melyek a leggyakoribb nehézségek, amelyekkel találkoznak a vállalkozásuk létrehozása és működése kapcsán?

Ugyancsak az információra tudok visszatérni. Továbbá van a hivatalos akták beszerzése, vagy az értékesítés. Az utóbbi kapcsán például juhtartó gazdák eseté-

ben a gyapjúértékesítést sikerült az Igazgatóságon keresztül elindítani. Ebben is Domokos az első helyen áll, mert a legtöbb gyapjút onnan vitték el. Az értékesítés a legfőbb nehézségek közé tartozik. Egy másik fontos probléma szintén a juhtartásra és legeltetésre visszatérve az, hogy nincs pásztor. Például a tegnapelőtt voltam Borszéken és ott beszéltem a szárhegyi közbirtokosság elnökével és ő mondta, hogy annyira emberhiány van, hogy valamelyik nap is ő kellett kimenjen segíteni megfejni a juhokat. Most csinálják országszerte a legeltetési üzemtervet. Ezt minden község meg kell csinálja, mert anélkül 2019-ben már nem kapnak területalapú támogatást. Itt ismét ez a kettő ellentmond egymásnak, mert az üzemterv lényegében arról szól, hogy mekkora a legelő kapacitása, mennyi állatot bír meg, csak azzal senki nem számol, hogy nincs ember. Legtöbb helyen már most az van, hogy hiába van külön legelőtest, egybe kell vonják az állatokat és amelyik legelőtest megbír 400 juhot, arra rá kell tegyenek 900-at, mert nincs aki rendezze őket. Az ilyen legelőknek a vízellátása egy másik probléma. Voltam olyan biotermelőnél ellenőrzésben, hogy ott volt a 10 darab tehene és nem volt a környéken víz. El lehet gondolkozni azon, hogy 10-20 darab tehénnek megoldani a vízellátását egész nyáron mekkora nagy feladat. Lóvészen is van hasonló példa, csak juhokkal. Hiába fúrtak kutat, nincs víz és 400 juhnak hordani kell a vizet. Azért megvannak a helyi nehézségek.

*Sok példát említett menetközben arról, hogy Ön, meg az intézménye mivel segíti az agrárvállalkozások működését. Van még valami, amivel rá lehetne segíteni erre a folyamatra? Itt lehet gondolni a saját és más térségi intézmény szerepvállalására is***.**

A szakmai dolgokat tudom továbbra is kiemelni, a tudásátadást. A Pro Agricultura Alapítványon keresztül tudomásom van arról, hogy fognak felnőttképzéseket szervezni. Ez nagyon fontos, mert azt lehet tapasztalni, hogy bármilyen ilyen jellegű tanfolyam elindításakor vannak jelentkezők. Az az érdekes, hogy nem is annyira a fiatal korosztály, hanem a 30-as évektől felfele korosztály jelentkezik. Nagyon sokat jelent az is, hogy sok fiatal dolgozik kint nyugaton, Svájcban. Én úgy látom, hogy ezek a fiatalok hazahozzák az ottani tapasztalataikat, gépeket hoznak be és megpróbálnak itt is csinálni valami hasonlót. Mielőtt ide jöttem dolgozni szállító cégem volt és én is nagyon sok mezőgazdasági gépet hoztam be külföldről. Olyant fiatalt is láttam, akinek már elege volt Svájcból és olyan türelmetlenül várta, hogy egyszer már tudjuk levenni azt a gépet a kocsiról, hogy tudja kipróbálni itthon. Sajnos a másik oldala ennek az, hogy olyannal is találkoztam, aki hazajött, beruházott, pályázott és nem jöttek be a számításai. Ott áll a precíz istálló üresen,

vissza kellett menni Svájcba dolgozni. A piac meg a szakmai képzés nagyon sokat számít minden termelőnél. Én most csinálom a mesteri képzést a Szent István Egyetemen és a Káposztás dékán úrral nagyon sokat szoktunk beszélgetni ezekről a dolgokról. Az én tapasztalatom is az, hogy ha van egy jó piacod, akkor onnan visszafele tudsz építkezni. Hiába építed fel a vállalkozást előbb, ha nincs piacod, mert az egész egy halott ügy lesz. Én ezt saját magamon is megtapasztaltam. Mikor hazajöttem Magyarországról, elindítottam egy vállalkozást, mert amíg kint voltam, meg volt a piac, meg voltak a kapcsolatok. Ezért mertem belevágni, és szerencsére jól is működött a vállalkozás. Sok olyan gazda van, aki szeretne például 10 áras ribizlist, vagy málnást működtetni és az engedélyeket mindig nálunk kell beszerezzék. Mikor jönnek, mindig meg szoktam kérdezni tőlük, hogy mit fognak a termással csinálni. Sokan azt válaszolják, hogy majd valahogy csak eladjuk. Na erre azért nehéz építkezni. Például Magyarországon már nincs elég munkaerő, akivel a bogyós gyümölcsök terén a munkálatokat el lehetne végeztetni. Éppen erről is beszéltünk a dékán úrral, hogy itt nálunk érdemes volna most még ezzel foglalkozni, mert munkaerő van. Itt Erdélyben azt lehet mondani, hogy még kaláka formájában is meg lehet oldani a gyümölcsök begyűjtését. De előre kell gondolkozni minimum egy 5-10 évre, mert láthatjuk Magyarország példáját, ahol nincs aki leszedje a gyümölcsöt. Most Pünkösdkor is beszéltem a vendégekkel, akik azt mesélték, hogy Magyarországon nagyon leesett az eper ára, mert jött a meleg, gyorsan kezdett érni a gyümölcs, nem volt aki leszedje és inkább adták olcsón, csak hogy szabaduljanak tőle.

Hogyan látja, a térségi médiának milyen szerepe van és lehet az agrárinnovációs folyamatban?

Ahogy látom, kellene minden községben, vagy faluban heti informálás például írott sajtó formájában, vagy a gazdák csoportos tájékoztatásával, akár emailen keresztül. Fontos, hogy az emberek megfelelő időben jussanak hozzá az információkhoz, mert ez a legfontosabb, még egyszer hangsúlyozom. Sokszor nem csak egyszerű kisemberek nem jutnak információhoz. A mi körünkben is sokszor vannak olyan információk, amelyek nem jutnak el mindenkihez és ha célzottan nem érdeklődik az ember, nem is tudja hogy mi zajlik körülötte.

Azok a szaklapok is fontosak, amelyeket az Igazgatóság ad ki, vagy amelyek a Pro Agricultura Alapítványnál is megtalálhatók. Én ezeket a lapokat mindig viszem magammal és leteszem a fodrászatban, vagy a kocsmákban, és az emberek már megszokták és várják. A gazdáknak nem kell biztatás, hogy valamit csináljanak, ők

saját maguktól dolgoznak, csak kell hagyni őket kibontakozni és a háttérből segíteni. Mindenki keresi azt, hogy jobb legyen. Lényegében az ember sokszor észre sem veszi, hogy mennyire kommunikálnak egymást között ezek a gazdák.

A tejbegyűjtő központ kapcsán például elmagyaráztam a gazdáknak, hogy most gondolkozzanak el azon, hogy mit jelent az ár szempontjából, ha naponta tudjuk garantálni azt az 5000 liter mennyiségű tejet, amit a tejgyár elvihet. Ezzel már lehetne elérni eredményeket, de külön-külön nem. Nagyban lehet csak gondolkozni. Kis tételben tényleg csak az önfenntartás erejéig lehet működni, profitot nem nagyon lehet termelni. A pityókatermesztésnél, vagy a disznótartásnál a piacra ki-be szállás nem előnyös. Mikor a malacnak nagy az ára, mindenki nekifog kocát tartani, de arra nem gondolnak, hogy abból csak következő évben lesz eredmény. Ugyanaz van a pityókánál is. Egyik év ilyen, másik olyan. Ha beálltál, akkor csinálni kell.

Van egy barátom, aki 28 éve foglalkozik disznótartással. Ha kérdezem tőle, hogy István, milyen volt ez az év, azt válaszolja, hogy az egyik év jobb, a másik rosszabb, de ő folyamatosan bent van a piacon. A ki-be szállással hígul fel minden. Például a pityókánál is emiatt van, hogy nincs jó ár. Sokszor átgondoltam, hogy milyen jó lenne egy kezdeményezés hűtőház létrehozására. A gazdáktól fel lehetne vásárolni a pityókát és szerződést lehetne kötni Kauflanddal, vagy Lidl-el. Ahogy hallottam már évekkel ezelőtt volt példa szerződéskötésre ezekkel a cégekkel, de mit csináltak a gazdák? Mikor kevés volt a termés, nem elégedtek meg azzal az árral, ami garantált és fix télen-nyáron, hanem eladták drágábban és erre mit mond egy multi? Köszönöm szépen, akkor inkább behozom a lengyel, vagy a török pityókát, mert neki nem érdeke, hogy helyi legyen. Itt nagyon sok mindenen lehetne változtatni és úgy érzem, hogy fogunk is. Úgy látom, hogy azok, akik nekifogtak az agrártevékenységeknek, mindenképp fogják folytatni, sőt bővíteni fognak. Azok a fiatalok, akik jelenleg kint vannak Svájcban, Németországban, úgy látom nem kint szeretnének maradni, hanem haza szeretnének jönni. Én még olyan fiatallal nem beszéltem, aki kint van mondjuk Svájcban és azt mondaná, hogy ő kint szeretne maradni. Inkább alig várják, hogy hazajöjjenek és elindítsák, amit láttak vagy tanultak. Én ezeket megtapasztaltam. Azért is tudok ezekről beszélni, mert én 13 évet úgy töltöttem el Magyarországon, hogy amikor kimentem volt 1000 forintom és egy szem pityókám úgymond. Éjjel a lépcsőházban aludtam és tanultam vízzel vakolni, hogy másnap vegyenek fel kőművesnek. Emellett tanultam és éjjel-nappal hétvégén is dolgoztam. Hála Istennek elértem az eredményeket és most úgy érzem,

hogy nem csak szakmailag, hanem lelkileg is tudom támogatni a gazdákat nehézségek esetén. Minden vállalkozás a helyi adottságoknak megfelelően és a helyi adottságokat kihasználva tud profitot termelni és talpon maradni.

Nagyon szépen köszönöm, hogy elmondta a meglátásait!

Az interjút készítette: ***Sárosi-Blága Ágnes***

Mákszem Hunor
Alpolgármester, Csíkszenttamás

„… az egyik legfontosabb dolog a pozitív példa.”

A térségi agrárinnovációs kezdeményezések szerinted milyen szerepet töltenek be a térség életében?

Szerintem nagyon fontos dolog az agrárinnovátoroknak a megjelenése, de az utóbbi időben egyre jobban bebizonyosodott szerintem az, több polgármesterrel is beszélgettünk erről, hogy minden bajunk a rendszerváltás időszakából ered. Abban az időszakban az emberek és a társadalom nem volt felkészülve sok mindenre. Azt kell mondjam, hogy ez a székely társadalom, vagy szűkebb körben a Csík-széken található agrártársadalom az Európai Unióba való belépésre, egy más agrárstruktúrához való csatlakozásra nem volt felkészülve. Hiába, hogy annak idején elkezdődtek a csatlakozási munkálatok. Ezek inkább az intézményekre voltak hatással (oktatási, önkormányzati, gazdasági), de a társadalom a változásokra nem készült fel. Aztán elérhetővé váltak különböző források, mint például a LEADER vagy más olyan források, amelyek a mezőgazdaságot, az állattenyésztést érintették, de a társadalom nem volt felkészülve az agrárinnovációra. Szükség van erre a folyamatra. Jönnek az újabb források, egyre bonyolultabbak lesznek a mezőgazdasági támogatások. Nem egy pályázatról beszélek, ahol elég sok kritériumnak kell megfelelni, hanem az alaptámogatásokról. Kisebb vagy közepes gazdák esetében például. Napi rendszerességgel változhatnak és változnak országos léptékben az ide vonatkozó törvények és kritériumok (állategészségügyi, környezetvédelmi, urbanisztikai), ezeket az EU-ba való belépés előtt már el kellett volna mondani, a gazdákat erre fel kellett volna készíteni.

Véleményed szerint a térség tud-e profitálni abból, hogy itt is megjelentek az agrárinnovátorok? Van-e ezeknek az embereknek pozitív vagy negatív hatásuk a vidékre?

Én szeretem azokat az embereket a térségben, akik úgy állnak hozza, hogy én akkor is megmutatom, hogy ezt itt is lehet. Ezek az innovátorok, akik el tudtak rugaszkodni a tipikus csíki mentalitástól, miszerint ezt úgysem lehet megcsinálni, hanem még azért is dolgoznak. Vannak ilyen fiatalok, de akár középkorúak is, akik

addig harcoltak ezzel az ellenszéllel szemben, a román bürokrácia tengerében, hogy végig tudták ezt csinálni. Ezek a pozitív példák jók arra, hogy azt tudjuk mondani az agrártársadalom többségének, hogy hiába mondjátok, hogy nem lehet, mert vannak konkrét példák. És ezekért a példákért nem kell Bukarestig, Kolozsvárig, Brassóig vagy akár Budapestig menni, hanem majdnem minden egyes felcsíki községből tudunk mondani legalább egy pozitív példát.

Ugyanakkor az innováció a mi térségünkben nem feltétlenül azt kell jelentse, hogy valakinek jobb traktora van, hanem maga a mentalitásváltás. Ha a mindennapi tevékenységbe más gazdasági szemléletet viszünk be, akkor az a csíki ember esetében az első lépés az innováció útján. A mezőgazdasági struktúrán például nem lehet nagyot változtatni, mert van egy alap rendszer, amibe integrálódunk: van egy adott birtokmennyiség, tudjuk, hogy eléggé daraboltak. De ezeken kívül, a lehetőségeket kihasználva, aki keresztülmegy a mentalitásváltáson, miszerint másképp akarom csinálni, eredményesebben akarom a munkámat végezni, azután ez a személy már elindul az innováció útján. Akár a térségben, de itt a községben is rá tudok mutatni azokra az emberekre, akik bebizonyították, hogy igenis lehet ezt az utat járni, lehet csinálni.

Meglátásod szerint az agrárinnovátorok környezete mennyire ismeri azt a tevékenységet, amit ezek a személyek végeznek? Támogatják őket?

Ez a kérdés akkor lenne a legjobb, ha az a három ember itt lenne mellettem. Most tudnák mondani egy olyan személyt, aki növénytermesztéssel foglalkozik, és ha jól tudom nemrég a megyeházán is ki volt tüntetve csíki medencei növénytermesztő kategóriában. Őt én kívülről úgy látom, hogy nem nagy területen, de hatékonyan gazdálkodik, sárgarépát, zellert, feketeretket, hagymát termeszt. Ezeknek a növényeknek a termesztéséhez - ahhoz, hogy nagyobb mennyiséget elő tudjál állítani - nincs is szükség nagy területre, 10-20 hektár már ipari termelésnek számítana. Tudom, hogy ehhez az emberhez pozitívan állnak hozzá a közösség tagjai, azért mert sok embernek munkát ad, és még nem hallottam egy embertől sem, hogy nem fizette volna ki. Soha nem hallottam egy panaszt sem, pedig az ilyen hír hamar elterjed a községben. Ez azt jelenti, hogy vele szemben van egy pozitív hozzáállása a közösségnek, mert akárki, aki hozzá ment dolgozni, senkitől nem hallottam, hogy átverte volna.

Az állattenyésztés az sokkal nehezebb falat, mert nagyon átalakulóban van az állattenyésztés és a legelőgazdálkodás. Ez azért nehéz kérdés, mert zömében a Csíki medencében, akik nagyobb állatállománnyal rendelkeznek, azok nem rendel-

keznek megfelelő nagyságú területekkel. A közbirtokosságok rendelkeznek jelentősebb legelős területekkel, de sok esetben a nagyobb birtokosok gyerekei, akiknek több joguk van, továbbtanultak, orvosok lettek, tanárok lettek és nem folytatják a gazdálkodást. Akiknek kevesebb terület jutott, – azok közül is azon személyek, akik nem mentek el külföldre- azok közül kerül ma ki több gazda is, de mivel nem rendelkeznek akkora területtel, ezért ebből gyakran nézeteltérések lesznek. Szerintem a közeljövőben, ebben a térségben ez több problémát is fog okozni, mert nincsenek akkora egyéni területek, ami egy-egy gazdaság működtetéséhez kellene.

Az ilyen emberek megítélése véleményem szerint inkább megosztott. Vannak pozitív példák, vannak negatív példák, de ez magából a birtokszerkezetből adódik, a közös birtokossági gazdálkodás jellegéből.

Községen belül mennyire követik ezeknek az agrárinnovátoroknak a tevékenységét és van esetleg példa arra, hogy megpróbálják utánozni, hozzájuk hasonló tevékenységeket elindítani?

A községünkben pár fiatalt tudnék mondani a korosztályomból, akik hazajöttek külföldről és nekifogtak az állattenyésztésnek. A növénytermesztésben egy ilyen embert sem tudok mondani. Azokból is kevés van, akik már korábban elkezdték az állattenyésztést, és komolyabb előrelépést tudtak tenni állománynövelés vagy gazdasági épületek számának, nagyságának növelése terén. A fiatalok pedig egy olyan gazdálkodási formának álltak neki, ami pont átmeneti fázisban van, vagyis még mindig benne van a hagyományos havasi gazdálkodási forma, de már elindultak a farmosodás irányába is. Ebbe a felemás állattenyésztési rendszerbe próbáltak beintegrálódni.

Azok a személyek, akik ebben a ciklusban pályáztak, azok nem mezőgazdasági tevékenységre pályáztak. Sajnos nem tudok annyi pozitív példát mondani, mint amennyit szeretnék.

Melyek azok a térségi tényezők, amelyek akadályozzák az innovációs kezdeményezések megjelenését, elterjedését?

Ha kizárjuk az uniós és az országos szintet, akkor az első, amit mindenképpen meg kell említeni az az emberek mentalitása. Ahhoz, hogy az innováció elinduljon, az első és legfontosabb tényező az lenne, ha megtörténne egy bizonyos szintű mentalitásváltás. Az a csíki emberek viszonylatában már egy nagyon jelentős innováció, ha valaki eldönti, hogy ő másképp akarja csinálni, mint ahogyan eddig csinálták. Utána térségi szinten lehetne említeni a birtokviszonyokat és a birtokszerkezetet. Nagyon elrontották a ’90-es években és egyik szinten sem ismerték fel.

Amikor vissza akarták adni a földeket, akkor gondoltak arra, hogy tömbösítsék legalább az egy kategóriába eső területeket, annak érdekében, hogy ne térjünk vissza ahhoz a birtokstruktúrához, ami volt a kollektivizálás előtt. A válasz az volt az emberek részéről, hogy adják vissza, de recept nem kell melléje. Ez azt jelentette, hogy ugyanott kérik vissza, ahonnan annak idején elvették. Ebből kifolyólag ma gazdálkodási szempontból előnytelen birtokstruktúrával rendelkezünk. Az egyedüli gazdasági egység, amelyiknek előnyös birtokszerkezete van, az a közbirtokosság, ezért sokkal többet ki lehetne hozni elméletileg a közbirtokosságokból. Ez az akadály a magánszemélyeknél nem hárult el és ennek egyik legfontosabb oka a mentalitás. A rendszerváltás óta lassan eltelt 30 év, és a ’90-es években is lehetetlen volt, és szerintem most is lehetetlen a szövetkezeti formák kialakítása, annak ellenére, hogy Nyugat-Európában ez jól működött. Az emberek megelégelték a múlt rendszer szövetkezeti formáját, mert az nem vezet semmi jóhoz, ha olyan embertől veszünk el valamit, aki dolgozik. Ez az emlék a nagyszüleinkben és sokszor bennünk is annyira élénken él és hat, hogy most is foggalkörömmel ragaszkodunk azokhoz a területekhez, amelyek régen is a tulajdonunkban voltak.

Ha erre a kettőre, a mentalitásváltásra és a birtokszerkezetre lehetne megoldást találni, az komoly előrelépés lenne. Az egyikre az idő a megoldás, a mentalitásra, de az idő nagyon halad előre és egyelőre kevés eredmény látszik. A birtokviszonyok esetében komoly szerep hárul az önkormányzatokra, de a labda még mindig a kataszteri hivataloknál és Bukarestnél pattog, mert sokkal könnyebben meg lehetne oldani, és nagyon el van bonyolítva a rendszer. Véleményem szerint a területek telekkönyvi adminisztrálását át kellene adni teljes mértékben az önkormányzatoknak, mert senki nem tudhatja nálam jobban, hogy melyik dűlő hol van, hol folyik pontosan a patak, és merre kanyarog az út. Persze jöhetnek ellenőrizni, amikor csak akarnak, de ezt nem tudják jobban egy szenttamási embernél, egy szenttamási vezetőnél sem Csíkszeredában, sem Bukarestben.

A térségi intézmények hogyan tudnák segíteni ennek az innovatív csoportnak a munkáját?

Az első és legfontosabb segítsége az embereknek egy adott községben mindig az önkormányzat, utána következik a közbirtokosság. Utána a Megyei Tanács és a hozzá kapcsolódó intézmények (Mezőgazdasági Igazgatóság, Fejlesztési Ügynökség), amelyeknek van több kapcsolódó tevékenysége is. Itt a legfontosabb az oktatás, vagyis képzési programokra gondolok, és a tanácsadás. Ugyanakkor ott van a Pro Agricultura Alapítvány, amely ugyan nem állami struktúra, de fontos képzési

programjai vannak, én is részt vettem például a metszőtanfolyamukon. Ott van még az APIA, amelyben szintén jó szakemberek dolgoznak, és sokat segítenek. De a legtöbb esetben a legnagyobb segítség a kézzelfogható dolgok átadása, és azok az emberek, akik már megtapasztaltak bizonyos dolgokat és értek el eredményeket, azok tudnak a legjobban egy falus társuknak segíteni. Utána jöhetnek az intézmények.

Az önkormányzatnak a legnagyobb a szerepe. Tudja a helyeket, tudja az ajtókat, hogy melyiken kell bemenni, esetleg segíteni is tud. Volt már rá példa, hogy két-három gazdával elmentünk, hogy megnézzük a központi régió pályázatkezelőjéhez egy beszélgetésre és én is elmentem velük, hogy meghallgassam azokat az információkat, amiket majd tovább tudok mondani az érdeklődőknek. Hogyha bejön egy fiatal, hogy ő szeretne valamit csinálni, akkor azt nem szabad elküldeni egy másik hivatalba, hanem vagy el kell menni vele, vagy le kell ülni vele egy alapos beszélgetésre, a témát jól körüljárni. Ugyanis az önkormányzatnál sok olyan ember dolgozik, aki tud segíteni, és ki kell alakuljon a fiatal fejében is, hogy konkrétan mit akar csinálni és abban hol vannak a helyi buktatók, és az önkormányzat is pontosan meg kell értse, hogy mire törekszik, hogy tudjon segíteni neki. Az önkormányzat olyan nagy segítséget tud adni, amit más senki nem tud. Természetesen csak akkor, ha az önkormányzatnál dolgozók hajlandóak sokkal több energiát belefektetni egy ilyen emberbe.

Szerinted van annak fontossága, hogy a társadalom jobban megismerje az agrárinnovátorok tevékenységét? Milyen szerepe van ebben a médiának?

Szerintem nagyon fontos, hogy jobban meg tudjuk ismerni a községben, a Csíki medencében tevékenykedő személyeket. A legutóbbi falugyűlésen, amit a kultúrotthonban tartottunk és annyian eljöttek, hogy ha a kultúrotthon kétszer akkora lett volna, akkor sem fértünk volna be, a polgármester kihangsúlyozta, hogy vannak olyan emberek a községben (név szerint is említette őket) akik pályáztak és nyertek. Azért, hogy az emberek tudják. Hogy mennyire van rájuk hatással, nem tudom.

Ma egyre több jó műsor van például a Marosvásárhelyi Rádióban, amit én is egyre többet hallgatok. Egyedül azt nem szeretem, amikor a médiában olyan pozitív példákat kötnek össze a politikával, akik az eredményeiket saját erejükből érték el.

Hogyan ítéled meg az agrárinnovátorok jövőjét?

Nagyon egyszerű választ fogok erre adni. Rá leszünk, azaz sokkal inkább rá vagyunk kényszerítve, hogy ezek az emberek megerősödjenek, hogy az innováció megerősödjön. Innováció nélkül nem lesz győzelem. Valaminek változnia kell. Csak az a baj ezzel a változással, hogy sok esetben ráerőltetjük a társadalomra. Nem az van, hogy a társadalom alulról építkezik, hogy észreveszi, hogy neki lenne rá szüksége, hanem mi próbáljuk felülről nyomni az innovátorokat.

Ebből a szempontból nagyon jók az ide kapcsolódó rendezvények, például a különböző fórumok és az állatvásárok, ahova hívnak meg szakembereket és ott vannak a gazdák is. Itt a gazdák sok pozitív példát ismerhetnek meg, és ahhoz hogy elinduljunk az innováció útján az egyik legfontosabb dolog a pozitív példa. Ezek a rendezvények jók a tudásátadásra is, mert olyan gyorsan változik a világ, hogy erre szükség van.

Az interjút készítette: ***Biró Z. Zoltán***

Csilip Árpád
Igazgató, Hargita Megyei Fejlesztési Ügynökség

„… csak azok fognak megmaradni, akik élnek az innovációs lehetőségekkel…”

Hogyan látod, van előnye térségi szempontból annak a ténynek, hogy az agrárium terén ma már több olyan szereplőt is találunk, akiknek a tevékenységében egyre nagyobb szerepet kap az innováció?

Én úgy gondolom, hogy mindenképpen előnye van, és szomorúan kell megállapítsam azt, hogy nagyon sok olyan ember van aki vagy fél, vagy nem ismeri, de abszolút nem támogatja. Én arra próbálok bíztatni mindenkit, aki az agrár-innováció terén fejleszteni akar, munkát akar befektetni, hogy ezeket a negatív véleményeket nagyon kerülje el. Én úgy látom, hogy nagyon is szükség van erre a típusú fejlesztésre. Ha megnézzük Csíkszék vagy akár Hargita megye gazdaságát az elmúlt öt évben, akkor azt látjuk, hogy aki ezelőtt öt évvel fejőházról vagy automatizált fejésről beszélt azt kikacagták úgy, ahogy ma kikacagják azt, aki mondjuk drónos permetezésről beszél. Ugyanazzal a szemmel nézték, és most már van. Most már nincs olyan falu, ahol ne lenne több férőhelyes fejőház, egyre többen elkezdtek a fejés automatizálásában gondolkodni, mindenképpen van értelme, errefele halad a világ, úgyhogy komolyan oda kell állni melléje.

Szerinted mennyire ismeri a lokális társadalom az innovatív kezdeményezéseket?

Én úgy gondolom, hogy nem nagyon ismerik, bár inkább csak a mezőgazdasággal kapcsolatban vannak ilyen téren ismereteim. Nagyon kevés olyan régi szakember van, akiknek a példáját követik a gazdák, és aki nyitott is az újítás irányába. Általában azok, akikre hallgatnak a gazdák, azok inkább maradibb szemléletet képviselnek. Én úgy gondolom, hogy a régi gazdaságot kell hagyni ebben a formájában, inkább azokkal kellene foglalkozni, akik fiatal gazdák, akik mernek újítani, mernek pályázni. El kellene különíteni azokat az irányvonalakat, amiket tényleg megcélzunk. Nem feltétlenül kell az egy-két tehenes gazdaságot ilyen nyomásnak kitenni, hanem lehet, hogy az öttehenes fiatal gazda, aki huszonéves sokkal

nyitottabb és valószínűbb, hogy el tudja magát képzelni harminc év múlva száz tehenes gazdaként.

Hogy tekint a környezetük szerinted azokra az emberekre, akik innovációs dolgokkal kísérleteznek?

Szerintem itt megjelenik az a székely népre jellemző sajátosság, hogy ellenségesen tekint az újításra, de aztán idővel majd belátja, hogy kell neki. A pozitív példa, azonban mindenképpen elengedhetetlen. Lehet, hogy az egyszerű embernek nem föltétlen a legnagyobb innovációt kell bemutatni, hanem egy borjúetető gépet, vagy egy olyan mérleget, ami sms-ben vagy emailben küldi grammra lebontva a borjak napi súlygyarapodását. Szerintem sokkal kézzelfoghatóbb és sokkal hamarabb elfogadhatóbb, mint például a drónos permetezés. Szerintem el kell különíteni, hogy melyik kategóriát célozzuk meg és azt is, hogy mivel. Hogy kinövi magát, abban teljesen biztos vagyok, de nem mindegy, hogy mivel indítunk. A lényeg, hogy minél többen induljanak el ezen a téren, és fantasztikus eredményeket lehetne elérni.

Milyen gyakorlati tapasztalataid vannak arra vonatkozólag, hogy az agrárinnovátoroknak vannak követőik? Vannak olyanok, akik lemásolják tevékenységüket, elindítják kvázi ugyanazt a modellt arra alapozva, hogy ez más esetében bár működött?

Egyértelmű. Erre próbáltam az előbb is rámutatni, hogy a közvetlen környezetében található pozitív példa az, ami a legjobban tudja motiválni ezeket az embereket. Szerintem azt kellene csinálni, hogy konkrétan szembesíteni kellene a tényekkel, hogy lehetséges az, hogy egy kétszáz szarvasmarhát tartó telepen két ember dolgozik, és harminc szarvasmarhát tartó telepen is két ember dolgozik. És a munka hatékonyságát is meg tudják ítélni, lássák az adatokat számszerűen. Engem mindig a közvetlen környezetem motivált a legjobban. Külföldről is lehet pozitív példát beemelni, ha elvisszük őket Magyarországra ott is megismerik a technológiát, a hatékonyságot, de az lesz bennük, hogy ott más költségvetéssel rendelkeznek, más pályázati lehetőségek vannak. Mi ezzel nyugtatjuk magunkat, hogy jó, de ott másképp van. De ha mutatunk egy olyan személyt, aki elméletileg hasonló lehetőségekkel indult és itt van a kézzelfogható eredmény, akkor az teljesen másképp néz ki.

Vannak-e szerinted olyan térségi tényezők, amelyek fékezik az agrárinnovációs kezdeményezések térnyerését?

A felfogás és a hozzáállás. Elsősorban az, ami a fejekben van. Nem látom még az anyagi akadályát sem ennek a folyamatnak. Jelentős magyarországi és uniós pályázati lehetőségek vannak, ma már több százezer eurós pályázatok is elérhetőek. Ilyen körülmények között nem kellene oda jussunk, mint ahogyan az ország másik része járt, hogy egy bizonyos pályázati kiírás eredményeként a gazdák majdnem kizárólag traktorvásárlást eszközöltek. Önmagában ez nagyon jó, nagyon szép, nagyon fontos, de a gazdaság attól még nem fejlődik és a munkaerő problémát sem oldottuk meg, hatékonyabb termelésről nem is beszélve. Csak annyi történt, hogy a régi eszközt újra cseréltük le.

A térségi intézmények hogyan tudnák segíteni, támogatni az agrárinnovációs folyamat térségi megerősödését, terjedését?

Szerintem ebben az esetben nem az anyagiakra kellene a hangsúlyt helyezni. Meglátásom szerint elsősorban képzésekben tudnának szerepet vállalni. A Megyei Tanácsnak például számos képzéssel kapcsolatos kezdeményezése van. Az idén ősszel például, szeretnénk olyan képzéseket elindítani, amelyek elsősorban alapismeretek átadására koncentrálnak. Ilyen például az állategészségüggyel kapcsolatos alapszintű ismeretek megtanítása, amivel egyrészt könnyíteni lehet az állatorvosok munkáját, mivel minden aprósággal nem fognak hozzájuk fordulni, ugyanakkor a gazdák szempontjából is hasznos, hiszen pénzt is megspórolnak, mivel nem kell minden aprósággal állatorvoshoz forduljanak és időt is megtakarítanak, hiszen egyes problémákat otthon is meg tudnak majd oldani.

Mint Fejlesztési Ügynökség a legfontosabb programunk ezen a téren a Székely Termék. Az utóbbi időszakban egyre több fiatal termelő jelent meg, akik nagyon gyakran egy átvett hagyományos gazdálkodási modell továbbfejlesztésén gondolkodnak. Ugyanakkor vannak olyanok is, akik itthon vagy külföldön látottak alapján indították el saját gazdaságukat. Mi segítünk nekik abban, hogy a termékeik eljussanak a piacra, marketingtevékenységet végzünk, és ez a csoport is véleményem szerint nyitott lenne az innovációra. Továbbá ki kellene dolgozzunk egy ágazatokra lebontott tevékenységi tervet is, amely az egész mezőgazdaságot átölelné. Egy konkrét példával próbálom illusztrálni ezt az elképzelést. Egy most induló fafaragó, egy komoly régiséggel rendelkező fafaragó mellé kellene társuljon, egy meghatározott időintervallumot töltene ott, amely során elsajátítaná a szakmát. Természetesen kurzusokon megtanulja az elméleti képzést, de a szakmai gyakorlatot egy, már gyakorló szakember mellett végezné el. Amikor pedig önálló lesz, akkor következik az ő termékének a levédése. Ebben a formában a mi támogatásunkkal

nevelődnének ki ezek a termelők és a különböző újításokat sokkal könnyebben el lehetne velük fogadtatni, mert már lenne egy kialakult bizalmi viszony, amire alapozni lehet.

Milyen szerepe lehet jelen esetben a társadalmi nyilvánosságnak?

Akárcsak a pozitív példák, a társadalmi nyilvánosság is a további gazdaságok elindításában tud fontos szerepet betölteni. De erre nagyon figyelni kell, hiszen nem mindegy ezen a téren ki mit mutat meg. Ha valaki nem megfelelő szaktudással rendelkezik, vagy vannak oda nem illő komponensek a képletben, amelyek esetlegesen eltorzítják az eredményt, akkor azok sokkal több negatívumot termelhetnek, és inkább hátráltatják, semmint segítik ezt a folyamatot.

Mi a szerepe a médiának?

A média jelenleg a nagy hírértékű anyagokra fókuszál. Azt nem hiszem, hogy ebben a térségben olyan elemeket kell kiemelni, amelyeknek nagy a szenzációértéke. Inkább az innovációs kezdeményezéseket le kellene fordítani a köznyelvre, arra törekedni, hogy az a réteg értse meg, aki potenciálisan fel is tudja használni, vagy akinek az érdeklődését ezzel fel lehet kelteni. Mondok egy egyszerű példát. Azt a tényt propagáljuk, hogy manapság már nem is kell traktorba ülni, hanem a permetezést meg lehet oldani egy távirányítóval és egy drónnal. Ha mindezt olyan embereknek mondjuk el, akik a hagyományos gazdálkodási modellt tanulták, meg, akkor ők ebből semmit sem fognak érteni, egy meseként fogják értékelni ezt a történetet. Ha ilyen téren akarok innovációt behozni a térségbe, akkor apróbb lépésekbe kell ezt megtenni és le kell fordítani olyan nyelvre, amit az egyszerű emberek is megértenek. Inkább egy olyan gépet kell bemutatni, amit nemrégen egy kiállításon láttunk. Ez a gép képes volt egyszerre 50 borjút nevelni, beállítható az etetés gyakorisága, a gép készíti el az alapanyagokból a tejet, méri az elfogyasztott étel mennyiségét és jelzi, hogy miképpen alakul az egyes borjak táplálkozási szándéka, melyik akar többet, vagy kevesebbet enni. Ennek függvényében lehet állítani a mennyiségeket. Ugyanakkor ennek a gépnek az értéke egy alkalmazott másfél évi munkabérébe kerül. Továbbá ez a gép nem tart szünetet, nem megy szabadságra és folyamatosan lekövethető a munkája. Szerintem ezt a mértéket kellene Székelyföldön, de legalábbis Hargita megyében, a médiában megjeleníteni, mert egyre nagyobb gazdaságok jelennek meg. Nem számít újdonságnak egy 50 szarvasmarhát tartó gazdaság, amelynek akár lehet egy 50 darabos utánpótlása is, amihez természetesen kell munkaerő is, amit meg kell fizetni. És nagyon sok gazda nem az

anyagiakba botlik bele, hanem a munkaerőhiányba. Én ezt a szintet jelentetném meg a médiában, mert erre felkapják a fejüket. A székely ember nem nagyon szeret újítani, de ha látja, hogy ez neki rentabilis, akkor más a hozzáállás. Nem az 500.000 eurós befektetéseket kell futtatni, hanem azt, ami a helyi emberek számára is elérhető.

Hogyan ítéled meg, milyen jövő áll az agrárinnovációs kezdeményezések előtt?

Egyértelmű, hogy meg fog maradni és fejlődni fog. Konkrét példaként lehetne említeni a húsmarha tartást. Ezelőtt tíz évvel még nagyon kevesen hallottak húsmarháról Hargita megyében és most már a szarvasmarha állomány 10%-a húsmarha. Mindenképpen meg fog maradni és erősödni fog, sőt azt is meg merem kockáztatni, hogy csak azok fognak megmaradni, akik élnek az innovációs lehetőségekkel. Másképp nem lehet a termelést megfelelő szintre vinni és megfelelő módon lekövetni. Ez az egyetlen út, nincs más.

Az interjút készítette: ***Biró Z. Zoltán***

Dániel Rajmund
Hargita MegyeTanácsának Vidékfejlesztési Egyesülete

„Szerintem fontos a jó példákat megmutatni és népszerűsíteni a gazdák körében…”

Arra szeretnélek megkérni, hogy röviden mutatkozz be!

Dániel Rajmund vagyok, jelenleg itt dolgozok a Vidékfejlesztési Egyesületnél. Otthon van egy kisebb családi gazdaságunk. Már 1992-től gazdálkodunk, tejfeldolgozással foglalkozunk, értékesítjük a helyi piacon. A farmunk gépesített és teljesen önellátó, tehát nem szorulunk semmilyen külső segítségre. Tehát elértünk egy olyan szintet, ami azt mondhatom, hogy példaértékű lehet.

Akkor ez egy érdekes helyzet, a vizsgált szereplőcsoport tagja vagy és ugyanakkor és szakember is!

Igen, én láttam a teljes folyamatot, erről is írtam az államvizsga dolgozatomat: tanulmányoztam a családi gazdaságot úgymond. Meglepő jelenségeket tapasztaltam. Azt vettem észre, hogy az 1990-es évektől, a rendszerváltás után kicsit szabadabb világ lett, megnyílt az út külföld fele és az emberek egy része, aki tehette, az kiment külföldre. Ennek több oka is lehetett: puszta kíváncsiság, a lehetőség kihasználása, vagy tapasztalatszerzés. Voltak olyan emberek, akik farmokon dolgoztak külföldön, ami azt eredményezte, hogy az ott megszerzett tőkét, illetve tudást hazahozták és itt befektették. Ez általában kisebb beruházásokban nyilvánult meg: vettek egy kaszálógépet, takarógépet, próbáltak kicsit fejleszteni, hogy jobb minőségű állatállomány legyen. Próbáltak hatékonyabban, könnyebben termelni és a kézi erőt annyira kiszorítani, hogy ne kelljen sok humánerőforrást felhasználni és lehessen családban dolgozni. Ez volt az elsődleges szempont.

A 2000-es évek után erősödött ez a folyamat. Majd 2008-ban a válság picit itt is letörte a kedélyeket, ami érződött a gazdaságok terén is, főleg a családi gazdaságoknál. De szerintem ahogy beléptünk az EU-ba, 2007-től új lehetőségek nyíltak meg. Bejöttek az agrártámogatások, a földalapú, illetve az állatok utáni támogatások. Ez jelentős változásokat eredményezett a gazdaságokban, leginkább a gépesítés

terén. A megszerzett tudást és tőkét hasznosan tudták értékesíteni az emberek. Nagyobb gépeket vásároltak és kicsit hatékonyabbá kezdett válni a mezőgazdaság. Ezek a folyamatok fokozatosan erősödtek és haladtak egy irányba. Fontos tudni azt, hogy Székelyföld sajátos gazdasággal bír. Itt a gazdaságok mérete 85%-ban kisméretű, mikro gazdaság. A földterületek itt úgymond nadrágszíj parcellák, tehát nem nagyok, az átlagos méret 1,5-3 hektár. Ezt a székely ember próbálja minél jobban kihasználni, de ebben jelentős probléma a tudáshiány. Ezt tapasztalom nap, mint nap. Jelenleg Székelyföldön a gazdálkodók háromnegyedének nincs fogalma arról, hogy hogyan is lehetne azt az adott földterületet még jobban kihasználni, az mennyi szerves trágyát igényel, mennyi műtrágyát, használnak-e öntözési rendszereket és így tovább. Állattenyésztés terén szintén ez a helyzet. Nem lehet tudni pontosan, hogy egy adott gazda miért is tartja az állatot. Az igaz, hogy ő valamilyen produktumot (tejet, borjút) kihoz belőle, de hogy miért is csinálja, az még homályos. Arra kellene itt rájönni, hogy Székelyföldön is van lehetőség a precíziós gazdálkodásra és arra, hogy agrárinnovációról beszélgessünk. A nagyobb termelők most már odafigyelnek az olyan apró részletekre, hogy a megfelelő génállományt alakítsák ki a gazdaságukban, illetve olyan növénykultúrákat használnak, amelyek itt fenntarthatók. Úgy gondolom, hogy a jövőben mindez jelentős eredményeket fog hozni a térségben.

Az innováció kapcsán a köztes csoportról (a farmjellegű és a családi önfenntartó gazdálkodás között, aki új termékeket állít elő, vagy újfajta módon a térségben) milyen meglátásaid vannak?

Az ilyen embereket általában nehezen fogadják be a közösségek. Ha valaki behoz egy új technológiát, egy új terméket, nézik, hogy most vajon mi lesz ebből. Viszont, ha eltelik egy pár év, akkor lassan rátérnek az új dolgokra a többiek is. Ha látják, hogy valami jó, akkor követik, alkalmazzák.

Ha ismersz ilyen gazdálkodókat, szerinted ők saját magukat hogyan látják ebben a helyzetben? Ők foglalkoznak egyáltalán azzal, hogy elfogadja őket a közösség?

Kétféle embercsoport létezik: aki ad a véleményekre, illetve az, aki nem. Tehát van olyan, aki foglalkozik azzal, hogy mit mond a többi ember, ez most nekem jó, vagy nem jó, ez befolyásol engem, folytassam, ne folytassam. A másik ember pedig azt mondja, hogy én tudom, hogy ez jó és folytatni fogom úgy is. Ezek az emberek általában részben meg vannak bizonyosodva arról, hogy ők jó irányba haladnak. A többi pedig csak figyeli, hogy lássuk mi lesz belőle, jó vagy rossz, kövessék, vagy ne kövessék. Ez így egy dinamikus helyzetképet mutat, ami a későbbiekben jó fele is alakulhat.

A térségben látsz-e olyan tényezőket, amelyek akadályozzák az agrárvállalkozások létrehozását, vagy fejlődését, működését?

Legnagyobb problémának talán a tőkehiányt mondanám, illetve bizonyos szinten a helyi adottságokat. Például Hargita megye 45%-a hegyvidék. Itt azért elég nehéz a gépesítés. Viszont vannak azért lehetőségek is, tehát a vállalkozók próbálnak minden apró részletet megfogni és azt maximálisan kihasználni egy eredményes gazdálkodás érdekében. Szerintem vannak nehézségek, de a gazdálkodók próbálják ezeket ellensúlyozni. A gazdálkodás egy nagyon komplex és nehéz szakma. Általában a gazdán csattan az időjárás, a betegségek, politika és így tovább. Tehát ő van a legalján, a leggyengébb helyzetben, de ugyanakkor rajta múlik minden. Na de küszködnek, csinálják, amíg még tudják. Szerintem lesz ennek eredménye, csak még egy kis idő el kell teljen ahhoz, hogy változás legyen ezen a téren.

Akár ennek a változásnak a támogatásához, amit említettél, mit lehetne tenni intézményi szinten ebben a térségben?

Fontos, hogy a helyi önkormányzatok, illetve vezető szervek segítsék a gazdálkodókat. Ebből a célból nekünk is, a Vidékfejlesztési Egyesületnek vannak olyan pályázataink, amelyek a gazdatársulásokat, egyesületeket támogatják. Ezek a beruházások általában feldolgozók, illetve csarnokok fejlesztésére szolgálnak, amihez mi 49%-ot adunk. 51% önrész, amit a gazdák vállalnak, de így is hatalmas segítséget jelent a számukra. Emellett tartunk különböző szakmai előadásokat pályázatokról, képzésekről és szakmai tanácsadást végzünk. Vannak szakirányú rendezvényeink, mint például állatkiállítások. Tehát próbáljuk a gazdákat helyi szinten támogatni, segíteni, legtöbbször pénzzel, illetve szakmai tudással. Fontos, hogy haladjanak, lássák meg azt a jó irányt, ami előre viszi őket.

Általában a mindennapokban milyen nehézségekkel küszködnek a gazdák?

Az eddig látott tapasztalatok alapján a legjelentősebb probléma a kilátástalanság azzal kapcsolatban, hogy merre halad az agrárium: például hogy az EU hogyan kezeli a kisebb gazdaságokat, hogyan alakítja a mezőgazdasági politikáját. Ez egy nagyon komplex és ködös folyamat. A másik nehézség a tőkehiány. Az itteni gazdaságok nem rendelkeznek sem nagy tőkével, sem nagy tudással. A külföldi gazdaságok, például Svájcban hatalmas támogatásokat kapnak a gazdák csak azért, mert termelnek és helyben gazdálkodnak. Tehát ők nem szorulnak rá a termény árára sem annyira, mint mi, mert ott az állam nagy támogatást ad. Egy svájci gazda újabb gépekkel jár, mint a székelyföldi gazdák. Az egy más rendszer. Az itteni

középgazdaságokban látni kell azt, hogy többnyire a támogatást tudják félretenni, az, ami megmarad nekik. A termény után nagyon nehezen tudnak megélni, nincs az a piaci ár, amiből a családjuk számára tudják biztosítani a mindennapi betevőt, vagy egy hónapra egy jó fizetést. A támogatás az, ami megmarad. Ezért kilátástalan a helyzet, mert nem lehet tudni, hogy 2020 után milyen agrárpolitikát fog folytatni az EU, és ez által a tagállamok is mit fognak követni.

Milyennek látod a nyomtatott és a digitális média szerepét ebben a folyamatban?

Szerintem fontos a jó példákat megmutatni és népszerűsíteni a gazdák körében. Nekünk is van egy Mintagazda Programunk, ami abból áll, hogy ellátogatunk több településre, ahol gazdák vannak, több kategóriában (növénytermesztés, állattenyésztés, tejfeldolgozás). Ezeket a tevékenységeket értékeljük és készítünk róluk fotóanyagot, kisfilmet, amit bemutatunk a gazdáknak. A többi gazdában ez megmozgat valamit, mert elgondolkozhatnak azon, hogy ők is tudnának így gazdálkodni. Mindenkinek meg van a lehetősége arra, hogy tegyen azért, hogy mintagazda lehessen. Ez a folyamat szerintem egy előrelépést kezdeményez. Tehát nagyon nagy szerepe van a digitális és a nyomtatott médiának, mert az emberek kell lássák és hallják az új trendeket, amelyeket le lehet vetíteni helyi szintre. Van egy jó mondás, hogy gondolkozz globálisan, cselekedj lokálisan!

Hogyan látod a jövőjét az újszerű agrárkezdeményezéseknek a térségben?

Véleményem szerint ezek a kezdeményezések fognak erősödni, ha a gazdálkodók specializálódnak, tehát mindenki megerősíti azt, amiben jó, és rátérnek a minőségi termelésre. Ezen van a lényeg. Egy mezőgazdasági terméket a minőség ad el és nem a mennyiség. Példaként tudnám felhozni Hargita megyében a hagyományos termelőket, akik közel 7 éve sikereket halmoznak fel. A külföldi országok példájára elkezdtek egy olyan folyamatot, hogy helyi, minőségi termékeket helyi embereknek adnak el. És tényleg töretlen a sikerük, csak felfele ívelnek. Ez a fontos, hogy próbáljunk meg a kicsiből is minőségit termelni. Akkor véleményem szerint a ködös, nehéz időkben is működőképesek lesznek.

Köszönöm szépen! Van még valami, amiről beszéltél volna, de a kérdések kapcsán nem volt rá lehetőség?

Nem nagyon tudok mást mondani, ami ehhez kapcsolódik.

Rendben, köszönöm szépen a beszélgetést.

Az interjút készítette: ***Sárosi-Blága Ágnes***

Sármási-Bocskai János
Szerkesztő, Marosvásárhelyi Rádió

Gazdaélet az éteren keresztül

A mezőgazdasággal, a vidékkel foglalkozó téma, műsor a Marosvásárhelyi Rádió műsorrácsában fennállásának 60 éve alatt folyamatosan jelen volt és van. *Gazdaélet* címen az 1989-es változások után jelentkezett önálló rovatként. Előbb 10-15 percben majd fél órában. 2007-től, Románia uniós csatlakozása óta szerkezetében és témakínálatában nagyot változott az időközben műsorrá nőtt rovat. 2013 márciusától már heti 50 percben jelentkezik. A műsor szerkesztésében és elkészítésében 2000 óta veszek részt, jó másfél évtizede egyszemélyes „vállalkozásként" jelentkezik, igaz időnként társ-műsorvezetők részvételével.

A legfrissebb agrárhírek mellett rendszeresen hallható a növényvédelmi tájékoztató, a gazdasszonyoknak és a konyhában otthonosan mozgó férfiaknak a hasznos tudnivaló, de a piaci árak ismertetése sem marad el. Igyekszünk – a lehetőségek függvényében – minden fontosabb eseményen jelen lenni és beszámolni róla. Nagyon sok a gazdaportré, az időszerű munkálatokkal kapcsolatos beszámoló a műsorban. Amikor csak lehet – mivel ez hosszabb adásidőt igényel – szívesen mutatunk be sikertörténeteket.

Az adáskörzetünkben (Maros, Hargita és Kovászna megyében, de részben Fehér, Szeben, Kolozs és Beszterce-Naszód megyékben is) egyre több fiatal lát jövőt a mezőgazdaságban, az állattenyésztésben. Ők már nem az őseik által használt technológiákat viszik tovább, hanem igyekeznek a kor követelményeinek megfelelni. Még találkozunk azzal a – részben idős – generációval, aki a változások után nagy lendülettel, tenni akarással vágott bele a gazdálkodásba. De időközben nagyon sokan belefáradtak, kiöregedtek és nincs utánpótlás a családban, aki tovább vinné a családi gazdaságot. Néha erről is – mint tényről – beszámolunk a műsorban, de a hangsúlyt a fiatal gazdákra próbálom helyezni, akik példaként szolgálhatnak a még bizonytalankodó társaiknak.

Legtöbb településen még ma is hallom, hogy egy-egy ilyen lelkes fiatalt azzal „bélyegeznek" meg, hogy csak a pénz utáni hajsza vezérli. Hogy olyan módszereket, technológiákat próbál alkalmazni, ami „ránk nem jellemző". De az idő

általában ezeket a vállalkozó kedvű embereket igazolja és akkor a közösség véleménye is megváltozik – jobb esetben. Az idősebb gazdálkodók részéről érthető a neheztelés, mert ők még érték a hajdani kalákákat, a közös munka örömeit és nehézségeit. Régebben jobban egymásra voltak utalva az emberek. És egy-egy ültető-, kaszáló- vagy terménybetakarító kaláka lehetőséget adott az egymás jobb megismerésére is, a kikapcsolódásra, a véleménycserére.

Ma, amikor a fiatalok igyekeznek minden lehetséges eszközt beszerezni, teljesen gépesíteni a gazdaságot egyfajta elszigetelődést érzek. De mivel szezonban nem lehet munkaerőt találni – még pénzért sem – annak ellenére, hogy a bárok, kocsmák teraszán sok az unatkozó ember, kénytelenek ehhez a megoldáshoz folyamodni. Sok esetben a közösség irigyli és neheztel az olyan gazdálkodóra, aki saját erőből sikereket ér el. Erre példaként azt hozhatom fel, hogy legtöbbször távoli piacokon kénytelen értékesíteni a megtermelt javakat, mert a környezete olyan címszó alatt, hogy „nehogy a mi pénzünkön gazdagodjon meg" inkább a multinacionális cégeknél vagy idegeneknél vásárolja meg a hasonló terméket. Természetesen vannak ellenpéldák is és ezek bekerülnek a műsorba. Nagyon sokszor a helyi, a hazai termékek mellett „kampányolunk", elmondva miért jobb ez gazdaságilag és egészségügyileg egyaránt.

Nagyon sok olyan kezdeményezés van (zöldségkosár, keresd a helyit, helyi termékek vására stb.) ami próbálja fellendíteni a helyi termékek forgalmát. De úgy érzem, sokszor kényelemből nem megyünk a piacra, a kistermelőhöz vásárolni. Inkább a nagyáruházak kínálatát részesítsük előnyben, pedig tudjuk, hogy döntésünk nem helyes. De majd holnap – szoktuk nyugtatni magunkat. Ezért sokszor a kistermelő is feladja, a vállalkozó is feladja, aki valami újszerűvel próbál betörni a piacra, mert kevesen vannak, akik hosszabb távon tudnák finanszírozni önerőből a hasonló kezdeményezéseket.

Most, amikor sok a pályázási lehetőség sok embertől hallom, hogy inkább a saját zsírból szeretne megélni. Erre is vannak ellenpéldák, akik bátran nekivágnak a pályázatoknak. Talán a kommunikáció nyelvezetén kellene változtatni, hogy ne elrettentő, hanem serkentő legyen egy-egy ilyen pályázati bemutató, amelyre aránylag sokan el szoktak menni. Sokszor a kiírásokban olyan feltételek vannak, amelyek nem a mi térségünkre jellemző, vagy legalábbis nehezebben teljesíthető. Ez is fék lehet a pályázásnál, meg az a tudat, hogy egy időre ellenőrzés alatt lesz a gazdaság. Nem tudom más országokban ez, hogy működik, de a Székelyföldön lépten-nyomon azt érzem, hogy a gazdálkodók nem szeretnek „megfigyelés" alatt lenni. Még

akkor sem, ha ezért sok pénzt kaphatnak. Inkább „addig nyújtóznak, amíg a takaró ér". De lehet ez neveltetés kérdése.

Az, aki bele mer vágni nagy százalékuk külföldi tapasztalatokkal indítja a vállalkozását. Próbálja a külföldi példát az itteni lehetőségekhez igazítani. Az elején még a hagyományőrzés, a helyi értékek továbbörökítése a cél, de egy idő után, amikor bővül a tevékenység már az üzleti szempontok dominálnak. Kevés az a fejlődő kisvállalkozó, aki meg szeretne maradni helyinek, előbb-utóbb terjeszkedésben gondolkodik. A családi vállalkozások pedig emberarcúbbak.

Többször elbeszélgettem zöldség- és gyümölcstermesztőkkel, állattenyésztőkkel, gabonatermesztőkkel és kézművesekkel, hogy ha nem a pénz utáni hajsza lenne a legfontosabb, egy közösség saját erőforrásaiból megélne. Nem kéne külföldre menni pénzt keresni, nem lenne parlagon maradt terület a határban, nem kéne értékesítési gondokkal küszködni, ha összefognának egy település lakói. Általában igazat adnak, amikor vázolom, hogy oldanám meg a problémát, de a végén mégis visszajutunk a pénzhez. Kevés ember van, aki dolgozni szeret. Legtöbben pénzt szeretnének kapni és jól élni, lehetőleg kevés munkával. Ezért tisztelem és becsülöm azokat a gazdálkodókat, akik azt mondják, hogy sok verejtékkel és becsületes munkával itthon is meg lehet élni. Ha az igényeket a lehetőségekhez mérjük nincsenek problémák.

Egy településen, ha a közösség megegyezne, hogy 5 család gabonát, 10 gyümölcsöt, 10 zöldséget, 2 mézet stb. termelne, és egymás között felvásárolnák, a megbízható eredetű, helyi, egészséges terméket mindenki jól járna. De a mesteremberek, a kézművesek is ugyanígy érvényesülhetnének. Ha már több a termelés, mint a szükséglet ki lehetne terjeszteni a községre, majd a megyére a modellt. Még van annyi potenciál Székelyföldön, hogy ezt meg lehetne valósítani. Erről többször volt szó a műsorban. De azért nem tudjuk megvalósítani, mert év végén, majd ha számadást végzünk, lehet, hogy Mari néni pár lejjel többet könyvelhet el és akkor az irigység miatt vége mindennek. A pénz tönkreteszi az emberi kapcsolatokat.

A Marosvásárhelyi Rádió *Gazdaélet* műsora – amíg én vagyok a szerkesztője – igyekszik a jó példákat bemutatni, a sikeres gazdákkal elbeszélgetni, a lehetőségekre felhívni a figyelmet. A műsorok elhangzásuk után visszahallgathatóak a rádió honlapján (www.marosvasarhelyiradio.ro), a Facebookon (Sármási-Bocskai János) és a youtube.com videó megosztón is. Ezzel is azt szeretnénk elérni, hogy akit érdekel az újrahallgathassa és lemásolhassa a jó kezdeményezéseket. Mert ez által mind-

nyájan nyerünk. Nagyon sokszor a hallgató bizonyos témákban kéréssel fordul hozzánk további információért, amit megadunk vagy összehozzuk az illetékes szakemberekkel. Arra is volt példa, hogy egy-egy sikertörténet vagy gazdaportré után összehoztuk a hallgatót az alannyal, hogy testközelben is megtapasztalja azt, ami elhangzott a műsorban. A *Gazdaélet* című műsor mellett további hasonló témákat időnként a *Kertbarátok*, az *Agrárgazda*, a *Falu világa* és a *Vendégségben a Marosvásárhelyi Rádió* című műsorainkban is megtalálnak.

III. Esetelemzések, interjúk

„A kötöttség a természethez minden embernek benne van a lelkében…”

Csíki Emese, Szentábrahám

Honnan jött az ötlet, hogy ezzel a tevékenységgel foglalkozz?

Általában az emberek megtervezik, hogy városról elköltöznek falura és akkor ott gazdálkodni fognak. Egy idilli elképzelés létezik arról, hogy milyen jó falun és mennyivel tisztább a környezet. Nekem csupán egy 300 éves kúria tetszett meg Szentábrahámon. A páromnak pedig, aki biogazdász volt, az 1 hektáros, elhanyagolt kert. Inkább ennek a régi, elhagyatott helynek az életre keltése keltette fel az érdeklődésünket. És persze, vicces dolog, de úgy történt, hogy nagyravágyó emberekként a világ legdrágább fűszernövényét, a sáfrányt akartuk az 1 hektáron megtermeszteni. Az volt az egyik legnagyobb befektetésünk. A sáfránygumókat be is ültettük a földbe, de a burjánok jobban szerették Székelyföldet. Nem tudtuk kontroll alatt tartani a sáfrány termesztését, ugyanis az tavasszal kibújik a földből és nyárra leszáradnak a kis tűlevelei és egész nyáron nem lehet megtalálni, nem lehet tudni, hogy hol lehet kapálni, még akkor sem, ha sorokba ültettük őket. Így amikor ősszel szeretne újra virágba borulni, akkor nem tud annyira kifejlődni a sok gyomtól. Ezért csődbe ment ez a vállalkozás és így történt, hogy ha már nem a tájidegen sáfrány (ami amúgy nagyon benne van a magyar gasztronómiában), akkor a helyi gyógy- és fűszernövények. Gondoltuk, hogy azok biztosan szeretni fogják itt, és ez így is történt. Elsőre nagyon kis területen vetett el magokat a párom. Nagyon nehéz volt beszerezni ezeket a gyógynövény szaporító anyagokat. Sokat külföldről vásárolt meg, főleg annak érdekében, hogy bio minősített magok legyenek. Ezután lassan szaporítottuk a növényeket saját magokból és saját növényekből. Így nőtte ki magát az egyetlen biokert (fűszer és gyógynövény) Székelyföldön. Most egyelőre úgy van, hogy sok ilyen próbálkozás van ezek a piacon, vannak gyógynövénykertek Székelyföldön is. De a piacon, a saját gyógynövényeket árulók közül majdnem az egyetlenek vagyunk.

Akkor a tevékenység mögött egy cég van?

Őstermelőként dolgoztam. Most alapítottunk egy céget.

Hány éve foglalkozol gyógynövénytermesztéssel?

2006-ban költözünk Szentábrahámra. Én csíkszeredai vagyok és azelőtt Budapesten dolgoztam, majd Székelyudvarhelyen laktunk egy évig. A párom pedig holland származású. Ő 15 évet élt a Kárpát-medencében. Magyarországon is két nagy, bio csirke és juhfarmja volt. Itt meg, Szászföldön bivalyfarmja. És akkor így kerültünk mi, Szászföld és a bivalyok miatt Székelyföld peremére, Szentábrahámra, Székelykeresztúr mellé.

Neked miért tetszett meg mindez? Mindig is érdekelt?

Ez jó kérdés. Én ilyen blokklakónak szoktam nevezni magam. Tömbházban nőttem fel. Azért szeretem ezt hangsúlyozni, mert az emberek mindig elhatárolják magukat és azt gondolják, hogy aki tömbházban született, az biztos elfajzott. Ez pedig nem igaz, mert a kötöttség a természethez minden embernek benne van a lelkében. Akkoriban emlékszem, hogy a szüleim is nagyon ragaszkodtak ahhoz az életmódhoz, hogy legyen saját kertecskéjük. A tömbház lakók megegyeztek és a tömbház körüli területet felparcellázták és így mindenkinek volt egy kis veteményeskertje. Sőt, abból még édesanyám adott nekem egy négyzetmétert virágoknak. Emlékszem, hogy az iskola nagyon közel volt és mindig nézegettem a szünetekben, hogy a saját virágaim hogyan virágoznak, megmutattam az osztálytársaimnak. Nagyon szerettem ápolni azokat a növényeket. Valami kellett azért, hogy visszacsatoljak ezekhez a gyökerekhez. Úgy néz ki, hogy az az egy négyzetméter elég volt egy gyereknek és hálás is vagyok a szüleimnek azért, hogy adtak egy darab földet. Most vannak ezek a próbálkozások, hogy iskolásokat bevonnak ilyen tevékenységekbe. Nem tudom mennyire erőltetett, de adnak nekik magokat, hogy ők is ültessenek. De ha ők maguk választanák ezt és szeretnék, sőt kérnék, akkor nagyon jó, ha ebben segíti őket valaki, hogy egy kicsi földalapjuk legyen. Nekem ennyi volt gyerekkoromban a kötődésem a mezőgazdasághoz. Aztán amikor falura költöztünk, akkor is a párom mint bio mezőgazdász, szakember, nem is igazán engedett engem az úgymond az ő szakterületére. Én emberjogi oktatással foglalkoztam és nem éppen a mezőgazdaság volt a legnagyobb elfoglaltságom, de hobbyként akkor is a virágok ültetésével foglalkoztam és a veteményeskertet gondoztam. Valójában engem az fogott meg, hogy amikor Szentábrahámra költöztünk, meglátogattuk a szomszédokat és láttuk, hogy megterem a padlizsán, a paradicsom, a paprika. Keresztúr híres erről, hogy nagyon jó zöldségtermesztő vidék. Emlékszem akkor arra az érzésre, ami segített eldönteni, hogy nekem is akkora nagy zöldséges kertem lesz és a paradicsomot, padlizsánt és paprikát csak

az én kertemből fogom leszedni. Nagy volt a lelkesedésem. Arra törekedtem, hogy ami az asztalon van, az mind saját legyen vagy a környékről begyűjtött: tojás, házikenyér stb. Fontos volt nekem, hogy egészségesen étkezzünk. De szerintem ez is a normális. Ha már az ember városról költözik falura, akkor fokozatosan fogjon neki ezeknek a dolgoknak és elsősorban saját maga táplálékát biztosítsa. Azután, ha látja, hogy több is van, mint amire szüksége van, akkor értékesítse. Ez nálunk is így történt.

A település életében mi a szerepe ennek a tevékenységnek? Valamilyen változásokat eredményezett?

Ezek hosszú távú változások. Nekem a második diplomám a közösségfejlesztés. Az egyetemen azt tanultuk, hogy egy közösségfejlesztő a helyi emberekkel együtt felméri a helyi adottságokat, bevonul a közösségbe, és ott bizonyos stratégiákat dolgoz ki, akár pályáznak is közösen annak érdekében, hogy az emberek tudjanak valamilyen fejlesztésbe kezdeni. Ezután a közösségfejlesztő kivonul a közösségből, hogy az emberek maguk tudjanak érvényesülni. Maximum ellenőrzésre visszajárnak. Tetszett nekem ez az ötlet, de azt mondtam, hogy ez Székelyföldön nem így működik. Itt arra az emberre néznek fel, akit tisztelnek és ez egy teljesen normális hozzáállás. Akármilyen jöttmentnek a jó tanácsát nem fogadják el. Ezért nagyon jó dolog beköltözni egy közösségbe és ott úgy élni alázatosan, tisztességesen, hogy nem fennhéjazunk azzal, hogy én most városi vagyok, én okos vagyok, és én mindent tudok. Ehelyett értékelni kell azt a dolgot, hogy ők mennyire szorgalmasak, reggel mennyire korán fel tudnak kelni, hogy milyen áldozatokkal járó munkát végeznek. Ha az ember beköltözik, megismeri az embereket és értékeli az ő munkájukat, közben meg becsületesen végzi a saját maga dolgát, kialakul egy 10 év alatt egy olyan kapcsolatrendszer, hogy azt mondják, na, jó, akkor befogadunk, te is közénk való vagy, s akkor nyitottak vagyunk arra, amit te csinálsz. Így mintaként, esetleg lehet hatni az emberekre. Ugyanúgy hatnak ők is rám. Rám is ragadt valami falusi jó dolog. Ha valami változást akarnék generálni, akkor valószínű csak így hosszútávon lehetne, lassan, példamutatással, nem szavakkal. Ugyebár a szülők is hiába mondják a gyereknek, hogy ne szivarozzon, ha közben esik ki a szivar az ő szájukból. Én is hiába papolnék az embereknek bármiről, ha én magam ugyanazt nem tudnám megcsinálni.

De gondolom csak tudtad hasznosítani azt a tudást, amit ez a másoddiploma megszerzése során szereztél.

Én az egész életem során megszerzett tudást hasznosítottam. Sokszor olyan területeken jön ez vissza, amelyeken nem is gondolnám. Ugye az iskolában is

mondják a gyerekek, hogy miért kell olyan dolgokat tanulni, amiket soha nem fognak használni. De biztos, hogy fogjuk használni bizonyos élethelyzetekben. Tehát ahhoz, hogy nekünk egy sikeres vállalkozásunk legyen, én mindent felhasználok, amit eddig tanultam. Például az angol nyelvtudást. A hagyományos termékek vásárán, ha nem tudtunk volna angolul, nem tudtunk volna eladni semmit, mert olyan helyzet állt elő, hogy mindenki külföldi volt. Hiába hívtak meg helyi vásárosokat, egyszerűen zsongtak körülöttünk az emberek, mert tudtunk angolul beszélni velük. Vagy a másik az, hogy közgazdász a végzettségem. Itt is, ugyanúgy, az összes vállalkozói tudást hasznosítanom kell ahhoz, hogy azt az egyszerű terméket, amit a földből kikaparunk, piacra tudjam vinni. Tehát a közösségfejlesztésben csak ennyi, hogy elméletben megtanultam, már akkor eldöntöttem, hogy Székelyföldön ezt én másképp csinálnám. Nem úgy, ahogy a nagykönyvben meg van írva, hanem tényleg egymásra hatva, egymást segítve csinálnám a dolgokat. Úgysem igaz az, hogy úgy a legjobb minden, ahogy én csinálom. És nagyon rossz irányba terelném az embereket, ha azt szeretném, hogy mindenki olyan legyen, mint én. Minden úgy sem jó, ahogyan ők csinálják, de ha egymástól megtanuljuk a dolgokat, akkor valószínű hosszútávon lehet generálni változásokat. Apró dolgokat már látok, de ennél sokkal nagyobb céljaim vannak.

Az emberek most hogyan viszonyulnak hozzád, a tevékenységedhez?

Ez szerintem egy csodálatos közösség. Meg kell mondanom, hogy egy csíki székelynek Keresztúr környékére költözni Hawaii. Nem ugyanolyan, mint egy csíki közösség. Nyitottak. Már az első napokban kerteket látogattunk. Emlékszem, hogy egy zacskónyi zöldséget kaptunk ajándékba. Ezek voltak azok az indító pontok, amikor éreztem, hogy nekem is ezt a szinten el kell érnem, hogy jövőre vagy két év múlva nekem is ilyen szép és egészséges paradicsomom kell legyen. Bekopognak az új ember udvarára, ha új szomszéd érkezik, kíváncsiak, egyszerű emberek és nem zárkózottak, megkérdezik kik vagytok, mik vagytok, miért jöttetek. Megérkeztek hozzánk is egy tál palacsintával. Most már 10-11 éve élünk ott és ez alatt kétszer történt nagyon rossz dolog. Ekkor a közösség nagyon mellém állt. Ha a mindennapi életben nem is nyilvánul meg az emberi jóság, a nehéz időkben, egy székely faluban mindig megtapasztalod azt, hogy milyen sok nagylélek van és egy emberként hogyan tudnak segíteni. Ez nagyon megrendítő és azt mondtam, hogy talán a legcsodálatosabb dolog az életemben az, hogy ennek a közösségnek a tagja lehetek.

Ezt nagyon jó hallani. Visszatérve a munkádhoz, a fő tevékenységedet a gyógy- és fűszernövény termesztés és értékesítés képezi? Pályáztatok erre valamilyen formában?

Amikor ezt a kúriát megláttam első alkalommal, akkor nagyon romos állapotban volt és azért fel tudtam mérni, hogy a felújítás milyen sok pénzt el fog vinni. Akkor találkoztam a holland párommal és neki több pénze volt, mint nekem és közösen megvásároltuk és felújítottuk az épületet. De közben neki eléggé tönkrement a vállalkozása és ezért is, sajnos 2012-ben elhunyt szívinfarktusban, mert nem tudta feldolgozni a történteket. Ez volt az első nagy veszteség, ami minket ért. Akkor mi úgy kezdtük el a két fiammal (akik akkor még kiskorúak voltak) hogy nem volt semmi pénzünk. Nagyon sokan azt gondolják, hogy egy holland párral biztos könnyű volt kezdeni egy vállalkozást. Mi akkor nagyon le voltunk égve és volt valamennyi vetemény (gyógynövény és fűszer) a kertben, meg volt a csomagolóanyag és mindhárman azt mondtuk, hogy mi ezt meg akarjuk csinálni. Akkortól kezdve álltam erre át, hogy megismertem a gyógynövényeket, kapálhattam végre a kertben. A nagyobbik fiam akkor művészeti iskolában tanult és neki az volt a feladata, hogy a címkéket újratervezze, székelyes címkék legyenek. Mondta, hogy ő nem tud Corel Draw-ban dolgozni és én mondtam, hogy nem baj, megtanulsz. Hát muszáj volt megtanulnia és a címkéket megtervezte. Ezután nagyon hamar 13 fűszerkeverékünk lett és a fűszerek skálája is nőtt. Tehát mi úgy fogtunk neki, hogy nem is értettünk nagyon hozzá, de nagyon akartuk csinálni. Pénzügyi szempontból erre nem pályáztunk. Az első évben azt akartuk, hogy annyi pénzünk legyen, hogy legyen, amiből kenyeret vegyünk és legyen, amit megegyünk, mert tényleg nagyon kevés pénzünk volt. Mindig, amikor eladtuk az árut, akkor tudtunk vásárolni és nagyon boldogok voltunk. Lépésről lépésre építettük fel ezt a vállalkozást. Mindig az volt a hozzáállásunk, hogy egy kicsivel mindig többet keressünk, mert a kúria felújítása nagyon sokba kerül és mi még azt is kell csináljuk. Aztán közben kiderült, hogy az engedélyezéshez egy gyógynövény feldolgozó egységet kell létrehozni. Felújítottuk a vendégépületeket. Azt is úgy oldottuk meg, hogy a másik fiam építészmester.

Hűha, ez akkor nagyon ideális!

Igen, csak nagyon sokszor elgondolkozom, hogy jó vagy nem jó az, amit mi csinálunk.

Az, hogy ennyire összefűződik a tevékenység?

Kihasználom őket, szokták mondani viccesen. Az az igazság, hogy közben befejezték az iskolát és nagyon komoly feladatokat kaptak. Például amikor a

nagyobbik fiam mondta, hogy rendben van az, hogy megvannak a címkék, de kell honlap és web shop is. Mondtam, hogy azt is te csinálod, azt is megtanulod. Ő a Youtube-ról és az internetről tanult mindent. Persze, kicsit több idő kellett ahhoz, hogy elkészüljön egy honlap, de így saját erőből jött létre az is és most így vagyunk az építkezéssel. Tavaly, amikor nekifogtunk felújítani az épületet, épp az építkezés alatt tűz ütött ki és leégett a melléképületek egy része. Ez volt a második rossz dolog, ami történt velünk. Akkor ismét megmozdult a falu és ugyanúgy, ahogy a temetéskor, mellém álltak. Amikor tavasszal újraindítottuk az építkezést, akkor Attilának ez lett a feladata. Mindent megtanult, nem csak falazni, cserepeket rakni, burkolni, szigetelni, hanem a fürdőszobát is ő készíti és a villanyvezetéket is ő szereli be. Sokszor elkeseredik és mondja, hogy de hát én ezt nem tudom megcsinálni. És ilyenkor mondom, hogy nem baj, megtanulod. Mindketten őszintén bevallották, hogy amióta dolgozunk együtt, azóta sokkal többet tanultak, mint addig, egész életükben. És nagyon sok szakma van a kezükben. Miután a fiam elkészült a design munkákkal, állásajánlatot kapott egy designer cégtől és még heccelt is otthon, hogy akár el is mehetne oda dolgozni, bár tudtam, hogy úgysem megy el. Azt a szabadelvűséget, amire ráneveltem őket, hogy maguk kell eldöntsék, hogy mikor mennyit és mit dolgoznak, azt ők is nehezen adják fel. Na de ez egy ilyen vállalkozás. Valamelyik nap egy szaklap kért tőlem egy pénzügyi kimutatást és nagy bajban voltam. És rájöttem, hogy soha nem fogom tudni megcsinálni a pénzügyi tervet és a pénzügyi felépítését ennek a vállalkozásnak úgy, ahogyan az egyetemen tanultam, mert nem pénzalapokra helyeztük. Sok olyan dolgot megoldunk pénz nélkül, amit mások pénzért csinálnak. Persze vannak ennek is előnyei, meg hátrányai, de nagyon tetszik nekem az egész dolog.

Elmondtad, hogy van már honlap, készíttettek címkéket, stb. Akkor azt jelenti, hogy fontosnak tartjátok a marketingtevékenységet?

Nagyon. Vannak dolgok, amelyek sajátságosan, székely dolgok. Mert ilyen a székely ember, hogy igyekszik mindent maga megoldani és a jég hátán is megél úgymond, de egy olyan piacon versenyezünk a termékeinkkel, ami egy világpiac. És oda amatőrön nem lehet kimenni, a legjobbnak kell lenni. Nagyon sokszor gondolkozok el azon a dolgon, hogy mennyire fontos még a gyógynövényesek között is a legjobbnak lenni. És székely termékként menni ki a piacra azt jelenti, hogy a teánk például a legjobb kell legyen. A teakategórián belül mi szálas teát árulunk, nem a porrá őrölt filteres teát. A kert bio minősített, a termék még nem, de így is ez a legmagasabb minőség a piacon, a bio, szálas tea. Annak ellenére, hogy

azt mondjuk, hogy kicsik vagyunk, minőséget termelünk. Nekünk nem a mennyiség a húzóerő. Amennyit mi egy évben megtermelünk, azt egy gyárban, egy óra alatt előállítják. Nekünk a minőség a legfontosabb, ez a húzóerő, ebben kell a legjobbak legyünk. És ahhoz, hogy a legjobb minőséget csináljuk, minden a legjobb kell legyen. A mediatizálás is. Azt mondják rólunk, hogy a legtöbbet médiában szereplő gyógynövényesek vagyunk Erdélyben. Ez valószínű nem csak annak köszönhető, hogy jó szakember vagyok, hanem lehet, hogy jól tudok beszélgetni és megkeresnek, vagy van valami plusz, ami miatt eljönnek. Nagyon sok minden össze kell álljon ahhoz, hogy egy termék sikeres legyen.

Ismersz más, hozzád hasonló, tevékenyebb embereket?

Gyógynövényeseket?

Nem fontos, hogy épp gyógynövényes legyen.

Hát igen. Így kialakult az a kör, hogy a környező falvakban van egy-egy család, akikkel kapcsolatban vagyunk. Például Székelydályán Fülöp Szabolcsék, akiknek bivalyaik vannak. Ők az én volt páromtól fertőződtek meg bivalyok terén. Will-nek nagy hatása volt rájuk. Ő nagy lelkesedéssel beszélt a biogazdaságról, és arról a tényről, hogy itt Székelyföldön tényleg mennyire érintetlen és tiszta a talaj, a levegő, s a víz és hogy mekkora a biodiverzitás. Mindig azt mondta, hogy Székelyföldnek ez a húzóereje és ezt meg kell őrizni. Ezzel nagyon sok embert megfertőzött. Például Kolumbán Gábor ezért lett bivalytenyésztő Énlakán. Fülöp Szabolcs pedig a református lelkész a faluban. Ő családostól bivalyokat tenyészt és nagyon finom, az egyik legjobb sajtjuk van a vidéken és ezen kívül is gazdálkodó emberek, akik szintén ilyen önfenntartó életmódot folytatnak. Aztán Kincses Kálmán, szintén református lelkész, aki Szenterzsébeten gazdálkodik. Neki szürke marhái és lovai vannak, de ő is szintén sok állatot tart. A felesége néptáncos, Kincses Olga. Ők is ilyen közösségi munkát is folytatnak. Legalábbis ami néptáncot, a népviseletet és a faluban a néphagyomány megőrzését jelenti. Ezen a területen sok mindent letesznek az asztalra, nagyon szép életet élnek. Ők ilyen igazi, székely húzóerők a környékünkön.

Vannak olyan felületek, rendezvények, ahol szoktatok találkozni a hozzád hasonló emberekkel?

Képzések során találkoztunk. Volt nálam évente egy ilyen találkozó, ami nagyon szép volt, nem tudom miért nem csinálom még. Ilyenkor Kovászna

megyéből is jöttek az ilyen emberek hozzám és elmeséltük egymásnak, hogy egy év alatt miket valósítottunk meg. Közülünk nagyon sokan gazdálkodnak, oktatnak, meg különböző képzéseket és rendezvényeket szerveznek. Tehát nagyon szerteágazó az a csapat, aki minden év januárjában nálunk egyszer összegyűlt. Amúgy egymás rendezvényeit szoktuk támogatni.

Milyen képzésekre jártok?

Volt egy kétéves, szerves magyar kultúra képzés. Hát, ez inkább egyetemnek vagy szabadegyetemnek nevezhető. Ott találkozott ez a csapat. Valahogy ez odavonzott ilyen hasonló érdekeltségű embereket és az a kapcsolat fennmaradt. De már esik szét, mert nem hívom meg és tényleg olyan nehéz, mert el vagyok foglalva. Van egy ilyen levelező lista, ahol megosztjuk a szervezett rendezvényeket. Egymás rendezvényeire szolidaritásból is elmegyünk. Hozzám is szoktak jönni. Van a Balla Ede, aki székelyudvarhelyi, könyvet is írt és egy nagyon jó előadó, gondolkodó ember. Ő el szokott jönni hozzám a nyílt napokra (minden nyáron vannak ilyen egész napos programok nálam, a kertben). Meg szoktam hívni Gyuri bácsit, a füves embert a Bükkből, aki gyógyítói tanácsokat ad az embereknek, elmondja, hogy a gyógynövényeket mire kell használni. Balla Ede pedig előadást tart különféle témákban. Most például azzal a címmel tartott előadást, hogy „Kert a lelke mindennek". Ez arról szól, hogy milyenek a kertjeink, hogy a kertünk tényleg mennyire tükrözi a lelkivilágunkat. Ő rengeteg sok, szép dolgot tud két és félórán keresztül mondani erről és még sok mindenről. Én is az előadása meghallgatása után, most döbbentem rá olyan dolgokra, amelyeket magam sem tudtam a saját kertemről. Tudatosan még nem formáltam meg ezeket a dolgokat a fejemben, de ott voltak.

Távolról is érkeznek emberek ezekre a nyílt napokra?

Jönnek Brassóból, Vásárhelyről, Gyergyóból, Magyarországról. Ezek a távolabbi helyek. De Csíkszeredából is jönnek. Nekem ezek a nyílt napok most már egy ilyen nagy kérdés, hogy szervezzem-e. Az első években elég volt csak az is, hogy eljöttek az emberek és körbevezettem őket. Azon vacillálok, hogy emellé kell-e más program. Nagyon gondolkodom azon, hogy a következő években csak kertsétát szervezzek vagy bővítsem ki a nyílt napokat más tevékenységekkel is. Mindenképpen egy egyedi arculatot szeretnék kialakítani. Nem akarom, hogy olyan legyen, mint egy átlagos, sörsátras buli. Fontos, hogy legyen valami érdekes, ami csak ott van.

A jövőre vonatkozóan még milyen terveid vannak?

Általában, amikor az emberek valamit létrehoznak, akkor a legnagyobb feladatuk annak megőrzése. Ez sokszor elveszi a kreativitásukat és a képzelőerejüket, lekötik őket a fenntartási gondok. Nekünk még egy kicsi munkánk van az épületek felújításával. Aztán ilyen egyszerű, hétköznapi dolgok, hogy a nagy, felnőtt gyerekeknek hogy segíteni új életet kezdeni, mi lesz az ő világuk. Ilyen válaszút előtt állunk most, mert eddig olyan szépen együttműködtünk, csodálatos volt az összefogás, de 22, 23 évesek, kezdenek repkedni, szeretnének, mennének… És ezt a változást nagyon érdekesen éljük meg, mert nem csak az anya-fia kapcsolat változik, hanem a vállalkozáson belül is a dolgok. Úgyhogy nekem nincs is célom velük, én eldöntöttem, hogy nekik nem csinálok életcélokat, magamnak pedig még nem tudom. Nagyon sok olyan dolog van, ami a magánélethez kötődik és van olyan, ami vállalkozáshoz. Nagy kérdés, hogy amikor az ember kezd öregedni, talán akar kicsit beszűkülni vagy pedig tovább akar terjeszkedni. Mindig elemzem a vállalkozók életét, hogy hogyan megnyomorítják a saját életüket azzal, hogy nem tudnak meghúzni egy vonalat, hogy most ez elég, ez egy jólétet biztosít a számomra és nem akarok tovább fejlődni. Nálunk, ami most jelentkezik, és ez egy ilyen jó irányt mutat, hogy nem a termékek mennyiségének a növelése lesz a cél, hanem a minőségnek. Mert azért az 1 hektáros kert limitál, és csak akkor tudunk több növényt kiszedni, ha nagyobb területen, esetleg traktorral kezdünk el dolgozni, amihez nincs kedvem. Viszont azon a területen esetleg nyitnék a helyi gazdák felé, akik amúgy is érdeklődnek, hogy esetleg kukorica helyett gyógynövényt vetnének ők is a földbe. Ha megvásárolnám tőlük a gyógynövényt, akkor szívesebben termesztenének azt. Viszont ez egy nagyon komoly feladat volna nekem, hogy ezeknek a gazdáknak a földjeit átkonvertáljam biominősítetté, és őket megtanítsam biogazdálkodni. Ez számomra egy nagy kihívást jelentő feladat és még egyelőre nem mertem belevágni. 2012-től egy nagy tanulási folyamatban voltam. Irodai munkásként nekifogtam kapálni és én is mindent meg kellett tanuljak. Viszont nagyon sok tapasztalatot nyertem a növényekkel kapcsolatban és tényleg tudnék segíteni a gazdáknak, akik nálam százszor jobban tudnak kapálni. Szaporítóanyagot, rengeteget ki tudok termelni a kertből. Tehát tudnék segíteni, csak még egy kis löket hiányzik nálam ahhoz, hogy megtaláljam a megfelelő embert, akivel szívesen indulnék ebben és sikerélményem lenne. Az az igazság, hogy ha a gazdát meggyőzöm arról, hogy vesse el a magot, akkor én kötelezem magamat arra, hogy tényleg felvásároljam tőle a gyógynövényt. Ehhez kell nekem legyen

pénzem és piacom. Kell tudjam, hogy tényleg van is ahol eladjam. Ez is egy hosszú folyamat lesz, aminek a végén azt tudom mondani, hogy tényleg bele merek vágni, mert 100%-osan szükségem van arra a növényre.

A másik meg az, amit már mondtam, hogy nem a mennyiségnövekedés a cél, mert a szolgáltatás terén a turisták nyitottak egy kaput. Egyre nő azok száma, akik buszos kirándulásokat szerveznek és jönnek hozzánk kertet nézni. Most már csomag is van, és úgy jönnek, hogy utazási irodákkal előre időpontot egyeztetnek és akkor megbeszéljük, hogy pontosan mit kapnak a turisták. Nyáron már táborozó gyerekeket is hoztak hozzánk egynapos foglalkozásra. Gyógynövényeket pucoltak, csomagoltak, címkéztek és vittek haza ajándékba. Nagyon ügyesek voltak a gyerekek. Én is meglepődtem, hogy milyen ügyesen felcímkézték. Olyanokat írtak rá, hogy „édesanyámnak szeretettel", meg olyan szép fantázianeveket adtak a teának. És akkor megkérdeztük, hogy kinek csomagolta és miért, és tényleg meglepő volt a válaszok alapján, hogy a gyerekek is ilyen fontosnak látják a teát. Még jöttek olyan csoportok is, akiket nem terveztem. Sok olyan dolog történik az életemben, amit nem is tervezek. Keresztúron is van egy ifjúsági egyesület és 8 önkéntes jön holnap hozzánk, hogy felmérjék, milyen munkák lennének. Most már én is nyitott vagyok arra, hogy önkénteseket is foglalkoztassak. Pont azért, mert szeretnék a helyi iskolával is együtt dolgozni és a közösség felé jobban nyitni. Szeretném tanítani egy keveset a jövő generációját a gyógynövényekről. Az iskola összetétele olyan, hogy jobb volna, ha megtanulnának gyógynövényt gyűjteni a gyerekek. Kíváncsi vagyok, akarok beszélni az iskolaigazgatóval, hogy ez a tevékenység mennyire megengedett. Én rendesen megtanítanám őket bodzát, akácvirágot, meg hecsedlit gyűjteni úgy, hogy nem tesszük tönkre a környezetet, mert ezt fontosnak tartom. Kicsi korban kell ezt megtanulni. Meg van egy olyan elképzelés is, hogy akácfát, hársfát, bodzát lehetne ültetni, mert ezek hamar nőnek, és olyan területeken is megmaradnak, amelyek nem túl jók. Ez azért volna fontos, mert most nem is lehet kivinni a gyerekeket a mezőre a medvék miatt. Ilyen elképzelések vannak. Ezek nem is tervek, hanem vágyak. Ennek a kúriának funkciót kell adni, mert túl nagy. Lehetne egy oktatóközpont vagy akár egy turisták által használt épület, ami közösségi célokat is szolgálna.

Nagyon szépen köszönöm a beszélgetést!

Az interjút készítette: ***Sárosi-Blága Ágnes***

Laczkó-Albert Elemér

Ahol a ráfos kerék a kapuban áll…

Ismertem korábban egy szürke kalapos, szomszéd falusi embert a piacról, aki egyedi stílusban árulta portékáját. Vásároltam nála olykor, majd valahonnan megtudtam, hogy a faluvége fele, ahol a régi, ráfos kerék áll a mindig nyitott nagykapuban, ott lakik. Nem találkoztam többé vele a piacon. Mondták, hogy különc, már csak otthon árul. Tavaly tavasszal egy külföldi nagy rendezvényen volt szerencsém alaposabban megfigyelni: eredeti, energikus, felkészült, szülőföldhöz ragaszkodó, életvidám ember benyomását keltette.

Késő délutánra egyeztettünk találkozási időpontot náluk, otthon a portán. Fiatalember nyitott ajtót a kívülről régi székely házakat idéző lakon. Valahol hátul vannak, volt kérdésemre a válasz és indult volna, hogy vezessen a fóliasátor mellett. Egy járdányi helyen lehet hátra menni az udvaron, nem tévedhettem el, már csak azért sem, mert fiatalos asszony tűnt fel mosolyogva a következő fólia sátorból és igazított még hátrább, a gazdához. Egy most készülő mezőgazdasági kis gép szerelését hagyta abba és egy harmadik sátor alá invitált. Körülöttünk mindenhol virágpalánták és a nedves, friss föld illata. Beszélgetni kezdtünk a gyergyószárhegyi Lukács Géza, mezőgazdasági vállalkozóval, kistermelővel, aki őstermelői engedéllyel dolgozik.

… volt egy ilyen piacra járós vonal…

Anyai ágon a nagymama még kilencvenhárom évesen is piacra járt és árult Alfaluban, Szentmiklóson, Szárhegyen, ahol egyúttal a testvéreivel is találkozott. Eladva a kicsi tárkonyt, pityókát, palántot, magot, pimpót (barka) a heti bevásárlást a bevétel egy részéből alkalmasint megoldotta. A szülők szakemberek – ácsmester és szövődei munkás – voltak, akik aggodalommal, kétségek között fogadták a hírt, hogy a fiúk – ezen a hideg vidéken – pont ennek, a mezőgazdaságnak akar fogni. Nem is segítettek akkor februárban, amikor Géza és Melinda üvegezte az első melegágyat, mert rossz iránynak vélték ezt a vállalkozást.

Kényszervállalkozásnak indult, miután bezárt a szentmiklósi szerszámgépgyár. Tíz éves, biztosnak tűnő megélhetés után arra kellett gondolni, hogy miből élnek meg?!

Két, ajándékba kapott zsák pityókát ültettek az első évben. A szüleik folyamatos csitítgatása kíséretében dolgoztak: *„fele akkorát építs, mert mit csinálsz annyi palántal, minden ember a megyében tőled kell zellert vegyen”*. Disznókkal etették fel a pityókát, azok árából üveget vásároltak és mindannyian együtt kezdtek rájönni, hogy „*csak ha jól csinálod, van benne valami”*. Versenybicikli után kötött kicsi szekéren vitte át a palántot a szomszéd faluk piacára, volt amikor kettőt is kellett fordulni. Később, egy időben, lóval szállítottak. Az édesanyja segített eladni az árut, így rálátása nyílt a mozgásra. Nem borult a családra az erdő, nem örököltek földeket, így annál nagyobb értéke volt annak, amikor egyszercsak a szülők téli tüzelőjét a gyermekek tudták beszerezni köszönetképpen a segítségért.

… akkor kezdtünk rájönni, hogy nem tudunk semmit…

Egy április 28-i piaci vásárnap egész napos forgalmából beszerezte az első mezőgazdasági egyetemi szakkönyvet, aminek az árát gyorsan letörölte, hogy elejét vegye a számonkérésnek vagy gúnyolódásnak. Felismerte azt, hogy az a hagyományos mezőgazdaság, ami helyi szinten működött, nem versenyképes semmilyen tekintetben, tudás nélkül pedig csak helyben lehet járni. A könyvtárakban akkor fellelhető összes szakkönyvet kiolvasta, kijegyzetelte. Nem volt internet, nem volt információ. Nem volt, akitől tanácsot kérhetett volna, mert akinek kellő szakmai tudása volt vagy ügyelt rá, vagy elirányította bolond felé.

Az ismeretszerzéssel párhuzamosan kísérletezni kezdett a magvetéssel, a fajtaválasztékkal, a korai fajtákkal, a gyergyói-medencére hajlamos palántot keresve, míg az idők során ki nem alakult a „*Géza féle palánt”*. Ez a növendék növény kisebb, de nem ájul el, jobban fejlődik otthon, termést ad. Ilyen az ő „*édes murokja”* is, ami a hozamában nem versenyképes, de ízében utólérhetetlen. Legalább tizenöt félével próbálkozott, amíg erre rátalált. A szürke kalapos szárhegyi árus palántja egyben személyes kapcsolatot is eredményezett, hiába volt esetenként drágább, mert az áru mellé névjegykártya társul nagyon hamar. Mostanra több mint öt ezret osztogattak el belőle. A vevőnek ez biztonságot jelent, van, akihez forduljon, ha problémája akad a későbbiek során a növénnyel.

Legalább öt éve már, részben a bizalom és személyesség érdekében, nem jár piacokra a család: háztól árul, az udvarról. Korábban párhuzamosan próbálták a kettőt végezni: a feleség a gyermekekkel a piacon, a férj otthon végezte a tennivalókat. Fölismerték, hogy az emberek szívesen jönnek házhoz vásárolni, hisz így nem egy embertől a piacon, hanem Gézától, Szárhegyen vásárolnak. Közben biz-

tosított a gazda folyamatos otthoni jelenléte is, amit a növények, mint munkatársak hálálnak meg, jobban fejlődnek az állandó, időben érkező gondoskodás nyomán. Ezt a piaci távollét nem teszi lehetővé. Az állandó jelenlétet olyannyira igénylik a növények, hogy az utóbbi tizenöt évben másfél napnál többet nem volt otthonról távol a család. Ebben benne vannak a nyaralások is.

… kacagtál-e az utolsó tíz évben egy jót?

A mezőgazdaság termelte jövedelem teljes egészében visszakerül a mezőgazdaságba. Nem költ a család Egyiptomra, Adriára, mégis a munkáját jókedvvel igyekszik végezni. Kedvét nem árnyékolja be az idő, az eső, a felhő, a szárazság, a vadkár, az árfolyam. Tudatosan gondolja úgy, hogy ha ezektől nem marad mentes, idegronccsá válik, belebetegedik az ember. *„Idegrendszer kell ahhoz, hogy a veszteséget elkönyveld”.* Akad ilyen helyzet bőven: a tavaly például két hektár pityókából ötven árat száz százalékosan kitapostak, vagy volt, amikor a negyvenhárom méteres fóliát a hó a szeme láttára úgy nyomta össze, hogy ripityára törött az, miközben félig már le volt takarítva. *„Gyertek fiúk, igyunk meg egy kávét – volt a reakció. Amin nem tudsz változtatni, ne egyed magad! Ha ezt a felét lezárod, már sokat megoldottál. A megtörtént károkon hiába rágod magad, abból úgy sem lesz egy lejed sem. Nézd meg, hol hibáztál, hol csúsztál el, és írd le szépen, hogy ez így volt- tanulj belőle. Ez alkati kérdés is, mert ilyenkor jó kimenni csak úgy a mezőre, fotózni egyet. Vagy írok egy pár soros poént és felteszem a netre. Energia kell ehhez is, mert a mezőgazdaságból tovább kell látni, nem szabad belesavanyodni, betokosodni, mert akkor beszűkül az egész mindenség. Nem veszed észre, hogy van egy szép tájunk, vannak szép és kedves emberek. A bajaidat a kuncsaft nem szabad lássa, mert kényelmetlenül érzi magát, sajnál. Nem, ezt külön kell választani, ahogy a politikát is! Üsd oda, ahova akarod azt az egy szavazatot, egyet ér a te pecséted, s ne hisztizzél, mert a napodat rontod el. Ezek apróságok, egyszerűbb, ha nem pörögsz rá.”*

Ez a mentalitás a családot is segít egyben tartani a munkában. A nagyobbik fiú már ötöd éves egyetemista az orvosin, de még mindig besegít, legutóbb kukorica magot szemeltek, vetettek. A kisebbik matek-infó osztályban az idén érettségizik. A piacon az asztalt egy murkos ládáról érte fel, régi és új pénz volt akkor még egyszerre forgalomban, de fejben kiszámolta, hogy 80 dkg karfiol 2,5 lejjel mennyi. Ettől még helye van az ő munkájának is a mezőgazdaságban, biztatja az édesapja. Azt is hozzátéve, hogy ennél egyszerűbben is lehet pénzt keresni, normális életszínvonalon elérni.

Jól eső érzés, ha a vásárlót a gyerek a maga székely tájszólásával románul szolgálja ki. Részletkérdés, de hozzá tartozik az eladáshoz, hogy tudjál románul is és engedj meg egy-egy poént a vevővel, ez is a mezőgazdaság része. A románul tudás és az eladás is. Rugalmasnak kell lenned a piac fele. A vevőknek érezniük kell, hogy nem csak a pénzük kell. A névjegykártya is ezt szolgálja: ha megjelenik egy pötty a palánton, fotózza le, neten küldi el, Géza nagyítja ki és lehet beszélni róla. Van egy utánkövetése az eladásnak, szívesen elmegy házhoz is a tanácsaival, mert a kör a bizalommal, biztonsággal és megelégedéssel zárul be. Hosszú távon nem működik, hogy kivitték a palántot az udvarról és elfelejtik.

Sok román visszatérő vásárlójuk van, mert szót tudnak érteni velük. Ezek az emberek megnyugszanak attól, hogy anyanyelvükön kommunikálunk velük: *„románul szolgáljuk ki, nem írogatjuk és mutogatjuk az árat. A vevőknek ez tisztelet, ami kölcsönösséget is eredményez, gyakran magyarul igyekeznek beszélni, de azért meg-meg kóstolnak, főleg az újságírók. Nem volt ez mindig így, meg kellett tanulni a nyelvet. Román szakkönyveket olvasva, ilyen tv-t és rádiót hallgatva és beszélni kellett, úgy, ahogy. Kiállításokon törik a magyart, de attól nem lesz kisebb, ha tisztelettel románul is megszólal. Volt arra is példa, hogy azért adott két zsák magpityókát a román úriember, mert megértette, látta, hogy a vevőt nem a tonnák érdeklik, hanem az ízek. Erről és az ilyen dolgokról csak anyanyelvén lehet meggyőzni bárkit. Természetes kellene legyen, hogy románul elfogadható szinten beszélünk, ez ad egy önbizalmat és ad egy tartást is, meg több lehetőséget. A román média is könnyebben megtalálja, ahol pedig elő kell állnia, meg kell mutatkoznia, csak magának és az övéinek tesz kárt, ha elbújik, elmenekül. Az eladó ettől még székely és magyar marad! Ha székelységünk abból áll, hogy beburkolózunk a székely zászlóba és megvesszük a lengyel vagy a török zöldséget, addig nincs amiért autonómiáról beszéljünk!”* Kialakult egy rutinja, az emberekkel találkozva, sokat beszélve velük. Tapasztalatot szerzett, nem megy bele a csapdájukba. Beszél velük egy fél órát és jól érzik magukat, megnyugodva mennek el.

…itt jazzt játszunk a mezőgazdaságban…

Külön kell választani a hobbi mezőgazdaságot a megélhetési mezőgazdaságtól. Amikor a családnak az utolsó zsíros kenyeret ebből kell megkenje, akkor a kockás füzetet elő kell vegye és le kell írni tételesen az üzleti tervet. Hajlamos a gazda becsapni magát, fényesíti a dolgokat, hogy úgyis jövedelmező a munkája, s közben alap nélküli fellegvárat épít, ami kártyavárként omlik össze. Tavasszal, amikor nincs amiből újraindulni, akkor nézheti, hogy hol hibázott.

„*Mezőgazdaság számokban*", szakkönyv, ami tartalmazza, amit el szokott felejteni a gazdálkodó ember, hogy kihozza a jövedelmet: rakodás, zsák szakadás, pincedíj, amortizáció stb. Ezek a számok és a mögöttük húzódó ismeretek mindig a hatékonyságra ösztökélték, mert a piacon azokkal kell találkozzon, akik 25-30 éve agyon vannak támogatva például nyugati géptechnológiával. Az áruja nem elég ha finom, vonzó is kell maradjon az ára. Először ettől érzi jól magát a vevő. A hatékonyságot ki kell számolni, hogy maradjon mindennek a végén tíz-tizenöt százalék. Tervezés és szaktudás nélkül nem szabad nekifogni se a termelésnek, se az eladásnak, felelőtlenség. Ellesni már nem lehet a szakmát. Időzítések, fajtaválaszték, föld keverék, talaj analízis, izolációs távolság, fajta fenntartás, genetikai örökléstan, szakaszos vetés stb. Ehhez le kell ülni, meg kell tanulni. Dátumokkal vetési naplókat kell vezessen a termelő, több évre menően megvannak a család gazdaságában. A mezőn felmondja telefonra, vagy elküldi magának sms-ben, mert előre kell gondolkozzon, ha kicsengetésre salátája kell legyen… Leírja és azt követi.

Mégis az évet csak nagy vonalakban lehet megtervezni, mert az is baj, ha nem tud a helyzethez alkalmazkodni. Improvizálni kell, itt *„jazzt játszunk a mezőgazdaságban."* Az időjárás, az előre nem látható helyzetek, mert a szakkönyvekben olvasottakat át kell retusálja, ide kell hangolja a Gyergyói- medencére: korai fagyok, késői fagyok, lassabban fejlődő növények stb. Az internet lett a legnagyobb segítsége mostanra. Fórumok vannak, kérdezni lehet, gyorsan választ kap, ha ki tudja választani a nagy adattömegből azt, ami őt érdekli, mert ott is, mint a könyvekben, a szép képek a lényeget szorítják ki. Mindig arra kell rájöjjön, hogy laikus azokhoz képest, akik az alapvető biológiát négy-öt évig tanulták.

Akármilyen kemény is valaki, egyedül nem megy ez a szakma. Ide csapat kell. A család, a rokonság, a faluközösség, a vevők. Mindenkivel a maga módján úriemberként kell viselkedjen. Ahol lehet a pénzt elkerüli, bartelez. A törött murokért a borjúkat hizlaló gazdák istállótrágyát adnak, a pásztoroknak pityóka kell, nincs készpénzük, sajtot-túrót adnak, a napszámosnak is jól fog a termény, a murokföldet, akik őrzik, azok „*tollásszák fel*", abba a vendéglőbe megy a család ebédelni ha jön egy vendég, aki tőle vitt el virágot. Ingyen adja oda a maradék palántot, mert jövőben, lehet, hogy ő fog segíteni, vagy szalonnáért, tojásért szívesen ad virágot, zöldséget, pityókát. Ez csak kézfogásos alapon működik, bizalmi alapon. Kollaborálni kell, akivel csak lehet minél szélesebb körben, azért, hogy felhívják, ha látnak a mezőn valamit, azért, hogy a kaput becsukják, a lovat kihajtsák a veteményből, hogy ne lopják meg.

A szárhegyi káposztát márkanevesítve **a helyi közösségnek** és nem magának védette le az OSIM-nál. Ezt a márkanevet a helyiek ingyen használják, a minőségi tanúsítványokat is, de csak ők! Amióta megtörtént a dolog, kiszámolta, hogy egy tizenharmadik nyugdíj jön be a faluba, mert reális áron el lehet adni a káposztát. Helyi termelőként mindenki eladhatja a saját udvarából a terményét, a pénzt behozzák oda. Korábban mindenki szekerekkel járt Csutakfalától Szászfaluig, vagy a tehenekkel etette meg. Most meg vannak vele hívva Debrecenbe a virágkarneválra. Ez nem csak kereskedelem, vendéglátó ipar, ez már turisztikai vonzerőt jelent. „*Csinálj jó árut, csinálj olcsó árut, szolgálj ki rendesen és akkor maradsz".*

A marketing egyik része volt, hogy rendezvényekre adtak káposztát, kóstolják, ismerjék meg. Gyergyói lovas napok, Parajdi Káposzta Fesztivál – *„csak azt kértük, ha nyernek, akkor mondják csak, de akkor kötelezően, hogy szárhegyi káposztából főztek. Nyertek. Jött a TV és a rádió… és az irigység itthonról. De mondta a rosszmájúaknak: amíg ő azt mondja, hogy a szárhegyi káposzta a legfinomabb, addig nem ad igazat. A székely marketing nagyon hajlamos arra, hogy olcsóbban ad. Ez a székely eladási technika: alája nyúlni az áraknak. A reklámnak az ereje, hogy kell tudjanak rólad, kevesebbeknek jut eszébe, ahogy az is, hogy a minőség, az ár, a kiszolgálás eredményezi a sikert."*

…hiányzik négy millió jó étvágyú ember…

A hazai és a falubeli termelőkre nem tekint konkurenciaként. Neki a török, német, lengyel termelők a versenytársak, mert ők úgy nyomulnak ide, hogy mi nem mehetünk oda a termékeinkkel. Az ők támogatási szintjük többszöröse a mienknek, esélye nincs utolérni őket a hazai termelőknek. Hamarabb mennek tönkre egy év alatt, minthogy felzárkózzanak, egyenlők legyenek velük hat-hét év múlva. Olyan öntöző vizet használnak ott kint, hogy nem szabad a bőréhez érjen senkinek, mert kicsattog tőle, mi meg csodálva vásároljuk az így termelt zöldséget. Nem azt mondja, hogy nem tesz műtrágyát, de száz tonna trágyát azt igen, és nem vegyszerezi meg tizenkétszer a pityókát. Ő nem évente egyszer találkozik a vevőivel és nála a pityókának, muroknak más íze van, a hagyma hagyma ízű. *„Az Unió, modern gyarmatosítás: kell a mi munkaerőnk nekik és az ők árujuk nekünk. Hat kör előnnyel indulnak előttünk, majd megállapítjuk, hogy nem vagyunk versenyképesek, mehetünk epret szedni hozzuk. Négy millió jó étvágyú, munkaképes ember ment el. Maradtak a nyugdíjasok és a rengeteg behozott, álakciókkal reklámozott zöldség."*

Voltak választási lehetőségei, ajánlottak nagyon tisztességes fizetést, de nem ment el másnak dolgozni. Itthon *„túrja a földet”,* de rá nem emeli fel a hangját senki. Kell egy adag önbizalom, gerincesség, hogy paraszt legyen, ne legyen kisebbségi komplexusa attól, hogy sáros és kopott a kalapja, nem keres három ezer eurót, nem forog kacsalábon a háza. Neki megéri, hogy jó hangulatú napjai vannak, nem ideges, kedve van viccelni. Túl direkt és domináns személyiség jegyei vannak, szókimondó, amit nem mindig értékel. Senkivel nem áll bele abba a versenybe, ami kárára megy a minőségnek, a bizalomnak. Az ő pityókáját az allergiás gyermek is megeheti, nem *„csattog ki”* tőle. Önmagához méri magát.

…fejben hazajött az a gép…

A kaszálókat nem számítva összesen nyolc- tíz hektáron gazdálkodik a család. A gyermekeknek is van földjük, bérelnek is. Amennyit szezonon kívül családilag meg tudunk művelni, akkorán gazdálkodnak Hét fóliájuk van, amiben a beszélgetés idején ülünk az fa tartószerkezetű, több szintes, közepében házilag gyártott kályha. Minden sarkába el van vezetve a víz. Tizenegy méter széles, harminchat hosszú. Az újabbak csővázasak, azok is önerőből, házilag készültek. Hitetlenkedve is szemlélték a bukaresti látogatók, mert ők nem tudják, hogy ami fából és vasból van, az otthon előállítható. A Nyugatot megjárt kuncsaftok, akik elmesélik, hogy mivel miként dolgoztak, a kiállításokon megnézett gépek fejben haza jöttek és elektronika nélkül, nem olyan dizájnosan elkészültek itthon. Így készült a dughagyma ültető gép, ami öt árnyi területet tíz perc alatt dolgoz be. A káposzta palánt ültető miközben ültet, meg is locsolja azt, és feltölti magát menet közben vízzel. A piacon nyolcezer euróért láttak ágyáskészítő gépet. Háromszáz kilogramm öcskavasból itthon elkészítették. Megőrli a földet, kihúzza bakhátra, formára, a tetejét visszahengerli és jöhet a szemenkénti vetőgép, ami a murok magot úgy teszi a földbe, hogy ne kelljen gyéríteni. A murokásó hét sort emel ki egyszerre, kirázza, hátul leteszi. A pityókaásó egy régi Opel vázán működik. Ebbe a sorba illeszkednek a csőhajlító, a hagymaszedő és pucoló, válogató gépek is. Mind célszerűek és olcsók, euró tízezreket érnek szinte a semmiből házilag legyártva. Szükség van rájuk, mert sokat könnyítenek a munkán, hatékonnyá teszik azt, csak általuk lehet megmaradni a piacon elérhető árakkal.

Ezek a gépek helyettesítik a pályázatokat, melyek gyakran csapdák a kistermelőknek a bürokratikus, túlméretezett, túlbonyolított rendszerük miatt. Esetenként

az önrészből meg lehet valósítani a beruházást közbeszerzések, árajánlatok, százalékok, hatástanulmányok és kiszolgáltatottság nélkül. A terület alapú támogatásokat, ameddig lesznek, bűn nem kihasználni, mert valamennyire szinten tartanak. A versenyelőny így is méltánytalan az Únió tagországai között, ez a román állam gyengeségéből is fakad.

… nektek is jó, nekünk is jó…

Nem tervez bővülést. Huszonöt-harminc féle virágja van, tizenöt-húsz féle zöldsége. Egyik a másikat kiegészíti, mert a vevők szeretnek egy helyen mindent elintézni. A virágot tíz éve ugyanazért az árért adják. Idénynövény, nem lehet csak rá alapozni, de mellette viszik a primőrt, a palántot, a leves zöldséget. A pityóka mellett elfogy a murok, cékla, zeller, petrezselyem, hagyma. Több lábon kell állni, amiből a virág, a palánt csak az egyik. Mindenben a minőségre törekszik.

Télen a tárolással vannak gondjai. Van pincéjük, olyan is, aminek a tetején fólia van, van felszíni tárolójuk, bérelnek is pincéket. Egy hűtőház jó lenne az egész falunak, hasznos lenne. A polgárőrség közös összefogással jól működik. Egyre többen kezdenek el dolgozni a földeken, és ez nem baj. Egy hétvégén eladnak a gyergyószentmiklósi piacon öt tonna paradicsomot. A helyi termelők csak egy-egy napra, vagy egy félre valót tudnak termelni, van itt hely bőven mindenkinek, nem kell egymástól félni. Ki-ki személyre szólóan árulhatja a terményeit, kis tételekben, 10, 20, legtöbb 50 kg-os kiszerelésben.

A tavaly a Cárinában a tanács szervezte kaláka jó élmény volt. Ott érezték, hogy meg kell kapni a közös hangot mindenkivel. *„Nektek is jó, nekünk is jó, ne erőből kommunikáljunk! Ne akadályozzuk egymást, csináljunk valamit a faluért közösen, toljuk egy felé a mezőgazdaság szekerét”* – sürget Lukács Géza. *„A munkaerő egyre problémásabb, a piacolási törvények mindenkit tolvajnak, gazembernek, korruptnak állítanak be. A termelő az után is adózik, amit a szemétre dob. Valamit rosszul csinál ez a Románia…”*

Elköszönőben még megnéztük a pincét, mely fölött fólia működik. Néhány zellert kaptam a névjegykártya és a bíztatás mellé kísérőnek….

Fülöp Ilona

„Ide mindenféle tudás szükséges”

„Megkérdőjelezték, hogy ebben az ágazatban dolgozom.” Az interjúalany kiválasztása elég sok időt vett fel, mert olyan szereplő megtalálását tűztem célul, aki nem mindennapos szereplő és nemcsak a megszokott, klasszikus történeteket meséli el, hanem valami újra vállalkozik. Ezért, több héten keresztül érdeklődtem, kutakodtam. Egy parajdi kisvállalkozó, Simófi András segítségével jutottam el Sóváradra, a kiválasztott, addig nem látott interjúalany lakására. Előzményként annyit tudtam róla, hogy a sóváradi polgármester lánya és agrárgazda. Mikor beléptem a kapun, az édesapa szeretettel üdvözölt és bemutatta a családját, az édesanya hellyel kínált. Kerestem, vártam, hogy jöjjön már elő az interjúalany, de hát ott volt az a személy, akiről nem feltételeztem volna, hogy ő lesz a beszélgető partnerem. Ápolt nő, aki inkább színésznőnek vallhatta volna, mint agrárgazdának. Amint később kitűnik, nemcsak én jártam így, mert a pályázatok leadásánál is megkérdőjelezték, hogy ebben az ágazatban dolgozik, hogy nem létezik, hogy ő az, aki foglalkozik ilyen kemény, inkább férfiakhoz illő munkával. Ez a nő mezőgazdasági gépeket vezet, tehenet fej, segít a borjúzásnál, állatot kezel, turizmust vezet, hivatalos papírokat rendez, könyvel. Az első benyomás meghatározó, mondják az idősebbek, valóban az. Kellemes környezetben, szeretettel mesélt az általa vezetett vállalkozásról. Annyira hiteles és meggyőző minden szava, hogy a hallgató önkéntelenül is megszereti a mezőgazdasági munkát

„Kicsi koromtól jobban vonzódtam az állatokhoz.” Az esettanulmány szereplője Biró Mónika, 28 éves sóváradi nő, aki 2012-ben fogott neki a tehenekkel való munkához. Abban az időben már vendégházuk is volt, de adódott egy olyan lehetőség, hogy választhatott a kettő közül, hogy melyiket szeretné. Munkahelyet nem szeretett volna, mert elmondása szerint, azt nem szereti, ha parancsolnak neki. Azt is megjegyzi mosolyogva, hogy sokan vannak még így. Pályázati lehetőség volt mind a két ágazatban, de inkább az állatok érdekelték, kicsi korától jobban vonzódott az állatokhoz, a gépekhez, a traktorszereléshez, mint ahhoz, hogy mosogasson reggeltől-estig. S így állította össze a 112-es pályázatot. A 112-es pályázat a megkérdezett szerint *„Fiatal gazda pályázat volt, olyan fiatal gazdáknak, akik*

céget akartak indítani mezőgazdaság terén és azt támogatták az elindulásban, vagy pedig már a meglévő mezőgazdasági farmok támogatására fektettek hangsúlyt". Ez a LEADER program keretében történt, akkor indították a Kisküllő térségben a LEADER-t és megpályáztak egy nagyobb összeget, 25 alapító taggal indultak (az interjúalany is), s azokat leosztották kisebb pályázatokra, mindenféle ágazatban. Az interjúalany is itt pályázott, de nem cégre, hanem csak, mint magánszemély, a már meglévő farmot vette át a szüleitől, és a pályázat után alapított céget.

A kezdetek

„40.000 eurót nyertem a fejlesztésre beadott pályázattal." A családi vállalkozás 9 tehénnel és több, mint 30 hektár földdel indult. A megkérdezett véleménye szerint *„mindenki maga írja meg a pályázatot, azt, hogy mit vállal a pályázatban, ők csak elfogadják, Vásárhelyre kellett letenni, aztán Gyulafehérváron volt egy utolsó elbírálása a pályázatnak".* 40.000 eurót nyert a fejlesztésre beadott pályázattal, amiből 3 törzskönyvezett borjúzó üszőt, egy traktort, amit használt, egy új kaszagépet direkt lucernára, mert inkább takarmányuk volt, és egy rendrázót vásárolt. A fejlesztést az állatok tartásából valósította meg, 32 állat kellett az 5 év alatt, amiből 12 fejős tehén volt, 3 borjúzó üsző és a többi leosztva egészen a kicsi borjúkig. 2018. június 3-án jár le a pályázata, addig kötött az életkor az állatokkal kapcsolatban.

„Az úgy kell, legyen." A pályázatot, úgy írta meg az interjúalany, hogy volt 12 fejőstehene, 3 borjúzó üszője, 4 darab 1-2 év közötti, 6 bikaborjú kicsi, hat hónap alatti, és 5 darab, ami ünőborjú, és az is 6 hónap alatti. S az, amikor mennek kontrollba, kiszámítják az életkort és az úgy kell, legyen, ahogy ő akkor a pályázatba beírta, magyarázza a kötött életkor jelentését.

„Inkább gazdaságszeretet." A beszélgetés során arra a következtetésre jutottam, hogy inkább gazdaságszeretet és állatszeretet motiválta a vállalkozás indítását, mely kitűnik abból is, hogy amikor a tanulmányait befejezte, a két lehetőség közül inkább ezt a fajta munkát választotta.

„Amiben változik a többitől." Itt annyira más a vállalkozás, hogy biofarm, tehát a beszélgető partner nem használ semmilyen vegyszert, sem műtrágyát, sem semmit a földekre, biok az állatok is, biok a földek is. A fejősteheneket otthon

tartja télen-nyáron, tehát *„szabadtartásban vannak szanaszét, nem szeretik az istállót használni”*. Talán ebben különbözik a többitől, hogy bio-mezőgazdasággal foglalkozik és szabadtartásban vannak az állatok.

„Itthon, a családtól.” Otthonról, a családtól szerezte az alaptapasztalatokat a megkérdezett. Ezenkívül agroturisztikát végzett Székelyudvarhelyen, a szakiskolában, utána meg autószerelő szakon érettségizett. Aztán magyarországi tanfolyamokon vett részt, a Gazdakörön keresztül. Az ott tartózkodás lényege, hogy kisebb családi vállalkozások példáján keresztül, bemutatták a résztvevőknek, hogy hogyan végzik a munkát és, hogy lehet megélni belőle. Tehát a tapasztalatait otthonról, az iskolából, meg a külföldi tanfolyamokon való részvétel során szerezte.

„Besegítettem minden nyáron az állatoknál.” Az interjúalany szívvel-lélekkel minden nyáron segített a családnak a mezőgazdasági munkában, úgy az állatok rendezésében, mint a mindenféle más efféle tevékenységben. Csak ennyi volt az előzmény, hogy segített a szőlőknek és nagyon szerette ezt a munkát. Elmondása szerint, „*besegítettem minden nyáron az állatoknál, csak ennyi”*.

„Átvettem a farmot, pályáztam, lekértem a támogatást.” Amint fent említettem, az induló tőke 9 tehén és több, mint 30 hektár föld volt, melyet a szüleitől kapott, pontosabban az édesapja teljesen átadta az állatállományt és a földeket a lányának. Az interjúalany a saját vállalkozása elindítását, a 112-es pályázat segítségével valósította meg és miután átvette a farmot, utána kérte le a támogatást, s így e pénzösszeg, amit kapott, az megmaradt a cégnek.

„Ameddig a pályázat lejárt.” Az elindulás zökkenőmentes volt, ment folyamatosan, a nehézsége addig tartott, amíg a pályázat lejárt. A hivatalos rendezés és a mezőre járás megfelelő időbeosztást igényelt. Bölcsen kellett eldönteniük, hogy most mi a prioritásuk, a mezőre menés vagy a pályázati papírok rendezése. Azt is tudjuk, hogy a mezőre járás időjárás függő, a régi öregek szerinti megfogalmazásban is, akkor kell mezőre menni, mikor jó idő van, ha esik, lehet otthon ülni. Így ésszerűen beosztva a kétféle munkát, sikerült túllépniük a nehezén.

„Amit egyedül nem győz végezni.” A beszélgetés során az derült ki, hogy a család segítség nélkül végzi ezt a vállalkozást, a nagyobb részt az interjúalany

vállalja, „*az édesapa a kaszálásban, a silózásban, meg, ha esetleg olyan mezei munka van, amit egyedül nem győz végezni, hát abban*". Rákérdeztem arra, hogy a pályázatoknál segít-e az édesapa. Elmondása szerint csak megbeszélik a részleteket, de mivel minden az interjúalany sajátja, ezért egyedül végzi ezt a tevékenységet. Az édesanya a tej értékesítésében segít, van Szovátán egy tejautomatájuk, ezt a részét ő rendezi, felviszi minden reggel a friss tejet Szovátára, majd utána elmossa az edényeket. Ha többlettej van, akkor sajtot, vagy vajat készítenek, és azt is az édesanya értékesíti.

A gazdálkodás

„A gép olcsóbb, mint az ember." Jelen pillanatban 32 állattal rendelkezik, és 32 hektáron gazdálkodnak. Két pályázaton dolgozik, az egyik romániai 22A-s pályázat, mezőgazdasági gépek vásárlását tervezi *„szeretnék vásárolni egy traktort ciszternával"*, és a másikból, ami magyarországi BGA-s pályázat, abból tejfeldolgozót szeretne létesíteni a saját udvarán. „Egy kisebb feldolgozó lényege az lenne, hogy laktóz mentes tejet és termékeket szeretnék előállítani, ami bio is, itt elég kevés a laktóz mentes termék és nagyon sokan vannak viszont, akik érzékenyek rá. Természetesen, igény lenne rá. Mellette, amíg elindul minden, ha lehetne, az „Iskolatej programot" szeretné elindítani, mert azalatt elindulna a tejfeldolgozó, a hétvégi tejből, ami megmarad, sajtot, tejfölet készítenének otthon helyben és csak a család. *„Én nem gondolkozok abban, hogy munkaerőt most alkalmazzak, mert az a probléma, egy, hogy nem lehet kapni embert, a másik az, hogyha kiszámítja, a gép olcsóbb, mint az ember. És megbízhatóbb is, mint az ember".*

„Mert a turizmus és mezőgazdaság vegyítve van." A turizmusban is dolgozik, ezt inkább mezőgazdasági turizmusnak nevezte, *„mert a turizmus és mezőgazdaság vegyítve van"*. Van egy 10 szobás vendégházuk, azt vagy kiadják kulcsrakészen, vagy pedig „szoktunk vállalni úgy is, hogy ellátással vagy fél panzióval vagy, ahogy szeretnék a vendégek". Jövőbeli tervei közt szerepel, hogy ha igény lesz rá, kirándulásokat is szervezzenek a környékre, hogy a vendégek megnézzék a települést. Elmesélte, hogy a falunak van egy falumúzeuma és oda is el szeretné vinni a látogatókat. További céljai a turizmus és mezőgazdaság kapcsolatát illetően, hogy bevezesse a turisták számára az állatsimogatást, „*esetleg, ha szeretnék, akár kipróbálni a fejést is, vagy amit szeretnének a mezőgazdasággal kapcsolatosan látni, megtapasztalni*". Azért tartja fontosnak ezt a fajta szórakoztatást a vendégek számára, mert

„*volt olyan is, hogy Magyarországról jöttek, és a gyerek azt kérdezte, hogy a tehén nem lila, mert a Milka csokin úgy látta*”. Ebben az esetben a falusi turizmus komplex módon értelmezhető, mert jóval több, mint az alapvető szállás és étkezési szolgáltatások biztosítása.

Szakmai ismeretek

„Ide mindenféle tudás szükséges.” Nagyon frappáns választ kaptam a tudás szükségességéről, miszerint „*ide mindenféle tudás szükséges, mert a könyveléshez is kell érteni, a papírmunkához is, mert bármilyen formanyomtatvány a kitöltéséhez érteni kell, állatorvosnak is kell lenni egy kicsit, mert ha az állat megbetegedik, akkor mégiscsak a gazda ismeri jobban az állatot, hogy mikor, hogy viselkedik. És tényleg ez olyan, hogy mindenből kell egy kicsi, gépésznek is kell lenni, mert, ha valami elromlik, meg kell javítani. Tehát, mindenből kell egy kicsi tudás”*. A tanulmányai is a munkájához kötődnek, mert agroturisztikát és autószerelést tanult. Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy jelen esetben az interjúalany tevékenységére, úgy tekinthetünk, mint egy állandó, mindent magában foglaló folyamara, amely számára egyben egy tanulási folyamat is.

„Annyit láttam itthon.” Mások példáját csak olyan szinten alkalmazta, hogy elment megnézni a külföldi farmokat. Ezen kívül, más példára nem volt szüksége, mert amint elmesélte: „*...annyit láttam itthon, a család is már azelőtt foglalkozott vele, esetleg ha valaki jobban csinálja”*. Nagyszerű példaképei voltak a családban, mely annyira meghatározta továbblépését, hogy bátran követhette elődei munkáját.

„A környéken nincsen.” Arra a kérdésemre, hogy van-e a környéken olyan, aki jobban csinálja, a válasza: „*a környéken nincsen, de, ha valahol máshol, külföldön*” van. Ezeket szívesen megnézi és ötleteket, tapasztalatokat szerez. Mindenféle újra nyitott és a helyi adottságokhoz leginkább illeszkedő tevékenységeket választja.

„Sok minden van, ami érdekes.” „*Az internet használata muszáj*”, és nem csak információszerzésre. „*Egy állatorvosi tanfolyamon voltunk ezelőtt 5 évvel és ott hallottam, hogy tudományosan kimutatták már azt is, hogy ha a tehénnek Mozartot játszanak, akkor könnyebben adja a tejet, vagy ráhangolódik. Vagy ilyenek vannak, hogy vízágyak, szó szerint vízágy, vízágyakon alszanak. Sok minden van, ami érdekes, érdemes ezzel foglalkozni*”.

„Mert minél felvilágosultabb az ember." Elmondható, hogy a tudása aktualizálva van, mindig azt a területet frissíti, amire éppen az adott időben szüksége van. Szerinte „*mert minél felvilágosultabb az ember, annál jobban áttudja tekinteni a helyzetét, és azt is, hogy úgy csinálja, hogy neki is könnyű legyen és jövedelmezőbb legyen*". Persze nyomatékosította, hogy az elsőrendű szempont az, hogy minőségi terméket állítson elő, mert hanem nincs értelme a munkájának.

„Mikor, kire van szükség." Nagyon fontosnak tartja, hogy napirenden legyen a tevékenységével kapcsolatos folyamatokkal. Arra a kérdésre, hogy a tudáshoz szükséges kapcsolatoknál kit kérdez, ha probléma van, vagy, ha tovább akar lépni, nagyon egyértelmű választ adott: „*Ez olyan, hogy mikor kit, mikor kire van szükség*".

Együttműködés a helyi közösséggel

„Szerettük volna, de itt a környéken nem ment." Az interjúalany elmondása szerint a termékeiket inkább Szovátán értékesítik, nem a helybéli lakosságnak árusítják. A helyi közösséggel való együttműködést nagyon fontosnak tartanák: „*fontos lenne egyébként, azért is, mert ha lehetne hárman négyen társulatban dolgozni, nem lenne mindegy, hogy azokat a nagyon drága gépeket is hárman négyen vásárolják meg, mert olyan gépekről van szó, amit nem használunk ki, ami csak szezonális. De viszont fontos lenne a jó minőségű gép is, fontos lenne, hogy a nagy területek legyenek egyben, mert akkor nem lenne annyira költséges a megművelése sem a területnek és annak a gépnek a fenntartása sem, hogyha együtt tudnánk működni. Vagy a termékék előállításánál nem mindegy, hogy három gazda keresi meg magának azt a piacot külön-külön, vagy pedig egyben nagyobb esély lenne, de nem olyan a mentalitás, hogy valaki valakivel együttműködjön*". A megkérdezett elmondása szerint, próbálkoztak, szeretnék az együttműködést más gazdákkal. „*Szerettük volna azt is egy időben, hogy, mint közösség, és hogy többen társuljunk és úgy indítani valamit, de itt a környéken nem ment*".

„Egyszer mentünk el egy évben, és az is egy tehénbe került." *„Könnyű neked. Mások így gondolkodnak, hogy könnyű neked, jó neked, mert van pénz. Sajnos az a probléma az emberekkel, hogy mindenki azt látja, hogy könnyű neked, mert felveszed a sok támogatást, de azt nem látja, hogy mennyi kiadásod van mellette, vagy mennyit dolgozol, vagy, hogy nincs szabadidőd vagy, hogy magadnak kiszámold, hogy ma ennyit kellett volna, keresél".* Az édesanya bevallása szerint: „*Nyaralni nem voltunk, egyszer mentünk el egy évben és az*

is egy tehénbe kerülő”. A gazda elmondta, hogy „*nincs sajnos egy olyan megbízható ember, tehát egy annyira megbízható embert nem lehet találni, hogy csak ennyit csinálj, ne többet, az alatt az egy hét alatt, hogy én tudjak pihenni. Másképp csinálja az, hogyha valakinek dolgozol, vagy másképp csinálod, ha magadnak dolgozol, nem egy a hozzáállás. Most megfizetheted, azt az embert akárhogy, nem is voltunk utána többet.*”

„Szó szerint két kaszálás között.” Az interjúalany elmesélte, hogy csak sorra mennek szabadságra. „*A szabadság úgy szokott lenni, hogy mindenki szerre veszi ki úgy, hogy augusztus végén, vagy július augusztus között, szó szerint két kaszálás között, egy hetet vagy négy napot, maximum ennyi a nyaralás, de külön-külön”.*

Szakmai kapcsolatok

„Szükséges, mert alapító tagok vagyunk.” Az intézményekkel, szakemberekkel való együttműködést szükségesnek és hasznosnak tartja az interjúalany. Elmondása szerint, a Leanderrel való kapcsolat a pályázatok szempontjából szükségszerű, és azért is fontos, mert az alapító tagok közé tartozik. A marosvásárhelyi székhelyű Gazdakörrel is kapcsolatban vannak, ezenkívül különböző mezőgazdasági cégekkel is.

„Az állat is nem pont délelőtt 12 óráig lesz beteg.” Az állatorvossal való kapcsolatot kimondottan fontosnak tartja, és az állandó szolgálatot is, mert elmondása szerint „*az állat is nem pont délelőtt 12 óráig lesz beteg, hanem hétvégén, vagy pont éjjel fél kettőkor.*” Szerinte, a gazda ismeri a legjobban az állatot, és ha elvégzi a szükséges kezeléseket, saját maga vezeti a gyógyszereket, ami nem nagy dolog, akkor, oda nem kell szakember. Ő már egy borjúzást le tud vezetni, szakember segítsége nélkül is.

„Addig, ameddig ér a takaróm.” A bankkal, azon kívül, hogy bankszámlaszámuk van, nincs semmiféle kapcsolatuk, tehát hitelük abszolút nincs. „*Nem is gondolkozunk, abban, hogy felvegyünk, mert ha bármilyen fejlesztésen gondolkozok, azt csakis pályázaton keresztül valósítom meg, és addig ameddig ér a takaróm*”.

„Megtalálnak mindig valahonnan.” Csak a turisztikát hirdetik a Bookingon, vagy különböző turisztikai portálokon. „*A mezőgazdaságot nem, a médiától szoktak*

jönni, megtalálnak mindig valahonnan. A múltkor érdekességből beírtam a Google-be a nevem, éppen a zokni méretemet nem adta ki, fényképektől elkezdve, de, hogy azok honnan kerültek s mikor, hát a Népújságtól voltak, meg a román tévétől, lényeg, hogy minden információt megtaláltam magamról". Elmondása szerint a román nyelvet folyamatosan tanulja, az angoltudása kezdőszintű, de nagyon sok mindent megért, és igyekszik továbbfejleszteni a nyelvismereteit.

„Nem tehet különbséget, azért mert rokon." A bevezetőben elmondtam, hogy az interjúalany a polgármester lánya. Nincs könnyű dolga, elmondása szerint, a polgármester nem tehet különbséget, azért mert rokon, vagy ismerős. Ha a szülő hivatalos helyen dolgozik, nem úgy van, hogy kivételt tesz a családjával. Más vállalkozókkal nincs kapcsolata az interjúalanynak.

Önreflexiók

„Ne génkezelt dolgokat foglyászának." Tudjuk, hogy a helyi termékek, azok a termékek, amelyek hozzátartoznak a település identitásához és helyi szinten járulnak hozzá az egzisztenciák fejlődéséhez. A megkérdezett a saját értékek hasznosítását hangsúlyozta nyomatékosan. „*Azért ne mű, meg ne génkezelt dolgokat fogyasszanak legalább a környezetünkben. A környezetvédelem kapcsán, éppen azért akarok olyan traktort vásárolni, amely környezetbarát, környezetkímélő felszereltséggel rendelkezik. Legalább a környéken akkor adjam meg az embereknek azt a lehetőséget, hogyha szeretnének, akkor környezetbarát és nem ilyen táplálék kiegészítő termékeket vásároljanak meg*".

„Nem szoktam, mert úgy sem felel meg." A megkérdezett számára nagyon fontos a tevékenység, amit folytat, nem szokta összehasonlítani, összemérni a saját vállalkozását a máséval: „*nem szoktam, mert úgy sem felel meg, látom az állataimon is, vagy a termelésen is, hogy mi az, ami esetleg nem jó, vagy valamit másképp kellene csinálni*".

„Mindent én végzek." Elmesélte, hogy télen-nyáron, állandóan kitartóan végzi a munkáját: „*télen csak én vagyok az állatokkal, a tehénfejéstől, a borjúetetésig, a tehénetetésig, az itatásig mindent én végzek, nyáron is, csak nyáron nincs olyan sok munka. Amúgy mindent én végzek, ami egyszer az állatokkal kapcsolatos*". Vannak olyan tevékenységek, ahol esetleg az édesapa is besegít néha.

Nyáron pedig a mezőn is dolgozik, a takarmányozás meg a következőképpen valósul meg: „*Van nekem gereblyegép, szénafelfújó, szénafelszedő (ladenwagen), kaszagép, apu elmegy, lekaszálja a lucernát, én megyek, másnap összegereblyélem, utána megforgatom, utána jön a felszedés, a ladewagennel, traktorral elmegyünk, felszedjük, hazahozzuk szénafelfújóban és elrakjuk ugyanúgy a silózásnál is”*. Az interjúalany vezeti, kezeli a mezőgazdasági gépeket.

„Az az idő már lejárt.” Fontosnak tartja, hogy sajátos legyen minden, bármit tesz, tehát nem törekszik arra, hogy hasonlítson a másokéra: „*...mert nekem kell, megfeleljen az, amit csinálok, vagy az, ahogy csinálom, vagy az én időbeosztásomnak kell, megfeleljen. Most nem a másiknak, vagy a harmadiknak kell, jó legyen”*. Nagyobb tevékenységekbe nem kapcsolódik be, tehát nincs olyan, hogy esetleg pár ember segítségét kéri. Elmondása szerint, „*az az idő már lejárt*”.

A tervekről…

„Álmaim még vannak.” „*Szeretném fejleszteni a vállalkozást is, törzskönyvezett olyan állománnyal amilyen tejelő vonalban marad. Hát a tejfeldolgozót elsősorban, aztán olyan állatokat vásárolni, amelyek megfelelnek erre a célra, hogy minél nagyobb termelésű állatok legyenek. És ha még lehet fejleszteni, és ha lehetőség lesz, még pályázatokra, akkor ezen a vonalon szeretnék még fejleszteni, egy automata fejőházat szeretnék majd idővel, ha annyira eljutnak az állatok, hogy jó lesz, akkor még egy pályázatot arra*”. A pályázatokhoz pozitívan áll hozzá. Elmondása szerint, álmai még vannak.

„A végeredmény nem mindegy.” A két pályázata kapcsán elmondta, hogy: „*...a romániai pályázatom 50.000 euro, ebből 20.000 euro lesz önrész, a másik pályázat pedig 6 millió forint, abból megvan, hogy mennyit lehet egyszerre megpályázni (majdnem 5 millió forintot)*”. Ott megengedik, hogy a termék reklámjára is fordítson bizonyos összeget (600.000 forint), vagyis: „*...bemutatók tartására például, hogy hogy is dolgozom fel azt a termékeť*”. Az interjúalany tervezi a bemutatókat is. „*Iskola programot terveztem, van minden évben ez a „Ş*coala altfel*”, és akkor, amikor kész lesz, lehetőséget adok, hogy jöjjenek a gyerekkel, csoportok, egy osztály vagy két osztály*”. A termékekből kóstolót is szeretne biztosítani.

A pályázatok kapcsán elmesélte, hogy: „*igaz, hogy nagyon sok utána járás van és idegesítő tud lenni, de a végeredmény nem mindegy, hogy azt az összeget a saját zsebéből, vagy*

pedig a hitelből fogja kivenni, vagy a pályázaton keresztül. És én nem értem meg, mert a fiatalok úgy vannak, ó igen, mennyi követelmény van. Az egy ötéves terv, ők megengedik, hogy te megcsináld azt az ötéves tervet. Tehát átgondolod, hogy öt év alatt mit szeretnél, és ők csak arra köteleznek, hogy amit te leírtál, ők jóváhagyták és ahhoz tartsd magad. Engednek változtatásokat is persze, azelőtt ha bejelented, arra is van lehetőség, hogy változtass időközben. De így másban nagyon nem, de ez normális elvárás, mert, ha azt hagyta jóvá, hogy én vegyek egy traktort, akkor nem veszek egy biciklit, tehát ő nem arra adta a pénzt. Végül is, sok pénzről van szó".

„Ide, türelemre, kötélidegre van szükség." „*Ide türelemre, kötélidegre van szükség, és* ***nagyon kell szeretni****, ezt, ha nem szereti az ember, nem tudja csinálni. Azonkívül fizikai erőre, egészségre*".

„Változtatás?" Más vállalkozásformát nem szeretne, munkásokat sem. „*Most nem, eleinte gondolkoztam, de látom az embereken, hogy nem látják azt, hogy miért lenne fontos változtatni és fejlődni, vagy, hogy mi az előny, azt sem látják, hogy miért lenne fontos, hogy közösségben dolgozni*".

Összefoglalás

„Megéri mindenféleképpen." A bemutatott gazdasági tevékenység példaértékűnek, egyedinek és innovatívnak tekinthető. A vállakozó kitartó, szereti az állatokat, a munkáját, a jövő tekintetében fejlesztésekben gondolkodik. Úgy a gazdaságot, mint a turizmust fejleszteni szeretné. Az általa folytatott tevékenység erőssége, hogy majdnem, teljesen egyedül végzi, és fenntartható biogazdálkodást folytat. Környezetbarát, környezetkímélő, célja a fejlesztés és növekedés.

„*Én azt ajánlom mindenkinek, hogy ne féljen neki fogni egy önálló vállalkozásnak, mert ha maga az ura annak, amit csinál, az mégis szebb és időben látványos fejlődésen fog keresztül menni. A pályázatoktól sem kell tartani, mert nehéz, de a végeredmény mindig jó szokott lenni. Megéri mindenféleképpen*".

Balázs-Györfi Rita

„600-1200 zsák között szoktunk termeszteni”

Az interjúalany kiválasztása nem igényelt sok időt. Inkább az időpont egyeztetése volt nehezebb, ugyanis a parajdi laskagomba termesztő család nagyon elfoglalt. Az esettanulmány alapjául szolgáló beszélgetést egy parajdi kávézóban ejtettük meg, ahol Horváth Júlia és férje Horváth Csaba válaszoltak a kérdéseimre. A községben úgy azonosítják őket, mint az a család, aki a környező piacok standjain ajánlja laskagombáit, és laskagombából készült termékeit. Körülbelül 7 éve kezdtek el foglalkozni gombatermesztéssel addig faiparral foglalkoztak. A gazdasági válság elmondásuk szerint leállította a faipart, mert az építkezések is leálltak és akkor rá voltak kényszerülve, hogy más jövedelemforrás után kutassanak. Férjével több éve jár Parajdról az udvarhelyi piacra, de ahogy mondja nincs sor az asztalánál. Az emberek nem igazán tudják mennyi mindenre jó a laskagomba, ezért az elején még kis, tájékoztató füzetecskéket is hozott. *„Három éve foglalkozunk a laskagombával, ide Udvarhelyre úgy egy éve járunk, de ide se minden kedden. Szoktunk menni még Parajdra, Szovátára, Nyárádremetére, Korondra. Itt annyira nem ismerik a laskagombát, mind a csiperkével vannak el, de kezdtem rászoktatni az embereket.”*

Az indulás körülményei

Kísérletszerűen fogtak neki, és kísérlet szerint eltalálták a technológiát. Három éve nehézségbe ütköztek, mert kiöregedett a csíra és habár többször is cseréltek a törzs még mindig kiöregedett. *„Az elején hoztam kis tájékoztató füzetecskét, amiben receptek is voltak, meg hogy kell a gombával bánni. Nem kell például előfőzni, nem kell a héját eltávolítani. Teljesen felpucolom, ezért nem kell semmit eldobni belőle, s így vannak visszajáró vásárlók is, akik egy keveset vesznek"* Volt olyan eset, hogy a szovátai piacon a mellettük levő csiperke árus 50 kg gombát adott el, míg ők 2,5 kg-ot. Egy év eltelte után ez megfordult, ők árultak 50-60-kg-ot és más gombák termesztői és eladói kevesebbet. Véleményük szerint a laska gomba jobban tartható, mint a csiperke, amelyik nyáron a melegben összehasad, megbarnul stb. *„A férjem, amikor ment az erdőre*

gombáért sosem kapott, vagy nyüves volt. Azt mondta, amikor az egyetemet elvégzi, ő gombát fog termeszteni, mert nagyon szereti. Kellett neki húsz év, hogy ezt el tudja indítani. Nagyon sok befektetés kellett, és hol ez nem volt, hol az nem volt"

„A zsákokat is mi készítjük, amiben terem a gomba."

A szalmát és a szénát megdarálják, erre van 2-3 betanított emberünk, ezt szezonnak megfelelően egy hónapban egyszer vagy kétszer csinálják. Ezt meghatározott ideig hetven fokon hőkezelik, majd a zsákokba kerül a komposzt, amibe szintén meghatározott mennyiségű micélium is hozzáadódik. Ezt adott hőfokon kell 18 napig melegben tartani, s utána kezd teremni lassan. Ez körülbelül egy jó hónapos folyamat. 600-1200 zsák között szoktak termeszteni. A zsákokat nagy termekbe tárolják, amit az évszaknak megfelelően hűtenek vagy fűtenek.

„Ha nem dolgozódik fel a termék, akkor nem érdemes termeléssel foglalkozni."

Az általuk termesztett laska gomba nagyon lágy húsú, könnyen emészthető gombafajta. Két éve kiöregedett a törzs, amivel dolgoznak. A bükkfán termő gombák nagyon lágy húsúak. Amivel dolgoznak az egy spanyol törzs, régi fajta, elmondásuk szerint bőtermő. A legnagyobb problémájuk most az, hogy kukoricával dúsították, kukoricaliszttel, amit tulajdonképpen a technológia tilt, mert ez a penészedés eredete. Anélkül hogy ezt figyelembe vették volna, kukoricát tettek hozzá, megváltozatta a gomba állagát és az ízét, mert a fiatalon szedett laskagomba nagyon ízletes. Két éve fogtak neki, hogy a letermelt laska gombából savanyúságot és hét féle gombapástétomot készítsenek. Gondok vannak a pástétomkészítés technológiájával is, mert gondok vannak a pasztörizálással, a lényeg az, hogy minél alacsonyabb hőmérsékleten kell pasztörizálni, hogy az ízét ne rontsa. A magas pasztörizálással garantálható az eltarthatóság, de annyit romlik az íze. Ezért ecetet, sót és cukrot adnak hozzá, mert ez mindhárom tartósítószer, ez bevált. Találtak egy feldolgozót, és pár hónapja hivatalosan árusítják a laskagomba savanyúságot.

Nagyon szeretnének egy laskagomba feldolgozót, és egy kísérleti labort, ahol kikísérletezhetnék az új törzseket, mert akár belga, akár magyar, vagy olasz törzseket vásároltak ebből a fajtából el vannak öregedve. Kellene frissíteni, a törzseket és ezért szükség lenne egy csira készítő laborra. Időben ez hosszú folyamat és ez egy

teljes embert igényelne. A termesztéssel ott tartanak, hogy a 70-es években kifejlesztett magyar technológiával nincsenek megelégedve, de sajnos bepenészedik, gyakran vannak gondok és nem lehet tudni, hogy milyen paraméterek szükségesek ahhoz, hogy ne menjen tönkre a termés. Több száz paraméter van és véleményük szerint nincs olyan szakember, aki ezt meg tudná mondani, hogy miért van. Nincsenek erre kísérletek vagy tudás, ami azonosíthatná azokat a paramétereket, amelyek a technológiai folyamatot befolyásolják. Egy ideig termesztik, megy, majd eldobják, újra kezdik. Nagyon sok termelőnél azt tapasztalták, hogy a gombákat eldobják, vagy nagyon kevés pénzért eladják, mert nem tudják feldolgozni. Azt tartják, hogy a hasonló termelőknek nagyon nagy segítség lenne, ha lenne több feldolgozó, hogy ne legyenek a termelők rákényszerítve arra, hogy aprópénzért árusítsák termékeiket. Elmondásuk szerint gomba van, viszont nagyon kevesen foglalkoznak feldolgozással.

A tudástőkéjüket más termelőktől szerezték. Tartják a kapcsolatot más termelőkkel is. A másik nehézség az alacsony viszonteladási ár, a multik „lenyomják” az árakat és ezért nehezen tudják termékeiket eladni a piacon. Egyetértenek mindketten abban, hogy ha nem dolgozódik fel a termék, akkor nem érdemes termeléssel foglalkozni. A feldolgozáshoz, viszont több 10 000 eurós, uniós konyha kell, erre van egy halom szabvány meg elvárás, az állategészségügyi normáknak is nehéz megfelelni, állandóan büntetik a feldolgozókat, de a legnagyobb gond a csíragyártó technológia. Kell kísérletezni 2-3 évet, hogy mennyi dúsító kell hozzá, ki kell kísérletezni a dúsítók arányát is azért, hogy a steril technológiában gond nélkül lehessen termelni. Nem tudják, hogy mi a legjobb recept.

Magyar technológiát használnak a laskagomba feldolgozásánál is. A főzésnél lebomlanak a makromolekulák. Már 30-ik napon szedik, 1 évig szövi a fát és 4 évig terem. Technológiát és csirát szeretnének váltani. A cél hogy komposztot, csírát és termelő helyet is bővítsenek. Nemrég vásároltak egy telket, ahol szeretnék bővíteni a termelést, de olyan nehézségekbe ütköztek, mint a telek átírása, amit félévbe tellett kivitelezni. Kevés olyan uniós támogatás van, amely telekvásárlásra támogatást adna, így ezt is nehéz kivitelezni. A másik nehézség hogy nincs technológia. Egy gombának körülbelül 200 fajtája van és az mind ki kellene kísérletezni, hogy melyik felel meg formába, ízben, textúrában fogyasztásra. Ennek a kivitelezésére szükség van egy mini laborra és egy emberre, aki a spórákat kiválasztja, aki kitermeszti ezt a 200 fajtát. Ez nagyon idő és energiaigényes folyamat. Ehhez szükség van, termelő egységre ahol letermelik a gombát, hogy kipróbálják, hogy jó

minőségű-e, jól termeszthető-e. Amikor kiderül, hogy melyik a jó faj, akkor azt cseppfolyós nitrogénbe kel tárolni és ez egy ideig megoldja az ellátást.

A laskagomba szereti a kukoricalisztet ezért *„adni kell neki”* és fiatalon kel leszedni, ezt nagyon sok esetben nem tartják be, de mikor megrágósodik, a pereme kifele fordul, az már eldobni való. Ezért elrontották a laskagomba piacát, mert öreg gombát árultak. Fontosnak tartották megemlíteni azt is, hogy tévhit az, hogy a laskagomba minél fehérebb annál fiatalabb, viszont ennek az ellenkezője igaz, minél sötétebb, annál fiatalabb, és a pereme „*nem szabad kiegyenesedjen*”, mert az rágós. Aki már vásárolt az rendszeres visszatérő vásárló. Az eltarthatósága miatt viszont nehéz tárolni. Gyenge a tárolhatósága, és ha befóliázzák, hogy megtartsa a nedvességtartalmát. Viszont ha nincs szellős dobozolásban, akkor nagyon könnyen elromlik. Jelen pillanatban viszont a légmentes fóliában ezért 4 nap után rothad, és aki egy ilyent megvesz, többet nem vásárol. Fontos lenne az is, hogy a csomagolásánál alkalmazzanak egy szellős csomagolási módot, mert a mostani csomagoló technológia nem kedvez a gomba állag megőrzésének. A gomba egyik nagy előnye, hogy ha dehidratálódik, vízbe kerülve újra visszanyeri a nedvességtartalmát. Mivel nagy a veszteség a vásárlók kedvét elveszi. A legjobb piacon árusítani, mert ha az emberek látják a friss terméket, megvásárolják. Volt arra is példa, hogy 2 óra alatt 50 kg-ot sikerült eladniuk. Nagyon sok a visszatérő vásárló. Ezért inkább ősszel árulják. A legfontosabb a jó minőség. Nem lehet rossz minőségű gombát eladni, mert rontja a piacot. Arról is beszámoltak, hogy egyetemi tanárokat kérdeztek meg, akik kiálltak a szalmán való termesztés mellett, ők viszont szénát és kukoricát is adnak hozzá az íz miatt. Minél több a táptalaj, annál finomabb lesz a gomba. Feldolgozva eladható, de nyersen csak a piacon.

„Fontos a helyi emberekkel a kommunikáció...”

Az emberek, amikor először megjelentek a piacon a laskagombát, nem ismerték. Viszont most nagyon szeretik a gombát. Véleményük szerint nagyon fontos a helyi emberekkel a kommunikáció, fontos hogy megbízzanak bennük, hogy ők jó terméket adjanak el a piacon. Termékeiket közösségi oldalalakon is reklámozzák és a helyiek onnan szereztek tudomást. Az emberek vásárolna tőlük, de szervezetekkel nem tartják a kapcsolatot. Felvevőpiacuk nem állandó: a vásárlók köre gyakran változik, számos új érdeklődő jelentkezik, régiek térnek vissza. Állandó vásárlóik közé tartozik néhány környékbeli zöldség- és kiskereskedő, de rendszeres vásárlók a környező intézmények és a helyi lakosság is. Adaptációs kérdés, lehet,

hogy ha egy adott térségben több zöldség- és gyümölcstermelő közösségi gazdaság jön létre, azoknak inkább versenyezniük érdemes egymással, vagy sikerük kulcsa inkább az együttműködésben, az összefogásban rejlik.

Inkább helyi éttermekkel dolgoznak együtt. Először csak 25-30kg-ot vásároltak fel tőlük, de most már egy étterem 200-300 kg laskagombát vásárol fel tőlük savanyúságnak. A többi vendéglővel még nem sikerült szerződést kötniük. 6 évig szállították Brassóba a laskagombát éttermeknek, viszont itt olyan nehézségekbe ütköztek, hogy ha tavasszal mentek, akkor azzal érveltek, hogy még nincs szezon, ha ősszel mentek, amikor kezdett teremni a gomba, akkor azt a választ kapták, hogy már a menüt összeállították. 2016-tól a helyi éttermek is árulják a laskagomba savanyúságot.

Ismerik más termelők problémáját is. Más termelők is hasonló nehézségekkel küzdenek, megtermelik a zöldségeket és nincs feldolgozó. Külső intézményektől nem kapnak semmilyen segítséget. A helyi menedzsment nem fordít túl sok erőforrást a megtermelt áruk értékesítésére.

Ez egy kreatív munka...

Azért tartja fontosnak, amit csinál, mert a termék biogomba és termeszthető teljesen vegyszermentesen. Nagyon sokféle étel alapanyagául szolgálhat: savanyúság, reggelik, leves, főétel (panírozva, fasírtnak), diétákba is beilleszthető. Zakuszkát, pástétomot készítenek, ez egy nagyon egészséges étel. Az általuk készített késztermék megőrzi a jó ízét a tömegtermelésbe található termékekkel szemben. A gomba komposztja is nagyon jó a növényeknek, mert a gyomnövények nem szeretik. Ezért nagyon jó, hogy erre is felhasználható. Volt olyan, hogy a komposztot kidobták és az emberek haza vitték, és otthon gombát termesztettek rajta. Ez egy friss termék és ezért fontos szempont az hogy *„frisset eszel”* és *„ tudod, hogy mit eszel”,* a piac egy jó lehetőség arra, hogy *„találkozzál a szomszédjaiddal”,* ez egy kreatív munka is, mert *„új ízeket próbálsz ki”* és nem utolsó sorban ez a technológia környezetbarát, *„ kíméled a környezetet”*.

Tervek, fenntarthatóság, növekedés

Végeztek egy számítást, miszerint, ha három étterem felvásárolná a nyers gombát meg volna oldva az egész évi termelés eladása. El kellene jutniuk oda, hogy a termelés legyen stabil. A tavaly nekifogtak a gombapor készítésének, ami jó

különböző egészségügyi problémák kiküszöbölésére. Át szeretnének térni ganoderma termelésre is. Annak viszont 30 fok kell és 90 százalékos páratartalom. Ebben látnak jövő perspektívát. Szeretnék bővíteni a termelést. Budapestről hoztak 4 laskagomba csírát és egy ganoderma csírát és azzal ki szeretnék bővíteni a termelést, féléven belül. És szeretnék kivitelezni a steril technológiát is. Szeretnének a késztermékkel is berobbanni a piacra, mert muszáj feldolgozni, ahhoz hogy ne legyen kár. Ki kell dolgozni mind a termelést, mind az eladást, mind a feldolgozást. Ha sikerül beköltözni az új telekre, ott van egy patak, és tervükben áll pisztráng tavat kialakítani, mert akkor a víz fölött megjelenő párafelhő is segítené a gombatermesztést. Szeretnék a pisztrángtenyésztést kombinálni laskagomba termesztéssel.

Nehéz pályázni is, mert a pályázatok *„nem bíznak a gombában"* nehéz támogatást szerezni. Ahányszor próbálkoztak, azt ajánlották, hogy kombinálják a laskatermesztést vagy állattenyésztéssel, vagy még egy zöldség termesztésével. Szerintük ez kivitelezhetetlen, mert a környezeti feltételek nem kedveznek a zöldségek termelésének. A laskagomba mellé nem lehet állatot vinni a fertőzések miatt, mert a gomba „*kényes*". *„Olyat várnak el, ami nem reális. Van, aki csak csírát gyárt, van, aki csak komposztot gyárt és van, aki termel és elad. Mi mind a hárommal foglalkozunk. A gomba is jól megy, de a feldolgozott termékeknek is növekszik a piaca."* Ebben látják a bővítés kulcsát. A gombatermesztés nem szeretnék abba hagyni.

„A fekete ribizli megtanított előre gondolkodni…”

Kovács László, Maksa

Mivel foglalkozol?

Én fotóriporteri operatőrit végeztem az Ady Endre Sajtókollégiumban Nagyváradon és néhány évig úgy is dolgoztam, mint fotóriporter. Egy két éves ilyen látogatás nélküli kollégiumi képzés, azelőtt és azt követően is sajtóban dolgoztam fotóriporterként majd még a szerkesztést is kipróbáltam és belátva a romániai magyar sajtó eléggé szűk helyzetét azt mondtam, hogy váltok, ezért számítógépes grafikai feldolgozással kezdtem el dolgozni. Jelen pillanatban tizennégy éve ennél a cégnél vagyok, a grafikai stúdiót vezetem, számítógépes előkészítést végzünk, ez a jelenlegi megélhetésem. Én, mint fotós végzettségű nagyon sokat fotóztam, kiállításokon mai napig részt veszek, fotóklubokat vezettem, a magyar fotósok világszövetségének is voltam az alelnöke, s közben, mint szakmához illő én elkezdtem esküvőket is fotózni, munkahely mellett. Én láttam azt, hogy abból eléggé lehetett profitálni és mikor megnősültem, akkor azt láttam, tudtam, hogy gyermekeim lesznek akkor elég nehéz lesz munkahely, esküvőzés, se hétvége, se hétköznap. A párommal azt mondtuk, na jó, én láttam a digitális forradalomnak a világát, maholnap mindenki digitális fotóművész lesz, nem a konkurenciától féltem, hanem éreztem, hogy ameddig az emberek rájönnek, hogy kell minőségi fotós addig az embernek nehéz lesz a megélhetése. Kerestünk valami befektetést, úgy eltelt egy-két év az életünkben, hogy valamibe fektessünk be, valamit indítsunk el, a panziózástól elkezdve minden hülyeség végigment a fejünkön. Egy egészségügyi problémára vásároltunk algát, algaport, megjegyezték zárójelben, hogy ez olyan keserű, hogy ha van otthon fekete ribizli azzal kell használni. Hát tényleg eredményes volt, a feleségem használta, de volt egy két hetes időszak, amikor nem volt, akitől rendeljek algát és nem volt alga. Viszont a feleségem úgy megszokta, hogy ő minden reggel fekete ribizli szörppel indította a napját és rájöttünk, hogy nem lett semmi gond. Hoppá, hát akkor itt nem is az alga, hanem a fekete ribizli szörp a hasznos!. Akkor kezdtünk el utána olvasgatni s akkor ilyen hirtelen beugrott, hogy hogy apámnak Maksán (mi szentgyörgyiek vagyunk) van egy telke s egy háza s

tudtam, hogy ott van neki egy ilyen nagyobb ilyen eléggé romos, felhagyott parcellája és hogy ott van egy pár bokor fekete ribizli. Egy alkalommal felhívtam, hogy látom, hogy a gyom veszi fel, nem adod ide, legalább egy pár tövet hogy mi gondozzuk, a feleségemnek legyen, azt mondta én neked adom az egészet, sőt az egész telket. Hetvenáras terület volt, mondom ez csak egy tíz-húsz tő lehetett rajta. Ez volt az, mi elindított, s akkor a feleségemmel, hogy most hoppá, mit is csináljunk. Így mentem én el Könczei Csabához a Megyei Mezőgazdasági Igazgatósághoz, nekem a testvére kollégám volt az újságnál, úgyhogy régóta ismertük egymást. Ő mondta, hogy ebbe érdemes befektetni, semmi dolog nincs rajta, megkapálod s nyáron szeded. Ezzel a párommal összenéztünk, hogy akkor lehet ez az az üzlet, amibe mi mind kerestük a lehetőséget, volt is megtakarított pénzünk, akkor elindultunk, több mint egy éves felkészüléssel. Nekifogtam fórumokat, internetes újságokat böngészni, hogy most milyen töveket vegyek, milyen magot használjak, mert mi azt mondtuk, hogy mi szörpöt akarunk készíteni, nem terméket eladni és én ennyit láttam legalábbis az agráriumból s a mezőgazdaságból sajtós koromba, azt láttam, hogy az a gazda él meg, aki végterméket állít elő. Aki eladja a pityókáját az lehet, hogy nem él meg, de aki eladja a pityókát üzletben mint végtermék, akár chipsként, vagy akár csak megmossa és becsomagolja tasakba, a nagyot az szakítja le. Én ezeket láttam, mert abban az időben elég sokat jártunk, ilyen gazdaegyesületeket hoztak létre, mindig ott voltam, én is mentem, én szerettem amúgy fotósként is a vidéki életet, sokszor azért is mentem el, nem is szerkeszteni, hanem csak egyet fotózgassak a faluban vagy az embereket. Ezért én azt láttam, hogy aki tényleg termeszt vagy a tehenet megfeji rengeteg munka árán, ő szegény éppen hogy csak meg tud élni, épp a betevő falatja kijön, viszont a tejgyár, aki eladja a tejet, kisajtolva minden féle téren, ő szakítja a nagyot. Ezért mondtam azt, hogy mi nem fogunk eladni terméket, mi csak végtermékben, szörpben gondolkodunk. Akkor ezen a vonalon kezdtem elindulni, kezdtünk fórumokon nézegetni, jöttek, tényleg jó tanácsokat is kaptam, hogy vigyázat, mert Magyarországról, meg nem tudom honnan lehet hozni ilyen nagyon bőtermő ribizliket, viszont azzal számolni kell, hogy ez a tő már nem biztos, hogy nagyon szereti ezt a vidéket, mert itt már vannak korai fagyok, vannak mínusz harminc fokos fagyok is, amit nem biztos, hogy kibír. Megtörténhet, írta az egyik mérnök, hogy két-három évig óriási termésem lesz s következő évben az egész kifagy. Ennek alapján végül úgy döntöttünk, hogy ezt a hetven árat hazai, romániai szaporító maggal telepítjük, Maracineni-be mentem egy kutatóállomásra, ott vettem fel a kapcsolatot. Ott elmondtam, hogy

én nem gyümölcsöt akarok értékesíteni, hanem szörpöt akarok készíteni. A mai napig úgy érzem, hogy nem bántam meg, hiszen a szörpünk az egyik legfinomabb a környéken és szerintem pont azért, mert nem azt a nagy szemű, íztelen piacos gyümölcsöt termesztjük, hanem inkább kisebb, de nagyon jó ízű és szörpnek való gyümölcsünk van. S akkor így indultam el, hogy felvettem az ottani kertészmérnökkel a kapcsolatot. Időközben az ültetés is elég katasztrofális volt, hisz a telek nem volt előkészítve, azaz nagyon érződött az első két év. Én mai napig azt mondom, aki jön hozzánk s kérdezősködik, hogy mínusz két évben vagyok, mert én, hiába, nem voltam mezőgazdász. Amikor odamentem, hoppá el kellene ültetni, elmentem, megvettem a töveket, ezer-ezerötszáz tövet vettem meg, ebből kétszáz tövet az udvarhelyi kollégám átvett. S akkor ezerháromszáz tővel ott álltam a kert szélén és térdig érő fű van, hát hoppá, ezt le kell kaszálni, fel kell szántani, nem tudom hány éve nem volt felszántva, se talaj ellenőrzés. Úgyhogy tényleg ott álltam a tövekkel a kezemben s néztem, hogy jó, akkor itt most mihez kezdek. S tényleg én akkor nem voltam ebben benne, akkor valamilyen szinten megszántódott, elültettük, elég szép arányban élt is meg. Egyik héten kimentem ilyen vékony hóréteg borította, láttam, ahogy a tövecskék így kiállnak, egy hét múlva mikor megyek hát nézem, hogy a közepéről óriási mennyiségű hiányzik. Megkaptam a nyomokat és valaki megállt az autóval, nem volt bekerítve, országút mellett megállt az autóval, marokkal szedte össze, az úthoz ahogy ment hullatta el a töveket. Ez volt az, amikor azt mondtam, akkor mese nincs, itt most be kell fektessünk, be kell keríteni a telket. A legolcsóbb megoldással is ötezer lej környékén volt a bekerítés. Itt kezdődtek aztán a nagyobb bajok, akkor amikor kimentem két hét múlva akkor megint látom, hogy a fű nagyobb mint a bokor, ilyen problémákkal küzdöttünk. Azt sem tudtam mivel kell megpermetezni, félig-meddig szidtam magamba Csabát, hogy engem ebbe beleugrasztott, azt mondta csak tavasszal megkapálod, nem kaptam a faluba napszámosokat, az indulás az katasztrófa volt főleg nekem, aztán fogtam magam, Illyefalván elvégeztem egy gazdatanfolyamot. Mi első perctől a feleségemmel úgy indultunk, hogy mi úgy termeljük, úgy csináljuk, mintha magunknak termelnénk. Annyi mocskot megeszünk, hogy azt mondtuk megpróbáljuk, lássuk vegyszer nélkül meg tudjuk-e oldani ezt. Azóta sikerült, szerencsére a napszámosok megbízható emberek, akiknek van mobil számja, hívom fel, ne meg kell kapálni, kimennek megkapálják. Most már kezdtem olyan szinten lenni, hogy láttam az idei szedésnél is, hogy szinte versenyeztek ki jön hozzám szedni, egy kicsivel többet adok, vagy viszek egy borvizet vagy egy-két jó szó is tudom, hogy

sokkal jobban tisztelnek, sokkal jobban dolgoznak. Most már vagyok olyan fázisban, hogy látom, hogy ezen a hetven áron ezt az ökogazdaságot tudom csinálni, mert elég jól sikerültek a próbálkozásaink is. A legnagyobb problémáim, amelyek voltak a termesztésben azok a tetvek, rendszeresen meglepték a töveket, mindenféle receptet kipróbáltam. Csihánylével és a fitokondival az egész évi termésemet jól rendben tudom tartani.

A bio minősítés megszerzésén gondolkodtál-e?

Igen, csak amikor felhívtam azokat, akik ezt intézik akkor az egyik szinte le is tette a telefont, hogy ilyen kis területtel nem foglalkoznak, most már van vagy tíz cég is az országban. Kolozsváron is vannak, felhívtam őket,s akkor elmondták, hogy ez olyan sokba kerül, hogy nekem hetven áron nem éri meg. Idő közben nekem sokszor volt úgy, hogy úgy mentem falura, hogy hagyjunk fel az egésszel, adjuk el a telket, veszem meg a fényképezőgépet s inkább fotózok tovább, mert én ahhoz értek, végül most már kezdek kilátni az alagút végéből. Érzem, hogy lassan ez a sok munka kezd beérni. Mikor ültettem el volt olyan hogy a napszámos bácsi, aki segített gödröt ásni, ültetni mondta, hogy hány év múlva fog teremni, mondtam hogy hát három év múlva lehet lesz termés, de igazából öt év múlva… *„hát maga bolond*…" Egy csomó ilyen dologgal szembesültem. Én utána olvastam, használtam szalmát, a tövükre tettem mulcsozni és egy tavasszal pont hallottam az emberek jártak el s mondták ez bolond, ez most takarja be a növényeket, hát lefőnek, mind egy csomó ilyen dolog. Az átlagos vidéki gazda vagy háromszéki gazda nem találkozott vagy megijedt tőle vagy… hallottam az úton beszélgettek, hát ez most takarja be, közben tudtam hogy a ribizli szereti hogyha hűvösen van a töve, s meghálálta tényleg abban évben. Amióta elkezdtem mulcsozni azóta sokkal nagyobb növekedést tapasztaltam. Meg egy csomó olyan dolog, amit könyvből nem kapsz meg. 2012-ben telepítettük, pont most öt éves. Már a telepítés előtt apámnak a bokrairól szedegettük s csináltuk a szörpöket, ilyen tíz litres vederbe kavargattuk, most az idén már 1300 liter szörpöt készítettünk, nagyon sok gyümölcsöt el is adtunk. Minket a feketeribizli megtanított spórolni, a feleségünkkel mind a ketten palltuk a pénzt. Nekünk ez volt az, hogy jön a szedés s rájöttünk, hogy hoppá, nincs egy pénzünk se. Ki kell fizetni húsz napszámost, kellett csinálni a szörpöt, az eddigi módszerekkel nem ment, gyorsan elszaladtunk, vettünk egy őrlőt. Minden évben így lassan lassan kiépültünk arra, hogy nagy termés, annyira a kezdetektől indultunk. Sok munka van tényleg vele, ami még nagyon fontos, hogy mi a minőségre próbáltunk menni. Annyi időt beleöltem, hogy most már nem hagyjuk. Ami

nagyon fontos, hogy mi a minőségre próbáltunk menni. Mi azt mondtuk, hogy mi termeljük meg és akkor tényleg nekünk legyen a legfinomabb szörpünk, ebből próbálunk megélni, egyelőre még mellékes, de hosszú távon nagyobba gondolkodunk, már megvettem a szomszéd parcellákat. Azt is mondtam, hogy ha az idei mennyiséget el tudjuk adni én abban a pillanatban duplázom a termesztést csak azt nagyon korai fajtával, hogy egyszerre ne gyűljön meg a baj a szedéssel.

A közvetlen környezeted tudja, hogy mivel foglalkozol?

Tényleg hihetetlen, de a tavaly hatszáz liter szörpünk volt, nekem mai napig sok barátom nem tudja, hogy én fekete ribizlivel foglalkozom. Volt olyan most a nyáron, hogy ránéztem a bokorra, mondom a feleségemnek, hogy én úgy látom négyszerese lesz a tavalyi termésnek, s akkor megijedtünk hogy ezt hogy dolgozzuk fel, hogy adjuk el, mert még nincs engedélyünk. Akkor gyorsan pánikban a Facebookra felnyomtunk pár fotót, hogy eladó fekete ribizli, akkor valaki vett. Akkor úgy osztotta meg a Facebookon, hogy „*gyerekkorom íze fekete ribizli*". Annyit eladtunk szerencsére, hogy a napszámosokat ki tudtuk fizetni. A legnagyobb költségünk nekünk a napszámos fizetés. Volt olyan időszak is, hogy négy óra volt s még százötven lej hiányzott a napszámosoknak a béréből. Meg volt beszélve a szüleinkkel, ha baj van futunk hozzájuk, de fél ötkor beérkezett egy tíz kilós vásárlás, abban a helyben tudtuk, s vittem a napszámosoknak. Mi sokszor azt kacagjuk a feleségemmel, hogy a fekete ribizli megtanított tartani a pénzünket, előre gondolkodni. Nem is nagyon reklámozzuk még, az idén szerettünk volna feldolgozó üzemet építeni. Ilyen konténerben gondolkoztunk. Én nekem egy kicsi házi termelőnek is pont olyan feltételeknek kell megfeleljek, mint a Pepsi vagy a Coca Cola. Külön bejáraton kell bemenjen az ember, WC, mosdó, ha kiváltok egy őstermelői engedélyt nem kell wéce legyen, de kell tusoló. Ekkor jelent meg egy Startup Nation-os 2017-es pályázat, ez idő alatt gondolkoztuk a fiatal gazdás pályázatban is, viszont ott nem mertem elindulni, mert akkor kellett volna legyen három hektár fölött fekete ribizlim. Jöttek az emberek, hogy lehet itt játszadozni, két hektárt valami zöldséget elvetsz és akkor abból mennyi pénzt csinálsz. Mondom emberek, nem értek hozza, én kimegyek ránézek arra a murokra, ő visszanéz rám, nem tudom mikor kell kapálni, mikor nem vagy ott, nem csinálod, nem ismered, most egy ellenőr kijön, az egész pénzt visszafizettetik. Én ilyen játszmába nem megyek bele. Úgy érzem ez nem az én felem, amikor letisztáztuk, hogy ez nem fog így működni akkor jelent meg a start-up. Akkor néztük meg ebbe beleférünk egy gyümölcsfeldolgozó, Szentgyörgyön nincs is még ilyen gyümölcsfeldolgozó, mi egy

teljes sorra pályáztunk, magozótól elkezdve… Ha megveszi Piroska néni a meggyet tíz kilót behoz hozzánk, kimagoztatom, kapja, viszi tovább, lehet dzsemet főzni. Ilyen szolgáltatásoktól elkezdve mindent akarunk és nyertünk is, úgyhogy megkötöttük most a szerződést még ameddig lesz belőle valami, mert ebben az országban elég nehézkesen mennek a dolgok, most már hiszem, hogy lesz. Azt mondtam a feleségemnek adok tavaszig annyi esélyt, hogy próbáljuk meg, most már a jövő évi termést nem tudom feketén eladni, annyi lesz. Egy teljes üzemben gondolkodunk, almapréstől gyümölcsprésig, bérpréselést is fogunk, pasztörizáló gép. Mi minden évben próbálgatjuk az összetételeket, hátha eláll szalicil nélkül, meg egy csomó a hűtőben ilyen kicsi üvegek vannak s próbálgatjuk már évek óta, hogy melyik a legmegfelelőbb út, de a pasztörizált fekete ribizli lén gondolkodunk, nagyon sokan kérnek cukorbetegek és az nekik nagyon jó lenne, mert a gyümölcs C-vitamin tartalma az amelyik nem bomlik le a pasztörizálással és a vas tartalom megint nem. A két legerősebb hatóanyaga megmarad. Ilyesmiben gondolkodunk, teljes tervünk van. Ez a legfontosabb, hogy nem a gyümölcs eladásában gondolkodunk, csak mikor bajban voltunk ugye a szedésnél. Lefoglaltunk egy weboldalt, kitaláltunk egy számunkra kedvező nevecskét, Szörpház az a neve, van Facebook oldalunk is, még nem reklámozzuk, csak a pályázat miatt is. Elvileg még nem szabad, a cég is be van jegyezve, amíg be nem üzemeljük az egészet, nem szabad eladást se lebonyolítsunk. A Facebook alapján tudták meg a barátaim is, hogy én ilyesmivel foglalkozom, Pista, te mezőgazdász vagy? Hát mondom fekete ribizlit termesztünk, nem tudtad? Azt látom, hogy minőséget kell csinálni, nagyon oda kell figyelni, nem azt kell nézni hogy mennyit nyerj. Én mindig veszek a konkurenciának a szörpjeiből s mindig látom na ezt agyon vizezték, meg se tudom inni. Az emberek egyből gazdagok legyenek, nem folyamatosságban gondolkoznak, hanem máról holnapra, ennyi. Mondtam az ültetés esetét, a gazda amikor meghallotta hogy csak három év múlva lesz belőle valami fogta a fejét, hogy én normális vagyok-e…

A pályázati lehetőségekről mi a véleményed?

Rengeteg pályázat van, viszont nagyon gyenge, nagyon buta a felvilágosítás, ezt a saját bőrömön érzem én, aki tényleg azt hittem, hogy én olyan könnyen fogok pályázni s én úgy átlépek ezeken a dolgokon, mondom sajtóban dolgoztam, azért viszonylag meg tudok írni… a Startup-Nationt is szinte én írtam meg csak átadtuk egy cégnek aki az egészet bonyolította, de nem kapok elegendő információt. Annyi felé érdeklődök, hogy te, fiúk, hogy kell mint kell milyen papír kell,

mintha egy nagy falnak ütköznék, sokszor itt a kollégáknak is elmondom, fel is mérgelődtem, gondoljátok el, hogy egy ember, aki még viszonylag jár, kel a világban, de szegény gazda bácsi vagy aki egy ügyes kezű, ügyes eszű falusi fiatalember, akinek nincs jártassága se internetes világban, se hivatalok között, akkor ő szegény milyen falaknak ütközik? Én magamat még eléggé felvilágosult emberek között tartom s én alig tudtam mozogni benne, hát akkor egy másvalaki?. Én ezt nagyon hiányolom. Tényleg hallasz a pályázati lehetőségekről, de amikor neki akarsz fogni akkor puff, betonfal. Kivéve ez a fiatal gazdás, ez ha ügyes pályázatírót kapsz akkor elmondja konkrétan hogy mi a helyzet. Addig ameddig most kihez fordulj, olyan nagy falakat képzelek el magam előtt, olyan nehéz volt ameddig megkaptam valakit. Elmentünk, ügyesen elmondta mit kell, hogy kell, mit fogunk csinálni.

A helyi vezetőséggel tartod a kapcsolatot?

Nem, apum megy fizetni a föld adókat s én nem akartam a helyi dolgokba beleszólni. Én a szentgyörgyi esetemet mondom, elment a feleségem hogy kérdezze meg a feldolgozónak milyen engedélyek kellenek a tanácstól. Ott volt egy néni, azt mondja, hát én nem tudom, a kolléganőm szabadságon van, s akkor kezdte mondani minden féle engedély kell. Akkor valaki mástól érdeklődtünk, kiderült, hogy az is meglehet, hogy nem kell semmi, de akkor várjuk meg a kolléganője jöjjön vissza. Bemész valahova csak érdeklődni s rád zúdítanak egy halom fölösleges dolgot, nem vagyunk a helyzet magaslatán, az aki ott ül annál az ablaknál nem ismeri tökéletesen a szabályokat.

A helyi közösséggel tartod-e a kapcsolatot?

Szűk körben igen, mondom nekem elég rossz tapasztalatom volt, én mint fotós azt tapasztaltam meg, hogy elég nagy a rosszindulat amikor te valami újat csinálsz.

Az interjút készítette: ***Kovács Judit-Tünde***

„Én a minőséget szeretném megtartani...”

Barta Gellért, Kászonújfalu

Röviden kérlek mutasd be a tevékenységed.

Ribizlit termesztünk, már 9 éve, feldolgozzuk, szirupot készítünk belőle és a jövőben bort is szeretnénk. Jelenleg 45 áron dolgozunk, ezt szeretnénk bővíteni három hektárra. Az ötlet a nagytatámtól jött, egy reggel felkelt s azt mondta, hogy ezt ültessük be, mert jó lesz. Mondta, hogy a kollektívben voltak ilyen ribizlisek, igénytelen növény volt viszonylag, kevés betegséggel és jól lehetett termeszteni. Munka van vele, de sok kezelést nem igényel. Betegsége nincs. Csak így jött az ötlet, s én voltam aki bele szöktem s aztán a szüleim támogattak s akkor így össze jött. Korábban a családban a földeket megműveltük, de különösebben nem volt nagyobb gazdálkodás.

Milyen indulási feltételeitek voltak?

A területen megpróbáltuk két mezsgyébe ütetni, házilag fogott növényeket, dugványokat… Dugványoztunk és azokat próbáltuk meg, de a talaj ilyen mezsgyés volt és kiszáradt elég szép számmal, mert nem volt elég víz. Aztán akkor mondtuk, hogy felszántjuk az egyenes területeket, a mezsgyék között is rakunk, újra próbálunk. Az is úgy ment, hogy csak darabokba, nem ültettük be az egészet, három részbe ültettük.

Milyen idulótőkére volt szükségetek?

Először kellett a minimális indulótőke. Először csak ilyen összegyűjtött ágakat házilag elszúrtuk, gyökereztettük s kiültettük. Kellett egy kapagép aztán amikor az egyenes területeket beültettük. Egy használt kapagépet vettünk, aztán Magyarországról hoztak 300 tövet és 300 dugványt, arra kellett valami pénz s a többit aztán így házilag. A munkát nem számoltuk fel, azt csináltuk.

Akkor minimális volt a belefektetés…

Hát először igen, aztán akartunk nagyobb területen telepíteni s akkor másfajtával próbálkoztunk s azokat faiskolából vettük. Faiskolából kell venni, mert

csak arra adnak támogatást, hogy ha hivatalos autorizált helyről veszed a töveket és hivatalos fajta, akkor kaphatsz rá támogatást.

Nehéz volt a indulási időszak?

Nem volt olyan nehéz, mert viszonylag az elején volt, pár hektár volt akkor csak beültetve a megyében és lassan, kicsiben próbálkoztunk. Ami haszon meg jött, azt mint fektettük vissza.

Külső segítséggel dolgoztatok vagy csak a család?

Napszámosok voltak, azokat alkalmaztunk így szüretre és megmunkálni, kapálni eleinte. Ez egy családi vállalkozás, nem ez a fő tevékenység, a mezőgazdaság a fő tevékenysége, de azért mert apámnak volt valami ilyen végzettsége ezért ő az adminisztrátor.

A szakmai ismereteket tanultad vagy a tapasztalatok szerint alakultak a dolgok?

Könyveket olvastam, voltam kurzusokon, előadásokon. Ott ismertem meg ilyen nagyobb ribizliseket, ribizli termelőt s akkor tőlük kértem tanácsot, ők vittek el nagyobb ilyen doktorhoz Karcfalván, Elemér doktorhoz, ő ebből doktorizott s ő is adott tanácsokat s akkor még mindenki saját tapasztalatát átadta s akkor én is tapasztaltam. Metszeni is általában mindig valakit hoztam, ahány annyi féle módon mutatta meg a metszést s egyik sem talált, úgyhogy… Könyveket olvastam. Ahányszor ültettünk, annyi féle képpen ültettük. Mindig valamit változtattunk, mert rájöttünk, hogy vagy túl közel van, vagy ezért nem jó, vagy azért nem jó, sortávolság nagy, vagy kicsi volt, összeértek a bokrok, vagy a felső fele oldalas volt egy kicsit, kapálással a bokrok össze csúsztak egy kicsit, akkor azért nem volt jó.

Milyen termékeitek vannak?

Igen, a ribizli mellett még csinálunk más szörpöket is, áfonya szörp, fenyő rügy- fenyő toboz szörpöt, hecsedli szörpöt, bodza szörpöt. A borkészítés még kezdeti fázisban van, azt még tanulmányozzuk.

M*ilyen eszközök szükségesek ehhez?*

Edények, daráló gép. Egy szőlő prés s az edények, amiben össze áll a dolog. Mi hidegen sajtoljuk a ribizli szörpöt és azt nem pasztörizáljuk.

És hol értékesítitek ezeket a termékeket? Facebookon, honlapon, vásárokon?

Facebookon próbáltuk, de az nem nagyon jött össze, nem volt túl jó reklám vagy már túl sokan csinálják ezt vagy vásárokon megkapják s nem éri meg így Facebookon. Mi vásárokra nem nagyon járunk, mert eléggé sokan vannak, nagy a konkurencia, jórészt otthonról adjuk el, vagy viszonteladókon keresztül. Ugye így angrós áron. Azt tervezzük, hogy beültetjük a háromhektáros területet valakivel közösen, de akkor is csak angrósan tervezzük értékesíteni, gyümölcsként eladni és még natúr leveket készíteni belőle. A natur lé almával az nagyon jól megy. S a gyümölcsöt, amit már nem tudunk felhasználni, azt tervezzük eladni. Emellett még más gyümölcsöket is, amikből ugyan úgy natur levet lehet készíteni.

A továbbtanulás, szakmai tudás megszerzése érdekében milyen ismereteket tartasz előnyösnek, miket kellene még elsajátíts ahhoz, hogy még hatékonyabb legyen a munkád?

Hát egyelőre úgy terveztük, hogy ha össze jön a nagyobb pályázat, akkor komolyabb ismerőst kell szerezni, aki eljön s megnézi a terepet hogy hogyan áll a dolog, szakembertől segítséget kell kérni, hogy mikor kell mivel védekezni a kártevők ellen, vagy tudom is én… metszéskor vagy valami… Ha összejön az a nagyobb pályázat, akkor valamit még elvégzünk, egy képzést vagy valamit, hogy legyen valami képzettségünk, legyen valami tudásunk arról, hogy mit hogyan is csináljunk.

És ha valami pont ilyen probléma adódik, akkor kihez fordulsz segítségért?

Mivel hogy a terület itt van, útba esik, bármikor be tudok menni közéje, heti három- négyszer megnézem. Fontos, mert akármikor például a levéltetű beüthet és azt jó az elején elcsípni. Amiket tapasztaltam az ellen már próbálok védekezni, kérdezősködök, okosabbaktól, régebbiektől, a neten van egy pár oldal, ahova posztolunk képet, hogy ilyen bajom van s akkor a szakértők is vannak a csoportban s akkor ők elmondják, hogy mit kell csinálni.

És hogyan tekintenek az emberek rátok, a közvetlen környezetetekben, a faluban?

Irigykednek (kacag). Hát… van, aki jó ötletnek tartotta, van olyan is aki nem lát benne jövőt. Szerintem azért …aki kicsit kreatívabb, az látja hogy van munka benne, de megéri, mert hanem nem csinálnánk. Van, aki be van állva arra a régi tippre s csinálja. Fagyok vannak, túl hideg, nem bírják az éghajlatot…kell próbálkozni…

S volt-e már arra példa, hogy valamiben fontos volt az együttműködés a falu szempontjából?

Hát… a faluval nagyon nem volt kapcsolat… a napszámosok, akiket alkalmaztunk… A terület meg sajátunk volt, magán terület. Amit most akarunk csinálni az esetleg… az bérelt terület lesz, az egy-két gazdának a földje. Ha összejön a pályázat, akkor az már meg van beszélve, tehát együttműködőek, hosszú távra kiadják. De csak pályázatból akarjuk, mert önerőből eléggé sokba kerülne, s ezt meg így kicsidenként nem éri meg, hogy néhány árral csak, ezt így egyben lenne jó.

Szerinted fontos hogy együttműködjön a helyi közösség ezzel a te munkáddal? Vagy nem fontos?

Nekem nem annyira fontos…így jó, területek szempontjából fontos. De amúgy nem csak így kell együttműködő legyen. Én fontosnak tartom, mert nekem jó, de más szemszögből is összetartóbb, közreműködőbb kellene legyen, már csak a területek tagosításával is, hogy legyen könnyebb… Ez mindenkinek jó volna. Akármilyen termelésben ha összetartóbbak lennénk jobb volna mindenkinek.

És a tevékenységed során még milyen intézményekkel, más vállalkozásokkal működtél együtt?

Kisebb viszonteladókkal, turistahelyeken ahol több ember megfordul kis árusokkal, kisebb magánvállalkozókkal, egy szentmártoni feldolgozóval, aki elkészített némi szirupot, egyesületben is benne vagyunk, ott is akarnánk próbálkozni, hogy közös erővel, többen összeállva – mert huszonketten vagyunk – egy közös terméket összehozni és piacra dobni. Bevinnénk a gyümölcsöt, meg lesz a termék a feldolgozóban, aztán úgy tereztük, hogy eladni s akkor megvan, hogy egy bizonyos mennyiség után, pl. liter után ennyi pénzt kapsz. Beviszel X gyümölcsöt, lesz belőle Y liter és megvan, hogy minden liter után mennyi pénzt kapsz, miután eladódik.

És ezek az együttműködések milyen célból jönnek létre?

Abból, hogy egyesülve nagyobb a termés, nagyobb a termék, nagyobb a mennyiség, lehet beszélgetni nagyobb cégekkel. A Merkurral például vagy nagyobb üzletláncokkal. Egy személy nem tud egymagában akkor készletet csinálni, hogy egész évre lefödje magát. Ha házilag eladja, akkor igen, de hogyha be akar törni egy ilyen piacra, akkor oda nagyobb mennyiség kell.

Miért tartod fontosnak ezt, amit csinálsz? Milyen előnyei vannak?

Hát… legelőször hobbi szinten kezdtem, s most is… nem akkora nagy jövedelem, de valamit keresünk belőle. Fontosnak tartom már csak azért is, mert

hétvégén mész, jó kikapcsolódás, megnézed jövő héten mit kell csinálj (kacag). Ezt szeretni kell.

És van-e olyan a szakember, vagy ribizlis, vagy külföldön olyan termelő akire felnézel, aki úgymond egy példakép?

Eleinte nem ismertem senkit, aztán itt amikor jött az ötlet, akkor kezdtem tapogatódzni és akkor kezdtem megismerni a ribizlis emberkéket, addig senkit nem ismertem. Láttam egy szép ültetvényt a Gyergyóalfalvi Közbirtokosságnak, az egy elég szép, arra úgy felnéztem…az ültetvényre, hogy szépen van nevelve meg minden. Igaz, hogy ott az intézmény szakembert alkalmaz.

A vállalkozásod jövőbeli működésére, fejlődésére vonatkozóan milyen terveid vannak?

Én a minőséget szeretném megtartani. Mindig is arra adtunk, hogy a mennyiség ne menjen a minőség rovására, ezért igyekszünk azt a minőséget tartani, inkább ez ami számít. A minőség legyen a megszokott. Ahogyan már említettem, a három hektárt be szeretném telepíteni, nem csak ezzel a gyümölccsel, többféle gyümölccsel is és ezt szeretném bővíteni, hogy ne csak szörpöt készítsünk, hanem készítsünk natúr leveket, esetleg lekvárt. Írjanak ki megfelelő pályázatot és nyerjük meg. Egy jó pályázat, egy jó pályázat író és egy kicsi szerencse.

Szerinted az innovatív agrár kezdeményezések csak így tudnak működni, pályázatok által?

Meg lehet önrészből is csinálni, csak hosszabb folyamat, több idő és rizikós az üzlet, és ha csak ezt csinálod. De egy ilyen pályázat úgyis sokat segít, amikor kapsz több ezer eurót. A pályázatot fontosnak tartom, a tavaly is próbálkoztam… az nem jött össze, az idén is próbálkozok, jövőre is próbálkozok ha összejön ha nem. Most már valakivel közösen akarjuk csinálni, ketten pályáznánk különböző dolgokra és egy helyre telepítenénk. Egy cég, de két ember.

Köszönöm szépen!

Az interjút készítette: ***Szász Mária-Magdolna***

A kötet szerzői

Balázs-Györfi Rita PhD hallgató, Debreceni Egyetem, Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program/Parajd

Biró A. Zoltán társadalomkutató, a KAM munkatársa, a Sapientia EMTE oktatója

Biró Z. Zoltán vidékfejlesztési szakértő, a KAM munkatársa

Csilip Árpád igazgató, Hargita Megyei Fejlesztési Ügynökség

Dániel Rajmund szakértő, Hargita Megye Tanácsának Vidékfejlesztési Egyesülete

Fülöp Ilona PhD hallgató, Debreceni Egyetem, Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program/Parajd

Haschi András igazgató, Hargita Megyei Mezőgazdasági Kifizetési és Intervenciós Ügynökség

János Zsuzsanna elnök, Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány

Kovács Judit-Tünde PhD hallgató, Debreceni Egyetem, Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program/Sepsiszentgyörgy

Kurkó Ernő szakfelügyelő, Hargita Megyei Mezőgazdasági Vezérigazgatóság

Laczkó-Albert Elemér polgármester, PhD hallgató, Debreceni Egyetem, Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program/Gyergyóremete

Magyar Ferenc a Szent István Egyetem kancellárja, a Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány operatív alelnöke

Mákszem Hunor alpolgármester, Csíkszenttamás

Máthé Emma elnök, Székelyföldi Bio Egyesület, a Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány munkatársa

Máthé György szakfelügyelő, Hargita Megyei Mezőgazdasági Vezérigazgatóság

Sármási-Bocskai János szerkesztő, Marosvásárhelyi Rádió

Sárosi-Blága Ágnes szociológus, a KAM munkatársa, PhD hallgató, Debreceni Egyetem, Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program/Csíkszereda

Szász Mária-Magdolna pedagógus, kommunikáció MA hallgató

Székely Kinga Katalin kommunikációs szakértő, a Sapientia EMTE oktatója

Török Jenő igazgató, Hargita Megyei Mezőgazdasági Vezérigazgatóság